

ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับงานแกะสลักธรรมาสน์ในภาคอีสาน

นิยม วงศ์พงษ์คำ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๗

คำนำ

งานวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชุมชนกับงานแกะสลักกรรมมาสน์ในภาคอีสาน มุ่งเน้นที่จะศึกษาความสำคัญ 2 ประเด็น คือ ศึกษาคติความเชื่อในการสร้างกรรมมาสน์และศึกษารูปแบบโครงสร้างของกรรมมาสน์ซึ่งประกอบด้วย โครงสร้างของหลังคา, โครงสร้างของเรือนกรรมมาสน์ และโครงสร้างของฐานกรรมมาสน์ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์ ตามวิถีชีวิต ตามสกุลช่างแต่ละท้องถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับงานแกะสลักกรรมมาสน์ โอกาสในการใช้และภาพเล่าเรื่องที่ปรากฏในกรรมมาสน์

ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาเฉพาะกรรมมาสน์ที่สร้างด้วยไม้เป็นวัสดุหลัก หรือที่เรียกว่า “หอกรรมมาสน์” ซึ่งเป็นผลงานศิลปกรรมแบบพื้นถิ่น มีอายุระหว่าง 50 ปีขึ้นไป ซึ่งปัจจุบันพบในภาคอีสานค่อนข้างน้อยเต็มที การวิจัยในครั้งนี้ออกสำรวจด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่าง และจัดแบ่งกลุ่มตามลักษณะที่ปรากฏเป็นรูปธรรม เพื่อสรุปเป็นภาพรวมของภาคอีสาน แม้ว่าอาจจะมีข้อมูลไม่ครบทุกจังหวัดก็ตาม

งานวิจัยเรื่องนี้จะสำเร็จลงไม่ได้ หากไม่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร, ผศ.ชอบ ดีสวนโลก (อดีตผู้อำนวยการสำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น) ผศ.คณินันต์ จันทร์บุตร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ที่ได้กรุณาชี้แนะและตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นในการวิจัย ขอบคุนช่างนิรนามทุกท่าน ขอบคุนชาวบ้าน ขอบคุนผู้คนในภาคอีสานที่ยังรักษากรรมมาสน์อันเป็นมรดกแห่งแผ่นดินอีสาน ให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าให้ลูกหลานได้ศึกษา สืบไป

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิยม วงศ์พงษ์คำ)

ผู้วิจัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับงานแกะสลักธรรมาสน์ในภาคอีสาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบและความเชื่อ การประดับตกแต่ง และคติความเชื่อในการสร้างธรรมาสน์ของชาวบ้านในภาคอีสาน และความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับงานแกะสลักธรรมาสน์ โอกาสในการใช้ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก จากการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มธรรมาสน์ออกเป็นกลุ่มต่างๆตามรูปธรรมที่ปรากฏภายนอก บันทึกข้อมูลโดยการถ่ายภาพธรรมาสน์ และการสังเกตประเพณีที่มีการใช้ธรรมาสน์ สัมภาษณ์ช่างผู้สร้างธรรมาสน์ ผู้ทรงคุณวุฒิ พระภิกษุ และชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์ส่วนประกอบต่างๆของธรรมาสน์และรายงานผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่ายและภาพถ่ายลายเส้น ตามระเบียบของการวิจัยเชิงคุณภาพด้านศิลปกรรมและมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

ผลของการวิจัยพบว่า ธรรมาสน์ที่พบในภาคอีสาน เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่นั่งแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ในงานประเพณีบุญมหาชาติ โครงสร้างของธรรมาสน์เป็นไม้ ประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ 3 ส่วนคือ ส่วนฐาน เรือนธรรมาสน์ และส่วนหลังคา ส่วนฐาน โดยมากมีเสาหลัก 4 ต้นบ้าง 6 ต้นบ้าง 8 ต้นบ้าง แต่บางแห่งมีเพียงเสาต้นเดียว นิยมการจัดวางผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีความยาวเฉลี่ยด้านละ 124.6 เซนติเมตร ความสูงเฉลี่ยของตัวเรือนธาตุ 136.1 เซนติเมตร โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับการนั่งของพระภิกษุ จำนวน 1 รูป เป็นสำคัญ โครงสร้างทั้งหมดของธรรมาสน์มีการประดับตกแต่งด้วยประติมากรรมแกะสลักไม้ บางแห่งฉลุลายไม้เท่านั้น แล้วตกแต่งผิวพื้นด้วยงานจิตรกรรม เครื่องมือและวัสดุที่นำมาสร้างธรรมาสน์เป็นเครื่องมือแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น

เนื้อหาเรื่องราวที่พบในธรรมาสน์ แสดงให้เห็นถึงภาพสะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถือเป็นเนื้อหาหลักในการประดับตกแต่ง ส่วนเนื้อหารอง เป็นรูปวิถีชีวิต นิทานพื้นบ้าน และภาพสลักรูปบุคคลต่างๆ เช่น รูปเทวดา ยักษ์ ลิง รูปสัตว์ เช่น นาค เต่า สิงห์ ฯลฯ ลวดลายต่างๆ ที่สะท้อนเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อ วิถีชีวิตของชาวบ้านและการสร้างคุณภาพทางด้านความงาม ความสัมพันธ์ของชุมชนกับธรรมาสน์ในภาคอีสาน ส่วนมากสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับพิธีกรรมตามฮีตคองต่างๆ เช่น บุญเดือนสี่ หรือบุญพระเวศ บางแห่งใช้ในงานบุญเดือนหก และงานมหรสพต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยมของแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ABSTRACT

Research study report titled the community way of life in relation to buddhist pulpits in Isan. The objectives were: 1) to study characteristic, pattern, and principles and beliefs, decoration and adornment, and principles and beliefs in building the buddhist pulpits of Isan people, and 2) to study relationship between community way of life and buddhist pulpits in the occasion of using buddhist pulpits by document information gathering as major thing. According to field trip study, the researcher classified buddhist pulpits into groups based on outside concrete appearance. Data were recorded by taking photograph of buddhist pulpits and observing tradition of using buddhist pulpits. The interviewed was done with the builder of buddhist pulpits, experts, monks, and related villagers. Components of the buddhist pulpits were analyzed and reported the research findings in descriptive form with an illustration of photograph and dotted line according to the rule of qualitative research in work of art and anthropology in cultural aspect.

According to the research findings, found that the buddhist pulpits discovered in Isan was the built architecture built for using as sitting place for the right principles preaching by the monks in national macro merit. The structure of the buddhist pulpits were wood consisting of 3 major parts: the base part, buddhist pulpits body part, and roof part. Most of them included 4 major posts, 6 major posts, or 8 major posts. But, there was only one post in some place. The popular was planned in square with the average length in each side 124.6 centimeters. The average height of the body of relic of buddha 136.1 centimeters considering the appropriateness for sitting by the a monk as a major goal. The whole structure of the pulpits was decorated by sculpture and wood craft. In some place, fretwork was done and adorned the surface with painting. The instrument and material built for pulpits was the traditional form which villagers already had and applied with the local material.

The content study in the pulpits showed the reflection image of buddhism beliefs in Wessandorn Jataka which focusing on content as major point in decoration and adornment. For the minor content, it included way of life, folk tales, and sculpture of important persons such as giants, gods, animals like a snake like being of Hindu lore inhabiting the oceans, turtle, lion etc. Many dots, stripes, flowers or other designs reflected beauty, relationship of community and pulpits in Isan Region. Most of them associated with many rituals according to traditions such as the fourth month merit or bun pawet. Some places used in the sixth month merit and many kinds of entertainment depended on favors in each locality as major point.

สารบัญ

บทที่ 1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
บทที่ 2	ธรรมเนียม และ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมเนียม	9
	ลักษณะรูปแบบธรรมเนียมทั่วไป	9
	ลักษณะรูปแบบธรรมเนียมภาคอีสาน	14
	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดธรรมเนียม	15
บทที่ 3	รูปแบบและโครงสร้างของฐานธรรมเนียม	28
	ทวศลายประดับตกแต่งธรรมเนียม	83
	รูปแบบบันไดธรรมเนียม	130
	รูปแบบชั้นบันได	147
	ภาพเล่าเรื่องที่พบในธรรมเนียมอีสาน	160
	ปรัชญาธรรมที่ปรากฏบนธรรมเนียม	195
	คุณค่าของธรรมเนียมในด้านตอบสนองความต้องการทางจิตใจ	199
บทที่ 4	บทสรุป	212
	บรรณานุกรม	

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน หากแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์ แบ่งได้เป็น ๒ เขตใหญ่ ๆ คือ แอ่งโคราชกับแอ่งสกลนคร โดยมีเทือกเขาภูพานเป็นเส้นแบ่ง แอ่งโคราชอยู่ทางตอนใต้ในบริเวณลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำชี ส่วนแอ่งสกลนครอยู่ทางเหนือในเขตจังหวัดหนองคาย, อุดรธานี, สกลนคร และนครพนม มีลำห้วยสั้น ๆ ไหลจากเทือกเขาภูพานลงสู่แม่น้ำโขง เช่น ลำห้วยลำหลวง ลำน้ำสงคราม และลำน้ำคำ (วิโรฒ ศรีสุโร. 2539: 11)

ภาคอีสานมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่เพียบพร้อมไปด้วยพลังหลาย ๆ ด้าน มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ รวมทั้งดินแดนภายนอกที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ลาว กัมพูชา เวียดนาม เป็นต้น ดังมีร่องรอยและหลักฐานทางโบราณสถาน – โบราณวัตถุมากมาย เช่น อารยธรรมบ้านเชียงในแอ่งสกลนคร มีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านานนับ 6000 – 7000 ปี ตั้งแต่สมัยหินกลาง หินใหม่ เข้าสู่ยุคโลหะคือสัมฤทธิ์และเหล็ก ขอบเขตของอารยธรรมบ้านเชียงกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำสงคราม ตอนบนและบริเวณใกล้เคียงพบมากถึง 83 แห่ง เช่น ในเขตอำเภอเมือง อำเภอหนองหาน อำเภอบ้านดุง อำเภอสว่างแดนดิน และอำเภอวนรนิวาส จังหวัดอุดรธานี อำเภอพังโคน อำเภอรวยงุมิ อำเภอพรรณานิคม และอำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร เป็นต้น (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2536; 12)

นอกจากแอ่งสกลนครแล้ว ยังพบหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุในแอ่งโคราชอีกเป็นจำนวนมาก ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม ได้เสนอหลักฐานใหญ่ที่ชี้ชัดให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้วแอ่งสกลนครและแอ่งโคราช น่าจะมีพัฒนาการพร้อม ๆ กัน ในยุคต้น ๆ ของประวัติศาสตร์ภาคอีสานพบหลักฐานอ้างอิงน้อยมาก แต่หลังจากพุทธศตวรรษที่ 12 ลงมา มีร่องรอยและหลักฐานในการสร้างบ้านแปงเมืองที่ชัดเจนที่สุดและช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงร่วมสมัยกับวัฒนธรรม “ทวารวดี” ในลุ่มแม่น้ำพระยาภาคกลาง เวลานั้น ภาคอีสานเป็นช่วงที่มีความเจริญเติบโตเต็มที่ โดยได้รับอารยธรรมด้านศาสนา การปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างจากอินเดีย เผยแพร่ ผ่านทางเวียดนามและกัมพูชา โดยเฉพาะด้านศาสนาพุทธนิกายหินยาน หรือเถรวาท ดังปรากฏหลักฐานมากมายในอีสาน เช่น พระพุทธไสยาสน์จำหลัก อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น กลุ่มเสมาหินบ้านกุดโจ่ง อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ พระพุทธไสยาสน์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ และแหล่งโบราณคดีบ้านคอนเมืองเตย อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร พระพุทธรูปหินทรายประทับยืน อำเภอวังสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มเสมาหินวัดโพธิ์ศรี อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี บ้านท่าวัด อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โบราณสถานบ้านคันธาระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม และกลุ่มเสมาหินวัดภูพระบาท บัวบาน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น (ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม. 2540 : 50 – 54)

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16 นอกจากหลักฐานทางวัฒนธรรม สมัยทวารวดีแล้ว อีสานเริ่มปรากฏหลักฐานทางศิลปะและวัฒนธรรมขอมแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย เริ่มตั้งแต่อาณาจักรเจนละ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ปราสาทวัดภู แขวงจำปาสักในประเทศลาว พบจารึก 2 หลัง กล่าวถึงพระเจ้าจิตรเสนมเหศวรรมันกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของอาณาจักรเจนละ พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู ลัทธิไสวณิกาย นอกจากนี้ ยังพบจารึกของพระองค์กระจัดกระจายอยู่ในภาคอีสานจำนวนหนึ่ง เช่น ถ้ำเป็ดทอง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ (2 หลัก) จารึกปากมูล 1 และ 2 จารึกวัดสุปฏิภูวนาราม จารึกลำโพนน้อย และจารึกถ้ำภูหมาโน อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี และจารึกวัดศรีเมืองแอม จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น (ธิดา สาระยา. 2540 : 13)

หลังจากนั้นดูเหมือนว่าอีสานจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรขอมเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏหลักฐานสืบต่อกันมานับแต่อาณาจักรเจนละ ซึ่งเป็นยุคก่อนการสร้างเมืองพระนครของขอม (Pre – Angkorien Period) จนเข้าสู่ยุคเมืองพระนคร (Ang Korien Period) ดังจะขยายตัวอย่างเฉพาะปราสาทหินและชิ้นส่วนของปราสาทที่ปรากฏในภาคอีสานเท่านั้น

ปราสาทภูมิโพน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ศิลปะแบบไพรกเมง (Prei Kmeng Style ราว พ.ศ. 1180 – 1250) ต่อจากทับหลังแบบสมโบร์ไพรกุก (Sombor Prei Kuk Style ราว พ.ศ. 1150 – 1200) ที่พบในวัดสุปฏิภูวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาพบศิลปะแบบเกาะแกร์ (Koh Ker Style ราว พ.ศ. 1465 – 1490) ได้แก่ ปราสาทอิฐที่ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน ปราสาทเมืองแขกและปราสาทโนนกู่ จังหวัดนครราชสีมา รวมทั้ง ปราสาทสังข์สินชัย จังหวัดสุรินทร์ด้วย ถัดจากศิลปะแบบเกาะแกร์ คือ ศิลปะแบบบาปวน (Baphuan Style) (อายุราวครึ่งพุทธศตวรรษที่ 16 – ราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 18) ได้แก่ ปราสาทบ้านพลวง จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทน้อย ของปราสาทหินเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ (อยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน) ปราสาทเมืองคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร กู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด และปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะปราสาท 3 หลังสุดท้าย เป็นปราสาทที่ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางและตอนบนของภาคอีสาน นั้นแสดงว่าอิทธิพลขอมกระจัดกระจายอยู่เกือบทั่วทุกแห่งในภาคอีสาน (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. 2541 : 18-23)

หลังจากสมัยบาปวนอีสานยังคงได้รับอิทธิพลจากขอมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มหาราชองค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรกัมพูชา ได้นำเอาคติความเชื่อแบบพุทธศาสนา ลัทธิมหายานซึ่งนับถือพระโพธิสัตว์แทนการนับถือพระอิศวร (ศิวลึงค์) พระนารายณ์ พระพรหม และเทพชั้นรองอื่น ๆ เป็นเหตุให้เทวสถานที่เคยเป็นที่ประทับของเหล่าเทพเทวดาทั้งหลาย กลายเป็นพุทธสถานโดยปริยาย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของพระองค์ ประชาชนชาวกัมพูชา ก็ได้หันมานับถือพุทธศาสนา ลัทธิมหายานตามพระองค์เช่นเดียวกัน ซึ่งถือเป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมครั้งสำคัญอีกระยะหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาวกัมพูชา และได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนใน

อีสานอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ นอกจากนั้น พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ได้ทรงโปรดให้สร้างโรงพยาบาลและศาลในโรงพยาบาลเรียก “อโรคยาศาล” ขึ้นทั่วทุกแห่งในแผ่นดินของพระองค์นับรวมภาคอีสานด้วย เฉพาะภาคอีสานพบอโรคยาศาลมากถึง ๒๗ แห่ง อาจกล่าวได้ว่าดินแดนอีสานทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของขอมอย่างราบคาบ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2535 : 60-61)

ภายหลังจากสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อำนาจของขอมก็เสื่อมลงเรื่อย ๆ ในขณะที่อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 มีเมืองหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และพระเจ้าสุริยวงศ์ธรรมมิกราช เป็นเหตุให้อิทธิพลของศิลปะแบบล้านช้างไหลบ่าเข้ามาแทนที่ศิลปะแบบขอมในภาคอีสาน ช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมแบบขอม และวัฒนธรรมใหม่ แบบล้านช้าง เกิดขึ้นในอีสานเป็นจำนวนมาก เช่น การสร้างพระธาตุครอบปรางค์ภูแบบขอม ที่วัดพระธาตุเชิงชุม ในจังหวัดสกลนคร ปรับเปลี่ยนคติจากพราหมณ์ฮินดู และพุทธมหายาน เป็นพุทธแบบเถรวาทหรือหินยาน เป็นอาทิ (สิริกา ประกอบสันติสุข. 2531 : 60-65)

ราวพุทธศตวรรษที่ 23 คนอีสานโบราณคงเป็นคนพื้นเมือง ซึ่งได้แก่พวกเขมร ลัวะ กูย ฯลฯ คนเหล่านี้เริ่มมีหลักฐานการติดต่อกับกลุ่มชนไทลาวในแขวงจำปาสัก และเวียงจันทน์ ในช่วงนี้ไม่ปรากฏหลักฐานทางศิลปะเด่นชัดนัก จนราว พ.ศ. 2231 เกิดจลาจลในเวียงจันทน์เป็นเหตุให้ลาวอพยพเข้าสู่อีสานเป็นจำนวนมาก และในราวปี พ.ศ. 2313 – 2319 เกิดกบฏครั้งใหญ่อีกครั้งในประเทศลาว เป็นเหตุให้เกิดการอพยพครั้งที่ 2 เข้าสู่แผ่นดินอีสาน การอพยพครั้งนี้นับเป็นการอพยพครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์อีสานเพราะปรากฏงานศิลปวัฒนธรรมแบบล้านช้างกระจุกกระจายอยู่ในอีสานมากมาย เช่น พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม รูปแบบบ้าน หรือเรือน งานศิลปกรรมอื่น ๆ อีกเช่น ธรรมาสัน หอแจก หอไตร สิม ฯลฯ นับแต่นั้นมาอีสานก็เกิดเมืองใหม่ขึ้นเรื่อย ๆ จนขยายเป็นเมืองใหญ่ตามริมฝั่งขวาแม่น้ำโขง แต่ก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยามากนัก ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับชาวล้านช้างหรือลาวมากกว่า ครั้นถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้มีการจัดการปกครองในรูปแบบใหม่ เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาสัก จึงได้กลับไปเป็นประเทศลาวดั้งเดิม (ปริญญาณ ภิภุ. 2534: 12 - 14) ต่อมากองทัพฯ เริ่มเข้ามามีบทบาทในภาคอีสานมากขึ้น ประกอบกับคนอีสานรวมทั้งพระสงฆ์ในอีสานมีโอกาสเข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ มากขึ้น เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในภาคอีสาน รูปแบบดั้งเดิมมาปรับเปลี่ยนไปตามอิทธิพลของกรุงเทพฯ และภาคกลางมากขึ้น เช่น ได้นำเอารูปแบบและโครงสร้างของอุโบสถ (โบสถ์) มาสร้างแทนสิม (อีสานเรียกโบสถ์ว่า “สิม”) นำเทคนิคการเขียนจิตรกรรมฝาผนังแบบบางกอกมาใช้ที่วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังพบอิทธิพลของศิลปะแบบภาคกลางปรากฏบนงานศิลปกรรมอื่น ๆ อีก เช่น พระพุทธรูป และที่น่าสนใจคือ “ธรรมาสัน” (วิโรฒ ศรีสุโร. 2539 : 23)

ธรรมเนียม คือที่นั่งสำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมในโอกาสต่าง ๆ มีเกือบทุกวัดในภาคอีสาน เป็นอีกหนึ่งผลงานศิลปกรรมที่ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น ธรรมเนียมในภาคอีสาน มี 2 แบบ คือ

1 . ธรรมเนียมตั้ง ตั้งในภาษาอีสานคือ เก้าอี้ สำหรับนั่งมักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูงจากพื้นพอสมควร ขาทั้งสี่มักเป็นเสาถัก พนักด้านหลังเป็นสามเหลี่ยมคล้ายหน้าบันตามลิ่ม (โบสถ์) ขอบด้านหน้าและขอบด้านข้างมักแกะสลักไม้หรือเขียนลายลงรักปิดทองทั้งตัว

2 . ธรรมเนียมทรงปราสาท หรือธรรมเนียมยอดแหลมมีหลังคามักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก มีฐานสูงเป็นเสาสี่ต้น ด้านข้างมักฉลุหรือสลักไม้โปร่งเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ลายกนก ลายเครือเถา ลายรูปบุคคล และลายสัตว์ ฯลฯ มักมีบันไดทางขึ้นอยู่ด้านหลัง หลังคามิยมทำหลังคาซ้อนกันหลายชั้นคล้ายล้านช้างและล้านนา ถ้าจะเปรียบเทียบงานแกะสลักไม้ภาคอีสานกับภาคกลางและล้านนาอย่างหยาบ ๆ แล้ว ไม้แกะสลักอีสานก็อาจดูค่อยไปบ้าง แต่ถ้าจะศึกษาถึงจิตวิญญาณของชาวอีสานอย่างลึกซึ้งแล้ว ไม้แกะสลักของภาคอีสาน โดยเฉพาะบนธรรมเนียมจะเป็นความบริสุทธิ์ เรียบง่าย ตรงไปตรงมา สมละ รู้อยู่ รู้มี รู้ดี รู้พอ อย่างเหมาะสมลงตัว (เน่งน้อย ปัญจพรรค. 2536 : 36)

ความงดงามแบบสวยซื่อของคนอีสาน ได้ถูกหล่อหลอมด้วยความงดงามอย่างเป็นระบบ มีแบบแผน ถูกต้องตามคติอย่างเคร่งครัดตามแบบอย่างของภาคกลางได้ผสมผสานกันอย่างลงตัว ดังปรากฏในลวดลายไม้แกะสลักที่พบบนโครงสร้างของธรรมเนียมในภาคอีสานจนบนครั้งแทบจะแยกขนาดออกจากกันโดยสิ้นเชิงมิได้

ดังนั้น จากเหตุผลดังกล่าว จึงสมควรศึกษาคติความเชื่อต่อการสร้างธรรมเนียมตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ต่อธรรมเนียมในแง่ของประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ศึกษารูปแบบโครงสร้างธรรมเนียมอีสานพื้นบ้านบริสุทธิ์ และศึกษาถึงอิทธิพลของศิลปะแบบภาคกลางต่อการสร้างธรรมเนียมในภาคอีสานอีกประการหนึ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อและในการสร้างธรรมเนียมในภาคอีสาน
2. เพื่อศึกษารูปแบบและโครงสร้างของธรรมเนียมในภาคอีสาน
3. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของชาวบ้านต่อธรรมเนียมในภาคอีสาน
4. เพื่อศึกษาอิทธิพลของศิลปะแบบภาคกลางต่อธรรมเนียมในภาคอีสาน

ประโยชน์จากผลการดำเนินการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาให้กว้างและลึกต่อผู้สนใจต่อไป
2. ทำให้ทราบคิดความเชื่อในการสร้างธรรมเนียมในภาคอีสาน
3. ทำให้ทราบรูปแบบและโครงสร้างของธรรมเนียมในภาคอีสาน
4. ทำให้ทราบวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของชาวบ้านต่อธรรมเนียมในประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ
5. ทำให้ทราบความเหมือนและแตกต่างระหว่างรูปแบบศิลปกรรมแบบภาคกลางและรูปแบบศิลปกรรมท้องถิ่นภาคอีสานที่พบในธรรมเนียม

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ผลิตเส้นทางท่องเที่ยวธรรมเนียมในภาคอีสานสำหรับผู้สนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. ผลิตซีดี(CD)รูปแบบและโครงสร้างของธรรมเนียมในภาคอีสาน
3. ผลิตเว็บไซต์(Website)ธรรมเนียมอีสาน

หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
2. สภาวัฒนธรรมจังหวัดทุกแห่ง
3. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมทุกจังหวัด
4. กรมศิลปากร
5. สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาทั่วประเทศ
6. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
7. องค์การบริหารส่วนจังหวัดทุกแห่งทั่วประเทศ
8. ประชาชนผู้สนใจทั้งในประเทศลาวและประเทศไทย

การวิจัยที่เกี่ยวข้อง และคล้ายคลึงกับงานวิจัยที่ทำ

“นุษยบทธรรมเนียม” โดย ฉวีงาม มาเจริญ (2520) ได้ศึกษาถึงลักษณะและรูปแบบของธรรมเนียมทรงนุษบกในประเทศไทยพบว่า ธรรมเนียมทรงนุษบกจะนิยมแพร่หลายในภาคกลางเท่านั้น ส่วนธรรมเนียมในภาคอื่น ๆ จะเป็นธรรมเนียมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน แตกต่างกันไปไม่เหมือนกัน

“สถาปัตยกรรมอีสาน” โดย ธิติ เสงรัมย์ (2530) ได้ศึกษาถึงงานสถาปัตยกรรมในภาคอีสานทุกประเภท รวมทั้งธรรมเนียมที่จัดเป็นงานสถาปัตยกรรมที่บ่งบอกถึงความเป็นอีสานได้เป็นอย่างดี

“ธรรมเนียมที่พบในจังหวัดมหาสารคาม” โดย วราวุธ จันทมูล (2542) ได้ศึกษารวบรวมลักษณะรูปแบบต่าง ๆ ของธรรมเนียมที่พบในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า ธรรมเนียมในจังหวัดมหาสารคามมี 2 ลักษณะ คือ ธรรมเนียมแบบตั้ง กับธรรมเนียมทรงปราสาท

“ธรรมเนียมสิงห์เหินบุษบก วัดศรีนวลสว่างอารมณ์ บ้านชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี” โดย ปิยะศักดิ์ ปักโคทานัง (2542) ได้ศึกษาเฉพาะรูปแบบโครงสร้างของธรรมเนียมที่บ้านชีทวน พบว่า เป็นธรรมเนียมที่แปลกที่สุดในประเทศไทย เป็นธรรมเนียมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะฉวน ผสมกับศิลปะลาว

“วิญญาณไม้แกะสลักอีสาน” โดย แฉ่งน้อย ปัญจพรรคี และสมชาย นครพนม (2536) ได้ศึกษาถึงผลงานไม้แกะสลักในภาคอีสาน พบว่า ไม้แกะสลักในภาคอีสานที่สวยงามและน่าสนใจประเภทหนึ่งคือไม้แกะสลักบนธรรมเนียม เพราะเป็นผลงานที่ละเอียดประณีต และมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่โดดเด่นเป็นพิเศษ

“หลากภูมิ นฤมิตรกรรมอีสาน” โดย วิโรฒ ศรีสุโร และคณะ (2540) ได้ศึกษาผลงานสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมในภาคอีสาน พบว่า ธรรมเนียมเป็นผลงานที่รวมเอาความงดงามทางรูปแบบและโครงสร้างตามคติทางสถาปัตยกรรม และความงดงามทางด้านศิลปกรรมไว้ในที่แห่งเดียวกันได้อย่างกลมกลืน

“คติความเชื่อและรูปแบบของธรรมเนียมบริเวณลุ่มน้ำโขงในภาคอีสาน” โดย พิทักษ์ น้อยวังคลัง พบว่าธรรมเนียมมีหลายรูปแบบ เช่น ธรรมเนียม ตั้ง ธรรมเนียมเตียง และหอธรรมเนียม ธรรมเนียมที่นิยมประดับตกแต่งให้อลังการมากที่สุดคือ หอธรรมเนียม คติในการใช้ธรรมเนียมนิยมใช้ธรรมเนียมในบุญเดือนสี่

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลพื้นฐาน
 - 1.1 จากเอกสาร
 - 1.2 ออกสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และถ่ายภาพ (Sketch)
2. รวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม
 - 2.1 บันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร ภาพถ่าย ภาพวาด (Sketch) ลังวัด และการเขียนผัง
 - 2.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

กรอบแนวคิด

1. การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของธรรมาสน์อีสานจำเป็นต้องศึกษาควบคู่ไป กับรูปแบบและ โครงสร้างของธรรมาสน์ในประเทศลาวด้วย
2. โอกาสในการใช้ธรรมาสน์ต้องศึกษาบริบทอื่นเพื่อหาคำตอบที่ชัดเจนมากกว่าการ ดิเคียต์กับ ฮีต 12 คอง 14
3. การศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนมีผลต่อการสร้างธรรมาสน์หรือธรรมาสน์ถูก สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียว
4. ภาพแกะสลักหรือภาพเล่าเรื่องที่ปรากฏในธรรมาสน์สร้างขึ้นโดยเจตนาเพื่อความ งามหรือเพื่อเหตุผลอื่นตามเจตนาของผู้สร้าง

บทที่ 2

ธรรมเนียม และ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมเนียม

คำว่า "ธรรมเนียม" มาจากคำว่า "ธรรม" สันนิษฐานว่า "อาสน์" คำว่า ธรรม หมายถึงคุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎหรือกฎเกณฑ์ กฎหมาย หรือหมายความว่าสิ่งทั้งหลายหรือสิ่งของ ส่วนความหมายของคำว่า อาสน์ หมายถึง ที่นั่ง เครื่องปูรองนั่ง ใช้สำหรับพระภิกษุสามเณร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของธรรมเนียมไว้ว่าเป็นที่สำหรับนั่งแสดงธรรม

นิวัติ กองเพ็ญ ให้ความหมายของธรรมเนียม ว่าเป็นงานศิลปกรรมประเภทไม้อย่างหนึ่งของไทย เป็นความงามที่ช่างไทยทำถวายเป็นพุทธบูชาด้วยธรรมเนียมคือที่พระสงฆ์นั่งเทศนา มักตั้งประดับประดับอยู่ตามศาลาการเปรียญหรือในวิหารที่เป็นโถงโล่ง (นิวัติ กองเพ็ญ.2531: 25)

ลักษณะรูปแบบธรรมเนียมทั่วไป

ธรรมเนียม เป็นแท่นสำหรับพระสงฆ์ ใช้เป็นที่นั่งแสดงพระธรรมเทศนา มักทำเป็นแท่นสูงขึ้นไปราวระดับสายตา ส่วนฐานของธรรมเนียม และอาสนะ จะเป็นรูป 4 เหลี่ยม ขนาดกว้างพอที่พระรูปหนึ่งจะนั่งได้อย่างสบาย ส่วนฐานมักจะถูกตกแต่งด้วยลวดลายคล้ายพระแท่นที่ประทับของกษัตริย์มีการประดับด้วยสิงห์ บัวและกระจัง และแกะสลักลวดรักปิดทอง งดงาม ส่วนเหนือจากฐานขึ้นไปเป็นที่นั่งของพระสงฆ์ มีแผงไม้กั้นทั้ง 3 ด้าน ด้านหนึ่ง จะเว้นช่องไว้สำหรับให้พระขึ้นทางบันได บันไดธรรมเนียมมักทำเป็นรูปตัวนาค ตัวหงา หรืออาจมีรูปร่างเป็นอย่างอื่นตามสมัยนิยม ที่มุมทั้งสี่ของฐานจะมีเสา 4 ต้น ตั้งขึ้นรับหลังคา ซึ่งนิยมทำเป็นรูปยอดปราสาทหลังคาธรรมเนียมนี้จะมีส่วนประกอบและการตกแต่งเช่นเดียวกับหลังคาปราสาทเพียงแต่ย่อขนาดลงมาเท่านั้น

ธรรมเนียม ในสมัยโบราณพุทธศาสนิกชน ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง จึงมีการประดับตกแต่งให้มีความวิจิตรพิสดาร บางแห่งทำเหมือนจำลองปราสาทและแท่นที่ประทับของกษัตริย์ โดยย่อสัดส่วนให้เล็กลง ธรรมเนียมส่วนมากจะทำด้วยไม้ มีการแกะสลักลวดรักปิดทองและประดับด้วยกระจกสีอย่างประณีตงดงาม

การใช้ธรรมเนียมเป็นแท่นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการแสดงพระธรรมเทศนา ธรรมเนียมนี้มีมาตั้งแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าอาจเป็นการวิวัฒนาการมาจากความคิดที่ต้องการจะสร้างที่นั่งสำหรับพระสงฆ์แทนการนั่งบนแท่นหิน หรือขอนไม้แต่โบราณ โดยในขั้นแรกอาจเป็นเพียงแท่นไม้ธรรมดาคล้ายโต๊ะ ต่อมาภายหลังจึงได้ดัดแปลง ตกแต่งให้ธรรมเนียมมีรูปทรงสวยงามมากขึ้น จากความคิดที่ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ทรงศีล ได้รับความเคารพอย่างสูงจากพุทธศาสนิกชน และเมื่อพระสงฆ์เป็นผู้นำพระคัมภีร์ ซึ่งเป็นพระธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้ามาเทศนาถ่ายทอดสู่ประชาชน ดังนั้น พระสงฆ์จึงควรจะได้นั่งในที่อันควร ในที่ที่สูงกว่าคนธรรมดาธรรมเนียมโดยทั่วไปจะประดับตกแต่งให้งดงาม การปรับปรุงลักษณะรูปแบบโดยทั่วไปของธรรมเนียม สามารถแบ่งได้เป็น 3 แบบคือ

1. **แท่นหรือเตียง** เป็นธรรมเนียมแบบเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีขนาดไม่ใหญ่นัก เป็นแท่น 4 เหลี่ยม ไม่มีพนัก สูงจากพื้นประมาณ 1 ศอก ขาเตียงอาจเป็นขาตรงธรรมดาหรืออาจเป็นขาลิงหรือขาหมู สร้างขึ้นด้วยไม้หรือหิน เมื่อพระสงฆ์ขึ้นนั่งเทศนาอาจปูด้วยพรม เสื่อหรือผ้า หรือไม่ปูอะไรเลย สันนิษฐานว่า ธรรมเนียมแบบแท่นหรือเตียงนี้ใช้กันมากในสมัยสุโขทัย เพราะเป็นยุคที่เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยมาก พระภิกษุนิยมความเรียบง่ายและสันโดษ แม้จะมีการค้นพบหลักฐานทางศิลปวัตถุต่าง ๆ เช่น เครื่องปูนปั้น เครื่องสำริด เครื่องสังคโลก และเครื่องจำหลักไม้ อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ปรากฏร่องรอยของธรรมเนียมแบบอื่นเลย

ธรรมเนียมแบบแท่นหรือเตียงนี้ ยังคงมีความนิยมใช้กันอยู่จนปัจจุบัน แต่วัดบางแห่งที่อยู่ตามชนบทที่ไม่มีธรรมเนียมแบบอื่น จะปูเสื่อหรือผ้าเอาไว้สำหรับพระสงฆ์ผู้จะแสดงธรรมนั่งข้างหน้าแถวพระรูปอื่น เมื่อจะแสดงธรรมท่านก็จะนั่งยังอาสนะที่เตรียมไว้เป็นกรณีที่ให้พระสงฆ์นั่งกับพื้น บางแห่งก็จัดปูแท่นหรือเตียงเป็นอาสนะสำหรับแสดงธรรมมักเป็นเตียงเท้าสิงที่ปิดทองร่องชาด ขนาดไม่ใหญ่นัก สูงจากพื้นพอเหมาะกับการก้าวขึ้นนั่งได้อย่างเรียบร้อย

2. **ธรรมาสันตั่ง** มีลักษณะคล้ายเก้าอี้เตี้ย สูงไม่มาก มีพนักพิงและพนักเท้าแขนทั้ง 2 ด้าน ขนาดกว้างยาวพอเหมาะพอที่พระสงฆ์จะนั่งขัดสมาธิหรือพับเพียบได้อย่างสบาย ธรรมเนียมแบบนี้มักทำเป็นตั่งเท้าสิงห์ ส่วนที่ได้รับการประดับตกแต่งอย่างงดงามคือพนักทั้ง 3 ด้านและฐานโดยรอบ ธรรมาสันแบบนี้สร้างด้วยไม้ ลวดลายส่วนมากเป็นการแกะสลักปิดทองร่องชาด บางหลังลงรักประดับมุขวัดบางแห่งตั้งธรรมาสันกับพื้น บางแห่งตั้งบนเตียงขาสิงห์อีกทีหนึ่ง ทำให้สูงกว่าพื้นธรรมดามาก พระสงฆ์ต้องก้าวขึ้นหลายทอดจึงจะถึงธรรมาสัน การตั้งธรรมาสันให้สูงขึ้นภายหลัง เพราะต้องการให้พระสงฆ์สูงดูเด่นกว่าคนทั่วไป และมีธรรมเนียมนิยมนั่งเก้าอี้ฟังเทศน์กันมากขึ้น (พิทักษ์ น้อยวงศ์. 2539 : 36 - 37)

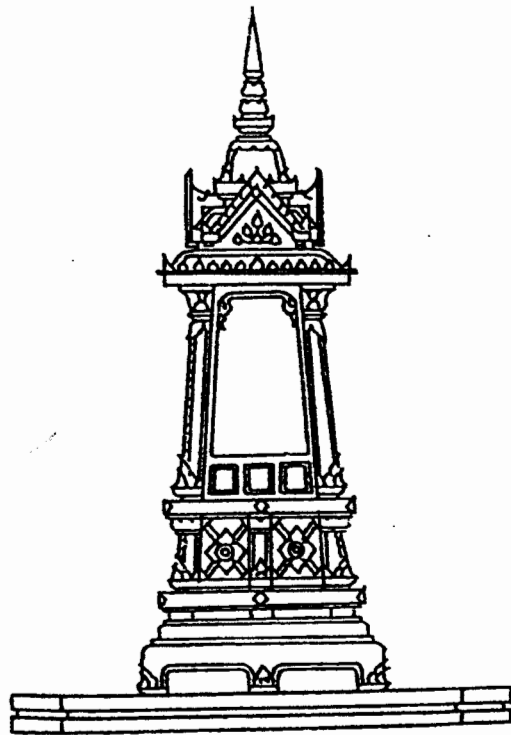
3. หอธรรมาสันหรือบุษบกธรรมาสัน

คำว่า "บุษบก" ว่าเป็นศัพท์ที่มาจากอินเดีย หมายถึงสิ่งที่ทำด้วยดอกไม้ มีรากศัพท์มาจากคำว่า "บุษบก" หรือ "บุษบา" ซึ่งแปลว่าดอกไม้ ส่วนบุษบกของไทยหมายถึง เรือนยอดขนาดเล็ก บางแห่งเรียกว่าซุ้มยอดบุษบกนี้สามารถเคลื่อนที่ได้ มีขนาดใหญ่ตั้งแต่คนสามารถเข้าไปนั่งได้ คนเดียวจนถึงขนาดเล็กที่คนไม่สามารถเข้าไปได้เลย ทำหลังคาซ้อนกันตั้งแต่ 3 ชั้น ถึง 5 ชั้น ผังบุษบกส่วนมากเป็นรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัสหรือ 4 เหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 มีส่วนน้อยที่ทำเป็นทรงกลมหรือทรง 8 เหลี่ยม(ราชบัณฑิตยสถาน.2531 : 65)

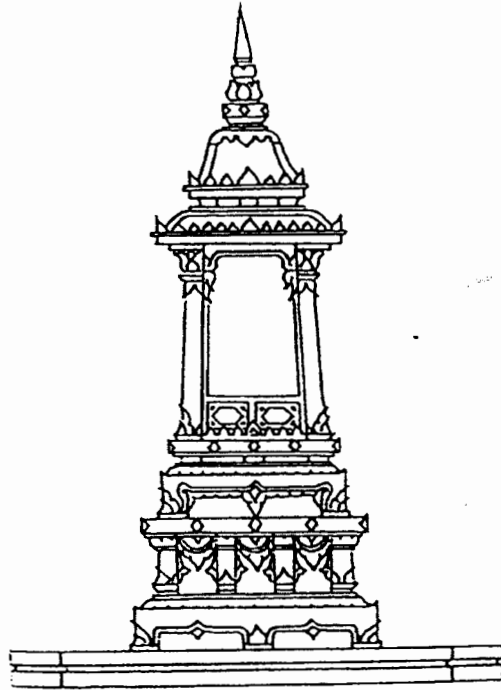
บุษบกมีความสัมพันธ์กับมณฑปและปราสาท รูปทรงของสถาปัตยกรรมทั้ง 3 แบบนี้ ตามคติช่างไทยสร้างเป็นเรือนยอด คือหลังคาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ปลายสุดมียอดแหลม ชั้นของหลังคานั้นจะค่อย ๆ ลดขนาดลงตามลำดับ ฉะนั้น ทรงของหลังคาเรือนยอดทั้ง 3 แบบนี้ จึงมีขนาดเล็กเรียวขึ้นไป เป็นลักษณะที่ช่างเรียกว่า "ทรงจอมแห" ที่เรียกเช่นนี้เพราะคล้ายกับรูปทรงของแห เมื่อเวลาตก

แหจะใช้วิธีแขวน เอาคันแหซึ่งมีสายเชือกชักรอกขึ้นสูง แล้วใช้ ไม้ยาวพอประมาณ ถ่างปากแหที่มี ตะกั่วลูกโซ่ร้อยอยู่ ให้ถ่างออก ทำให้เกิดเป็นรูป 3 เหลี่ยม สองด้านของแหจะเป็นรูปอ่อนช้อยขึ้นไปบรรจบกันมองดูสวยงาม จึงเรียกเส้นรูปของหลังคาเครื่องยอดอันสูงชลุคอ่อนช้อยนี้ว่า "ทรงจอมแห"

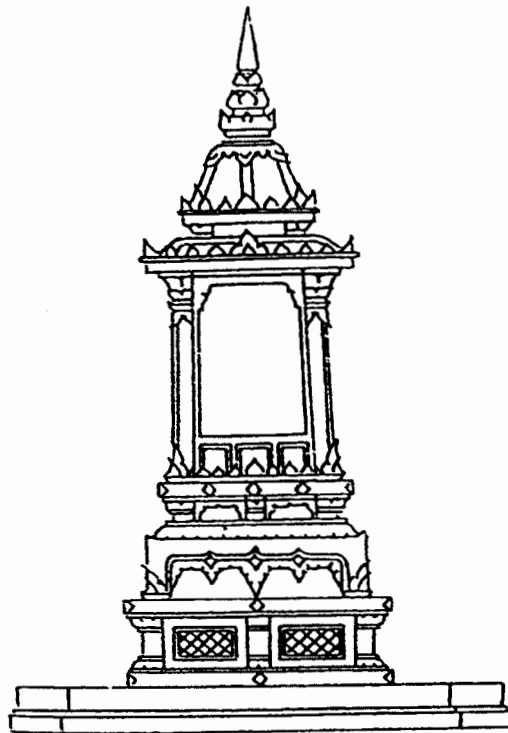
ทั้งปราสาท มณฑปและบุษบกของไทยเป็นเรือนยอดเหมือนกันในภาษาบาลีมีคำเฉพาะใช้เรียกอาคารที่มียอดซ้อนกันหลายชั้นว่า "กุฎาคาร" ฉะนั้น บรรดาเรือนยอดทั้งหลายของอินเดีย จึงเรียกว่า กุฎาคารทั้งสิ้น ที่มาของเรือนยอดหลังคาเป็นชั้น ๆ ของไทยนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ประทานข้อวินิจฉัยไว้ว่า เดิมคงสร้างเป็นเรือนชั้นซ้อนกันแบบ "ละ" ของจีนหรือแบบปราสาทของพม่า ต่อมาภายหลังทำซ้อนกันเฉพาะหลังคา หน้าต่างของเรือนแต่ละชั้นจึงหายไป ทำเป็นซุ้มบันแถลง ประดับไว้ตามชั้นของหลังคา เครื่องยอดแทน การย่อหน้าต่างเหลือเป็นเพียงซุ้มเครื่องประดับเช่นนี้ ปรากฏอยู่ในอินเดียเช่นกัน โดยทำเป็นวงโค้งเกือกม้าขนาดเล็กเรียกว่า "กุฑู" นอกจากนี้ซุ้มจะนำขนาดเล็กที่ประดับกันบนยอดปราสาทนั้น ก็มีความหมายถึงหน้าต่างของเรือนเช่นกัน ถ้าพิจารณาลักษณะสถาปัตยกรรมภาคเหนือประกอบจะเห็นว่า หลังคาแต่ละชั้นประดับด้วยรูป 3 เหลี่ยม ซึ่งย่อมาจากหน้าจั่วหรือหน้าบัน จึงอาจสันนิษฐานได้อีกประการหนึ่งว่า บันแถลง ซึ่งประดับหลังคาอาจจำลองมาจากหน้าบันก็ได้ (ชุมศรี ศิวะศรียานนท์. 2526 : 36)

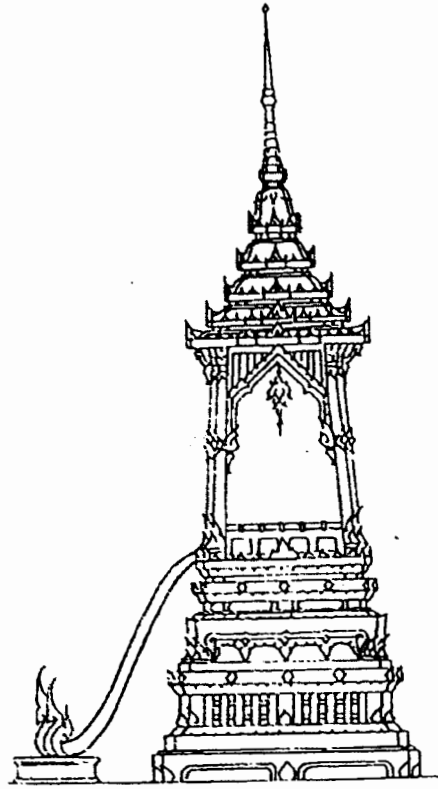
ภาพลายเส้นแสดง บุษบกธรรมาสน์ภาคกลาง แบบที่ 1

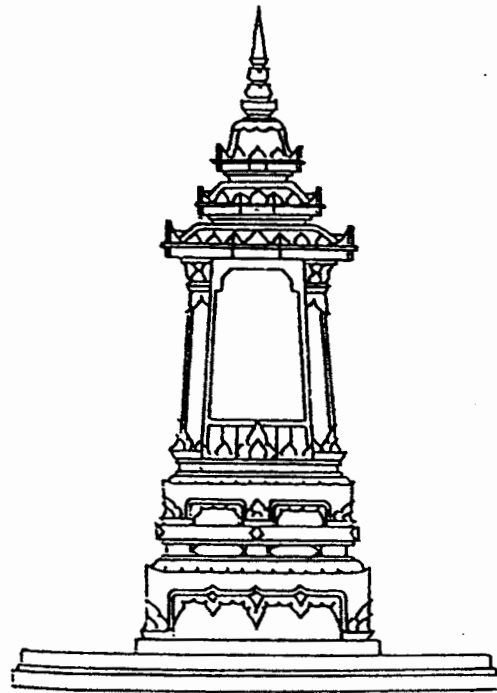
ภาพลายเส้นแสดงบุษบกธรรมาสน์ภาคกลาง แบบที่ 2

ภาพลายเส้นแสดง บุษบกธรรมาสน์ภาคกลาง แบบที่ 3

ภาพลายเส้นแสดงบุษบกธรรมาสน์ภาคกลาง แบบที่ 4

ภาพลายเส้นแสดงบุษบกธรรมาสน์ภาคกลาง แบบที่ 5

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของบุษบกไว้ว่าเป็นมณฑปขนาดเล็ก แต่ด้านในโปร่ง เป็นที่ประทับของกษัตริย์ในพระราชพิธี หรือประดิษฐานปูชนียวัตถุ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น(ราชบัณฑิตยสถาน.2531 : 145)

ในการแสดงพระธรรมเทศนา บุษบกก็เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย คือ บุษบกธรรมาสน์ซึ่งมีลักษณะเป็นบุษบกขนาดใหญ่คนเข้าไปนั่งได้ มีบันไดนาคสำหรับขึ้นลงมีแท่นสำหรับเหยียบขึ้นบันไดบางแห่งทำเป็นรูปสัตว์ เช่น กวางหรือช้าง ซึ่งสัตว์เหล่านี้ อาจแสดงถึงสัญลักษณ์ของปากก็ได้

บุษบกธรรมาสน์ เป็นธรรมาสน์ที่มีหลักคาเป็นชั้นแบบเดียวกับหลังคาปราสาทธรรมาสน์ ยอดหรือบุษบกธรรมาสน์ยังแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ตามลักษณะการใช้งาน คือ

3.1 ธรรมาสน์เทศน์ เป็นธรรมาสน์มีหลังคาขนาดเล็ก พระสงฆ์นั่งได้ออกค้ำเดียวใช้นั่งแสดงพระธรรมเทศนา

3.2 ธรรมาสน์สวด เป็นธรรมาสน์มีหลังคา ขนาดยาว พระสงฆ์นั่งได้ประมาณ 3 ถึง 5 รูป ผันของธรรมาสน์เป็นรูป 4 เหลี่ยมผืนผ้าอาจย่อมุมหรือไม่ย่อก็ได้ การที่พระสงฆ์สามารถนั่งได้หลายรูปนั้น จึงนิยมใช้เป็นธรรมาสน์สำหรับสวด

ดังนั้น ลักษณะโครงสร้างหลักของธรรมาสน์จะประกอบไปด้วย 2 ส่วนที่สำคัญคือ ส่วนฐานกับส่วนเรือนธรรมาสน์ ส่วนที่เป็นเรือนธรรมาสน์คือ ส่วนที่ใช้สำหรับพระสงฆ์เทศนา ซึ่งต้องอยู่ในสถานที่ที่สูงกว่าพุทธศาสนิกชนผู้รับฟัง พระธรรมเทศนาตามพุทธบัญญัติในพระธรรมวินัย แต่อาจจะมีการประดับตกแต่งในส่วนต่าง ๆ หรือเพิ่มส่วนต่าง ๆ ให้สวยงามตามความเหมาะสมและคติความเชื่อของชนแต่ละท้องถิ่นก็ได้ (วิโรฒ ศรีสุโร.2537 : 56 – 57)

ลักษณะรูปแบบธรรมาสน์ภาคอีสาน

ธรรมาสน์ภาคอีสานมีหลายแบบแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่แล้ว โครงสร้างของธรรมาสน์ในภาคอีสานนี้จะมีลักษณะเป็น 4 เหลี่ยม มีเสา 4 ต้น บ้าง 6 ต้น บ้าง รองรับส่วนเรือนธรรมาสน์ และรับกับส่วนที่เป็นหลังคา ลักษณะของหลังคาจะเป็นหลังคาจั่วแบบหลังคาบ้านทั่วไป หรืออาจเป็นหลังคาแบบมีช่อฟ้าใบระกา เหมือนหลังคาโบสถ์วิหาร บางแห่งทำเป็นหลังคาจัตุรมุข มียอดแหลมอย่างยอดบุษบก ด้านหนึ่งเปิดโล่งไว้สำหรับพระภิกษุขึ้นและลง โดยมีบันไดลาดผนังจะเจาะเป็นช่องหน้าต่างทั้ง 3 ด้าน ด้านนอกของผนังตกแต่งด้วยการลงรักปิดทองและระบายสีเป็นลวดลายต่าง ๆ

ลักษณะโครงสร้างแบบนี้จัดได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของธรรมาสน์ภาคอีสาน อันประกอบด้วย โครงสร้างส่วนหลังคา โครงสร้างส่วนตัวเรือนธาตุและ โครงสร้างส่วนฐาน ซึ่งมีการปรับปรุงหรือได้แบบอย่างมาจาก โครงสร้างของปราสาทหรือบ้านเรือนแต่ดัดแปลงให้มีรูปแบบที่เหมาะสมใช้เป็นธรรมาสน์ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพแสดงรูปแบบธรรมาสน์ในภาคอีสาน (วัดบ้านหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น)

มูลเหตุแห่งการสร้างธรรมาสน์

1. ธรรมาสน์ในพุทธประวัติ

พุทธประวัติได้กล่าวถึงอาสนะ อันเป็นจุดเริ่มของการเกิดธรรมาสน์ ไว้ว่า หลังจากที่ สิทธีตถราชกุมารเสด็จออกบรรพชาแล้ว พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกขกิริยาหลายอย่าง ขณะนั้น ได้เกิด อุปมาแก่พระองค์ขึ้น 3 อย่างคือ ผู้มีกายและจิตยังไม่ออกจากกามตรัสรู้ไม่ได้ ผู้มีกายออกห่างจาก กามแล้ว แต่จิตยังไม่ออกห่าง ตรัสรู้ไม่ได้ และผู้มีกายและจิตออกห่างจากกามแล้วควรตรัสรู้ได้ หลังจากเสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาแล้ว พระองค์เสด็จไปประทับคงไม้ประทับริมฝั่งแม่น้ำ เนรัญชรา ทรงทำความเพียรตลอดทั้งวัน ทรงกำหนดสถานที่ที่จะประกอบความเพียร จึงได้เสด็จ ออกจากคงไม้ไปยังพระพักตร์ไปทางคันโพธิ์ ระหว่างทางทรงพบชายคนหนึ่งชื่อว่า "โสดิยะ" กำลัง หมายงญาเดินสวนทางมา เมื่อนายโสดิยะเห็นพระองค์ก็เกิดความเลื่อมใส ได้ถวายหญ้าคา 8 กำ พระองค์ก็ทรงรับไว้ แล้วเสด็จไปยังคันโพธิ์ ทรงลาดหญ้าคาใช้เป็นที่ประทับต่างบัลลังก์แล้ว ประทับนั่งบนหญ้านั้น จากนั้นพระองค์ทรงตรัสรู้และแสดงธรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

พุทธศาสนิกชนได้ให้ความสำคัญกับการรับฟังพระธรรมเทศนาอันเป็นพระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ถือว่าเป็นกุศลอันแรงอย่างหนึ่ง การฟังธรรมนั้นมีอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ ธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ การแสดงหาธรรม การคบค้าสมาคมกับนักปราชญ์ย่อมได้ชื่อว่าเป็นการแสวงหาความสุขใส่ตัว เพราะธรรมนั้นเมื่อฟังแล้วสามารถโน้มน้าวจิตใจให้ไปในทางที่ถูกที่ควร ไม่หันเหไปในทางที่ชั่ว การคบกับบัณฑิตหรือนักปราชญ์ก็เช่นเดียวกันย่อมทำให้เกิดอานิสงส์คือความสงบทางใจ ปราชญ์ย่อมแนะนำให้เราประพฤติดีมีศีลธรรม ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า "ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้" พระพุทธองค์ทรงตรัสเช่นนี้ก็เพราะทรงเห็นว่าธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระองค์นั้น ผู้ใดได้ยินได้ฟังและปฏิบัติตามย่อมทำให้เกิดความสุขเนื่องจากธรรมเป็นสิ่งที่มีความเป็นประโยชน์อยู่แล้ว เมื่อผู้ใดปฏิบัติตามก็จะทำให้เกิดความดีขึ้น ใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง จะทำอะไรก็สะดวกสบายมีคนเคารพบนอบ สรรเสริญ เพราะเราปฏิบัติดีแล้ว

การฟังพระธรรมเทศนามีมาแต่โบราณกาล ครั้งกรุงสุโขทัย ในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงทรงโปรดให้สร้างที่สำหรับนั่งฟังธรรมขึ้น โดยนิมนต์พระสงฆ์ผู้แตกฉานในคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาเทศนา บรรดาอำมาตย์ ข้าราชการบริพารและพุทธศาสนิกชนต่างก็มานั่งฟังธรรม ทำให้ผู้ฟังได้ซาบซึ้งในรสพระธรรม ยังผลให้เกิดสุข ทั้งชาตินี้และชาติหน้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดวันในการฟังธรรมเฉพาะกาลพิเศษไว้ เช่น วันอุโบสถขึ้น 8 ค่ำ 14 ค่ำ เรียกว่า วันธรรมสวนะ คือวันที่ฟังธรรมนั่นเอง เมื่อถึงวันธรรมสวนะ บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ก็เข้าวัดฟังธรรมถือศีล 5 ศีล 8 ตามศรัทธา การหมั่นฟังธรรมอยู่เป็นประจำ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท

อานิสงส์ ที่จะได้รับจากการฟังธรรม คือ มีคนนับหน้าถือตา มีคนรักใคร่นับถือส่งผลให้ได้รับความสุข นอกจากนี้แล้ว การฟังธรรมยังก่อให้เกิดอานิสงส์อีก คือ

1. ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
2. สิ่งใดฟังแล้วแต่ยังไม่เข้าใจย่อมจะเข้าใจในสิ่งนั้นดีขึ้น
3. กำจัดความสงสัยแคลงใจให้สิ้นไป เพราะได้ฟังธรรม
4. ผู้ฟังธรรมสามารถให้ความเห็นของตนถูกต้อง

สำหรับพระสงฆ์นั้น การเทศนาถือว่าเป็นกิจอย่างหนึ่งที่จะต้องปฏิบัติใน 10 กิจวัตรใหญ่อันได้แก่ การลงอุโบสถ บิณฑบาตเลี้ยงชีพ สวดมนต์ไว้พระ กวาดอาวาสวิหาร ลานพระเจดีย์ รักษาผ้าครองอยู่ในบวรวิหาร โคนมม ตักเส็บ ศึกษาสิกขาบทและปฏิบัติอาจารย์ เทศนาบัตติและพิจารณาปัจจุภาวะทั้ง 4 การเทศนาและการฟังเทศนาจึงมีความสำคัญทั้งต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ดังนั้น การสร้างธรรมาสถ์เพื่อให้พระสงฆ์ใช้นั่งเทศนาจึงมีเหตุมาจากการเทศนาประการหนึ่ง

2. มูลเหตุอันเนื่องมาจากพระธรรมวินัย

เนื่องจากพระธรรมนั้นเป็นสิ่งที่สูงส่ง เป็นสิ่งที่ไม่สูญสิ้นไปตามกาลเวลา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ทรงกำหนดพระวินัยในการเกี่ยวกับการแสดงธรรมไว้ในเรื่อง "ธัมมเทศนาปฏิสังขตที่ 3" ดังนี้

1. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ มีร่มในมือ
2. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ มีไม้พลองในมือ
3. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ มีศาสตราในมือ
4. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ มีอาวุธในมือ
5. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ มีสวมเชิงเท้า
6. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ สวมรองเท้า
7. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ไปในยาน
8. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ อยู่บนที่นอน
9. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ นั่งรัดเข่า
10. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ พันศีรษะ
11. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ คลุมศีรษะ
12. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ นั่ง

บนอาสนะ

13. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งบนอาสนะต่ำ เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ นั่ง

บนอาสนะสูง

14. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรายืนอยู่ เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ผู้นั่งอยู่
15. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปข้างหลัง เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ผู้

เดินไปข้างหน้า

16. ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปนอกทาง เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ผู้เดินไปในทาง เป็นการให้ความสำคัญในการแสดงพระธรรมเทศนา โดยคำนึงถึงความเหมาะสมทั้งในตัวผู้ที่จะรับฟังธรรม สถานการณ์ในการแสดงพระธรรมและสถานที่ในการแสดงพระธรรม

(วรรณคดี จันทมูล . 2542 : 52 – 56)

3. มูลเหตุอันเนื่องมาจากประเพณี

สำหรับสถานการณ์ในการแสดงพระธรรมและสถานที่แสดงพระธรรมนั้น ยังจัดแยกได้ตามประเพณีคือ การเทศนาพระธรรมในประเพณีบุญมหาชาติ และ การเทศนาแสดงพระธรรมที่ไม่ใช่ประเพณีบุญมหาชาติ

3.1 การเทศนาแสดงพระธรรมในประเพณีบุญมหาชาติ ซึ่งเป็นประเพณีหนึ่งในประเพณี 12 เดือน หรือฮีต 12 ของชาวอีสาน ซึ่งโดยปกติแล้วชาวอีสานจะมีการทำบุญทุกเดือน โดยเริ่มจาก

เดือนอ้าย เป็นงานบุญเข้ากรรมเป็นการออกจากอาบัติประจำปี ตามวิธีการของพระสงฆ์เป็นเวลา 6 วัน กล่าวคือ พระสงฆ์ในระยะนี้ชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จะพากันจัดอาหารคาวหวานและข้าวของเครื่องใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปถวาย เพื่อช่วยสงเคราะห์ให้การอยู่กรรมของท่านดำเนินไปด้วยดี นอกจากนี้ ยังได้ฟังเทศน์ฟังธรรม เป็นการได้บุญอีกทางหนึ่งด้วย ประเพณีเข้ากรรมนี้เชื่อว่าเป็นการทดแทนและระลึกถึงพระคุณมารดา เพราะมารดาเคยอยู่กรรมนี้มาแล้ว ฉะนั้นเมื่อบวชแล้ว จะแทนคุณมารดาได้ก็ต้องอยู่กรรมเสียก่อน ประเพณีเข้ากรรมนี้ไม่ได้กำหนดวันลงไปแน่นอน แต่จะอยู่ระหว่างเดือนอ้าย

เมื่อเดือนอ้ายผ่านไปก็ถึงเดือนยี่ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ข้าวออกรวงแก่จัดและรอการเก็บเกี่ยว ในเดือนนี้จะมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเก็บและการนวดข้าว เรียกว่า บุญคุณลาน ซึ่งเป็นการทำบุญทำทานตามแบบฉบับของชาวไทยใจบุญโดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง

พอถึงเดือนสาม เป็นการทำบุญข้าวจี จนมีคำพูดติดปากชาวอีสานประโยคหนึ่งว่า "เดือนสามคือย เจ้าหัวคอยบุญข้าวจี" หมายความว่า พอเดือนสามผ่านไปพระก็คอยบุญข้าวจี งานบุญข้าวจีเป็นงานครึกครื้นพอสมควรชาวบ้านจะเอาข้าวเหนียวมาปั้นแล้วจี คำว่า จี ก็คือปิ้งนึ่งเอง ในวันงานบุญข้าวจีของท่านจะตีกลองในตอนกลางดึก เพื่อปลุกชาวบ้านให้ลุกขึ้นมาจัดทำข้าวจี วิธีทำคือนำข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนขนาดโตเท่าไข่ห่านแล้วเสียบปลายไม้ที่เหลาเตรียมไว้ ไม้ไผ่นี้นยาวประมาณ 75 เซนติเมตร ใหญ่ขนาดนิ้วมือหรืออ้งบนไฟอ่อนพลิกไปพลิกมาจนเหลืองทั่วกันดีแล้วนำมาทอดด้วยไฟ แล้วนำไปจี่อีกที ไข่ที่ใช้ทานี้ ไข่ไข่แดงและไข่ขาวตีให้เข้ากัน พอไข่เหลืองมีกลิ่นหอมก็ดึงไม้ออก เอาน้ำตาลปึกหรือน้ำอ้อยใส่เข้าไปเป็นไส้หวาน จะนำไปถวายพระเท่าใดก็ได้แล้วแต่ความศรัทธา ราว 7 นาฬิกา พระท่านจะตีโพง (ระฆังไม้) ชาวบ้านก็นำข้าวจีพร้อมด้วยอาหารหวานคาวชนิดต่าง ๆ ไปถวายพระ จากนั้นก็มีการถือศีล ฟังพระเทศนา เสร็จจากเลี้ยงพระก็มีการเช่นปู่ตา เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อบรรพบุรุษ

ประเพณีถวายข้าวจินี้มีปฐมเหตุมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในครั้งนั้นมีหญิงคนหนึ่งชื่อ นางปุลณา เป็นทาสของเศรษฐีในนครราชคฤห์ เช้าวันหนึ่งนางปุลณาจะไปตักน้ำจึงเอารำอ่อน ๆ ขยำกับน้ำแล้วจีไฟพอสุกแล้วนำติดชายพกไป ตั้งใจว่าจะเอาไปกินเมื่อถึงท่าน้ำระหว่างทางได้พบพระพุทธรองค์เสด็จผ่านมา นางปุลณาเห็นเข้าก็มีความเลื่อมใส จึงนำข้าวจีไปถวาย เมื่อถวายแล้วก็ยังคิดว่าพระพุทธรองค์อาจจะโยนทิ้งเสีย แต่พระพุทธรเจ้าไม่ได้โยนทิ้งกลับเสวยจนหมด เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีได้ทรงมองเห็นอาหารตามมีตามเกิดของคนยากจนว่าไม่มีค่าอะไร แท้ที่จริงค่าน้ำนั้นอยู่ที่เจตนาอันเป็นกุศล จากนั้นได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่นางปุลณา จนนางบรรลุโสดาปัตติผลด้วยอานิสงส์ของการถวายข้าวจินั้น จึงได้ถือเป็นประเพณีถวายข้าวจีแก่พระสงฆ์ตั้งแต่นั้นสืบมาจนถึงทุกวันนี้

เดือนสี่ เป็นงานทำบุญมหาชาติ หรือบุญคบบัน หรือเทศน์มหาชาติ เป็นงานใหญ่ประจำปีงานหนึ่ง โดยมากจะเชิญคนบ้านอื่นตำบลอื่นมาร่วมด้วย มูลเหตุที่ทำให้เกิดงานบุญมหาชาตินี้

ปรากฏในเรื่องพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่าพระมาลัยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกตุแก้วบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบกับพระศรีอาริยเมตไตรย พระองค์ทรงตรัสถามถึงชาวโลก พระมาลัยเล่าให้ฟังว่า มนุษย์อยากพบศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย พระองค์จึงตรัสว่า เมื่ออยากพบก็จงอย่ามาตีพ่อดีแม่อย่าทำลายพระพุทธศาสนา อย่ายุยงสงฆ์ให้แตกกันและอุตสาห์พึงเวสสันดรให้จบในวันเดียว พระมาลัยจึงนำข่าวนี้นำมาประกาศแก่พุทธบริษัทคนทั้งหลายจึงพากันจัดทำบุญมหาชาตินับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การทำบุญมหาชาตินั้นแบ่งเป็นสามวัน วันแรกเป็นวันรวมหรือภาษาพื้นเมืองเรียกว่า มื้อโฮม วันที่สอง มีการแห่พระเวสสันดร กัณหา ซาลี และพระนางมัทรี มีการเจีงนำหน้า วันที่สามฟังเทศน์มหาชาติ ในงานบุญมหาชาตินี้จะมีการตกแต่งศาลาให้คล้ายกับศาลาพระเวสสันดรในเขาวงกต ชาวบ้านมีหน้าที่จัดหาอาหารมาเลี้ยงพระและแขกหรือ งานนี้จะมีผู้คนจากที่ต่าง ๆ มาชุมนุมกันทั้งคนหนุ่มคนสาวคนเฒ่าคนแก่ ต่างคนก็ร่วมแรงร่วมใจกันหาเงินเข้าวัด เพื่อที่พระจะได้นำไปบูรณะซ่อมแซมวัด เมื่อมีงานชาวบ้านก็สนุกสนาน เมื่องานเลิกต่างก็มีจิตใจผ่องใสอิ่มเอิบจากผลบุญกุศลที่ได้ทำไป

เดือนห้า เป็นงานบุญสงกรานน้ำหรือที่รู้จักกันทั่ว ๆ ไป ว่าวันสงกรานต์เริ่มตั้งแต่ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ค่ำ เดือน 6 เมื่อถึงงานสงกรานต์ ชาวบ้านจะหยุดทำงานเพื่อมาร่วมสนุกสนานกันเป็นเวลาถึงเจ็ดวัน ในระหว่างนั้นก็มีการสงกรานน้ำพระพุทธรูปพระสงฆ์ โดยชาวบ้านจะทำผาม(ปะรำ) แล้วเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐาน ณ ปะรำพิธี บนปะรำมีรางน้ำทำเป็นรูปพญานาคสองที่ ไว้สำหรับสงกรานน้ำพระพุทธรูปที่หนึ่ง พระสงฆ์ที่หนึ่ง

ในตอนเช้าของวันงานบุญสงกรานน้ำ ชาวบ้านก็พากันทำบุญตักบาตร ถวายจันทน์ พอถึงกลางวันก็ถวายเพล ราวเที่ยงวันจึงนำดอกไม้ ธูป เทียน น้ำมนต์ และของหอมไปสงกรานน้ำพระแล้วรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป จากนั้นก็มีการสาดน้ำตอนบ่ายหลังจากเล่าสาดน้ำแล้วก็จะไปเก็บดอกไม้ตามไร่นาป่าเขาใกล้ ๆ หมู่บ้านมาเตรียมไว้บูชาพระในตอนเย็น ตอนค่ำเป็นเวลาไปฟังเทศนาที่โรงธรรม ปฏิบัติดังนี้ทุกวันจนครบ 7 วัน พอถึงวันสุดท้ายจะมีการก่อพระเจดีย์ทรายกันริมน้ำหรือในบริเวณวัด มีการตกแต่งประดับประดาด้วยธงทิวสวยงาม จากนั้นจึงอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นเก็บไว้ตามเดิม

เดือนหก นอกจากจะมีการทำบุญในวันวิสาขบูชา ฟังเทศนาและเวียนเทียนแล้ว ชาวอีสานยังมีประเพณีประจำท้องถิ่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ บุญบั้งไฟ ซึ่งจัดขึ้นในระหว่างเดือน 6 ทุกปี ถือว่าเป็นการยิงบั้งไฟขึ้นไปบูชาเทวดา เพื่อขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล บั้งไฟจะขึ้นสูงหรือไม่ก็เป็นการพยากรณ์ถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร

พอเดือนหกมาถึง ตำบลใดจะมีบุญบั้งไฟก็ป่าวร้องให้หมู่บ้านใกล้เคียงเตรียมจัดทำบั้งไฟมาประกวดซึ่งมักจะแบ่งการทำเป็น 3 ขนาด คือ บั้งไฟธรรมดาบรรจุดินเป็นไม้เกิน 12 กิโลกรัม บั้งไฟขนาดกลาง บรรจุดินเป็นเกิน 12 กิโลกรัม ทั้งสองชนิดนี้เรียกว่า "บั้งไฟหมื่น" บั้งไฟขนาดใหญ่

บรรจุดินปืนหนัก 120 กิโลกรัมขึ้นไป เรียก "บั้งไฟแสน" แต่โดยปกติแล้วนิยมทำกันแต่บั้งไฟหมื่น เพราะบั้งไฟแสนจะต้องใช้เวลาเตรียมนานและมีอันตรายมากถ้าทำไม่ดี การทำบั้งไฟก็ใช้ไม้ไผ่ชนิด คีปล้องใหญ่และแข็งเป็นพิเศษ นำมาทะลุปล้องตากให้แห้ง แล้วนำไปบรรจุดินปืนอัดให้แน่น จากนั้นก็เจาะรูเพื่อใส่ชนวนตอนจุด เมื่อบรรจุดินปืนแล้วจึงตกแต่งบั้งไฟด้วยกระดาษหลากสีเป็น รูปพญานาค

เมื่อถึงวันโฮมหรือวันนัดรวม ชาวบ้านจะพากันแห่บั้งไฟมายังวัดมีเถิดเทิงและการฟ้อนต่าง ๆ จากนั้นก็มีการจุดบั้งไฟแข่งขันกัน ของใครขึ้นสูงก็เป็นฝ่ายชนะของใครแพ้ก็ถูกจับโยนน้ำเป็นที่ สนุกสนานงานหนึ่ง

เมื่อผ่านงานบุญที่สนุกสนานไปแล้ว ระหว่างเดือนเจ็ดจะมีงานบุญช่าชะคือ การชำระล้าง จิตใจให้ผ่องใสสะอาดปราศจากมลทินเรื่องเศร้าหมอง คือโลก โกรธ หลงทั้งปวงด้วยการฟังธรรม ถือศีลให้ทาน เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

งานบุญประจำเดือนแปด คือ งานบุญเข้าพรรษา ซึ่งจัดให้มีขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 มีการหล่อเทียนพรรษา ตกแต่งอย่างสวยงามเพื่อประกวดประชันกันแล้วแห่ไปถวายวัดเป็นพุทธบูชา มีขบวนแห่ยาวเหยียดสวยงามนำด้วยการฟ้อนต่าง ๆ อันเป็นประเพณีของภาคอีสานกลางคืนก็จัดให้มีการสมโภชต้นเทียน มีการเลี้ยงพระฟังเทศนาฟังธรรม เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนในภาคกลาง

เดือนเก้า เป็นงานบุญข้าวประดับดิน ซึ่งกำหนดจัดในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 สาเหตุที่ทำให้ เกิดการทำบุญข้าวประดับดินนั้นกล่าวไว้แตกต่างกันออกไป บางแห่งก็เล่ากันว่า ครั้งหนึ่งพระมหา โมคคัลลาน์ อัครสาวกของพระพุทธเจ้าลงไปเยี่ยมมารดาได้พบเห็นสัตว์นรกที่ทำการกรรมไว้เมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ เมื่อตายจึงต้องลงไปเสวยกรรมพบแต่ความยากลำบาก เมื่อพระโมคคัลลาน์จะกลับ พวก สัตว์นรกได้ขอร้องให้ท่านมาบอกญาติพี่น้องบน โลกมนุษย์ให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บ้าง พระ โมคคัลลาน์จึงนำความมาประกาศให้มนุษย์บน โลกทราบ จึงมีการทำบุญข้าวประดับดินขึ้นบางแห่งก็ เล่าว่าต้นเหตุมาจากพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งคืนหนึ่งทรงเข้าบรรทม แต่บรรทมไม่หลับเพราะมีเสียง เปรตที่เป็นพระญาติมาร้องไห้ขอส่วนบุญ วันรุ่งขึ้นพระเจ้าพิมพิสารจึงนำความไปทูลถาม พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ จึงถือเป็น ประเพณีสืบต่อมา

งานบุญนี้ชาวบ้านจะจัดทำอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ ใส่กระทงหรือห่อเตรียมไว้แต่ ค่ำแรม 13 ค่ำ พอตี 4 ของวันแรม 14 ค่ำ ก็จัดแจงนำข้าวของไปวัด เอาไปวางไว้ตามใต้ต้นไม้ ตาม โบสถ์ ตามพื้นดิน เพราะเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าบุญข้าวประดับดิน จากนั้นชาวบ้านจะกลับไปเตรียม อาหารการกิน ออกไปทำบุญฟังเทศนาที่วัดอีกหนหนึ่ง เป็นอันเสร็จพิธี ถือกันว่าเป็นการทำบุญ ให้แก่เปรตที่มารับส่วนบุญ

เดือนสิบเป็นงานบุญข้าวสาก ซึ่งกำหนดทำกันในวันเพ็ญเดือน 10 ประเพณีนี้นิยมทำบุญ กันทุกบ้าน ต้องมีการเตรียมการกันไว้ล่วงหน้า คือต้องจัดทำข้าวสาก อันได้แก่ข้าวเฒ่า ข้าวตอกคลุก

กับน้ำอ้อย ถั่ว งา มะพร้าว ชาวภาคกลางเรียกกันว่า กระจยาสารท นอกจากนั้นยังต้องเตรียมหาเนื้อปลาไว้ทำทาน ข้าวสากนั้นจะนำไปให้พวกพี่น้อง ส่วนเนื้อปลานั้นจะนำไปถวายพระพร้อมด้วยข้าวปลาอาหาร อุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว การถวายอาหารพระนี้จะต้องทำฉากชื่อ เจ้าของใส่ลงไปในบาตร พระภิกษุสามเณรจับลูกสลากของใครก็ได้สำหรับของคนนั้นไป แต่บางแห่งยังมีประเพณีในการแจกข้าวสากแตกต่างกันออกไปอีก กล่าวคือ เอาห่อข้าวสากไปห้อยไว้ตามต้นไม้หรือราวรั้ว แล้วจึงตีโปงบอกเป็นสัญญาณให้เปรตมารับเอาไป จากนั้นก็ไปเก็บคืนมา เรียกว่าแย่งเปรต นำข้าวสากที่แย่งเปรตมานี้ไปไว้ตามท้องไร่ท้องนา เพื่อเป็นสิริมงคลพืชพันธุ์ธัญญาหารจะได้อุดมสมบูรณ์

เมื่อเดือนสิบผ่านไปก็ถึงเดือนสิบเอ็ด จะมีงานบุญออกพรรษา ซึ่งมักจะจัดกันเป็นงานใหญ่โตและสนุกสนาน มากกว่าวันเข้าพรรษา หมู่บ้านไหนเป็นที่ดอนก็มีการละเล่นแบบธรรมดา หมู่บ้านไปอยู่ริมน้ำก็จะมีการเล่นเกี่ยวกับน้ำ เช่น การแข่งเรือ การไหลเรือไฟ งานแห่ปราสาทผึ้ง และการจุดได้ประทิป การจุดได้ประทีปนิยมทำกันสามคืนคือในวันขึ้น 13, 14 และ 15 ค่ำ ในตอนแรกต้องปลุกบ้านก่อน ใช้คันท้ายหรือไม้แเก่เป็นเสาประทีปของโบราณ บางแห่งนั้นทำด้วยยางบงตากแห้ง ถ้าจะให้หอมต้องใส่ใบอัน-ใบเนียม ส่วนน้ำมันที่ใช้ในการจัดประทีปนั้นเป็นน้ำมันกลั่นจากเมล็ดกระบก การจุดนี้จุดกันตลอดคืน

ส่วนการไหลเรือไฟนั้น ชาวบ้านจะนำเอาหยวกกล้วยหรือไม้ไผ่มาจัดเป็นรูปร่างต่าง ๆ เช่น รูปเรือหงส์ รูปสัตว์ต่าง ๆ ตกแต่งประดับประดาตามไฟอย่างสวยงาม ประกวดประชันกันแล้วปล่อยให้ลอยสว่างไสวไปตามแม่น้ำคล้ายกับประเพณีลอยกระทงของภาคกลาง

เดือนสุดท้ายของฮิต 12 คือ งานบุญกฐิน ซึ่งจัดให้มีขึ้นในเดือน 12 เป็นงานบุญแบบเดียวกับภาคกลางของไทย คือ มีการจองกฐิน แห่กฐิน และสมโภชกฐินเป็นอันดับสุดท้าย โดยปกตินั้นในสมัยก่อนนิยมทอดผ้ากฐินกันเอง จะเป็นผ้าฝ้าย ผ้าไหม หรือฝ้ายแกมไหมก็แล้วแต่เพราะถือว่าได้ผลานิสงส์มาก

นอกจากงานประเพณีใหญ่ ๆ ประจำ 12 เดือนนี้แล้ว ชาวอีสานยังมีประเพณีย่อย ๆ ที่แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่ของไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกมากมาย เช่น ประเพณีสู้ขวัญ ประเพณีผูกเสี่ยว งานแต่งงาน การปลุกบ้าน การเกิด งานลงช่วง ฯลฯ ซึ่งประเพณีเหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่ชาวอีสานมีมานานแล้ว

ประเพณีทั้ง 12 เดือนนี้ บุญเดือน 4 จะให้ความสำคัญกับธรรมาสน์มากที่สุด เพราะเป็นการเทศน์มหาชาติ หรือเทศน์ผะเหวด ชาวอีสานเลื่อมใสศรัทธาในการฟังเทศน์มหาชาติเป็นอย่างมาก เหตุเพราะมีข้อความในพระบาลีสสูตร ซึ่งเป็นพระสูตร นอกคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า การฟังเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ให้จบได้ในวันเดียวนั้นจะได้านิสงส์อย่างใหญ่หลวง และจักได้เกิดในสมัยพระศรีอริยเมตไตรย ข้อความในพระบาลีสสูตรมีว่า "เธอจงแจ้งแต่เวไนย แม้นผู้ใจ ใครจะพบ จงเคารพตามโอวาท ให้ทำมหาชาติเนื่องนันต์ สิ่งละพันจงบูชา ให้จงในทิวานัน" คนนอกวัด การเทศน์

มหาชาตินี้พระสงฆ์ผู้แสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งจะต้องขึ้นเทศน์บนธรรมาสน์บริเวณรอบ ๆ ธรรมาสน์บนศาลาการเปรียญ จะมีอุปกรณ์การตกแต่งต่าง ๆ ที่ใช้ในการเทศน์ เช่น กิ่งหม่อน เครื่องฮ้อย ชงชัย พวงมาลัย โองน้ำ 4 โอง รูปเหมือนสัตว์ รั้งผึ้ง ต้นไม้ ผลไม้ ดอกไม้ ผ้าพะเหวด ฯลฯ อุปกรณ์ต่าง ๆ นี้ใช้ตกแต่งเพื่อเพิ่มความสง่างามของธรรมาสน์และพระสงฆ์ผู้ขึ้นเทศน์ อีกทั้งยังบรรยากาศเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่ากำลังมาฟังธรรมะของพระพุทธเจ้า

3.2 การเทศนาแสดงพระธรรมที่ไม่ใช่บุญมหาชาติ การเทศนาทั่วไป เป็นการแสดงพระธรรมคำสั่งสอนที่นอกเหนือจากประเพณีบุญมหาชาติ ซึ่งเป็นกิจของสงฆ์ที่จะต้องอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน โดยอาจจัดร่วมกับประเพณีหรืองานต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและงานอวมงคลหรืออาจจัดให้มีการเทศนาแสดงพระธรรมเป็นการเฉพาะ เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ เป็นต้น (ชอบ คีสวน โลก. 2534 : 37-41)

คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้วัสดุ-อุปกรณ์ในการสร้างธรรมาสน์

วัสดุ-อุปกรณ์สำหรับในการสร้างและประดับตกแต่งธรรมาสน์ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งได้แก่ ไม้ ปูน อิฐ (ดินจี่) กระจก สังกะสี สี รั้ง กระจาเงินกระจาทอง วัสดุดังกล่าวสามารถตอบสนองการสร้างให้เกิดรูปทรง ส่งผลต่อพื้นที่ใช้สอยให้บรรลุความมุ่งหมาย ผนวกกับความงามอันวิจิตร จากการศึกษาพบว่ามีการใช้วัสดุได้แก่ ไม้ ปูน อิฐ กระจก สังกะสี สี รั้ง กระจาเงิน-ทอง นำมาใช้สำหรับสร้างและประดับตกแต่งธรรมาสน์ การเลือกใช้วัสดุดังกล่าวล้วนมีคติความเชื่อท้องถิ่นเป็นกรอบบังคับแฝงเร้นอยู่เหมือนกัน และหรือคล้ายคลึงกัน และหรือแตกต่างกัน เช่น

ปูน อิฐ ทราย สำหรับนำมาใช้ก่อโบก และหรือปั้นขึ้นรูปลวดลาย - ลวดบัว-ตัวภาพ จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ปูน-อิฐดินเผาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างส่วนฐานหอธรรมาสน์ เช่น หอธรรมาสน์วัดโพธิ์ชัย บ้านนาพิง จังหวัดเลย วัดคำเดือย จังหวัดอำนาจเจริญ และใช้ปูนปั้นรูปสิงห์เทินส่วนตัวหอธรรมาสน์ ปูนปั้นประดับส่วนตัวหอธรรมาสน์ วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ จังหวัดอุบลราชธานี วัสดุดังกล่าวไม่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม หรือสิ่งอัปมงคล หากช่างมีความประสงค์ใช้วัสดุดังกล่าวต้องทำการขออนุญาตสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน ซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าผู้ดูแลรักษาให้ทราบจุดมุ่งหมายก่อนทุกครั้ง เช่น การขุดดินเหนียวจากแหล่งมาปั้นเป็นก้อนอิฐแล้วนำไปเผา (ดินจี่) การตากเปลือกบงจากลำต้นบงในป่า และเครือเขือมาต้มเอาน้ำเป็นตัวกลางในการประสานระหว่างทรายกับปูนสำหรับเชื่อมอิฐและฉาบ (ก่อโบก) เป็นต้น

ไม้ เค็มป่า ไม้ในภาคอีสานเป็นป่าไม้ขนาดกลางและป่าโปร่ง ได้แก่ ป่าแดงหรือป่าพะหรือป่าโคก (SAWANNA) ป่าฝัดใบผสมหรือป่าเบญจพรรณและป่าคงคิบ ไม้เป็นวัสดุสำคัญที่นำมาใช้สร้างธรรมาสน์ จากการศึกษาพบว่าวัสดุเกี่ยวกับไม้ที่นำมาใช้สร้างธรรมาสน์ได้แก่ ไม้เนื้อแข็งมาก ไม้เนื้อแข็งปานกลาง ไม้อัด และไม้ไผ่

ไม้เนื้อแข็งมาก เป็นวัสดุที่มีความแข็งแรงไม่เหมาะสมสำหรับการใช้กรรมวิธีสับ ถาก เจาะ แต่สามารถนำมาแปรรูปไสให้เรียบได้ ไม้แต่ละชนิดล้วนมีคุณสมบัติเหมือนกัน และหรือแตกต่างกัน สามารถนำมาใช้ตอบสนองความต้องการสมความมุ่งหมายได้ดี ดังนี้

ไม้เต็ง (จิก) เป็นไม้เนื้อแข็งมาก ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนขา หรือส่วนเสา

ไม้ประคู้ (คู้) เป็นไม้เนื้อแข็งมาก ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนตัว หลังคาพื้น

ไม้เหียง (ชาด) เป็นไม้เนื้อแข็งมาก ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนพื้น

ไม้เคี่ยม เป็นไม้เนื้อแข็งมาก ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนเสา

ไม้รัง (ฮัง) เป็นไม้เนื้อแข็งมาก ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนเสา

ไม้เนื้อแข็งปานกลาง เป็นวัสดุที่มีความแข็งแรงสามารถใช้กรรมวิธี เจาะ บาก สับ แกะ แปรรูปไสให้เรียบได้ ไม้แต่ละชนิดล้วนมีคุณสมบัติเหมือนกัน และหรือแตกต่างกัน สามารถนำมาใช้ตอบสนองความต้องการสมความมุ่งหมายได้ดี ดังนี้

ไม้ยาง เป็นไม้เนื้อแข็งปานกลาง ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนฐาน ส่วนตัว หลังคา

ไม้พลวง (กุง) เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนพื้น โครงสร้างหลังคา

ไม้ตะเคียน (แคน) เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนเสา ส่วนขา เป็นไม้ที่มีชันน้ำมันมาก

ไม้ตะแบก (เป็อย) เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างพื้น

ไม้แดง เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างพื้น

ไม้พะยุง (ยุง) เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างเสา ขา รอด อเส

ไม้มะค่า (แต่, โมง) เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างพื้น

ไม้สัก เป็นไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทำโครงสร้างส่วนฐาน ส่วนตัว หลังคาและสลักตัวภาพลวดลายประดับบนส่วนประดับต่าง ๆ (ไม้สักถูกกระแสน้ำโขงพัดพาลอยมาเกยตื้นนำมาแปรรูปใช้เป็นวัสดุสร้างศาลาการเปรียญ หอธรรมาน์ เช่น วัดมณีมาวาส อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร)

ไม้ไผ่ ได้แก่ ไม้สีสุก นำมาผ่า จัก เหลา สานเป็นแผ่นตามรูปแบบลายสานที่ต้องการ นำไปแช่น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ เพื่อป้องกันมอด แลง กัด ไช เมื่อนำมาเป็นส่วนประกอบธรรมาสน์ นอกจากนี้ยังนิยมนำไม้ไผ่มาผ่า เหลาซีกทำพื้นสำหรับนั่ง เหลาทำสลักยึดเสากับรอด สลักยึดหางหงส์กับป้านลม ทำแผ่นลายสานมุงหลังคา เหลากลมทำลูกกรงพนัก เหลานี้เป็นต้น

ไม้ที่นำมาเป็นวัสดุในการสร้างธรรมาสน์ ล้วนมีเหตุปัจจัย หลักเกณฑ์การพิจารณาหลายประการ ทั้งนี้เพื่อให้ถูกต้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อของสมาชิกในสังคม ซึ่งเหตุปัจจัยแต่ละอย่างล้วนส่งผลต่อความคงทนถาวร สามารถทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศซึ่งเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและสถานะการณ์ กอปรกับเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้ใช้ธรรมาสน์เอง และชุมชนของผู้สร้างธรรมาสน์

วัสดุที่นำมาใช้สำหรับการสร้างธรรมาสน์เป็นหลักได้แก่ไม้ ไม้เป็นวัสดุที่มีความคงทนถาวรหาได้ง่ายในชุมชน อีกทั้งเป็นวัสดุที่เคียงคู่มากับการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และได้พัฒนากรรมวิธีการก่อสร้างมาโดยตลอด

ไม้ที่นำมาใช้เป็นวัสดุในการสร้างธรรมาสน์ต้องมีคุณสมบัติถูกต้องตามคติความเชื่อ เช่น เสา ไม้ที่นำมาทำเสาใช้ไม้ เต็ง รัง เนื้อไม้แข็งแรง ทนทาน ซึ่งมีความอุดม หนาได้ไม่ยากนักมีมากบริเวณป่ารอบชุมชน นอกจากนี้ยังนิยมไม้อันดับรองลงมา ได้แก่ ประคู้ ไม้เหียง ไม้เคี่ยม สาเหตุที่มีความนิยมเป็นอันดับรองลงมาเพราะว่าไม้ดังกล่าวมีเนื้อแข็งเกินไป ไม่สะดวกสำหรับการสับ ถาก หรือเจาะ หรือกรรมวิธีการสร้าง

ส่วนไม้ที่ไม่นิยมนำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการก่อสร้าง เช่น ไม้ฉาก ไม้กะบก ไม้กะเบา ไม้พะยอม เพราะตามคติความเชื่อถือว่าเป็นไม้ที่มีชื่อไม่เป็นสิริมงคล เป็นเรื่องซาก เรื่องบก เรื่องเบา เรื่องขอม ปรากฏการณ์ดังกล่าวล้วนไม่เป็นสิริมงคลทั้งนั้น อนึ่งไม้ตะเคียนก็เป็นดั่งกันกอบปรกกับไม้ตะเคียนมีน้ำมันมาก ถือว่ากะล่ำเชือกกันว่ามีนางไม้ หรือผีนางตะเคียนอาจทำให้คนตัดได้รับความเดือดร้อนถึงตายได้ ดังนั้น การนำไม้มาเป็นวัสดุการสร้างธรรมาสน์จึงนิยมไม้เต็ง ไม้รัง หากพิจารณาด้วยเหตุและผลนับว่าเป็นกุศโลบายของปราชญ์ท้องถิ่นที่ได้กระตุ้นสร้างความตระหนัก และเตือนสติสังคมไตร่ตรองให้รอบคอบเกี่ยวกับการพิจารณาเหตุผลถึงอายุการใช้งาน ความทนทาน มั่นคงแข็งแรง รวมถึงความปลอดภัยของผู้ใช้ของธรรมาสน์และหรือผู้เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

ไม้สำหรับการสร้างธรรมาสน์ไม่มีการซื้อขาย (ยกเว้นไม้อัด) หากมีความประสงค์จะสร้างสามารถตัดไม้ในป่าที่ขึ้นอยู่รอบหมู่บ้าน ซึ่งมีพันธุ์ไม้หลายชนิดล้วนมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันเสาะหาไม้ที่ได้ขนาดและคุณลักษณะตามต้องการ หลังจากนั้น ก็จะทำพิธีการขอไม้ โดยเริ่มจากกล่าวจุดประสงค์ของการนำไม้ไปใช้ ผู้นำในการตัดไม้ จะตัดกิ่งไม้ให้มีลักษณะคล้ายขอ นำไปเกี่ยวกับกิ่งไม้ เพื่อเป็นการแสดงว่าได้มีการขอเรียบร้อยแล้ว

การโค่นต้นไม้ ผู้ตัดต้องตัดให้ต้นไม้ขาดออกจากตอไม้ โดยไม่ให้เนื้อไม้ติดกับตอ เพราะอาจทำให้ต้นไม้เป็นโพรง การตัดต้นไม้ขั้นตอนแรกต้องเฉาะพื้นให้ลึกถึงจุดศูนย์กลางของลำต้น หลังจากนั้น จึงเฉาะด้านตรงกันข้าม แต่ต้องให้อยู่สูงเหนือระดับแนวซึ่งเฉาะไว้ครั้งแรกประมาณหนึ่งคืบ เพื่อเป็นการบังคับต้นไม้ให้ล้มไปในทิศทางที่ต้องการ และเป็นการป้องกันไม้ให้ถอนยวง ถ้าไม้ถอนยวงจะเกิดโพรงในลำต้น อย่างไรก็ตามหากเกิดกรณีไม้ถอนยวงจะถูกนำไปแปรรูปเป็นไม้กระดาน แป๊ะ อเส หรืออื่น ๆ

การเลือกไม้ ผู้ตัดจะเลือกเอาไม้ที่มีความแก่ การพิสูจน์ว่าไม้แก่หรือไม้นั้นใช้กรรมวิธีเฉาะลำต้น หากไม้มีอายุแก่มากเฉาะลึกประมาณสองนิ้วก็จะสามารถมองเห็นแก่นไม้ ส่วนไม้อ่อนเฉาะลึกประมาณสามนิ้วก็ยังไม่สามารถมองเห็นแก่นไม้ ในกรณีที่ไม้ต้องการเฉาะไม้สามารถสังเกตได้โดยพิจารณาว่าไม้อ่อนมีความอวบงามเพราะกำลังเจริญเติบโต

การเลือกไม้ทองถิ่น มงคล ไม้ลอยน้ำ

นอกจากนี้ยังมีวัสดุที่สำคัญ ได้แก่กระเจก (แวน) สีทอง แดง คำ สังกะสี รัก ตะปูเงิน นอต ตะปู กระดาษเงิน-ทอง ประดับตกแต่งเพื่อให้เกิดความงามอันวิจิตร การตอกยึด ขันนอต เพื่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง มีโครงสร้างที่สมบูรณ์ตามศักราชของช่าง และหรือผู้เกี่ยวข้อง

คติเกี่ยวกับฤกษ์เดือน วัน ในการสร้างธรรมาสน์เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประเพณีเดือน 11 (ออกพรรษา บุญกฐิน) ธรรมาสน์ถูกนำไปตั้งองค์กฐินเพื่อนำไปถวายในคราวเดียวกัน ธรรมาสน์เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประเพณีเดือน 4 บุญมหาชาติ ธรรมาสน์ถูกนำไปใช้สำหรับพระนั่งเทศน์ มหาชาติ ธรรมาสน์เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประเพณีเดือน 5 บุญสดรง ธรรมาสน์ถูกนำไปใช้สำหรับพระนั่งร่วมขบวนแห่สงฆ์ และการแห่ฉลองเนื่องในการเลื่อนสมณศักดิ์ตามขนบประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสาน ดังนั้นฤกษ์เดือน วัน ในการสร้างธรรมาสน์ซึ่งถือว่าเหมาะสมน่าจะเป็นช่วงระยะเวลาก่อนประเพณีประจำเดือนนั้น ๆ

การสร้างธรรมาสน์ล้วนใช้กรรมวิธีการสร้างอย่างหลากหลาย กล่าวคือ ธรรมาสน์แต่ละหลังที่มีรูปแบบเดียวกัน และหรือรูปแบบแตกต่างกัน มีความเหมือนกัน และหรือแตกต่างกัน และหรือคล้ายคลึงกัน ในการใช้กรรมวิธีเข้าไม้ การต่อไม้ การใช้สลัก การบากและหนูน วิธีการตอก ตะปูยึดผนัง ฝ้าเพดาน หลังคา กรรมวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนสนับสนุนเกื้อกูลก่อให้เกิดรูปทรง ความมั่นคงแข็งแรง

คติเกี่ยวกับการใช้ธรรมาสน์

การถวายธรรมาสน์ หลังจากการสร้างธรรมาสน์เสร็จแล้ว พุทธศาสนิกชนในภาคอีสานจึงถวายธรรมาสน์ การถวายต้องกล่าวคำถวาย และรวมถึงขั้นตอนพิธีการดังนี้

คำถวายธรรมาสน์

อิมัง ภันเต ธัมมาสนัง สปริวารัง ภิกขุสงฆ์สส โอโณชยาม สาธุ โน
ภันเต ภิกขุสงฆ์โม อิมัง ธัมมาสนัง สปริวารัง ปฏิคคัมห ตุ อัมหากัง
ทิมรัตตัง หิตาย สุขายฯ

คำแปล

ข้าแต่ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายธรรมาสน์ กับทั้ง
บริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ
ธรรมาสน์กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลายเพื่อประโยชน์และความสุข แก่
ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญฯ

การถวายมีลำดับขั้นตอนของพิธีการดังนี้คือ เริ่มจาก การไหว้พระสมათานศีล กล่าวคำถวาย เป็นภาษาบาลี และคำแปลจนจบ จึงนำสิ่งถวายยกไปประเคน ขณะที่มรรคทายกกล่าวคำถวาย เป็นภาษาบาลีและคำแปล พระสงฆ์ประณมมือพร้อมกัน เมื่อมรรคทายกกล่าวคำแปลเสร็จแล้ว

พระสงฆ์พร้อมกันว่า “สาธุ” การกระทำดังนี้ได้ผลทั้งผู้ให้และผู้รับ ในแง่ของสภาพจิตใจ ศรัทธา ความพึงพอใจ จากการให้และการยอมรับ เป็นอานิสงส์อันยิ่งใหญ่อันประมาณีได้ และเป็นอุบาย เสริมสร้างความศรัทธาที่จะนำไปสู่ปัญญาอันเป็นที่สุด

คติการใช้ธรรมาสน์ จากการศึกษาการใช้ธรรมาสน์ในพิธีอันเกี่ยวข้องกับตามสถานะของผู้ใช้ เป็นเกณฑ์จำแนก เช่น ฆราวาส ได้แก่อุบาสก อุบาสิกา พระภิกษุสงฆ์ กล่าวคือในส่วนของฆราวาส จะใช้ธรรมาสน์สำหรับเป็นที่ตั้งองค์มหากฐินซึ่งมีส่วนประกอบสำคัญที่ขาดเสียไม่ได้คือเครื่อง อัฐบริวาร และอื่น ๆ นอกจากนี้ฆราวาสจะใช้ธรรมาสน์สำหรับเป็นที่ตั้งกองผ้าป่าสามัคคีของ ชุมชนหรือระหว่างชุมชน ในส่วนของพระภิกษุสงฆ์จะใช้ธรรมาสน์ในพิธีต่าง ๆ เช่น เทศนา ได้แก่ เทศน์กู่ เทศนาธรรม เทศน์แจ้ง นั่งสวดปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกวันอุโบสถ ในประเพณีอัน เกี่ยวเนื่องทางพุทธศาสนา

คติเกี่ยวกับการตั้งธรรมาสน์

คติในการตั้งธรรมาสน์วรยุทธ จันทมูลได้ศึกษาไว้ดังนี้ (วรยุทธ จันทมูล. 2542 : 222 - 224)การเลือกพื้นที่ตั้งธรรมาสน์จะคำนึงถึงความเหมาะสมตามเงื่อนไขของเวลาและสถานที่เป็น เกณฑ์ จากการศึกษาพบว่าการตั้งธรรมาสน์เพื่อใช้ในพิธีที่เกี่ยวข้องจำแนกออกได้ 2 ลักษณะ คือ การตั้งธรรมาสน์แบบถาวร และการตั้งธรรมาสน์แบบเฉพาะกิจหรือชั่วคราว

การตั้งธรรมาสน์แบบถาวร จำแนกตามศาสนาการซึ่งธรรมาสน์ตั้งอยู่ออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ กรณีตั้งในโบสถ์ และกรณีตั้งในศาลาการเปรียญ

กรณีตั้งในโบสถ์ เช่น หอธรรมาสน์วัดโพธิ์ชัย บ้านนาพิง ส่วนฐานใช้อิฐ-ปูนฉาบก่อโบก ต่อเชื่อมกับฐานชุกชี หอธรรมาสน์ตั้งอยู่ด้านขวาของพระพุทธปฏิมากร หอธรรมาสน์วัดศรีสัตต นาค ตั้งอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางโบสถ์ หอธรรมาสน์ดังกล่าวใช้สำหรับพระนั่งเทศนาธรรม เทศน์ มหาชาติ

กรณีในศาลาการเปรียญ เช่น หอธรรมาสน์วัดพิจิตสังฆาราม วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ ฯลฯ ใช้สำหรับพระนั่งเทศน์มหาชาติ

การตั้งธรรมาสน์แบบชั่วคราวหรือเฉพาะกิจ จำแนกตามศาสนาการ หรือสิ่งปลูกสร้างซึ่ง ธรรมาสน์ตั้งอยู่ได้ 3 ลักษณะ คือ กรณีตั้งในโบสถ์ กรณีตั้งในศาลาการเปรียญ และกรณีตั้งในปะรำ พิธี

กรณีตั้งในโบสถ์ เช่น ธรรมาสน์ตั้งวัดโพธิ์ชัย บ้านนาพิงตั้งอยู่ด้านซ้ายพระพุทธปฏิมากร โดยตั้งอยู่บนพื้นโบสถ์ ธรรมาสน์ตั้งวัดทุ่งขุนใหญ่ 1 ตั้งอยู่ด้านขวาพระพุทธปฏิมากร โดยตั้งอยู่บน

พื้นโบสถ์ สามารถเคลื่อนที่ได้ตามความเหมาะสมกับสภาพการใช้สอย ใช้สำหรับนั่งสวดภาติโมกษ์ ในที่ประชุมสงฆ์ทุกวันอุโบสถ

กรณีตั้งในศาลาการเปรียญ ธรรมเนียมตั้งหรือธรรมเนียมเดียวของวัดส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นศาลาการเปรียญ ระดับพื้นศาลาเป็นระดับที่อยู่ต่ำกว่าพระภิกษุสงฆ์นั่ง หรือโต๊ะหมู่บูชาตั้งอยู่ ธรรมเนียมสามารถเคลื่อนที่ได้ตามความเหมาะสมกับสภาพการใช้สอย เช่น ใช้สำหรับพระนั่งเทศน์ มหาชาติ เทศนา

กรณีตั้งในปะรำพิธีงานประเพณีบุญกฐิน จะคำนึงถึงตำแหน่งที่ตั้งธรรมเนียมเป็นจุดรวมสายตามของพุทธศาสนิกชน กรณีใช้สำหรับพระนั่งเทศนาธรรม หรือเทศน์คู่

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่าตำแหน่งที่ตั้งธรรมเนียมไม่มีกฎเกณฑ์เคร่งครัด แต่จะคำนึงถึงแนวแกนของศาสนาการที่ธรรมเนียมตั้งอยู่ รวมถึงทิศทางการมองเห็นระหว่างพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ยังคำนึงถึงขนาด สัดส่วน โครงสร้าง น้ำหนักของธรรมเนียมเป็นประเด็นพิจารณาก่อนมีการเคลื่อนย้ายเพื่อใช้งาน เพื่อความคงทนถาวรของโครงสร้างเป็นสำคัญ

บทที่ 3

รูปแบบและโครงสร้างของธรรมาสน์

การศึกษา รูปแบบและ โครงสร้างของธรรมาสน์ในบทนี้ผู้เขียนได้ชี้แจงรูปแบบและ โครงสร้างของฐานเป็นองค์ประกอบหลักสำหรับการจำแนกลักษณะรูปแบบและ โครงสร้างของ ธรรมาสน์ ส่วนอื่นเป็นลำดับรองลงมา ทั้งนี้เพราะ โครงสร้างส่วนฐานธรรมาสน์ค่อนข้างมีความ หลากหลาย และมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ฐานธรรมาสน์บางหลังสามารถมองเห็น ชาติพันธุ์ในการสร้าง เช่น ธรรมาสน์เสาเดียวคือลักษณะเฉพาะที่นิยมสร้างกันเฉพาะ ในกลุ่มชาวภู ไท ในขณะที่ฐานธรรมาสน์แบบสี่เสานิยมสร้างในกลุ่มชาวไทลาว เป็นต้น

โครงสร้างส่วนฐานของธรรมาสน์คือตำแหน่งส่วนประกอบสำหรับรองรับเรือนธรรมาสน์ โดยปกติแล้วจะขึ้นอยู่กับคติในการสร้างที่ช่างแต่ละคนได้รับการถ่ายทอดตามแบบวิธีโบราณอย่าง เคร่งครัด อย่างไรก็ตามก็ยังมีธรรมาสน์บางหลังไม่ได้เคร่งครัดในการทำฐานตามคติเดิม หากได้ เพิ่มเติมความคิดและจินตนาการของตนเข้าไปอย่างอิสระ ซึ่งแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของคน อีสานได้เป็นอย่างดี ส่วนประกอบของฐานธรรมาสน์รองรับเรือนธรรมาสน์ นิยมทำโดยเริ่มจาก ส่วนตง (ตง หมายถึง ไม้เนื้อแข็งทำหน้าที่รองรับพื้น โดยวางอยู่บนรอดหรือการเข้าไม้ยึดกับรอด โดยวิธีการตอกตะปูหรือเข้าเดือย) ส่วนขาและส่วนเชิงฐานตามลำดับ

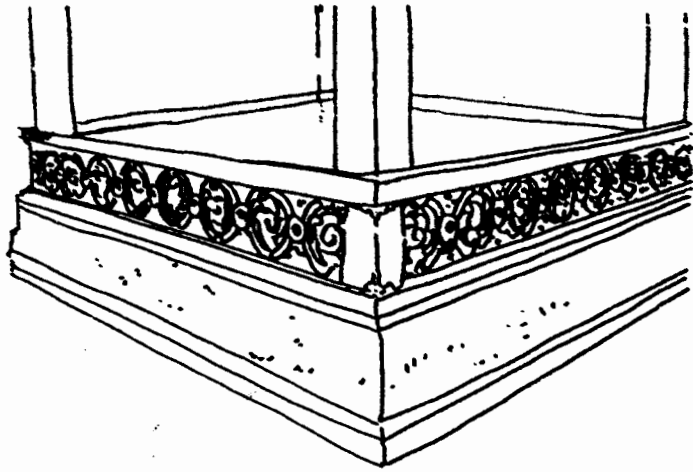
พื้นธรรมาสน์ถือเป็น โครงสร้างสำคัญส่วนหนึ่ง ทำหน้าที่สำหรับการนั่งประกอบพิธีกรรม ของพระสงฆ์ โครงสร้างที่สำคัญของพื้นธรรมาสน์มีดังนี้

1. ตง ทำหน้าที่รองรับพื้น โดยวางอยู่บนรอด
2. พื้น เป็นส่วนรองรับอาสนะสำหรับให้พระสงฆ์นั่ง นิยมทำด้วยไม้เนื้อแข็งบางแห่งเป็น ปูนซีเมนต์

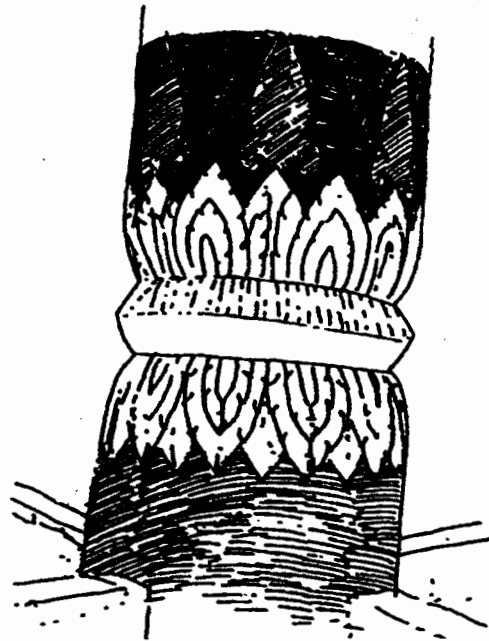
ฐานของธรรมาสน์มีหลายรูปแบบด้วยกันคือ **ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสา ฐานธรรมาสน์แบบฐานทึบ ฐานธรรมาสน์แบบย่อมุมไม้สิบสอง และ ฐานธรรมาสน์รูปสัตว์**

1.ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสา

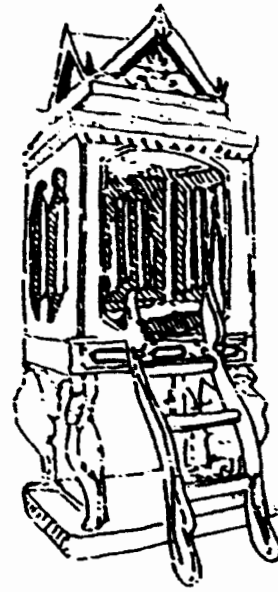
โครงสร้างขาและเสาของธรรมาสน์มักทำด้วยไม้เนื้อแข็ง มีทั้งเสาเดียวเสาสี่ต้นและเสาที่มี มากกว่าสี่ต้นขึ้นไป เช่น 8 ต้น 16 ต้น เป็นต้น ลักษณะของขาและเสามีทั้งแบบขาตรงเป็นเหลี่ยม ขา ตรงเหลี่ยมหลวมมุมขาตรงแบบกึ่ง ขาแคะสลักเป็นรูปต่าง ๆ เช่น รูปสัตว์ หรือลวดลาย เป็นต้น

ภาพลายเส้นแสดงส่วนขาและเสาแบบขาตรงเป็นเหลี่ยม

ภาพลายเส้นแสดงส่วนขาและเสาแบบแกะสลักลวดลายและแบบกลิ้ง

ภาพลายเส้นแสดงส่วนขาและเสาแบบแกะสลักรูปสัตว์และชาสัตว์ เช่น หน้าสิงห์ และนกหัสติลิงค์ หรือรูปหงส์ เป็นต้น

ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสายังสามารถแบ่งตามลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในด้านต่าง ๆ ได้อีกเช่น

1. ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสา 4 ต้น
2. ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสาดันเดียว
3. ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสาใช้เสามากกว่า 4 ต้น

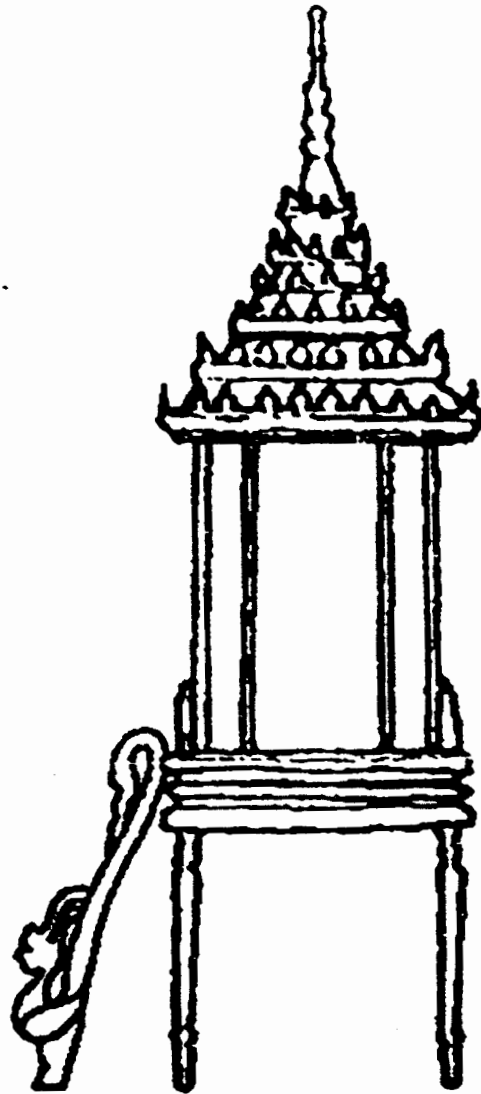
1.1 ฐานธรรมาสน์แบบขาและเสา 4 ต้น

ฐานธรรมาสน์ในที่นี้หมายถึง การใช้ขาและเสาเป็นฐานหลักในการรับน้ำหนักโดยถ่ายเท น้ำหนักทั้งหมดลงสู่ขาและเสาทั้งสิ้น ขาและเสาเหล่านี้ก็ยังแบ่งออกเป็นหลายลักษณะ เช่น เสา เหลี่ยม เสากลม เสามน (ลบบวม) หรือการแกะสลักเป็นลวดลายประดับตกแต่ง บางแห่งสลักเป็นรูป สัตว์ก็มี เป็นช้างสิงห์ (ชาสัตว์) ก็มี ธรรมาสน์รูปแบบนี้ยังสามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้อีก ตามลักษณะที่ปรากฏทางกายภาพ เช่น

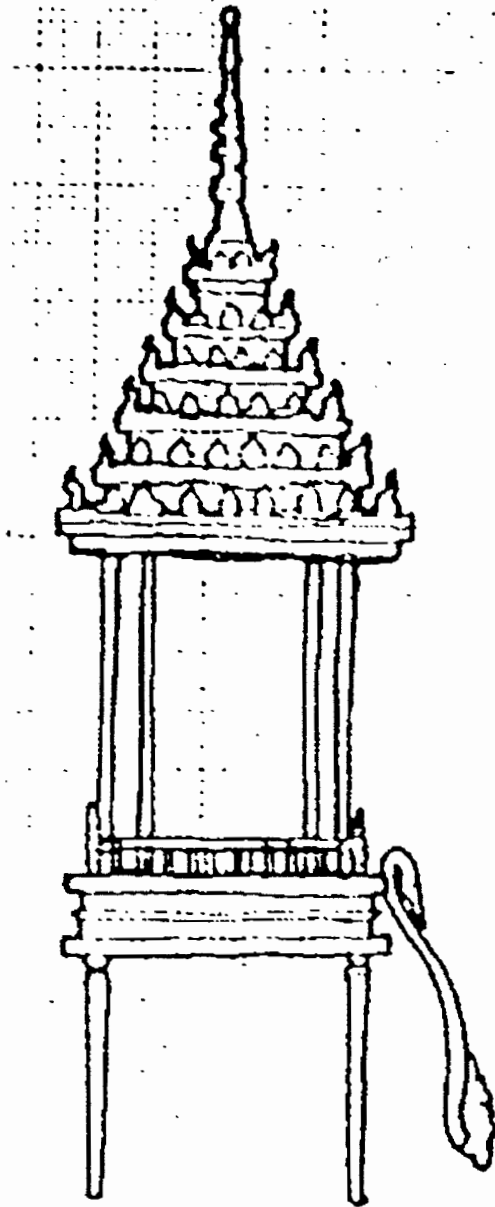
- 1.1.1 ฐานเสา 4 ต้น หลังคาทรงยอดแหลม
- 1.1.2 ฐานเสา 4 ต้น หลังคาทรงบัวเหลี่ยม
- 1.1.3 ฐานเสา 4 ต้น หลังคาทรงปราสาท (จั่วซ้อนชั้น)
- 1.1.4 ฐานเสา 4 ต้นหลังทรงมณฑป

1.1 .1ฐานเสา 4 ต้น หลังคาทรงยอดแหลม

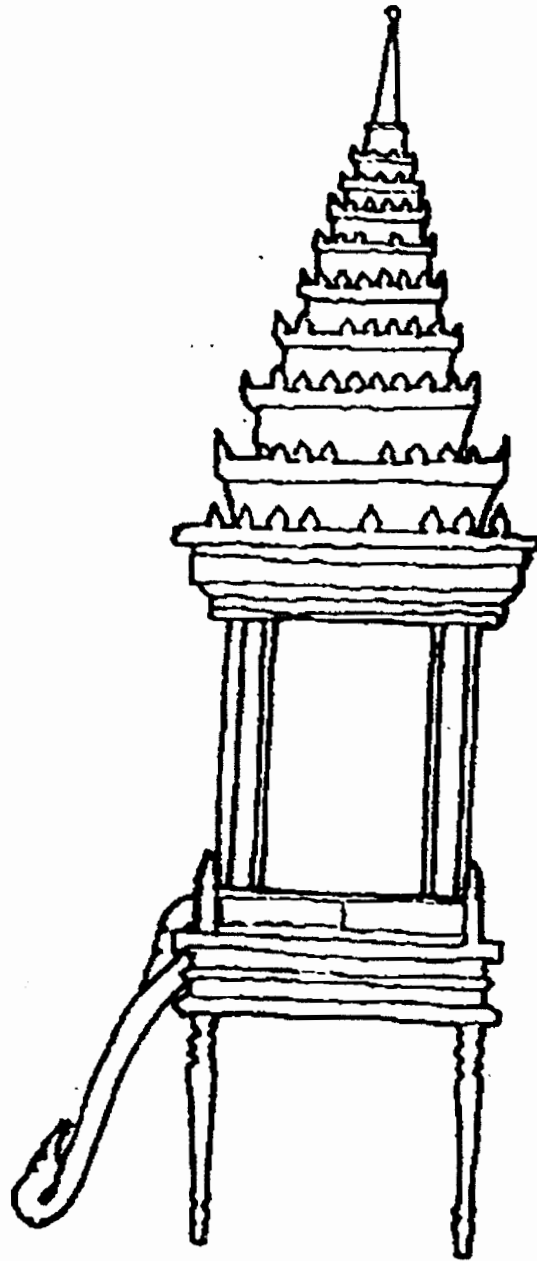
ลักษณะเด่นของฐานประเภทนี้คือ นิยมทำหลังคาทรงแหลมสูงซ้อนกันหลายชั้น ส่วนบนสุดของหลังคาทำเป็นปลียอดมีทั้งแบบกลมและเหลี่ยม

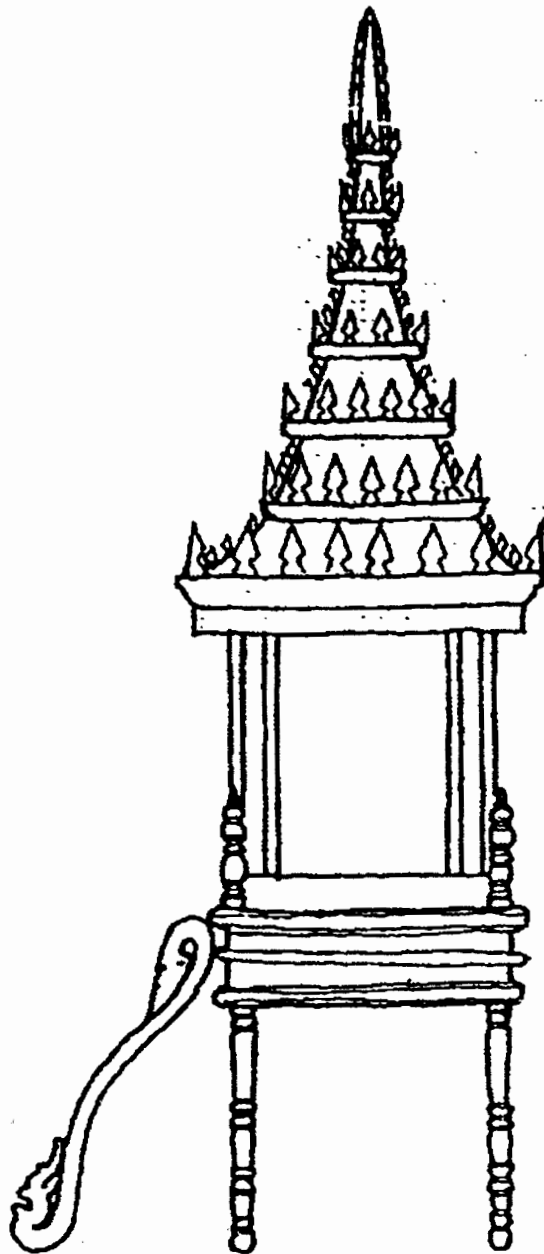
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสา 4 ต้น ขาธรรมาสน์ทำด้วยไม้เนื้อแข็งกลึงกลม ส่วนขาและส่วนเสาเรือนธรรมาสน์ใช้ไม้คนละท่อน หลังคาทรงยอดแหลมซ้อนกัน 6 ชั้น ปลียอดเป็นทรงบัวเหลี่ยม มีบันไดนาคติดปีกบริเวณทางขึ้นมักนิยมขึ้นด้านหลัง บันไดนาคติดปีกเป็นลักษณะที่นิยมทำกันค่อนข้างมากในภาคอีสาน (ธรรมาสน์วัดโพธิ์ชัย บ.ท่าอุเทน ต.เงินพระบาท อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

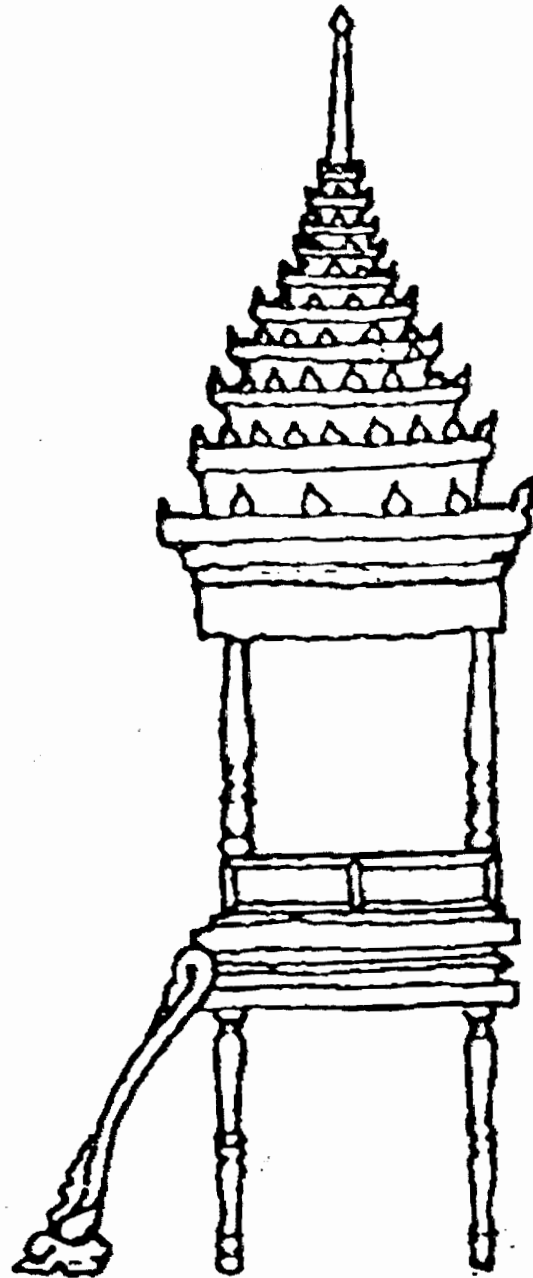
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสา 4 ต้น ลักษณะส่วนขาเสาเป็นไม้เนื้อแข็งกลึงกลมส่วนขา และ ส่วนเสาเรือนธรรมาสน์หลังคายอดแหลมซ้อนกัน 6 ชั้น ปลียอดทรงเครื่องบนหลังประดับบัว เหลี่ยมมีบันไดนาคเป็นทางขึ้น นาคไม่มีปีก(วัดศรีษะเกษ บ.ท่าอุเทน ค.ท่าอุเทน อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

ภาพลายเส้นแสดงฐานเสา 4 ชั้น หลังคาช่อแหลมซ้อนกัน 9 ชั้น ช่อหลังคาเป็นช่อกรวยทรงแหลม มีบันไดนาคเป็นทางขึ้น ไม่มีปีก (วัดไตรภูมิ บ.ท่าอุเทน ด.ท่าอุเทน อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

ภาพลายเส้นแสดงเสา 4 ต้น หลังคายอดแหลมซ้อนกัน 7 ชั้น ยอดหลังคาเป็นยอดแหลมทรงฝักข้าวโพค มีบันไดนาคเป็นทางขึ้น นาคไม่มีปีก เสากลึงกลม (วัดราตุสิมมา บ.ศาล ต.โนนตาล อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

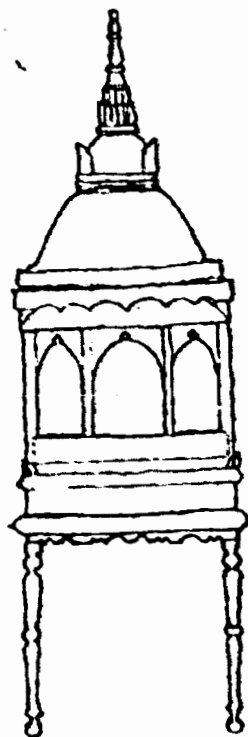

ภาพลายเส้นแสดงเสา 4 ต้น หลังคาช่อแหลมซ้อนกัน 9 ชั้น ช่อหลังคาเป็นช่อกลมแหลม มีบันไดทางขึ้นเป็นรูปนาคเบื่องล่างสุดของบันไดมีรูปสัตว์เทินนาค เสาเป็นกลีงกลม (วัดกลาง บ.ท่าอุเทน ต.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

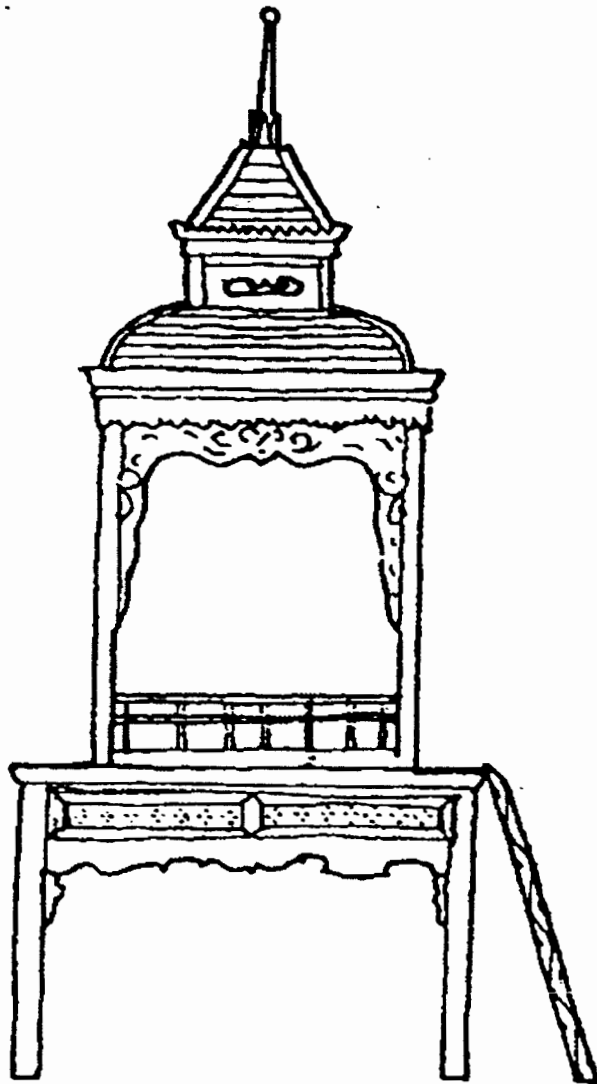
ฐานธรรมาสน์ 4 ชั้น ทำหลังคายอดแหลมที่พบที่ จ.นครพนม สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสกุลช่างเดียวกัน เนื่องจากมีรูปแบบและโครงสร้างที่คล้ายกันมาก โดยเฉพาะส่วนเครื่องบนหรือหลังคา และบริเวณส่วนล่างคือเสาและขาเป็นแบบกึ่งกลม แม้จะมีข้อแตกต่างกันบ้างบางแห่ง เช่น บันไดทางขึ้นค่อนข้างหลากหลาย เช่น บางแห่งเป็นรูปสัตว์เทินนาคหรือสัตว์แบกนาค บางแห่งเป็นนาคมีปีก ในขณะที่บางแห่งเป็นนาคไม่มีปีกก็ตาม; อายุของธรรมาสน์กลุ่มนี้อยู่ระหว่าง 60 – 70 ปี โดยประมาณ

1.2 ฐาน 4 เสา หลังคาทรงบัวเหลี่ยม

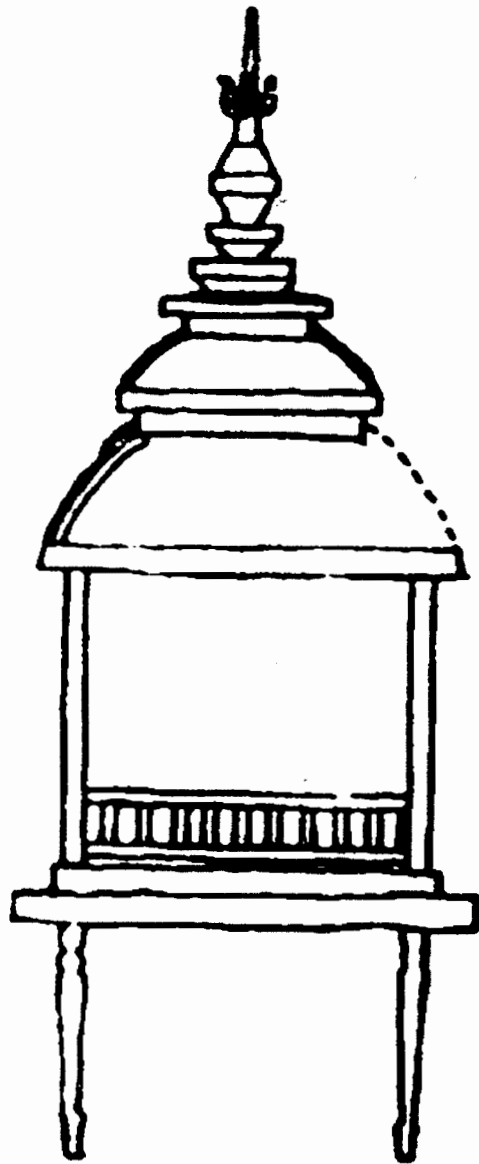
ฐานรูปแบบนี้มีลักษณะเด่นคือ เสามีทั้งแบบกึ่งกลมและแบบเหลี่ยม ยอดหลังคาทรงบัวเหลี่ยมคล้ายยอดสถูปธาตุเจดีย์ในภาคอีสาน ที่มีกนิษฐมาทำยอดบัวเหลี่ยม เช่น พระธาตุพนม จ.นครพนม พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย และพระธาตุอื่น ๆ อีกในภาคอีสาน แต่หากคัดแปลงให้ดูแปลกตาและเหมาะกับสัดส่วนของธรรมาสน์ภายหลังเครื่องบนของหลังคาแกะสลักลวดลาย และตกแต่งเขียนสีตามจินตนาการของช่างแต่ละท้องถิ่น

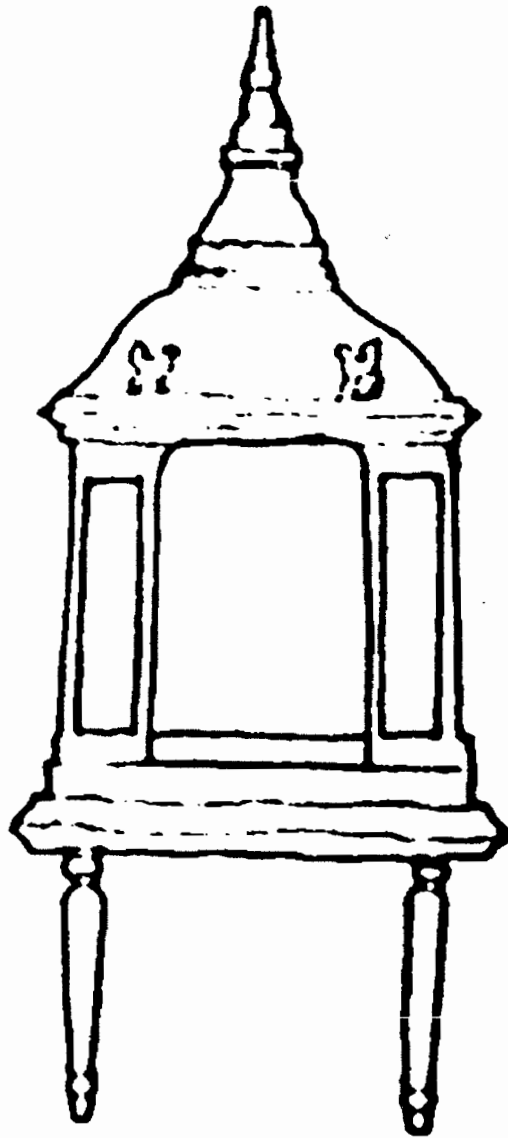
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสา 4 เสา หลังคาทรงบัวเหลี่ยมเสาทั้ง 4 ด้าน เป็นเสากึ่งกลม เครื่องบนหลังคาเป็นทรงบัวเหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น มีกอบลายประกอบด้านบน ส่วนยอดเป็นยอดกึ่งกลมทรงแหลม (วัดศรีสวัสดิ์ บ.ท่าจำปา ค.ท่าจำปา อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม) ส่วนฐานเสาเป็น ไม้สลัก และวัดรอบ โคนขาเสาโดยรอบ ลวดบัวท้องไม้ต่อกันกับพริ้ง(กะทอค) ตกแต่ง โดยการแกะสลักลวดลายสวยงาม (วัดศรีสวัสดิ์ บ.ท่าจำปา อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

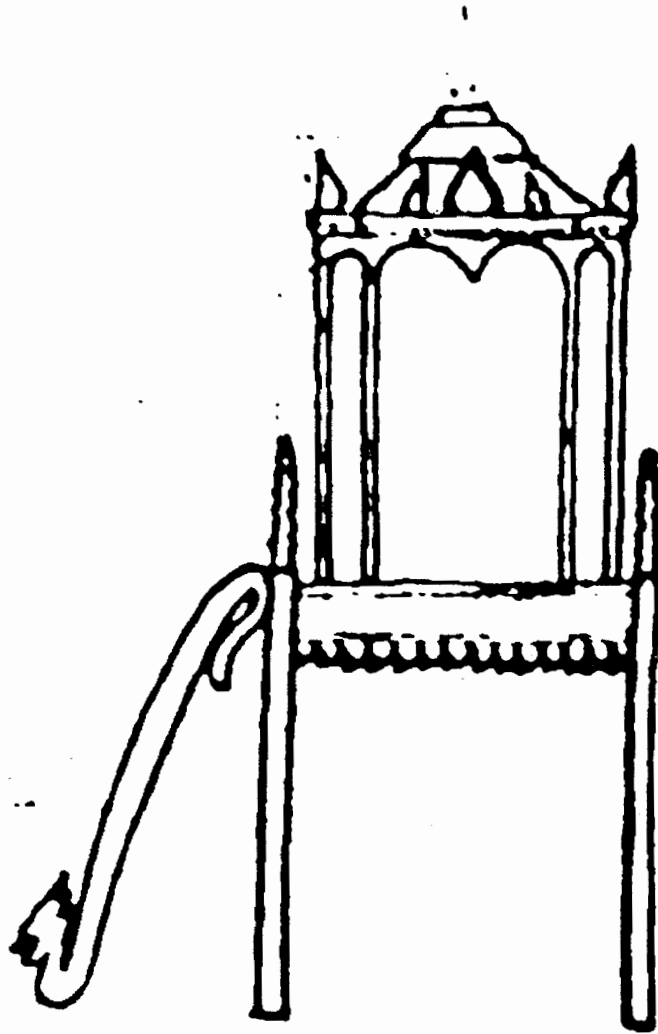
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสา 4 ต้น หลังคาทรงบัวเหลี่ยมขาเป็นเสาเหลี่ยม 4 ต้น ส่วนฐานแกะสลัก
 ลวดลายดอกผักแว่น ลายเครือแผ่นพื้นรองนั่งทำด้วยไม้แผ่นเรียบใช้วิธีการตอกตะปู หลังคาทรงบัว
 เหลี่ยมยังเครื่องมุงเป็นไม้โคยรอบถัดขึ้นไปเป็นเครื่องยอด ปลียอดรองรับลูกแก้วตามลำดับ
 (วัดสร้างแก้ว ต.ไผ่ล้อม อ.บ้านแพวง จ.นครพนม)

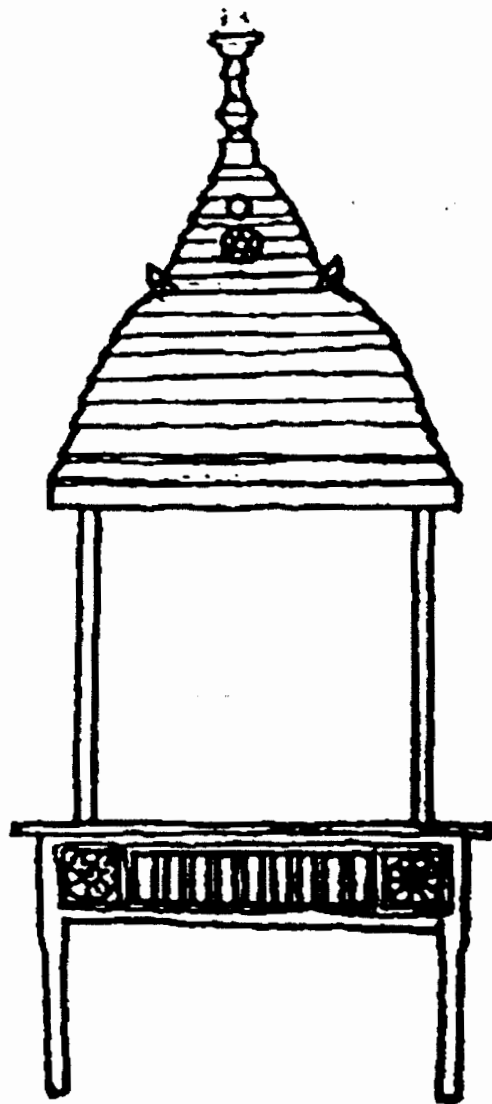
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสา 4 ชั้น ยอดทรงบัวเหลี่ยม ขาและเสาเป็นแบบกึ่งกลมหลังคาทรงบัว
เหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น แต่ละชั้น เครื่องมุงทำด้วยแผ่นลายสานไม้ไผ่ใช้วิธีสานด้วยลายสองถัดนั่งไป
เป็นบัวสามชั้นลดหลั่นสู่เบื้องสูง ปลียอดทรงเหลี่ยมและสถักรูปนาคประจำทิศทั้ง 4 ตกแต่งเต็ม
สีสังงาน(วัดสร้างพอก บ.หนองท่ม ต. โนนจาน อ. โนนสวรรค์ จ. นครพนม)

ภาลายเส้นแสดงฐานเสา 4 ต้น ยอดทรงบัวเหลี่ยม ส่วนฐานเริ่มจากลวดบัวใช้วิธีตอกตะปูยึดติดกับ
 พริ้ง พริ้งมีลักษณะเหมือนเป็นท้องไม้ ถัดจากท้องไม้เป็นลวดบัววัดรอบโคนเสาของธรรมาสน์
 หลังคาเครื่องมุงเป็นทรงบัวเหลี่ยมสองชั้นชั้นล่างสุดประดับซุ้มแวดล้อมด้วยสัตว์รูปหงส์ มุง
 หลังคาด้วยลวดลาย มีการฉลุลายไม้ตกแต่งแต้มสี ปลิยอดทรงบัวเหลี่ยมตกแต่งโดยวิธีแกะสลัก
 แต้มสี (วัดจอมแจ้งพุทธาวาส บ.ท่าจำปา อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม)

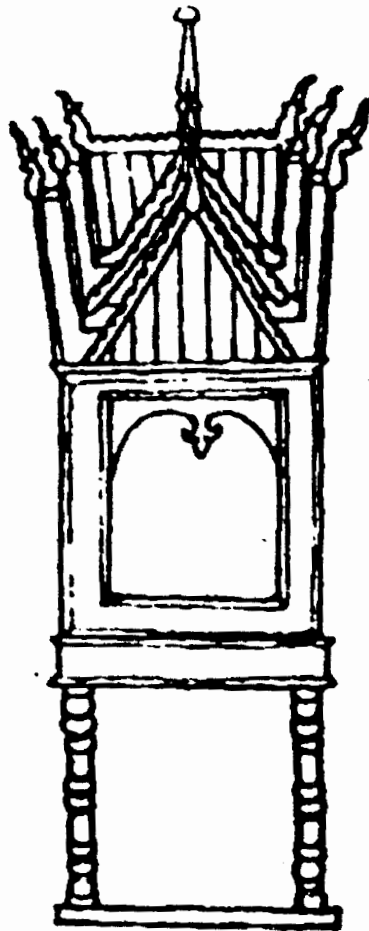
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสา 4 ต้น ยอดทรงบัวเหลี่ยม ส่วนฐานธรรมาสน์เริ่มจากรอค (ข้าง) ยึด
 ระหว่างเสาด้วยวิธีการเข้าไม้และตอกตะปูยึด ต้นเสาเป็นเสาเหลี่ยมค่อนข้างสูงแก้งก้าง ลวดลายบัว
 รวนแต่มีสี บันไดขนาดทำด้วยไม้แกะสลัก ลำตัวขนาดสลักเกล็ดแต่มีสีสวยงาม มีชั้นบันไดทางขึ้น 5
 ชั้น หลังคาสอบซ้อนชั้น 2 ชั้น คล้ายยอดบัวเหลี่ยม ยอดปลีหลังคาเป็นยอดบัวเหลี่ยมทรงกลม
 (วัดศรีมงคลธรรมาราม บ.เวียงคุก ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย)

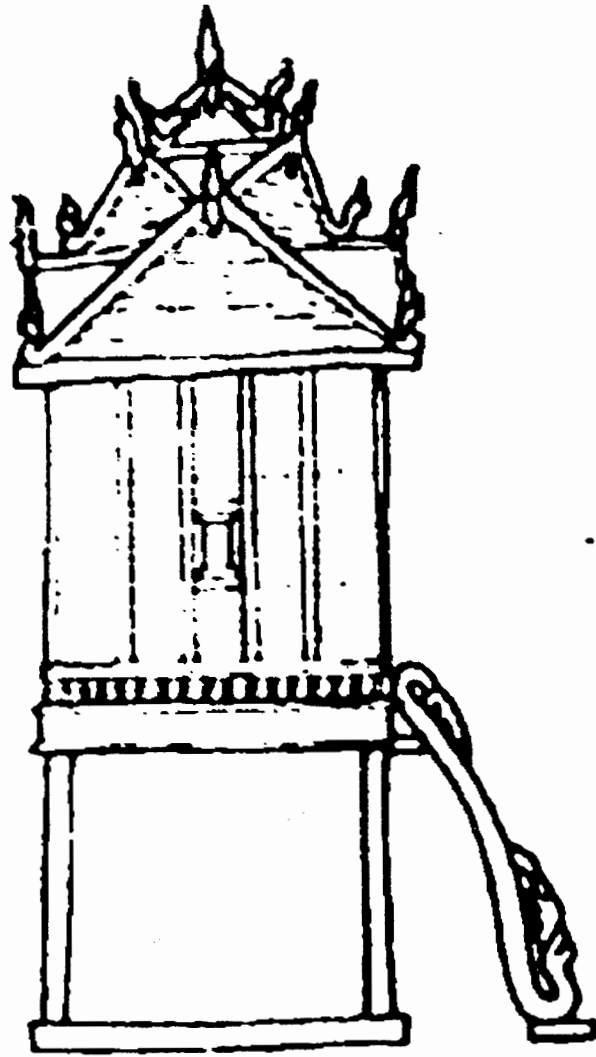
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสา 4 คั่น ยอดทรงบัวเหลี่ยม ส่วนฐานล่างเป็นขาไม้ตรงทรงเหลี่ยมแกะสลัก
 ทาสี วัตรอบ โครงสร้างด้วยระบบการตอกตะปูยึด ส่วนขาต่อข้างเดี่ยวแก้้ ถัดจากขาเป็นส่วนฐาน
 แกะสลักลวดลายดอกไม้ขนาดใหญ่ โครงสร้างส่วนหลังคาเป็นหลังคาทรงบัวเหลี่ยมสองชั้น เครื่อง
 มุงแต่ละชั้นเป็นแป้นฝาผนังโดยรอบถัดขึ้นไปเบื้องบนเป็นยอดปลีรองรับลูกแก้วหลายชั้น
 (วัดสิงห์ทอง บ.แพ่งเหนือ ต.บ้านแพ่ง อ.บ้านแพ่ง จ.นครพนม)

1.3 ฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาท หรือจตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น)

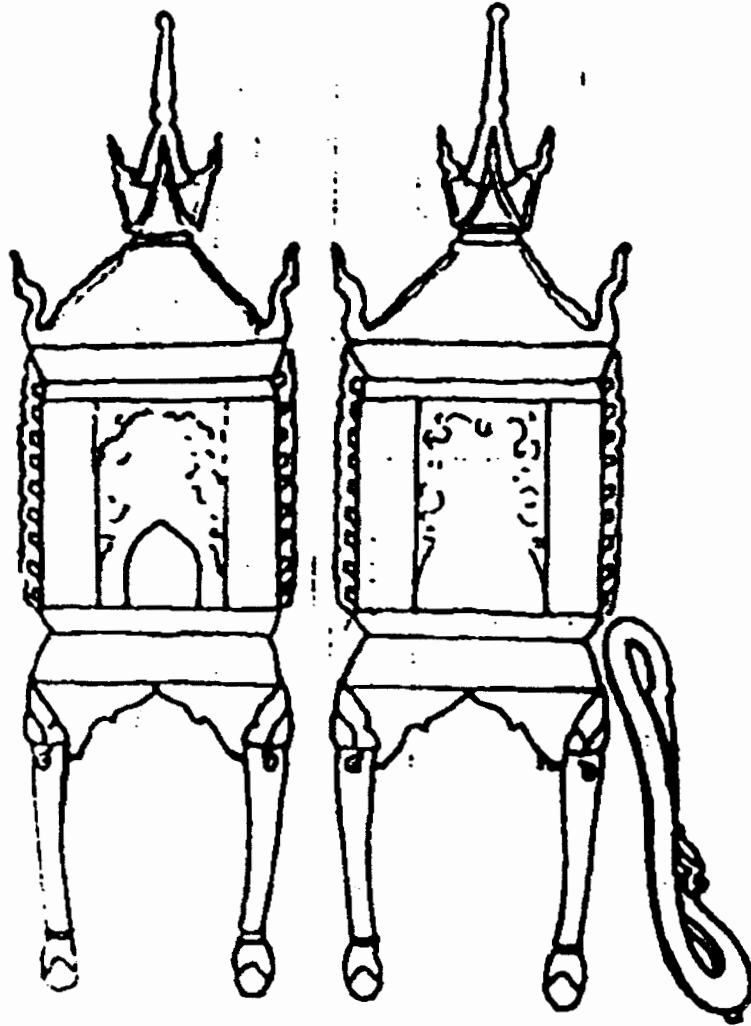
ฐานธรรมาสันรูปแบบนี้มีลักษณะเด่นคือ เสาเป็นแบบเหลี่ยมและกึ่งกลมนิยมทำหลังคาเป็นรูปทรงปราสาทจตุรมุขซ้อนกันหลายชั้น เครื่องบนของหลังคาแกะสลักนาคประจำทิศรายล้อม เครื่องมุง เครื่องมุงมีทั้งแบบเป็นเกล็ด เป็นมุงและสังกะสี ยอดปลีเป็นแบบบังเหลี่ยมทรงแหลม บริเวณจั่วหลังคามักมีการประดับตกแต่งด้วยประติมากรรมนูนต่ำเป็นรูปต่าง ๆ เช่น รูปสัตว์ รูปเทวดา และลวดลายต่าง ๆ แต้มสีตกแต่งสวยงาม

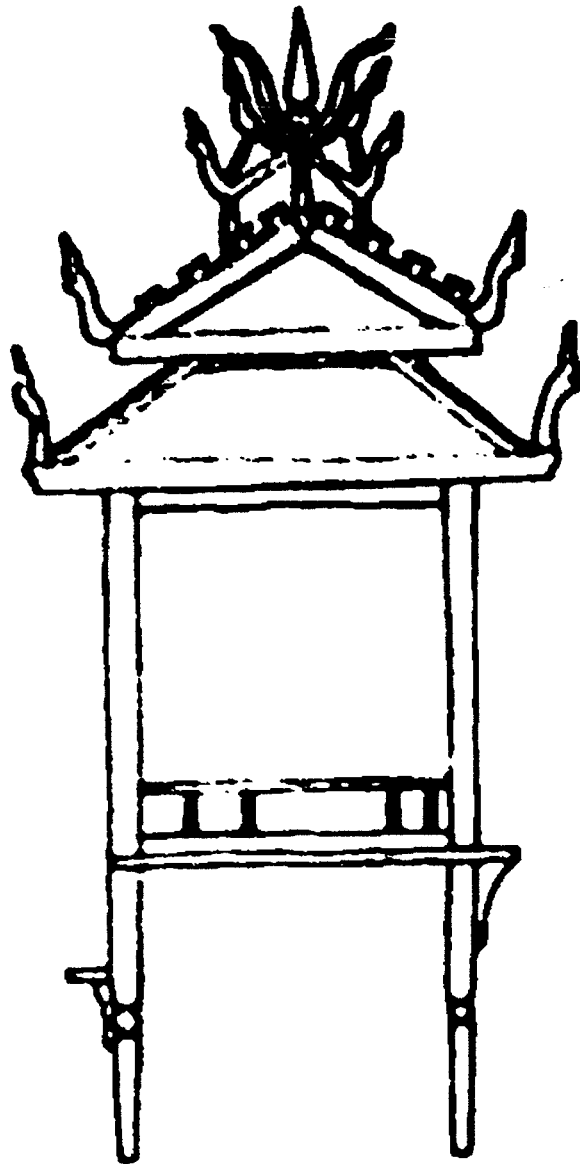
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจตุรมุข โครงสร้างหลังคาเป็นหลังคาทรงจตุรมุขจั่วซ้อนชั้น 3 ชั้น หน้าจั่วแต่ละชั้นประดับด้วยไม้เป็นวงเรียงแนวค้ำ โหงนาคปิดทองทับอกไก่ หน้าบันตกแต่งด้วยการเขียนสีรูปเทพพนมและลายเครือเถา หลังคามุงด้วยแป้นไม้ไผ่เรียบ ตอกตะปูฝักปัลลิวอดแกะสลักทรงเหลี่ยมและลูกแก้วทาสี ส่วนขาและเสาใช้ไม้ท่อนเดียวกันเป็นลักษณะกึ่งกลมทาสี ปลายขาเสาถูกขีดด้วยไม้โคยรอบเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับ โครงสร้าง ธรรมาสัน (วัดเจริญจิต บ. โครกกลาง ค. โครกกลาง อ. ลืออำนาจ จ. อำนาจเจริญ)

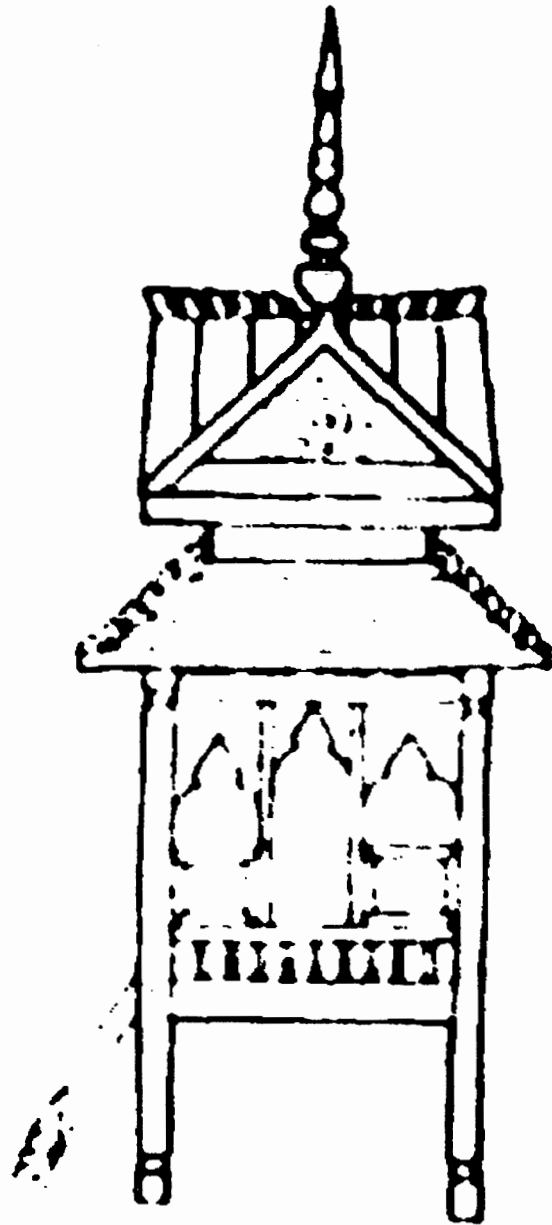
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือเจดีย์มุข (จั่วซ้อนชั้น) โครงสร้างหลักเป็นไม้ ขาไม้ตรงเป็นเหลี่ยม ปลายขามีไม้ยึดทั้ง 4 ขา ส่วนขาและเสาส่วนตัวใช้ไม้ท่อนเดียวกัน มีบันได นาคเป็นทางขึ้นธรรมาสันต์สัดส่วนของธรรมาสันต์ค่อนข้างสง่าสมส่วน หลังคาทางเจดีย์มุขซ้อนกัน ทางเฉียง 3 ชั้น แต่ละชั้นประดับหน้าบัน (สีหน้า) ด้วยแป้นไม้แน่นอนนอ โหง่นาค (ช่อฟ้าแบบ บางกอก) ประดับยอดป้านลม เครื่องมุงหลังคามุงด้วยสังกะสีแผ่นเรียบเครื่องยอดแกะสลักไม้รูปบัว กลุ่ม 3 ชั้น และปลียอดตามลำดับ (วัดบ้านกอก บ.กอก ต.บ้านกอก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

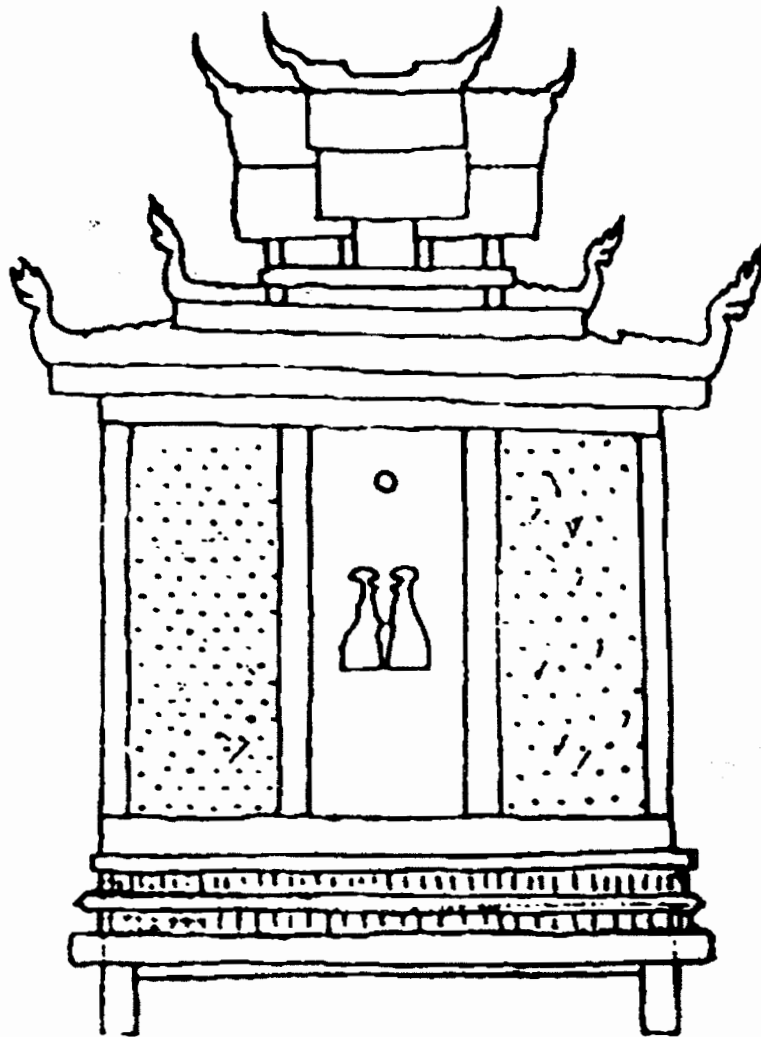
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจัตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น) ธรรมาสน์หลังนี้เป็น
 ธรรมาสน์ที่เก่าแก่มากมีอายุกว่า 300 ปี ไม่ทราบคนสร้าง ลักษณะฐานส่วนบนสุดเป็นฐานเอวชั้น
 ปากพานแกะสลักตกแต่งด้วยลายบัวหงาย ลักษณะเด่นพิเศษของฐานธรรมาสน์หลังนี้คือ ขาเสาเป็น
 ขาแข่งสิงห์ ตำแหน่งมุมทั้ง 4 ขา สลักนูนต่ำเป็นลายกabayัดมุมให้แน่นมากขึ้น น่องสิงห์เป็นเหลี่ยม
 มีเล็บ 4 เล็บ เขี้ยวอยู่บนลูกแก้ว ที่พิเศษที่สุดคือขาสิงห์ทั้งสี่ขาได้รับการออกแบบให้สามารถถอด
 แยกหรือประกอบกับส่วนฐานได้ หลังคาเป็นทรงจัตุรมุข ชายคาสลักลายเต็มสี่ หลังคาชั้นแรกเอียง
 สองเข้า มุมหลังคาสลักรูปนาคประจำทิศทั้ง 4 ส่วนหลังคาประดับด้วยสังกะสีแผ่นเรียบฉลุลาย
 กนก หน้าบัน (สีหน้า) ทาสีลางเลือน ชั้นหลังคาจัตุรมุขประดับช่อฟ้า (โห่งนาค) เครื่องยอดเป็นบัว
 รองลูกแก้วส่วนกลางและส่วนยอดของปลียอดเป็นลูกแก้ว หรือเม็ดน้ำค้าง (วัดกุฎีคำ บ.ทรายขาว ต.
 ทรายขาว อ.วังสะพุง จ.เลย)

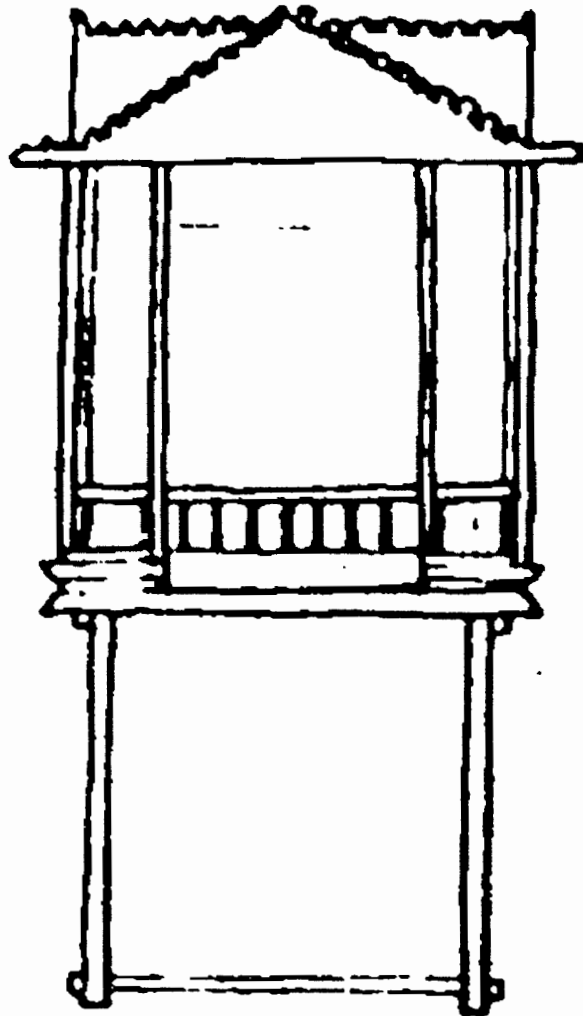
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจตุรมุข(จั๊วซ้อนชั้น) ลักษณะส่วนฐานเสา และขาเป็นขาไม้ตรงสี่เหลี่ยม มีลูกแก้วกลมขึ้นกึ่งกลางของขาทั้งสี่ หลังคาทรงจตุรมุขสองชั้นมีปีกนกแผ่โดยรอบเชิงชายแต่ละชั้นแกะตกแต่งลวดลายเต็มสี่ หน้าจั๊ว (สีหน้า) ประดับด้วยไม้สลักเต็มสี่ ส่วนโห่งเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีใบระกาเรียงเป็นดับ หางหงส์แกะสลักรูปนาคเครื่องยอดเหลี่ยม เป็นกรวยยอดแหลม (วัดจันทประดิษฐาราม บ.ป่าโพธิ์ ต.คงเย็น อ.เมือง จ.มุกดาหาร)

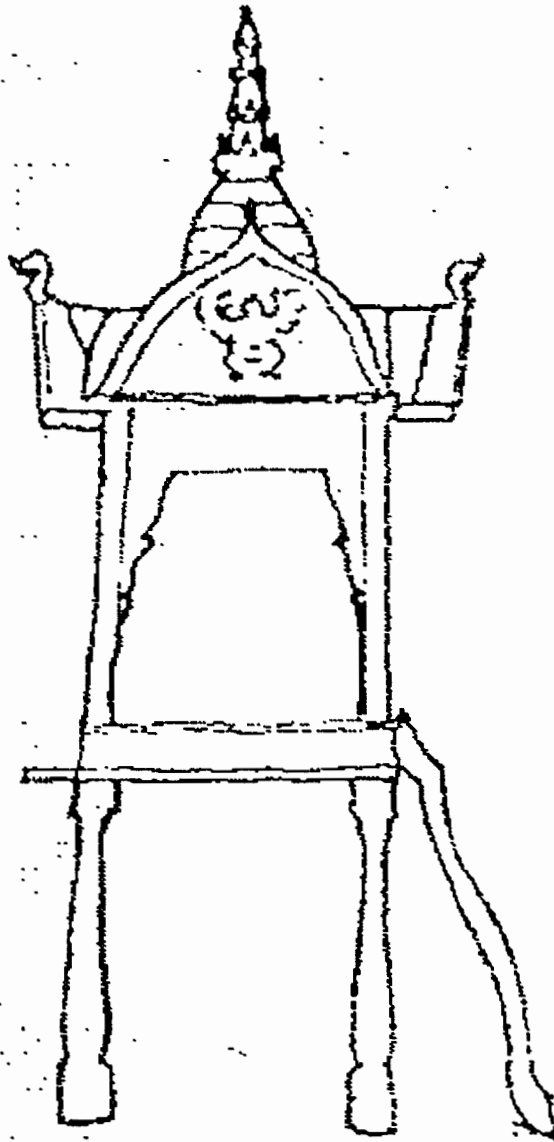
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น) ลักษณะขาและเสาเป็น
ทรงสามเหลี่ยม ขาและเรือนธรรมาสน์ใช้ไม้ท่อนเดียวกัน มีบันไดรูปนาคมีขั้นบันได 3 ขั้น หลังคา
จตุรมุขเครื่องยอดแกะสลักลูกแก้วตกแต่งสี่ยอดปลีทรงเหลี่ยม
(วัดอรัญญิตาวาส บ.จอมมณีเหนือ ค.คงมอน อ.เมือง จ.มุกดาหาร)

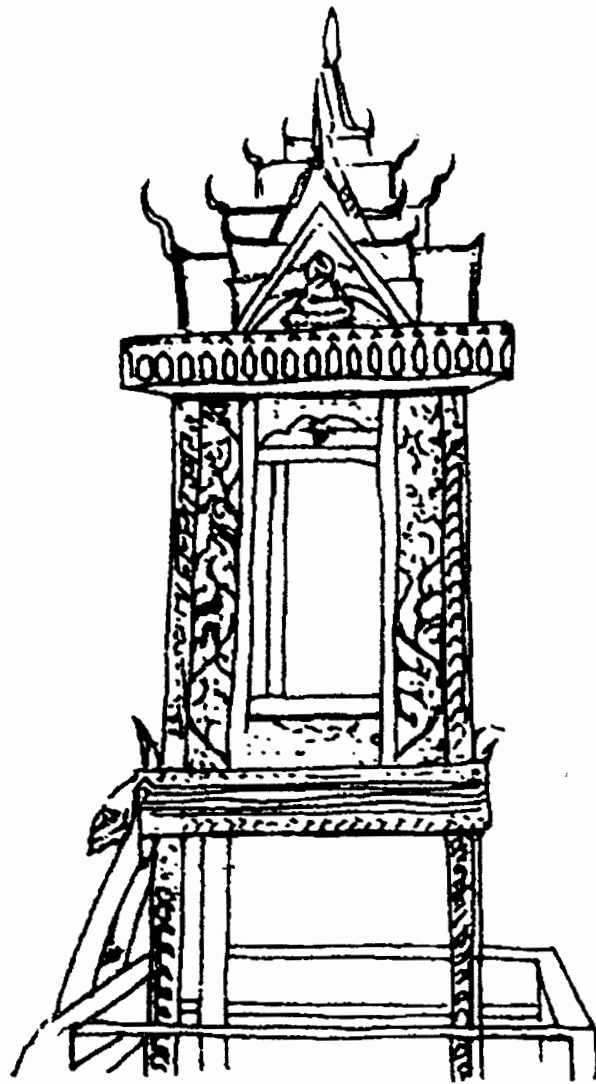
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจัตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น) ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 จังหวัดอุบลราชธานี ด้วยเหตุนี้ ธรรมาสน์หลังนี้จึงมีขาซ้อนข้างสั้น เพื่อให้สามารถติดตั้งในพิพิธภัณฑฯ ได้ ส่วนขาธรรมาสน์ เป็นขาไม้ตรงทรงเหลี่ยม ไม่มีการตกแต่ง ลวดลาย ส่วนหลังคาเป็นหลังคาทรงจั่วซ้อนชั้นลดมุขหน้าและหลังประดับด้วยโหงรูปนาม มีใบระกาหางหงส์ มีหลังคาปีกนกยื่นแผ่ออกทุกด้านซ้อนกับสองชั้นเดิมหลังคามุงด้วยเป็นเกล็ด ปัจจุบันหลังคาเปิดโล่งไม่มีเครื่องมุง (วัดโพธิ์ศรี บ.กุดขวย ต.กุดขวย อ.ตะพาน จ.อำนาจเจริญ)

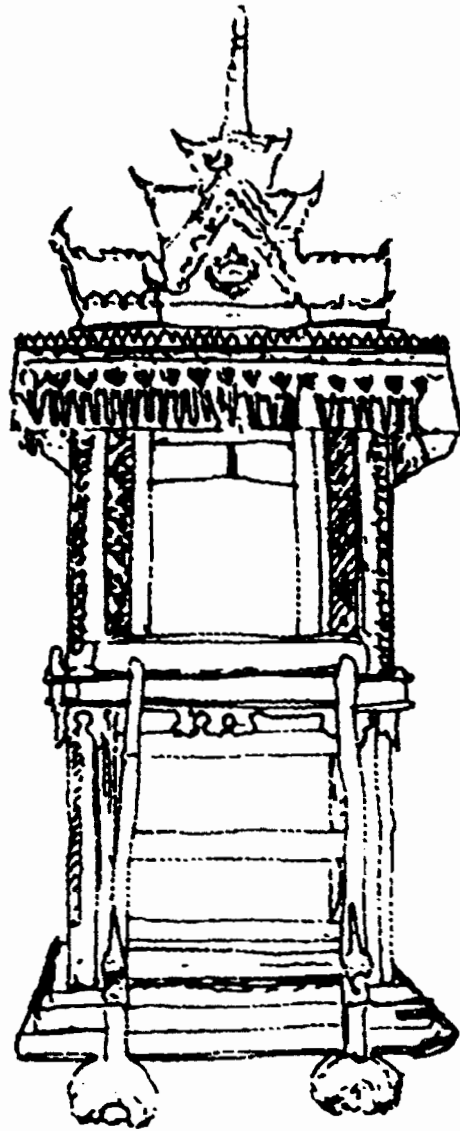
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจัตุรมุข(จั้วซ้อนชั้น) ส่วนขาของธรรมาสน์ เป็นไม้ขาตรงทรงเหลี่ยมใช้ไม้คนละส่วนกับเรือนธรรมาสน์ ฐานธรรมาสน์เป็นแบบบัวค้ำ-บัวหงาย ค้ำล่างสุดของเขาเสาถูกยึดด้วยไม้ทั้งสี่ด้านเพื่อเพิ่มความแข็งแรงของโครงสร้างหลังคาจัตุรมุขชั้น เดียว หน้าบันหรือสีหน้าตกแต่งด้วยปั้นลม เครื่องยอดส่วนบนชำรุดเสียหายไม่สามารถอธิบาย รูปแบบที่ชัดเจนได้ (วัดศาสนกิจบริหาร (วัดสะแก) บ.สะแก ค.กวนวัน อ.เมือง จ.หนองคาย)

ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจตุรมุข(จั้วซ้อนชั้น) ธรรมาสน์หลังนี้ใช้ไม้
 ร่วมกันระหว่างขากับเรือนธรรมาสน์ ขาเป็นไม้ตรงทรงเหลี่ยม ส่วนปลายแกะสลักกลดลาย 4 แฉม
 สี โคนขาสลักกลดลายบัว ส่วนหลังคาเป็นทรงจตุรมุขใช้ระบบบางแป หัวแปติดกับป้านลมหรือ
 เป็นลม หน้าบันหรือสีหน้าตกแต่งด้วยลายฉลุ เครื่องยอดเป็นทรงระฆัง หรือบัวเหลี่ยม ปลียอด
 เป็นรูปลูกแก้ว ปลายสุดเป็นรูปกรอบทรงกลม (วัดโพธิ์ศรี บ.ขามเตี้ยใหญ่ ต.นาขมิ้น อ.
 โพนสวรรค์ จ.นครพนม)

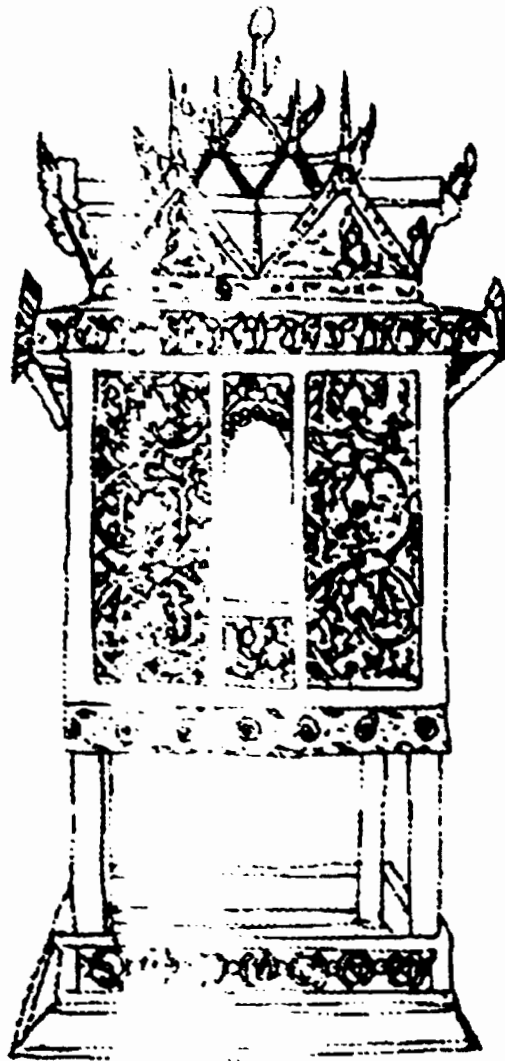
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจตุรมุข (จั้วซ้อนชั้น) ส่วนขาเสาของ
 ธรรมาสน์ใช้ไม้เนื้อแข็งทรงเหลี่ยมสลักตกแต่งลายแฉ่มสีมีรั้วล้อมรอบตัวธรรมาสน์ 1 ชั้น ทางขึ้น
 ธรรมาสน์มีบันไดนาค แกะสลักแฉ่มสี เครื่องบนหลังคาเป็นทรงจตุรมุขซ้อนชั้น 4 ชั้น ตัวโห่งหรือ
 ช่อฟ้าเป็นรูปนาคประคิษฐ์ หน้าบันหรือสีหน้าคตกแต่งความงามสุปแฉ่มเป็นรูปพระพุทธเจ้าทั้ง 4
 (อ.เชื่อนใน จ.อุบลราชธานี)

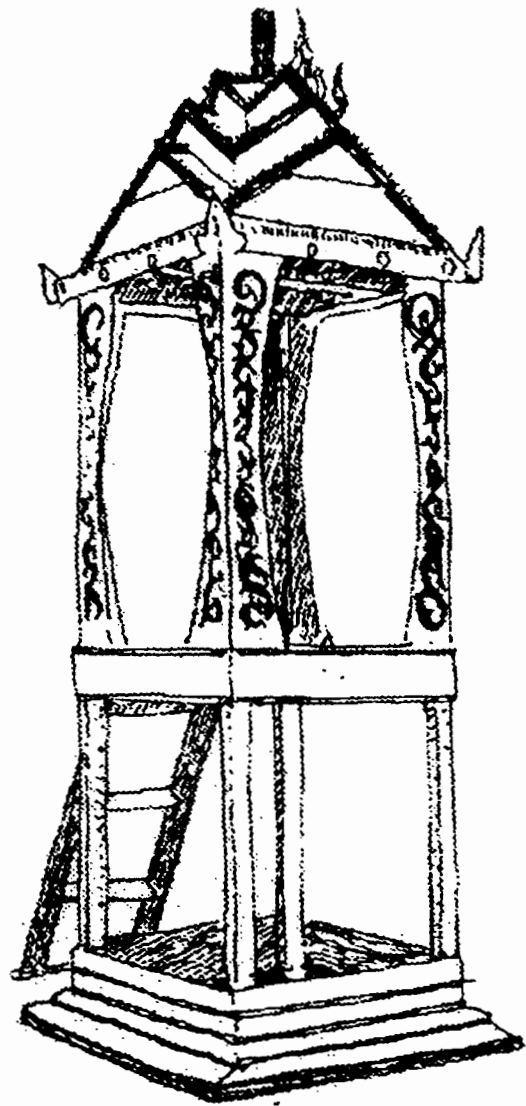
ภาพลายเส้นฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจัตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น) ธรรมาสน์ทรงปราสาท หลังคาซ้อนทับกัน 3 ชั้น มีจั่ววางอยู่ในแนวหลังคาเดียวกันเป็นเส้นตรง 3 ชั้น ยอดหลังคาทำด้วยไม้ทรงแหลมยาว เรือนธรรมาสน์ส่วนมากใช้วิธีการประดับตกแต่งด้วยการฉลุไม้แยกออกเป็นส่วนลาย ที่ฐานบันไดทางขึ้นมีไม้แกะสลักรูปเต่าเทินบันได เพื่อเป็นเชิงบันไดอาจมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเขาพระสุเมธ เต่าอาจหมายถึงอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ที่ได้อวตารมาเป็นเต่าเพื่อรองรับเขาพระสุเมธในการกวนเกษียรสมุทร ซึ่งเป็นคติทางศาสนาพราหมณ์แล้วแผ่มาถึงพุทธศาสนาในที่สุด (วัดนิมิตมงคล ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม)

ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจตุรมุข (จั้วซ้อนชั้น) ลักษณะฐานเป็นฐานไม้ทรงเหลี่ยม โดยใช้ไม้เดียวกันกับเรือนธรรมาสน์ซึ่งทำให้โครงสร้างของธรรมาสน์แข็งแรงมากยิ่งขึ้น ด้านนอกของธรรมาสน์มีการทำรั้วล้อมธรรมาสน์เพื่อให้เป็นเขตรักษาธรรมาสน์อย่างชัดเจน ทางขึ้นเป็นบันไดขนาดนาคลำตัวเต็มสี่สวยงามเครื่องหลังจตุรมุขซ้อนชั้น 3 ชั้น หน้าบันหรือสีหน้าตกแต่งโดยการเต็มสี่เครื่องบนปัลลิวคทรงแหลม (วัดสังวรณัไก่อ่า ค.เสื่อโก๊ก อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

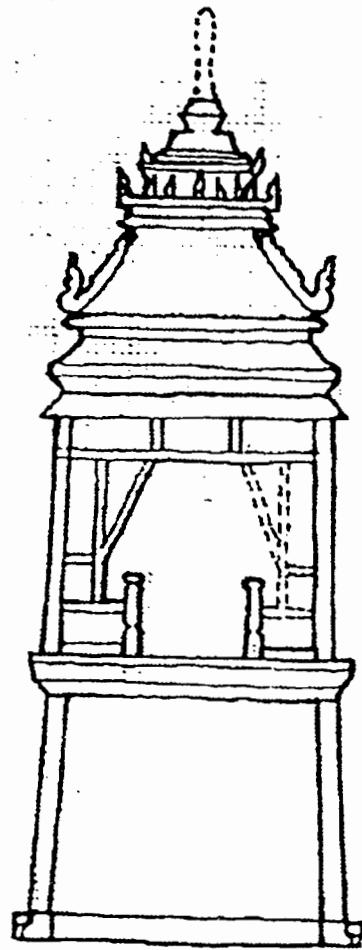
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจัตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น) ลักษณะส่วนฐานของ
 ธรรมาสน์ทำด้วยไม้ตรงทรงเหลี่ยม โดยใช้ไม้ท่อนเดียวกับเรือนธรรมาสน์จนถึงหัวเสา ส่วนฐาน
 เสาด้านล่างถูกยึดด้วยไม้กระดากเนื้อแข็งแกะสลักลายร่องลึกแฉิมสี เบื้องล่างสุดทำฐานบัวคว่ำเนิน
 เชิงฐานเพื่อการรับน้ำหนักและการทรงตัว หลังคาเครื่องบนเป็นทรงจัตุรมุขซ้อนกัน 3 ชั้น หน้าบัน
 (สีหน้า) ประดับตกแต่งด้วยภาพพระพุทธรูปเจ้านั่งสมาธิภายในกรอบสีหน้ารูปสามเหลี่ยม โห่งสลัก
 เป็นรูปนาค ส่วนปลียอดเป็นยอดแหลมมีลูกแก้ววงกลมอยู่ส่วนบนสุด (วัดบ้านหนองแวง ต.โคก
 ก่อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม)

ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงปราสาทหรือจัตุรมุข (จั่วซ้อนชั้น) ขาธรรมาสน์ทั้งสี่ด้าน ทำด้วยไม้เนื้อแข็งทรงเหลี่ยม เบื้องล่างสุดยึดด้วยไม้แปรรูป 2 ตัว และทำฐานบัวคว่ำผายออกด้านนอก เป็นเชิงฐาน เพื่อการทรงตัวและมีประโยชน์สำหรับการรับน้ำหนักของธรรมาสน์ เครื่องบนหลังคา จัตุรมุขซ้อนกัน 3 ชั้น สภาพก่อนข้างชำรุดโทรมหลังคาเป็นรูปนาคประคอง ปลายยอดทรงเหลี่ยมแหลม (วัดสงวนวาริ อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น)

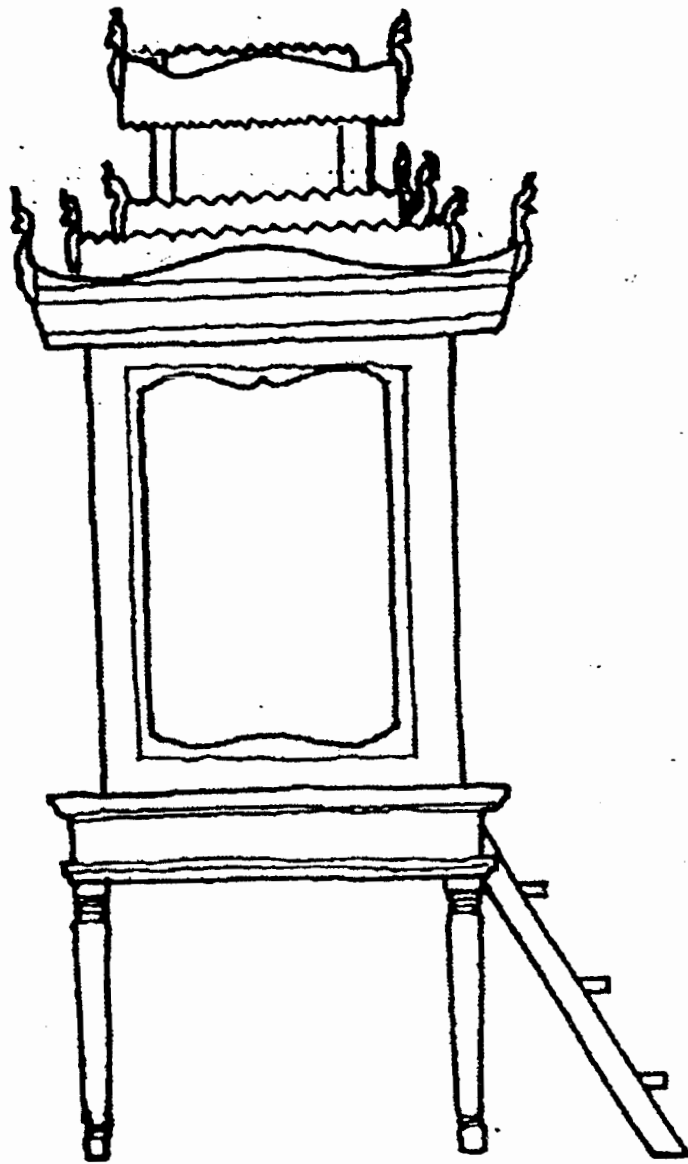
ฐาน 4 เสาหลังคาทรงมณฑป

ลักษณะของฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป มีทั้งแบบเสาเหลี่ยม เสากลม เสาเหลี่ยม และฐานเสาแบบมีเชิงเบื้องล่าง ส่วนหลังคาทรงมณฑป มีทั้งแบบเรียบง่าย ไม่มีการประดับตกแต่งมากนัก ไปจนถึงมีการประดับตกแต่งแบบอลังการด้วยการแกะสลักไม้ฉลุไม้เป็นลวดลายต่าง ๆ แต่มีสวยงาม ธรรมเนียมในหมู่นี้จึงนับเป็นธรรมเนียมที่มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดทั้งโครงสร้างรูปแบบสถาปัตยกรรม และงานศิลปกรรม

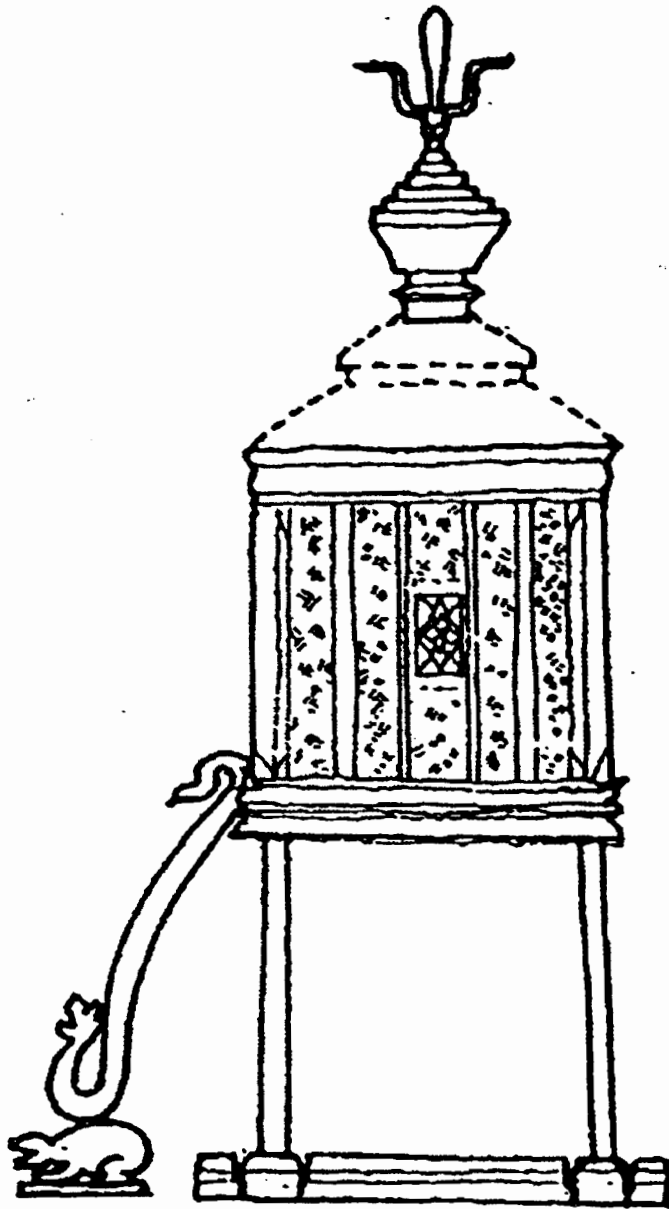
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

ขาเสาเป็นไม้ทรงเหลี่ยม ด้านล่างสุดของขาเสาถูกยึดด้วยไม้แปรรูปที่นอน เพื่อเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงให้กับส่วนฐาน เครื่องบนหลังคาเป็นทรงมณฑปซ้อนกันสามชั้น ส่วน मुख ของหลังคาแกะสลักรูปนาคประจำทิศทั้งสี่ ยอดปลีทรงแหลมสูง (วัดเหนืออย่างขึ้นก บ้านยางขึ้นก ต.ยางขึ้นก อ.เขื่อนใน จ.อุบลราชธานี)

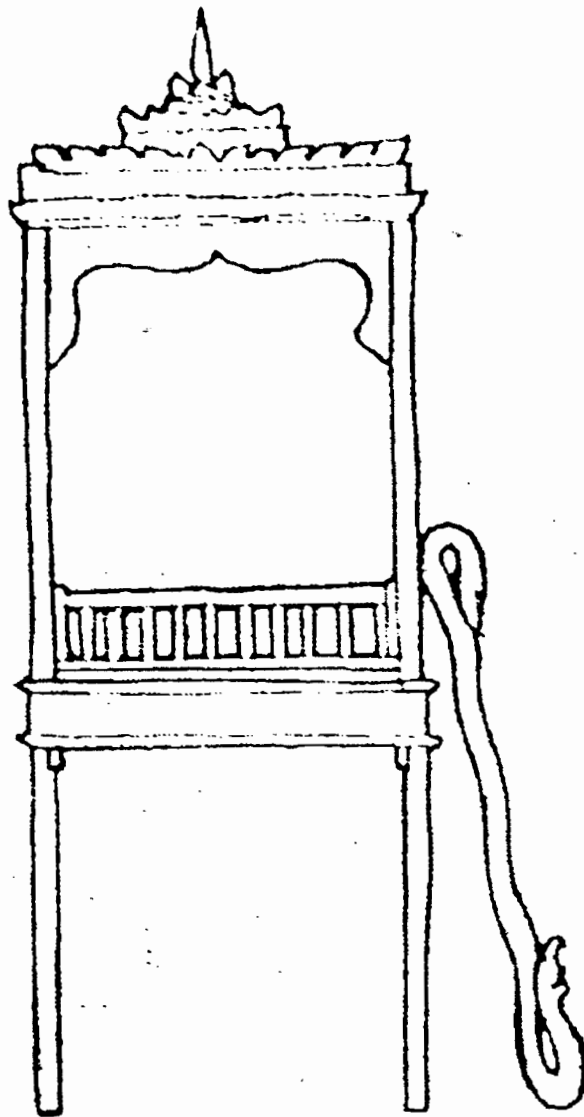
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

ชากรรมาสน์เป็นเสาไม้กลึงกลมแกะสลักเต็มสี่ ส่วนฐานเริ่มจากของล่างท้องไม้ประดับด้วยลาย
ประจำยามเต็มสี่ หลังคาทรงมณฑปมีเชิงชายสามชั้น แต่ละชั้นมีการประดับตกแต่งด้วยภาพ
แกะสลักรูปนาคประจำทิศ ส่วนยอดปลีชำระคสุณฺหยา(วัดจุฬาวีเวกบ้านซ่ง บ.ซ่ง ต.บ้านซ่ง
จ.มุกดาหาร)

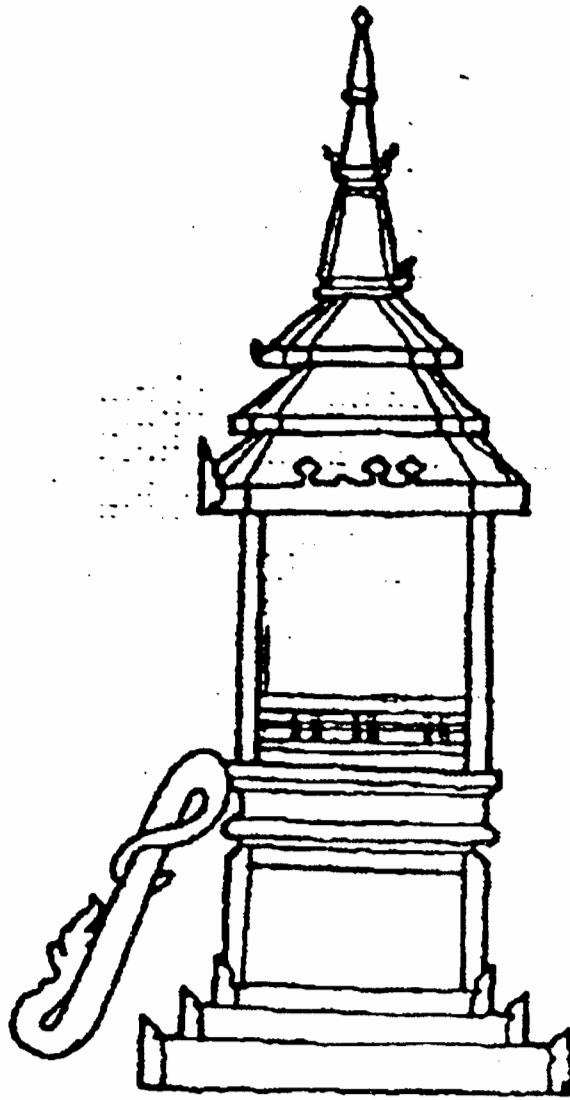
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

ส่วนขาธรรมาสน์มีลักษณะขาไม้ตรงทรงเหลี่ยม ส่วนฐานขาถูกยึดด้วยไม้โคยรอบ ขาและเสาเรือน
ธรรมาสน์ใช้ไม้ท่อนเดียวกัน ทางขึ้นมีบันไดนาคสลักลายแฉ่มสี่ มีสิงห์หมอบเทินธรรมาสน์
แกะสลักอยู่เบื้องล่างหลังคาเครื่องบนสูญหายเหลือเพียงส่วนยอดปลีทรงเหลี่ยม(วัดท่าคือ บ.ท่า
ค้อน ต.ท่าไห อ.เมืองใน จ.อุบลราชธานี)

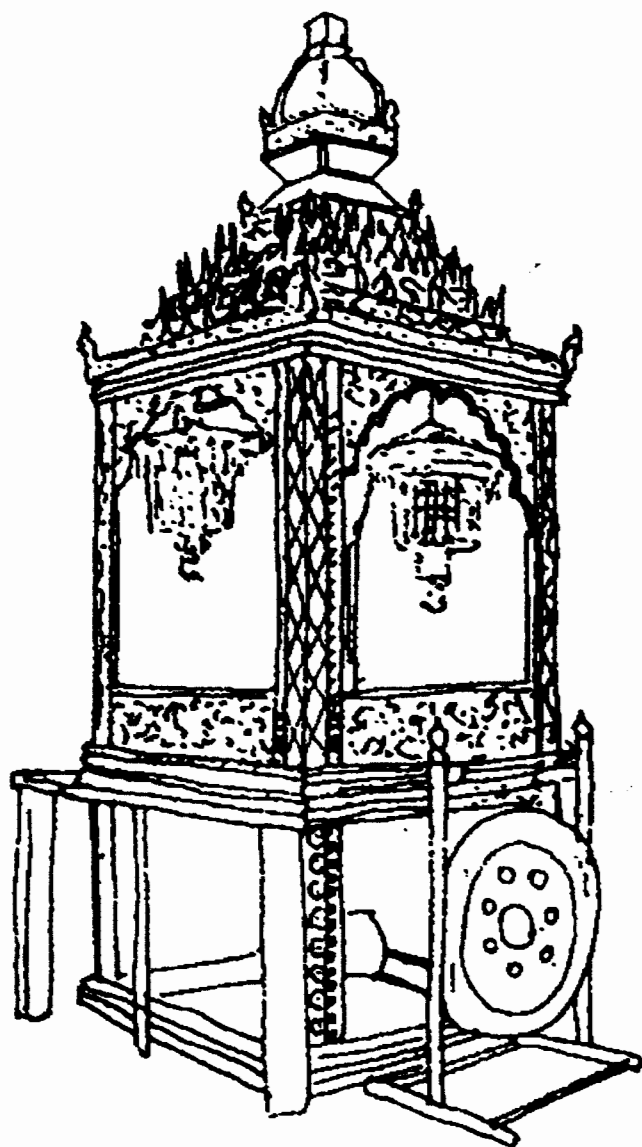
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

โครงสร้างขามีส่วนตรงเหลี่ยมกลมมุ่ม ส่วนขากับเสาเรือนธรรมาสน์ใช้ไม้ท่อนเดียวกัน ทางขึ้นมีบันไดนาคแกะลักษณะแต่มีสี่ ลำตัวนาคแกะสลักเกล็ดเลียนแบบเกล็ดงูตามธรรมชาติ มีชั้นบันไดห้าชั้น หลังคาทรงมณฑปซ้อนเรียงกันสามชั้น ถัดขึ้นไปเป็นบรรณสถักด้วยไม้ ประกอบการแต่มีสี่เพื่อรองรับปัลลียอดทรงเหลี่ยมแหลม (วัดสันตยาवास บ.กำเน็คเพชร ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย)

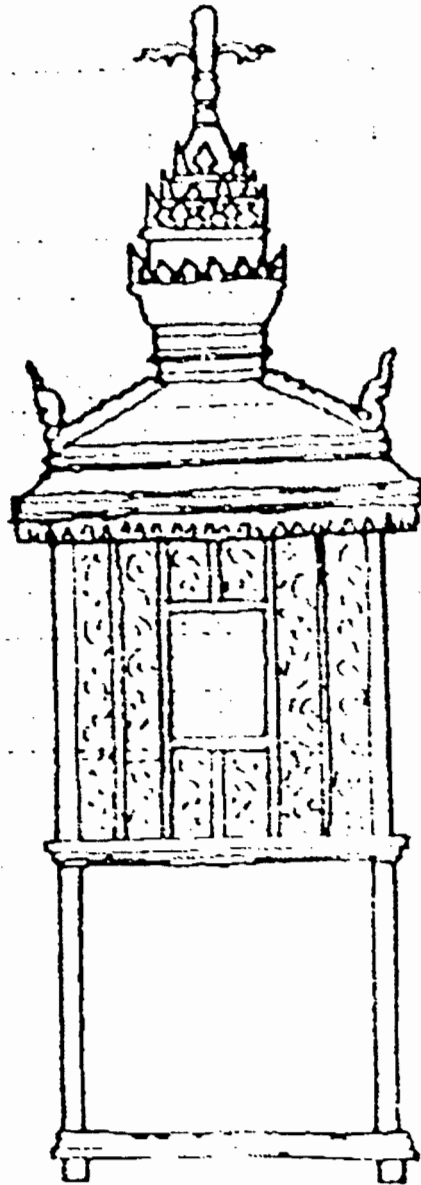
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

โครงสร้างของส่วนขาเสาเป็นไม้เนื้อแข็งทรงเหลี่ยม ทั้งส่วนขาและเสาธรรมาสน์ใช้ไม้ท่อนเดียวกัน เบื้องล่างของฐานเสาเป็นเชิงเสาสามชั้นมุมทั้งสี่ด้านแกะสลักลายรูปกาบ เพื่อยึดโครงสร้างของฐานให้แข็งแรงมากขึ้น ทางขึ้นธรรมาสน์เป็นรูปนาคมีหางตวัดพื้นส่วนลำตัวนาค ส่วนหลังคาทรงมณฑปซ้อนกันสามชั้น แต่ละชั้นทำในเชิงชาย ย่อมุม ประลวดลายเป็นลายกาบกระจัง ส่วนยอดปลีทรงเหลี่ยมแกะสลักรูปนาคประจำทิศทั้งสี่ (วัดราสียาราม บ.ไก่อ้า ค.ไก่อ้า อ.เมือง จ.อำนาจเจริญ)

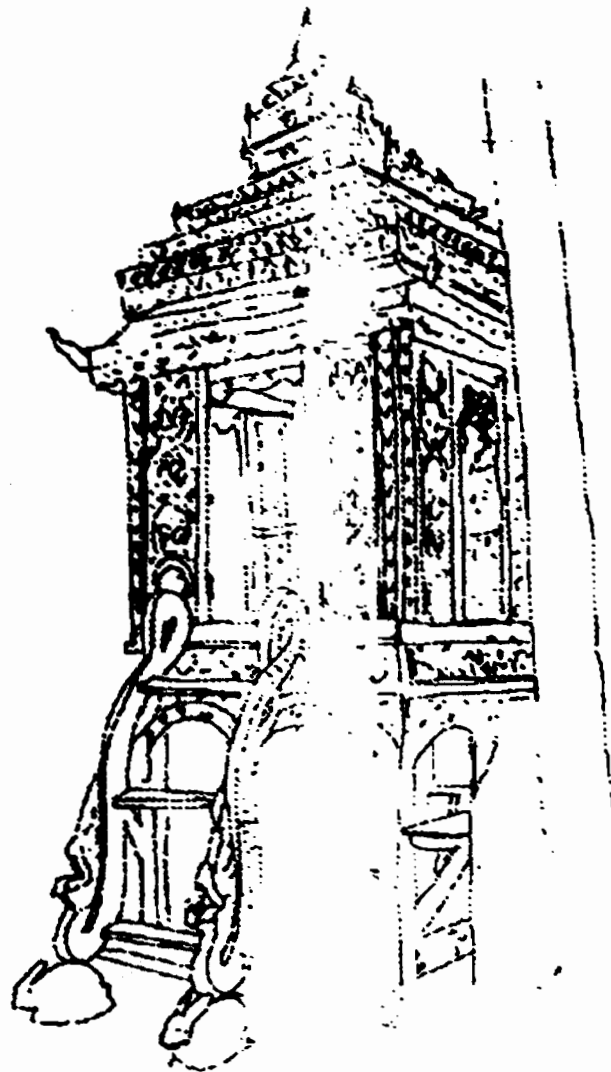
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

โครงสร้างของฐานส่วนขาเป็นไม้ทรงเหลี่ยมแกะสลักทวยลายเต็มสี่เบื่องล่างของขาถูกยึดด้วยไม้แปรรูปเป็นเชิงฐานเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของส่วนฐาน ส่วนเครื่องบนเป็นหลังคาทรงมณฑปซ้อนกันห้าชั้น ส่วนยอดบนสุดของหลังคาเป็นบัวเหลี่ยมฐานแอมซันแกะสลักรูปนาคประจำทิศทั้งสี่ยอดปลีบนสุดเป็นเหลี่ยมแหลมปัจจุบันชำรุด (วัดศรีมงคลใต้ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร)

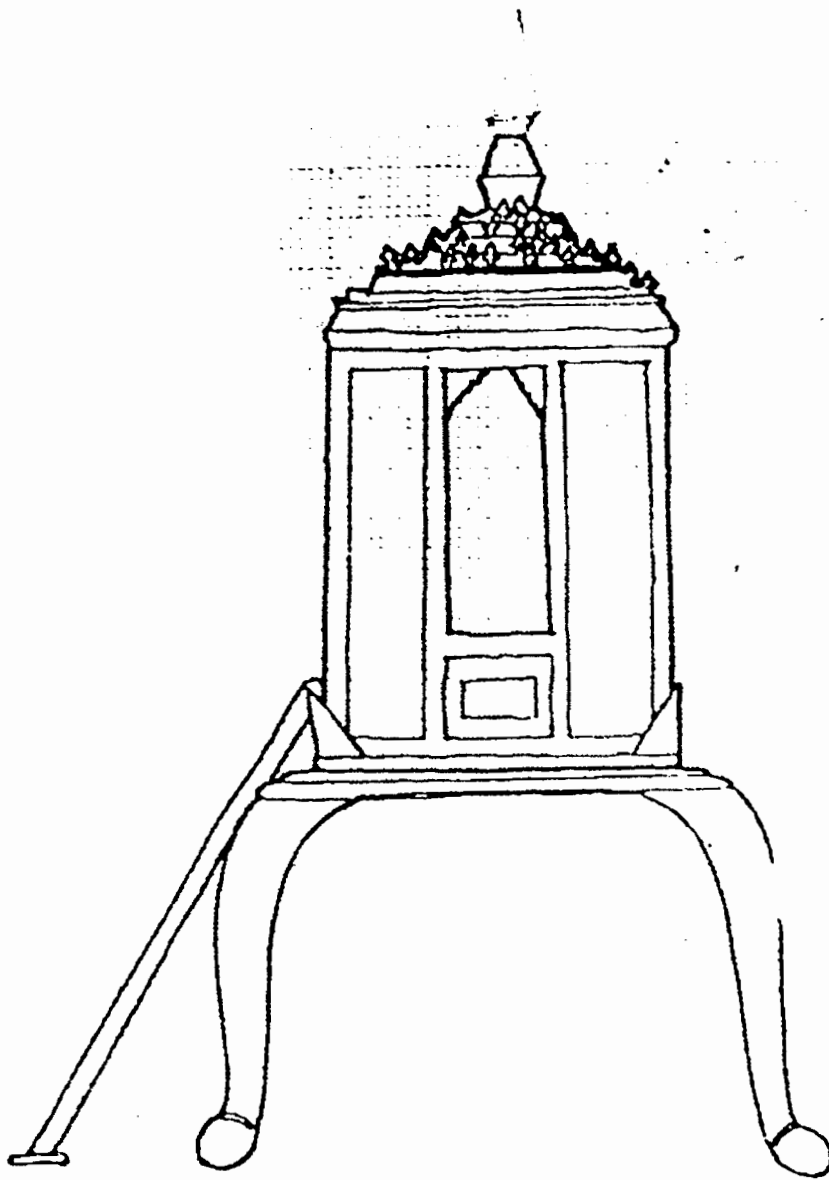
ภาพลายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

ส่วนขาเป็นไม้ตรงทรงเหลี่ยม ส่วนฐานล่างของขาถูกยึดด้วยไม้แปรเพื่อเพิ่มความแข็งแรงของส่วนฐาน ส่วนขาทำเสาเรือนธรรมาสันไม้ท่อนเดียวกัน ส่วนหลังคาเป็นทรงมณฑปซ้อนกันสองชั้นในชั้นแรกเชิงชายแกะฉลุสังกะสีแผ่นเรียบ ชั้นที่สองแกะสลักรูปนาค ประจำทิศทั้งสี่แต้มสีทองสวยงาม เครื่องยอดประกอบด้วยฐานสามชั้น ปลียอดทรงแหลมปลายมน (วัดคำสมอ บ้านคำสมอ ต.ยางจีน อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

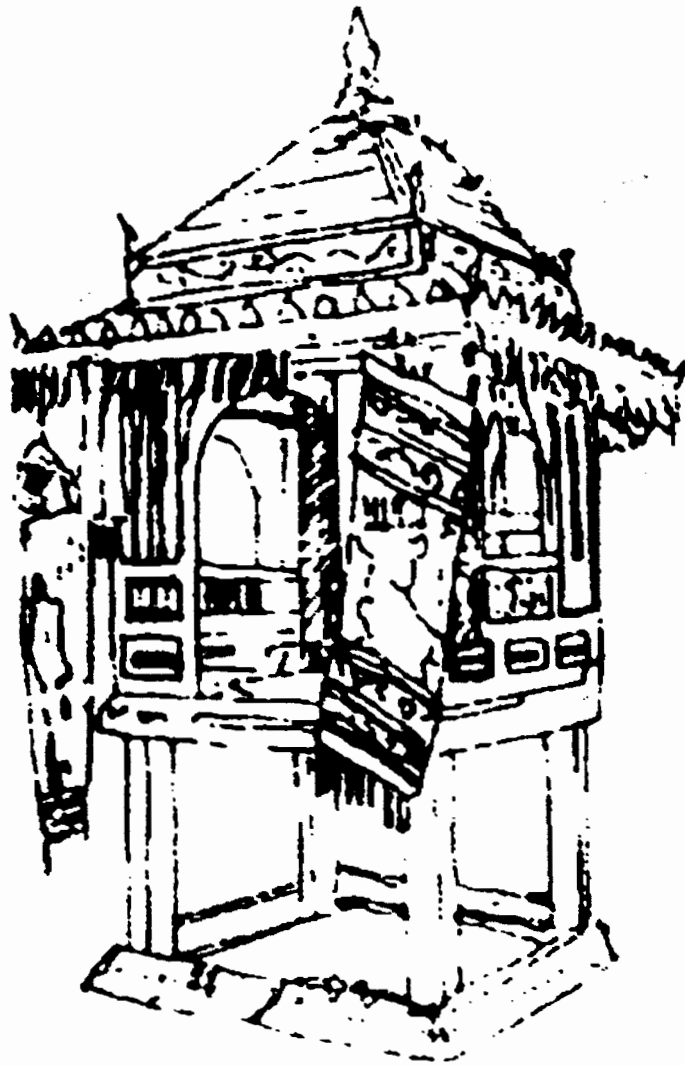
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

ขาเสาทั้งสี่เป็นเสาไม้ทรงเหลี่ยม ส่วนฐานเสาเบื้องล่างถูกยึดครัดโดยไม้แปรรูปทั้งสี่ด้านเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับส่วนฐาน สำหรับฐานส่วนบนตกแต่งด้วยฮังยัด (รังผึ้ง) ฉลุลายไม้แต้มสีตกแต่งสวยงาม ทางขึ้นมีบันไดนาค 3 ชั้น เบื้องล่างมีประติมากรรมแกะสลักไม้รูปกระต่ายเทินนาคบันได หลังคาทรงมณฑปสามชั้นถัดขึ้นไปเป็นเครื่องบน ยอดปลีทรงแหลมบัวเหลี่ยมตกแต่งด้วยภาพแกะสลักสลักกับการฉลุไม้เป็นลวดลายแต้มสีสวยงาม (วัดเสมอภาพ บ.ลาดนาเพียง ต.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

ขาทั้งสองของธรรมาสน์หลังนี้เป็นขาเสื่อแกะไม้แฉ่มสี่มีเล็บหัวเล็บเหยียบอยู่บนลูกแก้ว ทางขึ้นเป็นบันไดไม้เหลี่ยมธรรมดาไม่มีการแกะสลักเป็นรูปใด ๆ เข้าใจว่าบันไดของเดิมหายไป ซึ่งใช้บันไดแบบนี้แทนส่วนหลังคาทรงมณฑปซ้อนชั้นลดหลั่นกัน 6 ชั้น แต่ละชั้นตกแต่งด้วยลวดลายตัดแต่ง สังกะสีถัดขึ้นไปเป็นยอดหัวเหลี่ยม ส่วนยอดปลีสูญหาย (วัดสุขาวาสบ้านเวียง ต.กะเวียง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี)

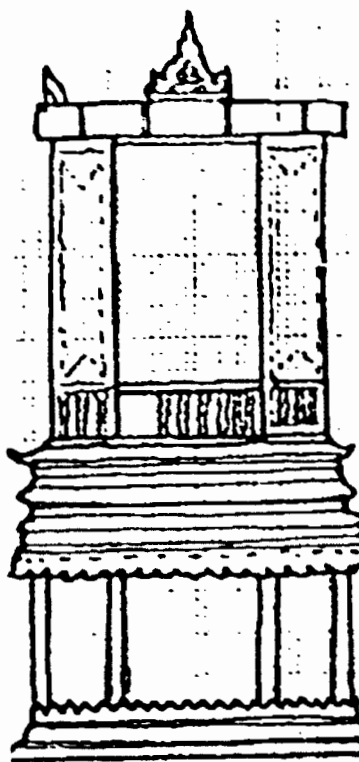

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐาน 4 เสา หลังคาทรงมณฑป

โครงสร้างชากรรมาสน์เป็นไม้เนื้อแข็งแรงทรงเหลี่ยม ส่วนขาและเสาเรือนกรรมาสน์ใช้ไม้ท่อน เดียวกันส่วนฐานล่างของเสาและขาถูกยึดด้วยฐานปูนซีเมนต์หล่อยึดติดกับขาเสาเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับส่วนฐานกรรมาสน์ ส่วนหลังคาทรงมณฑปมุมทั้งสี่ประดับตกแต่งด้วยภาพแกะสลัก นาคประจำทิศทั้งสี่ เครื่องมุงมุงด้วยแป้นปีกเป็นดับ ยอดปติเป็นยอดบัวเหลี่ยมทรงเหลี่ยม (วัดบ้าน หิน โงม ต.หิน โงม อ.เมือง จ.หนองคาย)

ฐานเสามากกว่า 4 ต้น

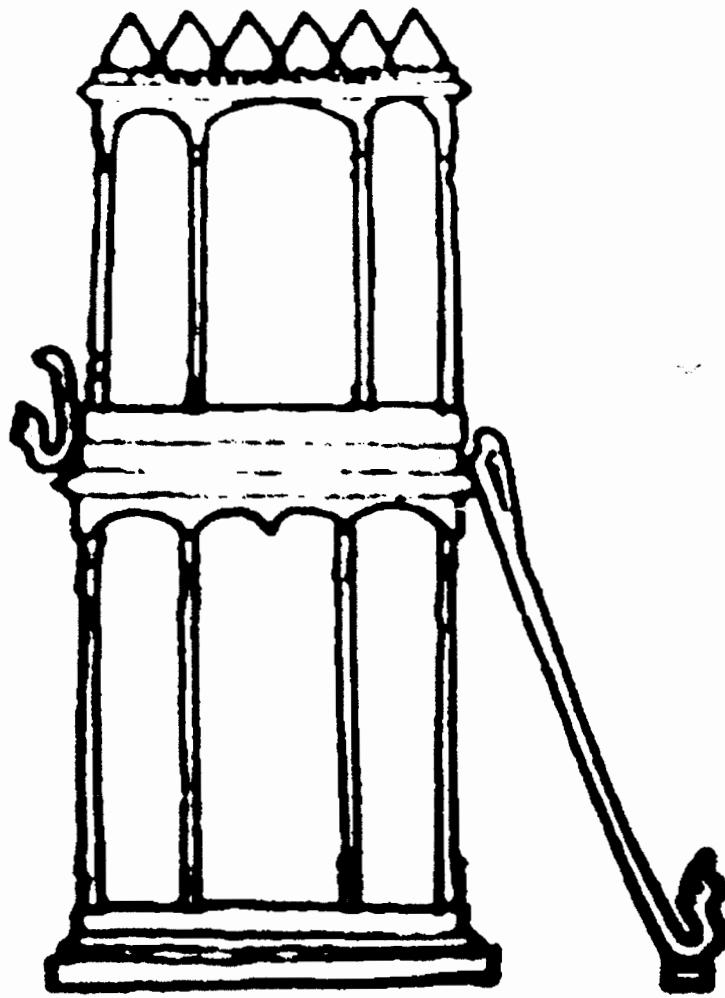
รูปแบบโครงสร้างของฐานเสาลักษณะนี้นิยมทำเสาเพิ่มเติมจากเสาหลักซึ่งยังมีเพียง 4 ต้น ก็สามารถรับน้ำหนักของเรือนธรรมาสน์ได้ แต่ช่างหลายแห่งก็มักจะเพิ่มเสารองเพื่อเพิ่มความมั่นคงแข็งแรง การเพิ่มเสารองอาจไม่มีผลในการรับน้ำหนักเลยก็มี เพราะเสาบางเสาใช้ไม้ขนาดเล็กและคูไม้แข็งแรง ดังนั้น ช่างจึงอาจมีจุดประสงค์อื่นก็เป็นได้ เช่น เพื่อการประดับตกแต่ง หรือเพื่อแก้ไขพื้นที่ว่างระหว่างเสาให้ดูแน่นมากขึ้นก็อาจเป็นได้ เสารองที่เพิ่มมานิยมเพิ่มเป็น 12 ต้น บ้าง 8 ต้น บ้าง ซึ่งส่วนมากนิยมเพิ่ม 12 ต้น เป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือการเพิ่มเสามักจะมีเชิงฐานรองรับทุกหลัง ในขณะที่ธรรมาสน์เสาสี่ต้น อาจจะมีหรือไม่มีก็ได้แต่ส่วนมากจะไม่นิยมทำ

ภาพลายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4

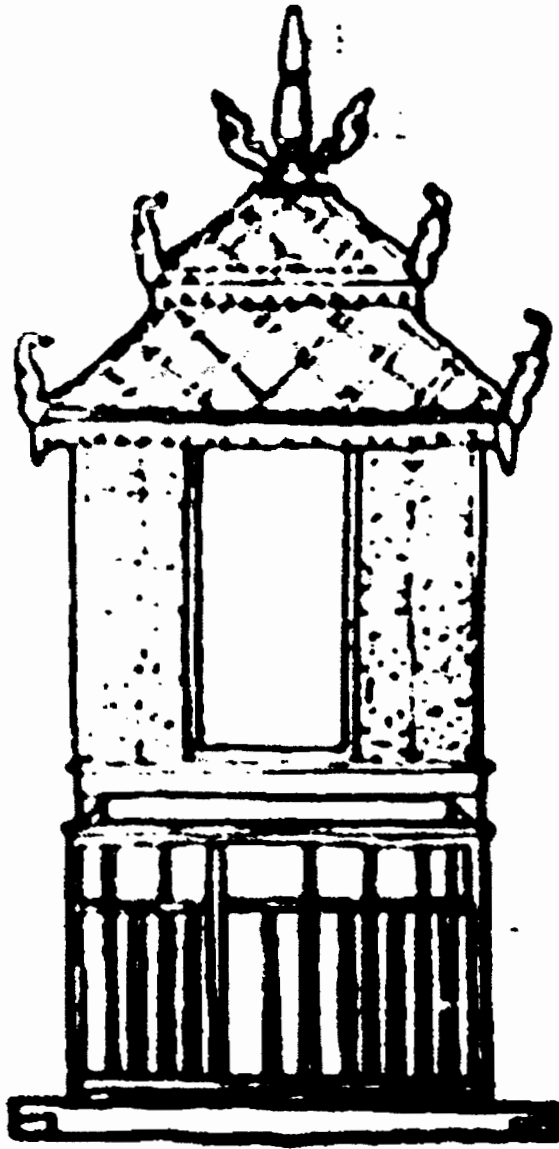
ต้น

ลักษณะขาเป็นขาไม้ทรงเหลี่ยม จำนวน 12 ต้น ส่วนล่างขวาเสาถูกยึดด้วยไม้รัศรอบเสาแกะสลักลายบัวหงาย ส่วนมุมเสาถูกตีประกบด้วยลายกาบลงพื้นลงรักปิดทอง ถัดขึ้นไปจากฐานส่วนเสาเป็นฐานแกะสลักลวดลายกระจังรวน ท้องไม้ลูกแก้ว แอวขันคูกงสลักบัวหงายแอวขันคูกงตามลำดับ ตกแต่งด้วยการลงรักปิดทอง หลังคาเครื่องบนชำระเคลือบเพียงเชิงชายแกะสลักลวดลาย ตรงกึ่งกลางประดับด้วยบันแถลงลักษณะคล้ายซุ้มหน้าบันหรือสีหน้า ทางขึ้นบันใดแกะสลักรูปนาคมีมกรคาบศีรษะนาควัวตกแต่งด้วยการแต้มสีสวยงาม (วัดมหาธาตุ บ.ท่านาจันทร์ ต.เชียงคาน อ.เชียงคาน จ.เลย)

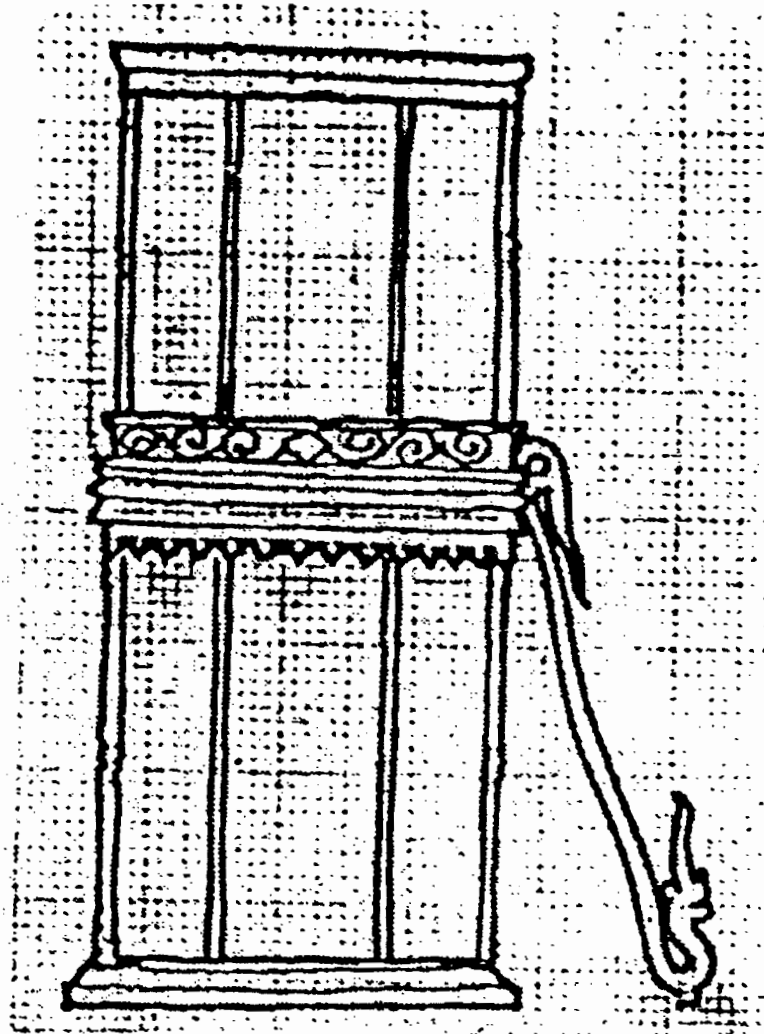
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ต้น

ลักษณะขาไม้ตรงทรงเหลี่ยมตกแต่งด้วยลายกาบ โคนขาเสาทั้งหมดมี 12 ต้น ปลายขาถูกรัดด้วยไม้ โดยการใช้ตะปูยึดทางขึ้นธรรมาสน์ มีบันไดนาคแกะสลักเต็มสี่มุมบันไดหาขึ้นส่วนเครื่องบน หลังคาชำรุด (วัดประชาอุปลัมภ์ บ.พร้าวเหนือ ต.กวนวัน อ.เมือง จ.หนองคาย)

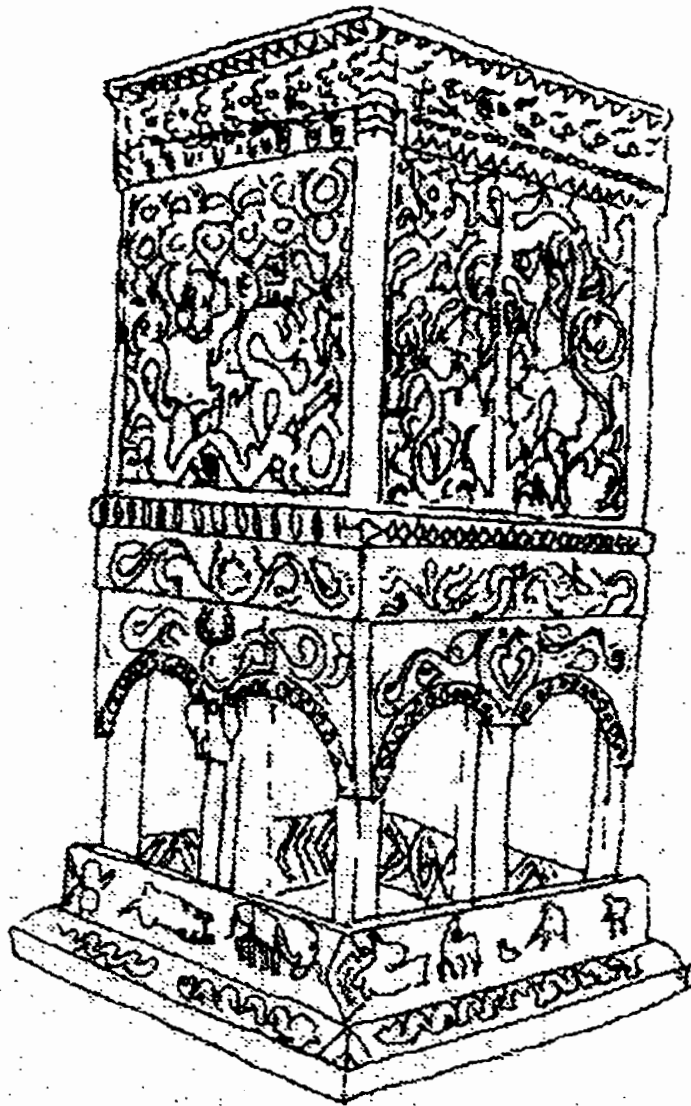
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ชั้น

ส่วนขามีลักษณะขาไม้ตรงเป็นเหลี่ยม มีลูกกรงไม้ตีเป็นแผงกันโดยรอบ ส่วนขา กับส่วนเสาเรือน
 ธรรมาสน์ใช้ไม้ท่อนเดียวกันความจริงแล้วธรรมาสน์หลังนี้ก็คือธรรมาสน์แบบเสาสี่ต้น แต่หากมี
 การนำไม้ระแนงมาตกแต่งเพิ่มเติมภายหลัง จึงได้จัดให้อยู่ในกลุ่มเสารับน้ำหนักมากกว่าเสาสี่ต้น
 หลังคาเชิงปีกนกซ้อนกันสองชั้นมุมทั้งสี่แกะสลักรูปนาคประจำทิศทั้งสองชั้น เครื่องมุงหลังคาตี
 ทับด้วยไม้ระแนงเป็นรูปตาข่าย ปลียอดทรงแหลม(วัด โนนจิก บ. โนนจิก ค. คูเมือง อ. วารินชำราบ
 จ. อุบลราชธานี)

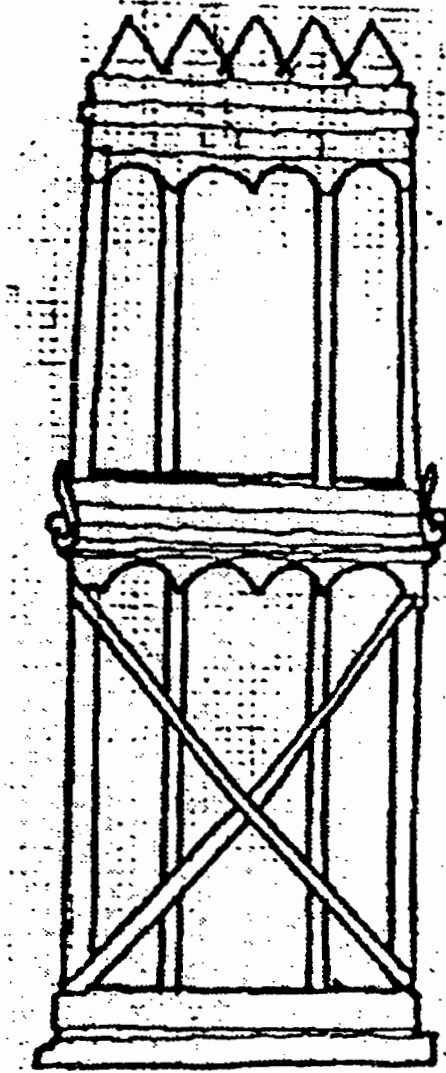
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ต้น

โครงสร้างส่วนขาเป็นไม้ทรงเหลี่ยม จำนวน 12 ต้น ส่วนฐานล่างสุดถูกยึดด้วยไม้เนื้อแข็งแรงดก ยึดด้วยตะปูเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับโครงสร้าง ส่วนฐานธรรมาสันด้านบนตกแต่งลายฉลุไม้ แต้มสีเชื่อมกันเป็นแนวรัศรอบ โคนส่วนฐาน ทางขึ้นธรรมาสันไม้บันไดนาคทอดตัวโค้ง ลำตัวนาค เรียบไม่มีการแกะสลักเกล็ดนาคยกเว้นบริเวณส่วนศีรษะชั้นบันไดมีหัวชั้น ส่วนหลังคาเครื่องบนไม้ มี (วัดราษฎร์จันทร์ บ.ท่าดอกคำ ต.เมืองหมี่ อ.เมือง จ.หนองคาย)

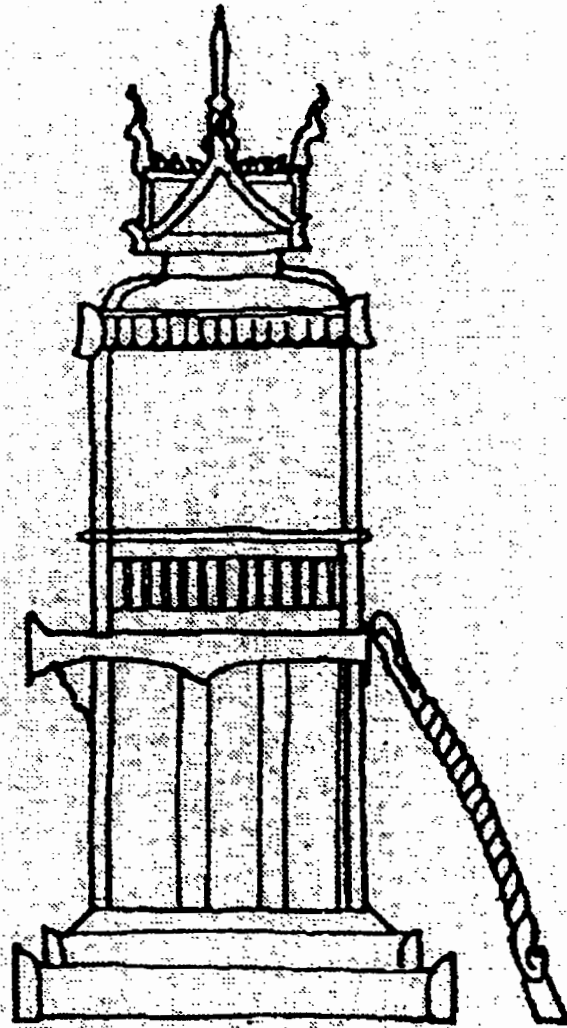
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ต้น

ส่วนขาธรรมาสน์ เป็นไม้ทรงเหลี่ยมจำนวน 8 ด้าน ส่วนฐานล่างถูกยึดประกอบด้วยไม้แปรขนาด
ใหญ่แกะสลักภาพสัตว์เดรัจฉานเป็นส่วนเชิงฐานเพื่อเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงให้กับโครงสร้าง
ธรรมาสน์ส่วนบนของฐานประดับตกแต่งด้วยแป้นไม้แกะสลักลวดลายคล้ายสังข์ (รังผึ้ง) เครื่อง
บนซำรุค (วัดป่าสิการาม บ.คอนหวาย ดงคงลึง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

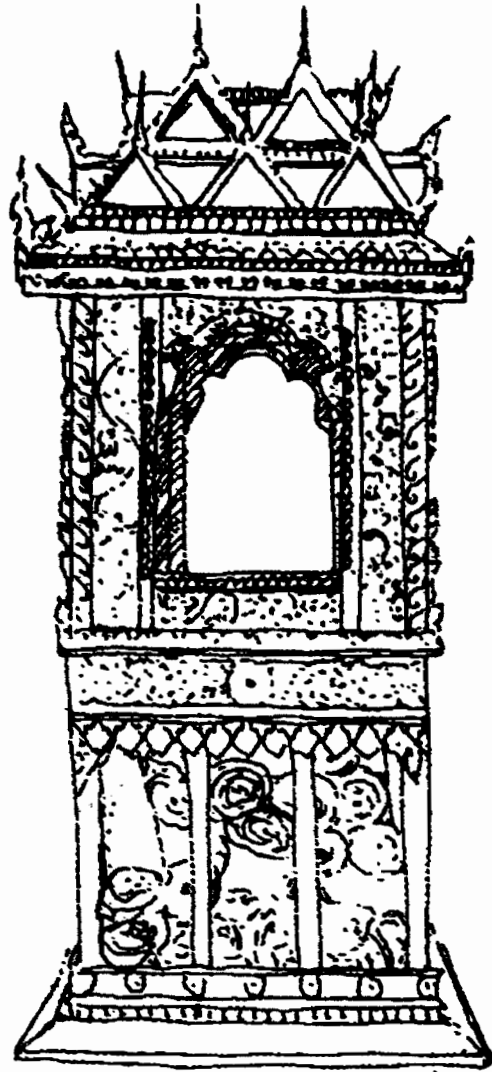
ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ต้น

ส่วนเสาธรรมาสน์เป็นเสาไม้ทรงเหลี่ยมจำนวน 12 ต้น ฐานเสาเบื้องล่างถูกยึดประกบด้วยไม้แปรรูปเป็นเชิงฐานแกะสลักเต็มสี่ ฐานเสาด้านบนและฐานเสาด้านล่างถูกยึดประกบด้วยไม้แปรรูปช่วยเป็นเส้นทแยงมุมรูปกากะบาท เพื่อเพิ่มความแข็งแรงหลังคาเป็นซุ้มด้านละ 5 ซุ้มกึ่งกลางแต่ละต้น แกะสลักไม้เขียนสี ไม่มีเครื่องบนและปลียอด (วัดราชฤทธิ์บำรุง บ้านกวนวังน้อย ต.กวนวัน อ.เมือง จ.หนองคาย)

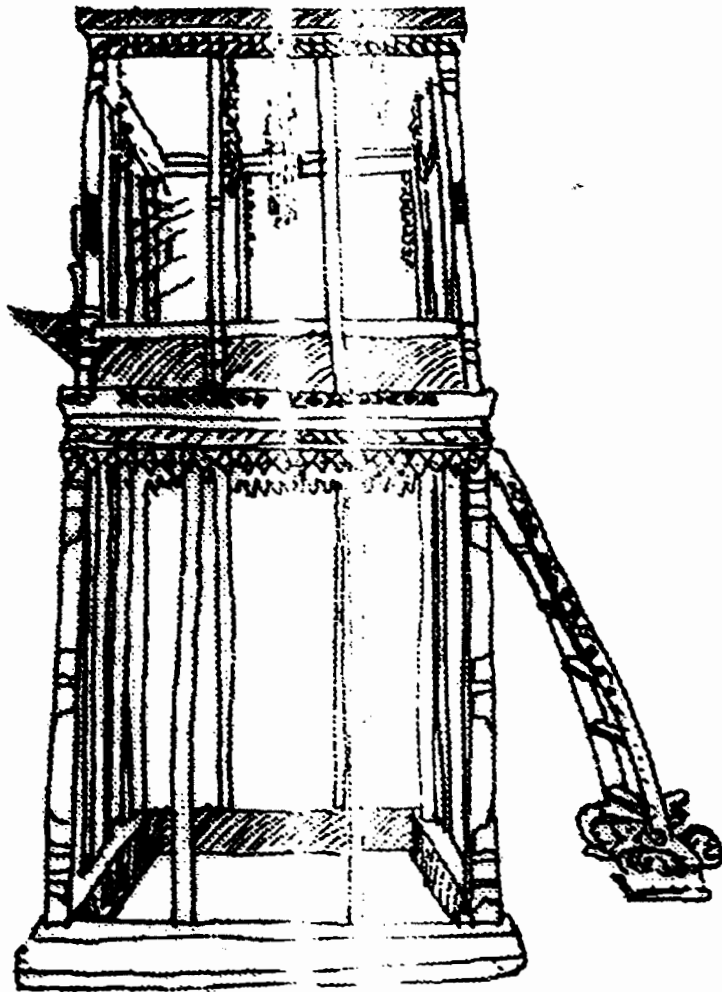
ภาพลายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ชั้น

ลักษณะชาธรรมาสน์เป็นขาไม้ทรงเหลี่ยม จำนวน 12 ต้น ตกแต่งไม้สลักลวดลายทางขึ้นธรรมาสน์ มีบันไดไม้แกะสลักรูปนาค ส่วนหัวชำระุดสำหรับนาค (แม่บันได) พันกันเป็นเกลียวหลังคาทรงจัตุรมุขมีปีกนก เครื่องบนหลังคามีโห่ง (ช่อฟ้า) ประดับตกแต่งส่วนยอดปติเป็นยอดแหลมหลังคา (วัดนรवारาม บ.หนองโอใหญ่ ต.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร)

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสามากกว่า 4 ต้น

ลักษณะชากรรมาสน์เป็นขาไม้ทรงเหลี่ยม จำนวน 12 ต้น ส่วนฐานล่างถูกยึดประกบด้วยไม้เป็น
 แกะสลักลวดลายประดับเต็มสี่ทำเป็นเชิงฐาน ส่วนฐานบนของขาเสาดกแต่งด้วยลวดลายกระจังตา
 อ้อยฉลุไม้เต็มสี่ หลังคาทรงจัตุมุขซ้อนชั้นสองชั้นมีจั่วด้านละห้าจั่วเครื่องบนตกแต่งด้วยโหง่ (ช่อ
 ฟ้า ไบระกา และหางหงส์ (วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงฐานสามมากกว่า 4 ชั้น

ชากรรมาสน์เป็นขาทรงเหลี่ยมจำนวน 12 คน มุมแต่ละขาตกแต่งโดยการแฉกสี่สวยงาม ส่วนล่างของชากรรมาสน์ถูกรอด้วยไม้ขนาดใหญ่โดยวิธีตอกตะปูยึดเป็นเชิงฐาน ทางขึ้นบันไดมักแกะสลักรูปนาคเชิงบันไดสลักรูปตัวมอมเขียนสีมีชั้นบันไดเจ็ดชั้น ส่วนหลังคาไม่มีเครื่องยอด ขอบบนไม่มีลวดลายประดับมีเพียงไม้แป้น 2 แผ่น ประกบเป็น โบกกว่า โบกหงาย เพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับส่วนบน (วัดศุภกิจเจริญ บ.เมืองหมีใหญ่ ค.เมืองหมี อ.เมือง จ.หนองคาย)

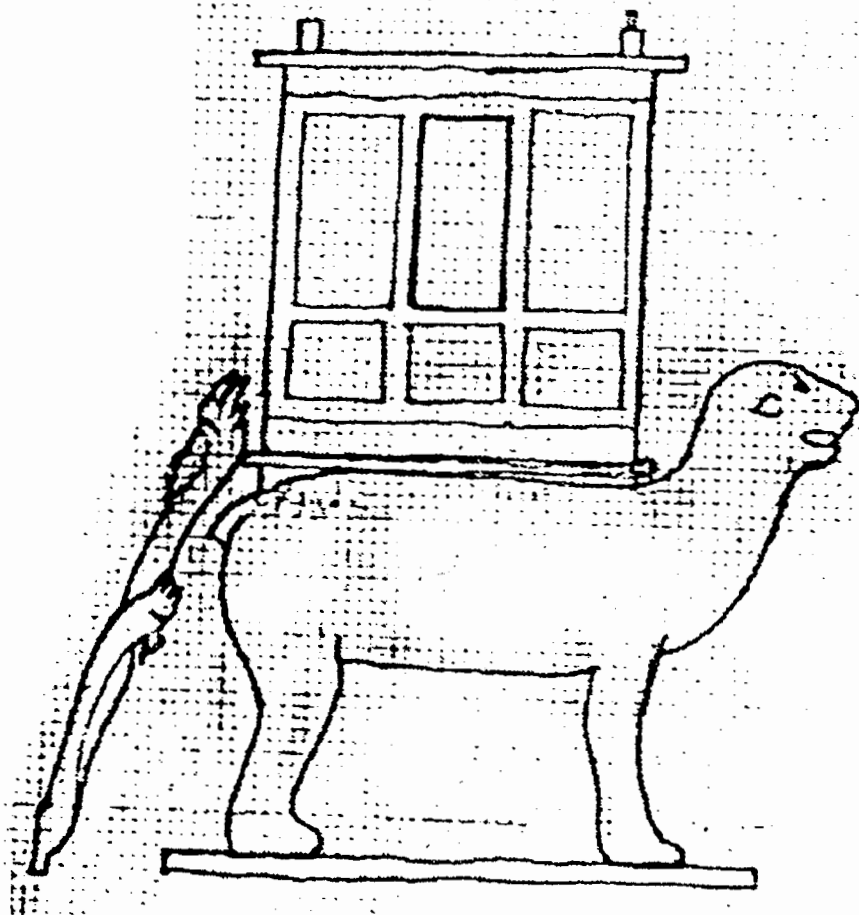
ฐานธรรมาสน์รูปสัตว์

รูปแบบและลักษณะโครงสร้างของธรรมาสน์แบบนี้พบน้อยมากในภาคอีสาน โดยเฉพาะธรรมาสน์รูปสิงห์เทินธรรมาสน์ที่วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี เป็นธรรมาสน์ที่พบเพียงแห่งเดียวเท่านั้นในประเทศไทย ลักษณะฝีมือปั้นปูนรูปสิงห์เป็นแบบฉบับของช่างแถวในอีสาน การประดับตกแต่งอลังการงดงามกว่าที่อื่น นอกจากนั้นฐานธรรมาสน์รูปสัตว์ยังพบอีกแห่งหนึ่งคือ ฐานธรรมาสน์รูปเสือแบบแกะสลักไม้ ฝีมือช่างอีสานพื้นบ้าน คนอีสานไม่ถนัดการปั้นปูนส่วนมากนิยมแกะสลักไม้ดังนั้น ธรรมาสน์รูปเสือจึงเป็นผลงานของชาวอีสานแท้ และอาจเป็นเพียงช่างพื้นบ้านรูปแบบจึงเป็นแบบเรียบง่ายไม่ได้ประดับตกแต่งลวดลายมากนัก

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานธรรมาสน์รูปสัตว์

รูปแบบฐานธรรมาสน์เป็นรูปสิงห์ปั้นปูนตกแต่งด้วยการแต้มสีสวยงาม ลักษณะสิงห์เป็นแบบผสมผสมสกุลช่างศิลปะแบบญวนปนลาว เบื้องล่างของสิงห์มีปูนปั้นเป็นรูปบุคคลยืนบนฐานทรงสี่เหลี่ยมทางขึ้นบันไดนาค แกะสลักไม้มีสัตว์เทินนาคอีกต่อหนึ่ง ลักษณะของหลังคาธรรมาสน์เป็นธรรมาสน์ทรงมณฑปซ้อนชั้นประดับตกแต่งด้วยภาพแกะสลักและฉลุไม้แต้มสี ลงรักปิดทองสวยงาม ยอดปลีเป็นยอดแหลมทรงบัวเหลี่ยม (วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ บ.ชีทวน ค.ชีทวน อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

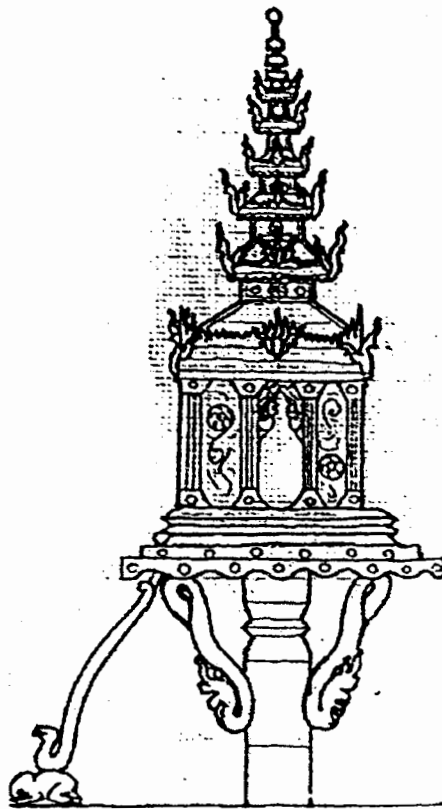

ภาพลายเส้นแสดงฐานธรรมาสน์รูปสัตว์

โครงสร้างหลักเป็นไม้ส่วนล่างทำเป็นไม้รองรับไม้แกะสลักรูปเสียดกแต่งแต่สี่แบกส่วนตัว
 ธรรมาสน์ เล็บเสื่อมีสี่เล็บเป็นไม้ท่อนเดียวกับเป็นไม้รองรับเสื่อทรงขึ้นธรรมาสน์มีบันไดนาค
 แกะสลักไม้อยู่ด้านหลังเสื่อธรรมาสน์ บันไดธรรมาสน์หลังนี้ค่อนข้างแปลกคาดว่าหลังอื่นศิระ
 นาคแทนที่จะอยู่ด้านล่างข้างบนกลับกันเป็นศิระอยู่บนข้างอยู่ล่าง เครื่องบนหลังคาซำรด(วัด
 โพธิ์ศรี บ.นาเมือง ค.นาแวง อ.เขมราฐ จ.อุบลราชธานี)

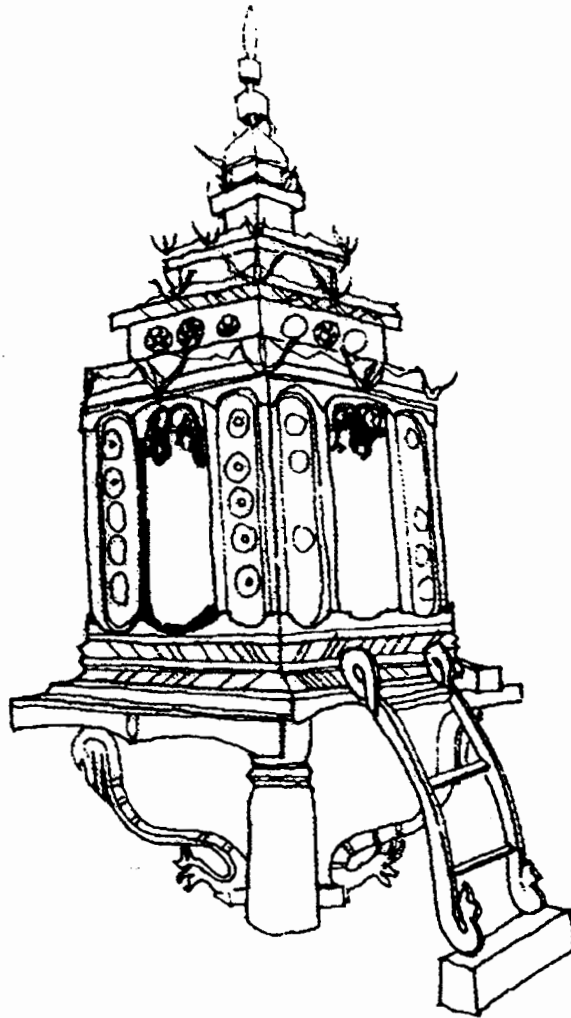
ฐานธรรมาสน์เสาเดียว

รูปแบบโครงสร้างของฐานธรรมาสน์นี้ นิยมทำฐานด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่เสาเดียว บางแห่งเป็นเสาฝังดินทะลุพื้นหอแจกหรือศาลาการเปรียญ บางแห่งตัดเสาให้สั้นเพื่อให้ตั้งในหอแจกได้ แต่ถ้าเป็นแบบดั้งเดิมจะเป็นแบบเสาฝังดิน รูปแบบโดยรวมคล้ายศาลพระภูมิ ซึ่งช่างอาจได้รับอิทธิพลมาจากศาลพระภูมิหรือเสาบือบ้านแบบเสาเดียว รูปแบบของฐานธรรมาสน์แบบนี้จะนิยมทำกันเฉพาะในหมู่ของชาวภูไทในภาคอีสาน พบมากในเขตอำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกมลาไสย บางแห่งในจังหวัด และบางแห่งในจังหวัดมุกดาหาร อาจกล่าวได้ว่า ธรรมาสน์ลักษณะนี้เป็นลักษณะเฉพาะของธรรมาสน์ชาวภูไท ซึ่งแตกต่างจากธรรมาสน์ของไทยลาวในอีสานอย่างสิ้นเชิง

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสาเดียว

ส่วนฐานเป็นเสาไม้เนื้อแข็งฝังลึกลงสู่พื้นดิน แกะสลักไม้คล้ายวิธีการกลึงเป็นรูปแอมขันคองกู มี โบกคว่า – โบกหงาย หรือบัวคว่า – บัวหงาย วัสดุทำขึ้นระหว่างเสาและฐานบนธรรมาสน์เป็นไม้ แกะสลักรูปนาคแค้นสี่ หลังคาทรงมณฑปซ้อนกันหกชั้นเชิงชายแต่ละชั้นแกะสลักปิดทองเขียนมุมเชิงชายกึ่งกลางแกะสลักไม้รูปนาค ส่วนเครื่องยอดมีฉัตรประดับเรียงกันสามชั้นบนสุดประดับ ลูกแก้ว (ทำด้วยโคมไฟสีแดงแทน) (วัดวิจิตรสังฆาราม บ.โนนยาง ต.โนนยาง อ.โนนสูง จ.มุกดาหาร)

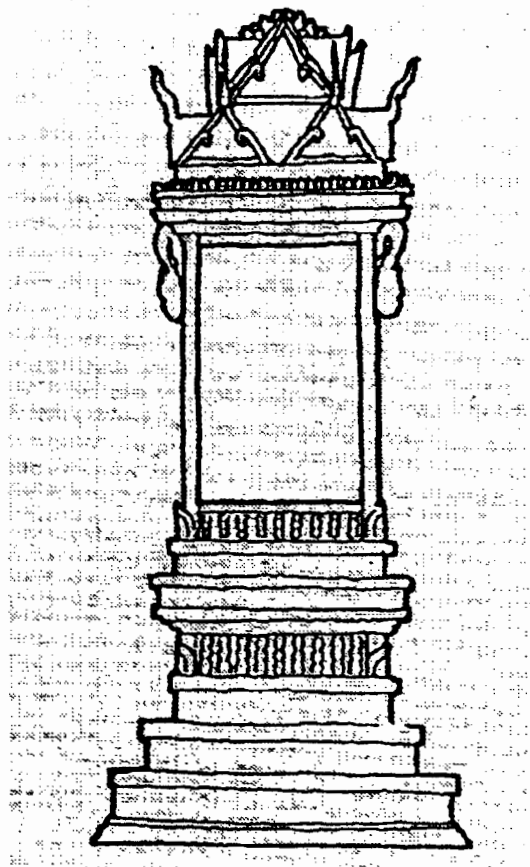

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานเสาเดียว

ส่วนฐานเป็นไม้ฉากสี่ขนาดใหญ่ ตรงกลางเสามีการแกะสลักเป็นรูปโบกคว่ำ-โบกหงาย แบบ
 แอวขันคูกง มีนาคแกะสลักไม้ทำหน้าที่เป็นวิศุคค้ำยันระหว่างเสากับฐานธรรมาสน์เพิ่มการประดับ
 ตกแต่งให้สวยงามและเพื่อเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงให้กับธรรมาสน์ ทางขึ้นธรรมาสน์มีบันไดนาค
 แกะสลักไม้ เบื้องล่างของบันไดนาคมีไม้ค้ำสี่เหลี่ยมเทินนาค – หลังคาธรรมาสน์เป็นทรงมณฑป
 ซ้อนชั้นสองชั้น ชั้นด้วยหน้ากระดานตกแต่งด้วยภาพแกะสลักรูปสัตว์บริเวณกึ่งกลางส่วนเครื่อง
 ขอดเป็นฉัตรสองชั้น ขอดปติเป็นทรงแหลมเหลี่ยม (วัดศรีภูษันธ์, บ้านโคกโค้ง อ.ภูผินาราย
 จ.กาฬสินธุ์)

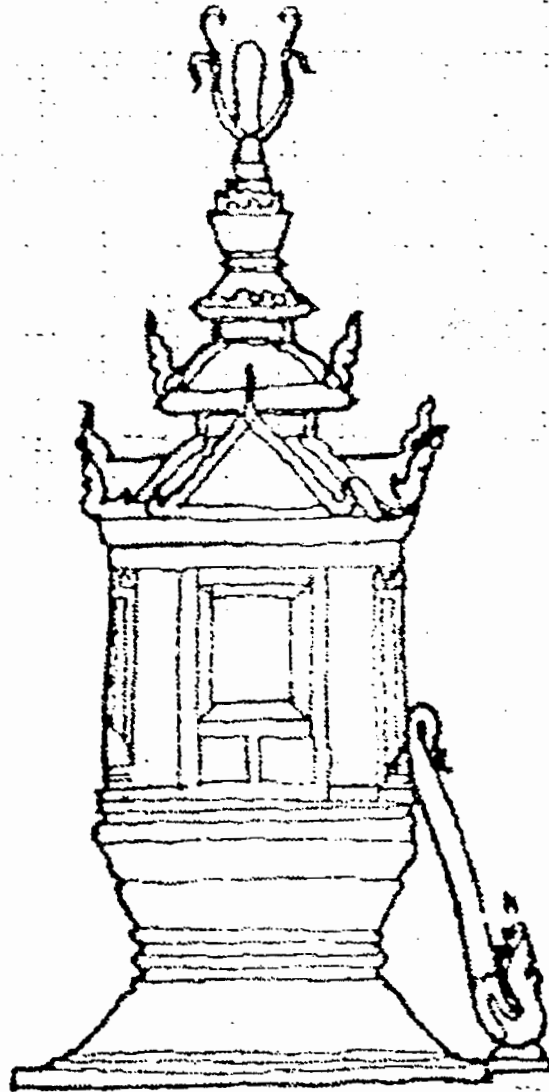
ฐานทิพย์หลังคาจัตุรมุข

รูปแบบและโครงสร้างของฐานลักษณะนี้นิยมใช้ไม้ฝาเป็นแฉับปีครอบส่วนฐานดอกช่อด้วยตะปูเป็นรูปทรงต่าง ๆ เช่น โบกคว่ำ – โบกหงาย หรือในภาพบางกอกเรียก บัวคว่ำ – บัวหงาย ฐานทิพย์แบบแฉวขันคูกง แฉวขันปากพาน แบบฝาปะกบตามอิทธิพลบางกอกเป็นต้น ลักษณะของการทำฐานเช่นนี้ทำให้ธรรมาสันคูมีความมั่นคงแข็งแรงมากกว่าเสาโปร่งโล่ง แบบเสาสี่ต้น ส่วนหลังคาของฐานทิพย์นิยมทำหลังคาจัตุรมุขแทบทั้งนั้น อาจเป็นเพราะการทำหลังคาในลักษณะดังกล่าวขึ้นสัมพันธ์สอดคล้องกับลักษณะฐานได้ค่อนข้างลงตัวกว่าการทำเครื่องหลังคาทรงอื่น ๆ

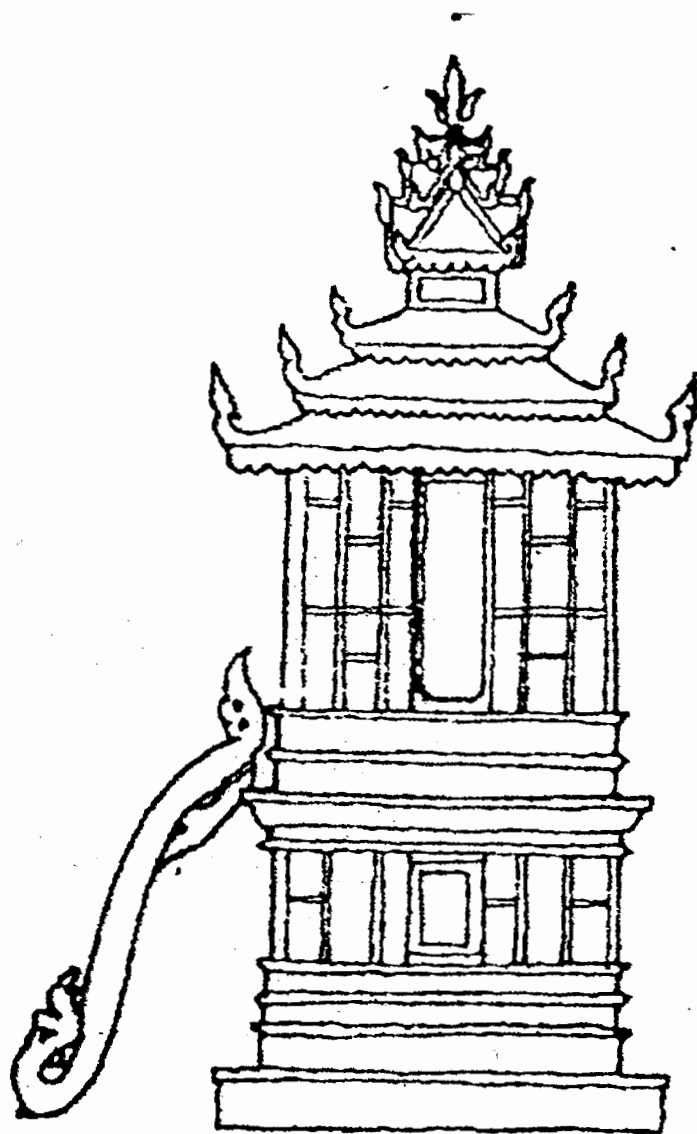
ภาพลายเส้นแสดงฐานทิพย์แฉวขัน (โบกคว่ำ – โบกหงาย)

โครงสร้างของธรรมาสันหลังนี้เป็นแบบฐานทิพย์แฉวขัน (ชื่อเรียกลักษณะโครงสร้างสถาปัตยกรรมท้องถิ่น) โบกคว่ำ – โบกหงาย (หมายถึง บัวคว่ำ – บัวหงาย) หน้ากระดานท้องไม้เป็นลูกกรงไม้ฉลุ ลาย มุมเสาท้องไม้แกะสลักลวดลายกาบลงรักปิดทองหลังคาทรงจัตุรมุขสองชั้น มีช่อฟ้า (โหง) ไบระกา หางหงส์ (วัดพระกลางท่า ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม)

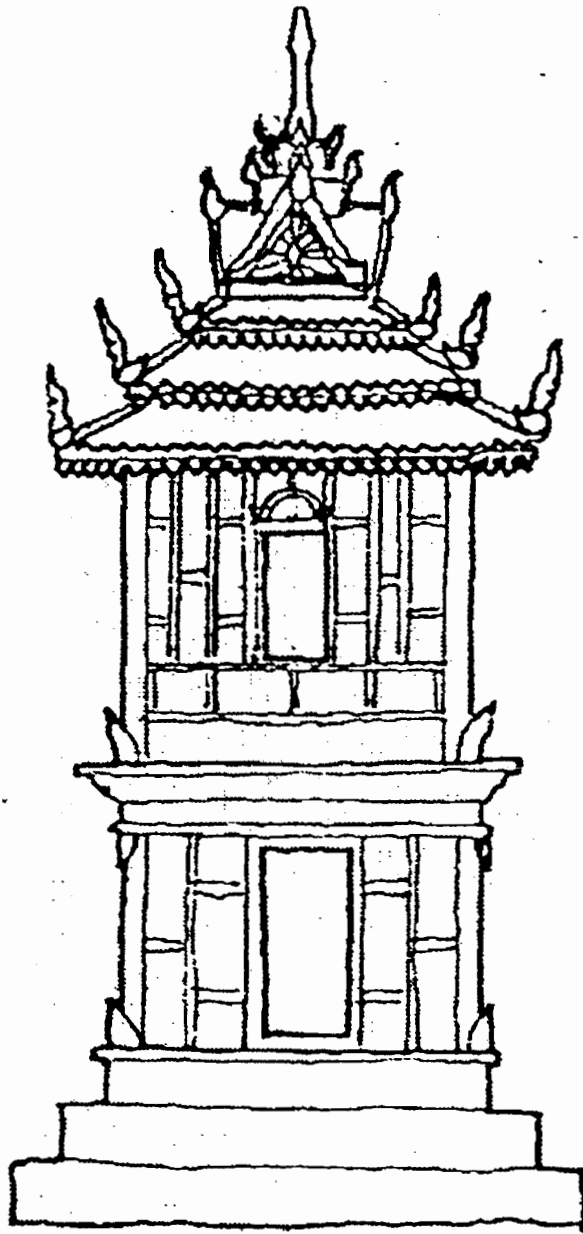
ภาพลายเส้นแสดงฐานทีกแหวขัน (โบกคว่ำ - โบกหงาย)

โครงสร้างส่วนฐานเป็นฐานก่ออิฐถือปูนโบกคว่ำ - โบกหงาย (หรือบัวคว่ำ - บัวหงาย) ท้องไม้ ลูกแก้ว หรือแหวขันคูงูปากพาน ทางขึ้นธรรมาสันมีบันไดขนาดกะสลักแต่มีสี่สวยงาม มีชั้นบันไดสามชั้น ส่วนหลังคาเครื่องบนเป็นทรงจัตุรมุขสี่หน้าหรือหน้าบันแกะสลักลวดลายปิดทอง เครื่องบนมีโหง่ (ช่อฟ้า) ใบระกา หางหงส์ครบ มุมของหลังคาแกะสลักรูปนาคประจำทิศทั้งสี่ หลังคามุงเป็นไม้ยอดปลีทรงแหลมสูงส่วนปลายมน (วัดยางกะเคา ต.ท่าเมือง อ.คอนมดแดง จ.อุบลราชธานี)

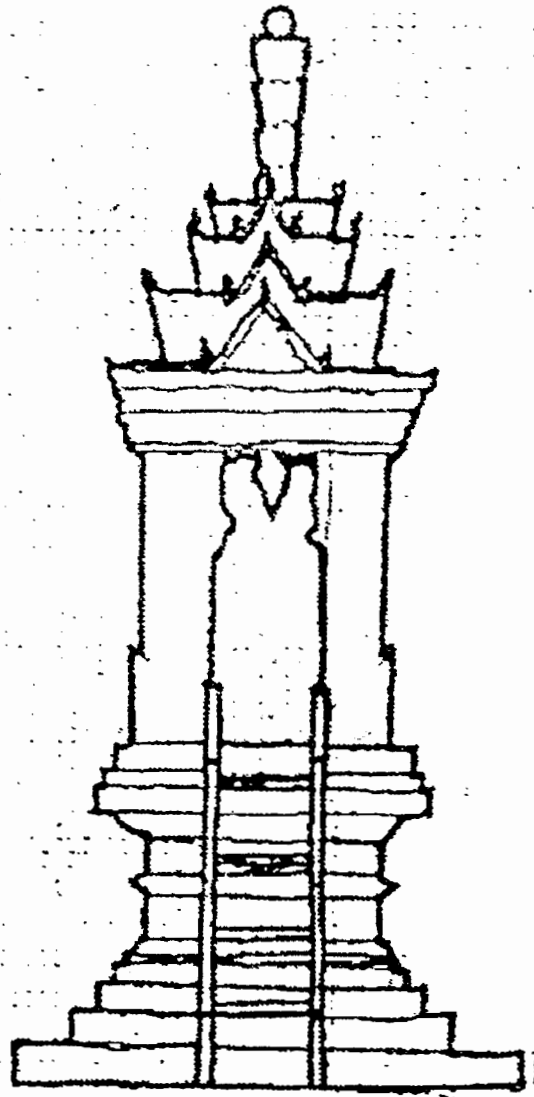
ภาพลายเส้นแสดงฐานทีกแหว่ขัน (โบกคว่ำ - โบกหงาย)

ลักษณะของฐานธรรมาสน์หลังนี้ ทั้งเรือนธรรมาสน์และชาธรรมาสน์ใช้ไม้ท่อนเดียวกับฐานล่างสุด ถูกยึดเข้าด้วยกัน โดยวิธีการใช้ไม้แปบริติประกบเป็นเชิงฐานถัดขึ้นมาเป็นฝาประกบ มีช่องหน้าต่างอยู่ตรงกลาง ถัดขึ้นไปส่วนฐานด้านบนเป็นโบกหงาย (บัวหงาย) และของฐานหน้ากระดาน ทางขึ้นธรรมาสน์บันไดแกะสลักไม้เป็นรูปนาคทอดลำตัวโค้งลงไปลักษณะลำตัวนาคแกะสลักเต็มสี่สวयงามเลื่อนเกล็ดดูตามธรรมชาติ ขึ้นบันไดมีสี่ขั้น หลังคาเครื่องบนเป็นหลังคาปีกนกซ้อนกันสามชั้น ส่วนมุมของปีกนาคแกะสลักรูปนาคประจำทิศทั้งสี่ เหนือขึ้นไปด้านบนเป็นหลังคาทรงจัตุรมุขซ้อนกันสามชั้น ประดับตกแต่งด้วยโหงหรือช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ปลียอดทรงลูกแก้วทรงเหลี่ยม (วัดศรีมงคล บ.คำเคือย ต.คำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน อ.อำนาจเจริญ)

ภาพลายเส้นแสดงฐานทีกแอมวขัน (โบกคว่า – โบกหงาย)

ลักษณะส่วนฐานแบ่งเป็นสองส่วน คือ ส่วนล่างสุดตกแต่งเป็นชั้นสามชั้นจคขึ้นไปเป็นส่วนที่สอง ตกแต่งด้วยฝาปะกบแบบภาคบางกอกที่พิเศษคือส่วนฐานมีช่องหน้าต่างสี่ด้านสามารถเก็บสิ่งของได้ที่มุมบนและมุมล่างปิดมุมด้วยลายกบทั้งสี่มุม หลังคาปราสาททรงจัตุรมุขซ้อนกันสามชั้น มีเครื่องบนเป็นตัวโห่ง(ช่องฟ้า) ใบระกาและหางหงส์เลียนศิลปะแบบบางกอกเช่นเดียวกับฐานหน้าบันหรือสีหน้าตกแต่งเป็นจั่วดาวนหรือตะวันแผ่รัศมี (วัดมัชฌิมาวาส บ.คอนตาล อ.คอนตาล จ.มุกดาหาร)

ภาพถ่ายเส้นแสดงฐานทีกแวงขัน (โบกคว่า – โบกหงาย)

โครงสร้างของธรรมาสน์หลังนี้ถูกปิดกันด้วยแผ่นไม้โดยใช้วิธีการตอกตะปูยึดทำให้โครงสร้างฐานเกิดความมั่นคงแข็งแรงมากยิ่งขึ้น ลักษณะฐานเป็นฐานเขียงสามชั้น โบกคว่า หรือ บัวคว่า แวงขัน ครอบโบกหงายหน้ากระดานด้านบนตามลำดับ หลังคาจัตุรมุขซ้อนกันสามชั้น แต่ละชั้นมีช่อฟ้า (โหง) ไบระกา หางหงส์สี่หน้า (หน้าบัน) ประดับตกแต่งด้วยลวดลายลงรักปิดทอง (วัดศรีสัตตนาคนป้อมกาบปลาค.ไชยพฤษ อ.เมือง จ.เลย)

ลวดลายประดับตกแต่งธรรมาสน์

การประดับลวดลายต่างๆบนธรรมาสน์ในภาคอีสานนิยมทำกัน 3 วิธี คือ การแกะสลักปูน ต้มแต้มสี การฉลุลาย ต้มสีและการแต้มสีเขียนลาย ตำแหน่งในการตกแต่งลายทำได้ทุกส่วนทั้งบน หลังคา เรือนธรรมาสน์และฐานธรรมาสน์ ลวดลายส่วนมากจะพบบริเวณเรือนธรรมาสน์เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะเรือนธรรมาสน์เป็นบริเวณที่มีพื้นที่ในการประดับตกแต่งได้มาก

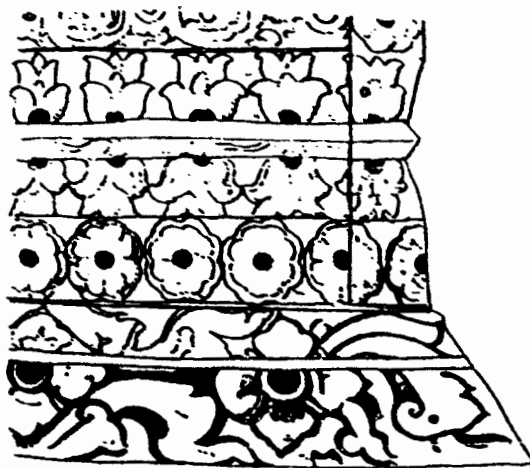
ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งธรรมาสน์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่ 1 ลวดลายที่ ลอกหรือเลียนแบบจากธรรมชาติ ลายในลักษณะนี้ส่วนมากเป็นลายดอกไม้ ใบไม้ ลายประเภทเครือ เถาวัล กลุ่มที่ 2 คือลายประดิษฐ์ส่วนมากได้มาจากการเขียนลายประดิษฐ์จากเมืองหลวง ทั้งบางกอก (กรุงเทพฯ) และลายจากเมืองเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง ซึ่งจัดอยู่ในประเภทของลายช่างหลวง เช่น ลายกระจัง ลายกนก เป็นอาทิลาย ซึ่งจัดเป็นลายอีสานหรือลายพื้นถิ่นเห็นจะเป็นลายเลียนแบบ ธรรมชาติ เช่น ลายวัลย์แลน (เครือเถาวัล) ลายดอกจอก ลายที่เกิดจากรูปทรงทางเรขาคณิตต่าง ๆ เช่น วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม มาประกอบกันเป็นลาย

การผูกลายนอกจากการเขียนลายตามปกติแล้วช่างอีสานนิยมนำลายต่าง ๆ มาผูกติดกันเป็น เรื่องราวร่วมกับเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ อีกเช่น นำเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติมาผูกปนกับลาย วัลย์ แลน นอกจากนั้นก็ยังมีเรื่องราวอื่น ๆ อีกเช่น เรื่องพระเวสสันดรชาดก วิถีชีวิต นิทานพื้นบ้านเป็นอาทิ

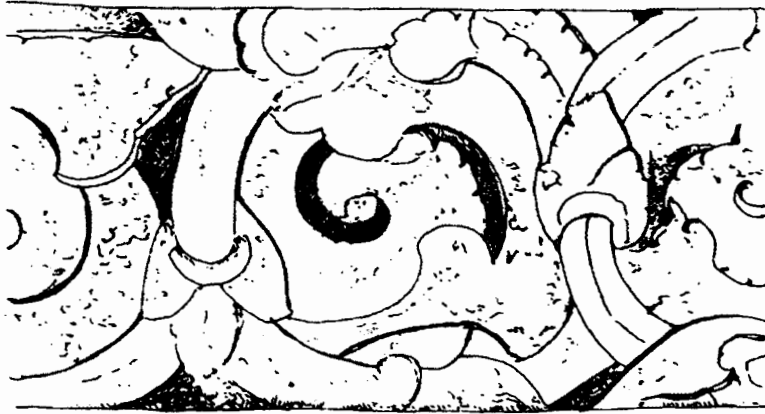
การประดับตกแต่งธรรมาสน์ ด้วยลวดลายนอกจากเพื่อเพิ่มสุนทรีย์รสในการเสพงาน ศิลปะ เพื่อบอกเล่าเรื่องราว เพื่อการสั่งสอนแล้ว ยังมีคติสัญลักษณ์อธิบายถึงการเคารพบูชาต้นไม้ เพราะการเคารพบูชาต้นไม้เป็นกิจกรรมทางศาสนาที่เก่าแก่ดั้งเดิมอย่างหนึ่งของคนไทย ทั้งนี้เพราะ ต้นไม้สามารถบังแดดทั้งคุณและโทษให้แก่มนุษย์ และยังเชื่อว่าต้นไม้มีชีวิตมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอย ปกปัดรักษาเรื่องที่รู้จักกันคือ ผีป่า ผีนางไม้ ดาณี เป็นต้น นอกจากการบูชาต้นไม้แล้ว การแกะสลัก ลวดลายบนธรรมาสน์ยังมีนับถือการจำลองป่าหิมพานต์ อันเป็นป่าที่พระเวสสันดรพระนางมัทรี โอรสและธิดาเข้าไปจำศีลภาวนา เพราะถูกเนรเทศออกจากเมือง และการแกะสลักลวดลายยัง หมายถึงการบูชาพระรัตนตรัยอีกความหมายหนึ่ง กล่าวคือ ช่างมักจะแกะสลักลายบัวคว่ำ – บัวหงาย ลายดอกไม้มั่งคั่งต่าง ๆ อันเป็นสัญลักษณ์ในการบูชาพระรัตนตรัยอีกประการหนึ่ง

ภาพลายเส้นแสดงลวดลายประดับตกแต่งธรรมาสน์ เป็นลายฉลุไม้แต้มีมือช่างพื้นบ้านชั้นสูง การออกแบบลาย เถาว์ ก้าน ดอก ใบ ค่อนข้างสมัยใหม่ลงตัว สังกะตติ ๆ จะพบสัตว์ตามธรรมเเกาะอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ของลายซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมทำกันทั้งในบางกอกและอีสานในภาพนี้จะมีสิงเเกาะอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของลายดูกลมกลืนปะหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลาย(วัดบ้านหนองแสง ต. โลกก่อ อ.เมือง จ. มหาสารคาม)

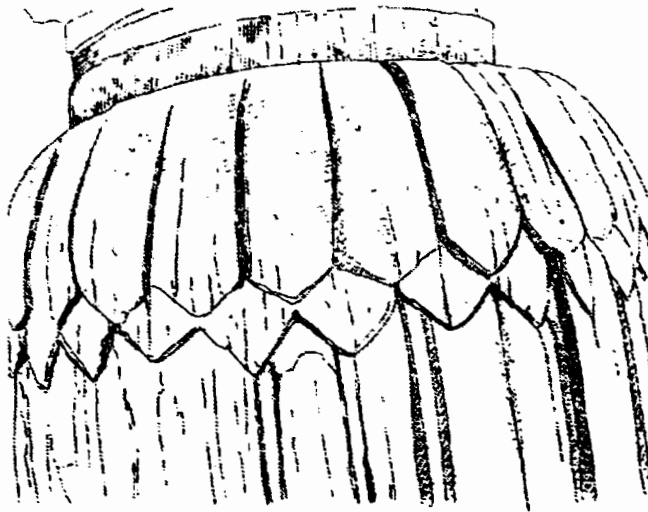

ภาพลายเส้นแสดงลวดลายประดับตกแต่งบริเวณส่วนฐานของธรรมาสน์ ลายเบื้องล่างสุดคือลายกำปูครึ่งตัว ถัดขึ้นไปแถวบนเป็นลายดอกไม้ตามธรรมชาติ ลายดอกไม้แถวแรกเป็นลายดอกมูมมอด้านบน มีเกสรดอกอยู่ตรงกลางกลีบดอกเรียงเป็นวงรอบ ถัดขึ้นไปแถวที่สามและสี่เป็นลายดอกไม้มูมมอด้านข้างเข้าใจว่าช่างคงต้องการแสดงให้เห็นถึงลายละเอียดรูปร่างรูปทรงของดอกไม้ชนิดนี้ถือเป็นลายที่แปลกและหาชมได้ยาก (วัดสินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม ต.เหล่าไฮงาม อ. กุฉินารายณ์ จ. กาฬสินธุ์)

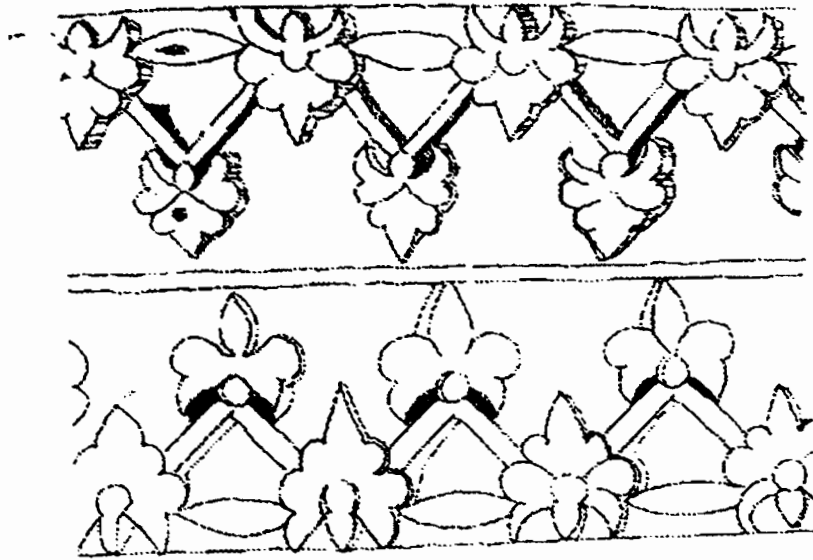
ภาพลายเส้นแสดงลายเครือเถาหรือลายวันแลน (เถาวัลย์วิ่ง)

ลายวันแลน(ออกเสียงตามสำเนียงอีสาน) ความจริงแล้วก็คือลายเครือเถาหรือลายก้านขดที่พบในภาคกลาง ลายลักษณะนี้พบค่อนข้างมากในอีสาน (วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

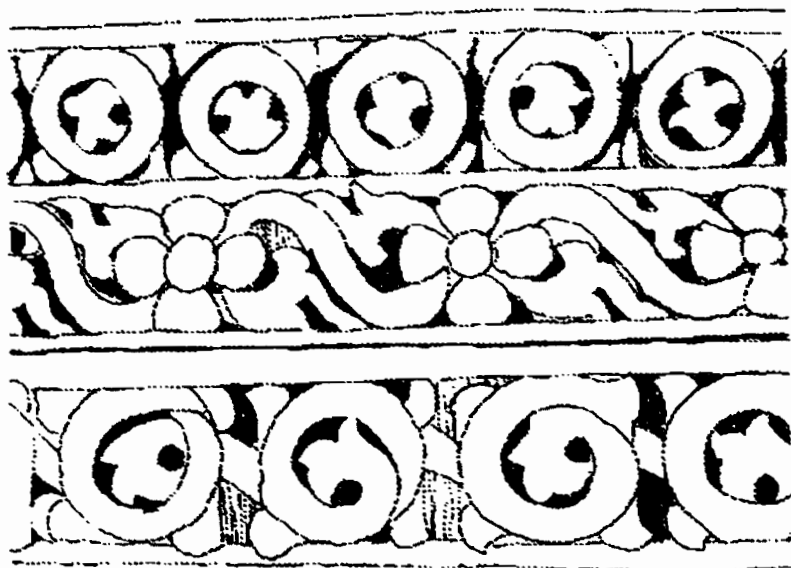

ภาพลายเส้นแสดงลายโบกหงายหรือลายบัวหงายซ้อนชั้น

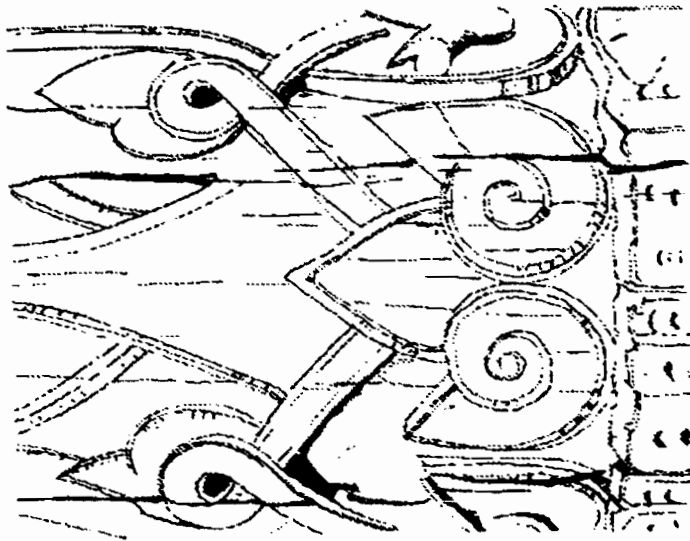
ลายโบกหงายหรือลายบัวหงาย เป็นลายที่นิยมทำกันบริเวณส่วนฐานเรียกฐาน โบกคว่ำ – โบกหงาย ในภาพเป็นลายโบกหงายบนฐานเสารธรรมาสน์เสาเดี่ยวของชาวภูไท (วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

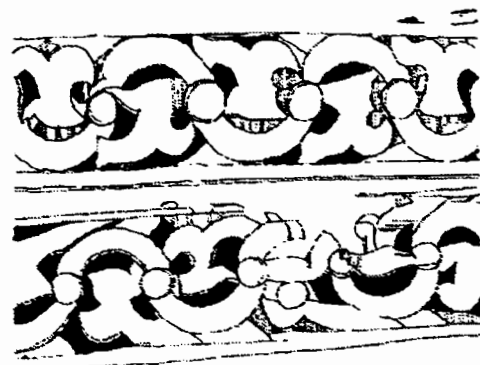
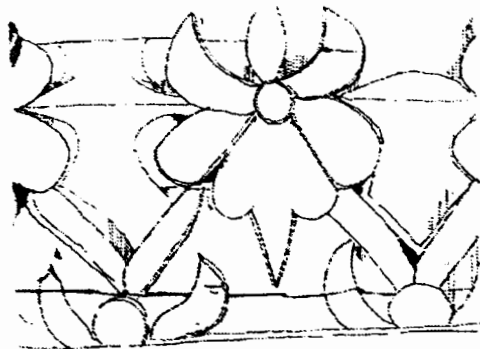
ภาพลายเส้นแสดงลายดอกไม้ รูปแบบศิลปกรรมพื้นบ้านอีสานแท้แต่ฝีมือค่อนข้างปราณีต (วัดสิม
นาโก ต.นาโก อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

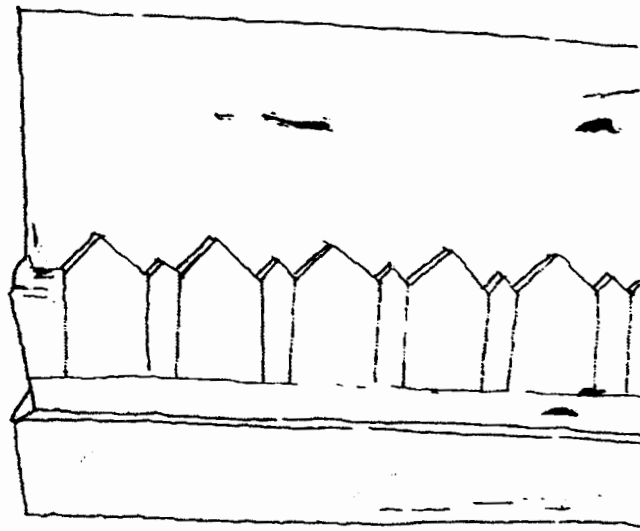
ภาพลายเส้นแสดงลายดอกไม้และลายเครือเถา (วัดสิมนาโก ต.นาโก อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

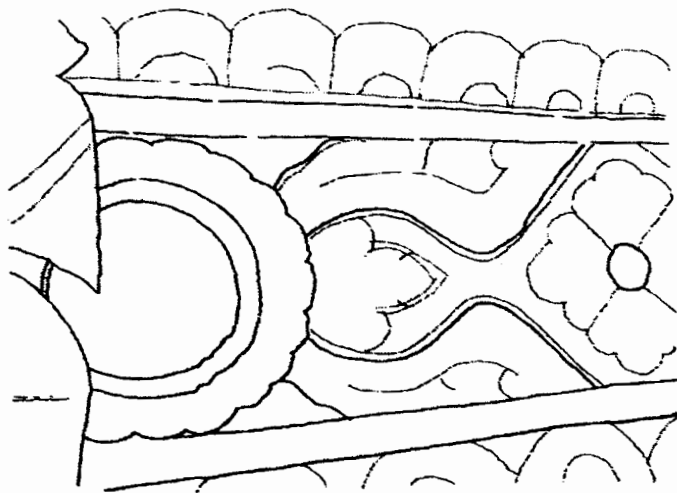
ภาพลายเส้นแสดงลายกระจังเครือเดาวัล์ประดับตกแต่งเสาธรรมาสน์เสาเดียว
(วัดสิมนาโก ต.นาโก อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

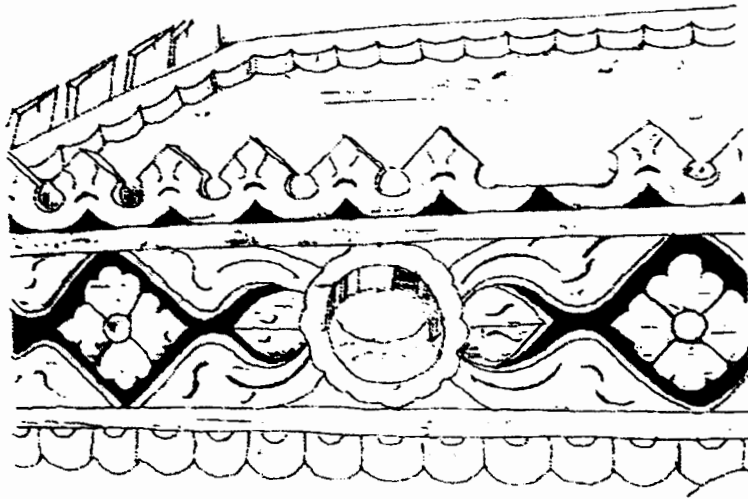
ภาพลายเส้นแสดงลายประดับตกแต่งสิมวัดนาโก ต.นาโก อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์ ปัจจุบัน
ธรรมาสน์ถูกไฟไหม้เสียหายทั้งหลัง (15 เมษายน 2547)

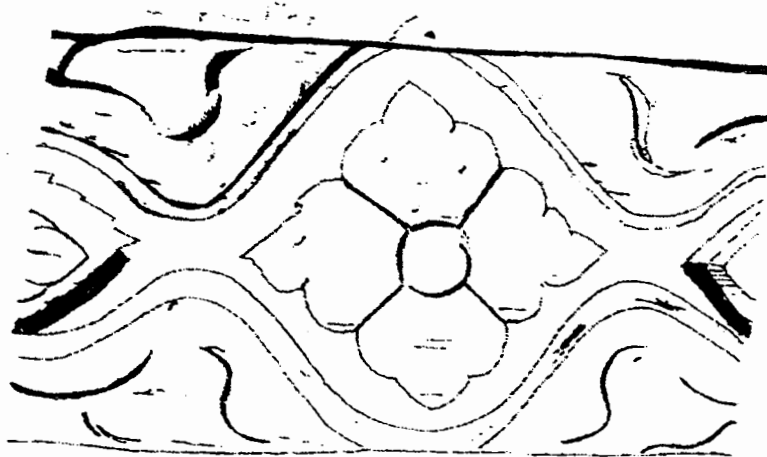
ภาพลายเส้นแสดงลายประดับตกแต่งฐานธรรมมาสน์ ในภาพคือลายบัวฟันยักษ์ สลับฟันเล็กกับฟันใหญ่ เป็นการแกะสลักแบบนูนสูงเต็มสี่ (วัดศรีบูรมย์ บ. กง ต. บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

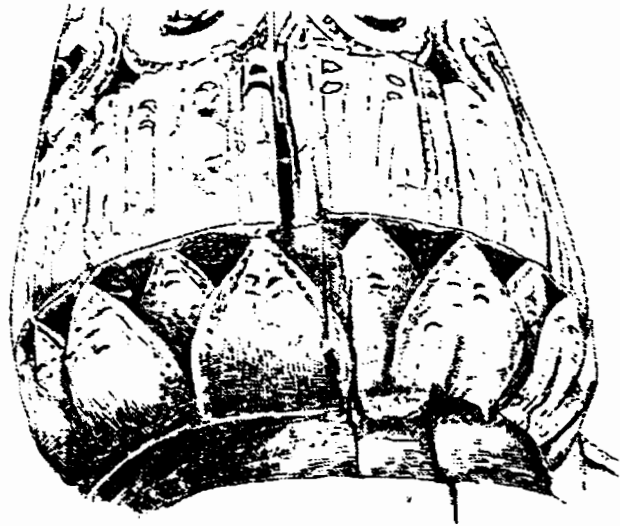
ภาพลายเส้นแสดงลายดอกสลับลายกำมปูเต็มสี่สวยงามบริเวณส่วนฐานหน้ากระดาน ด้านล่างของธรรมมาสน์ ด้านบนแกะสลักลายบัวเป็นงานแกะสลักแบบร่องลึก (วัดศรีบูรมย์ บ. กง ต. บ้านกง อ. หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

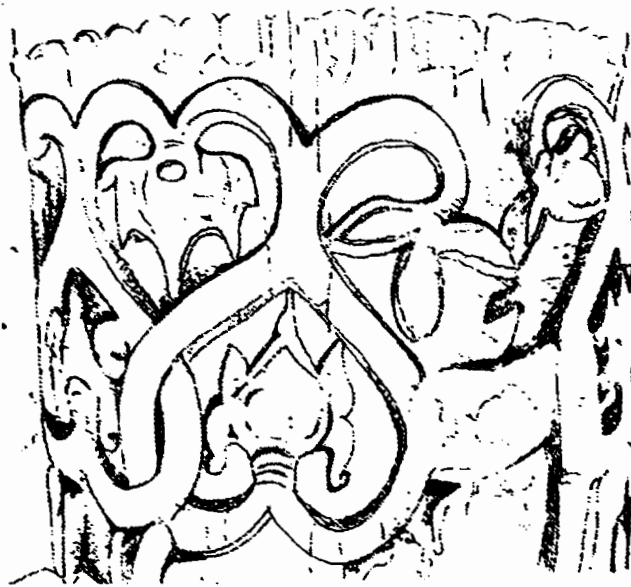
ภาพลายเส้นแสดงลวดลายประดับตกแต่งเชิงชายหน้ากระดานของหลังคา วัดศรีบูรมย์ หน้ากระดานแกะสลักดอกไม้สี่กลีบสลับลายก้ามปูตรงกึ่งกลางของลายเป็นลายดอกไม้ขนาดใหญ่ประดับกระเจกเงาถัดขึ้นไปข้างบนเป็นลายกระจัง (วัดศรีบูรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

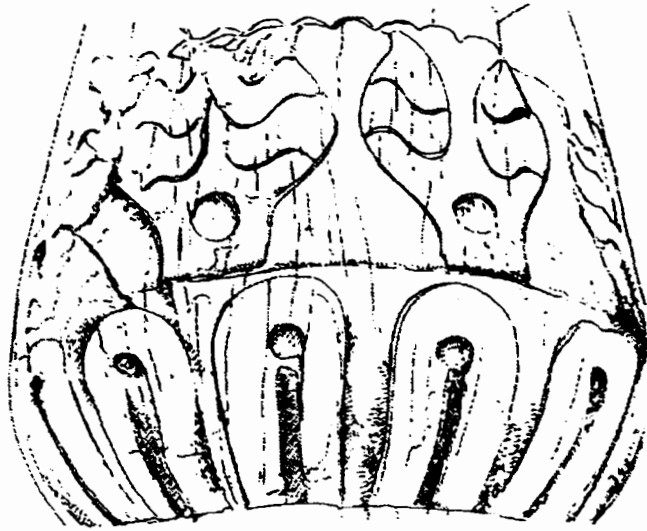
ภาพลายเส้นแสดงลายดอกไม้สี่กลีบ (วัดศรีบูรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงลายโบกคว่ำ – โบกหงาย หรือบัวคว่ำ – บัวหงาย บริเวณคอเสาชองครามาสน์เสาค็วยวัดโพธิ์ชัย บ้านหนองห้าง ต.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์ เป็นบัวซ้อนกลีบเรียงกันเป็นดับแต่มีสวยงาม

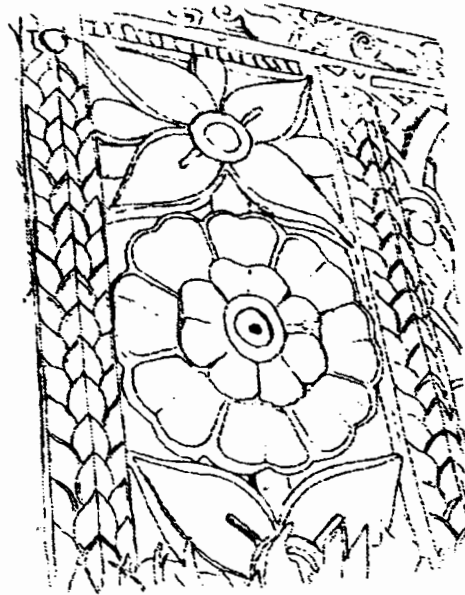
ภาพลายเส้นแสดงลายเครือเถาวัลย์แบบลายตามธรรมชาติ มีลายเครือ ดอกใบ พันเกี่ยวกันอย่างสวยงาม (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

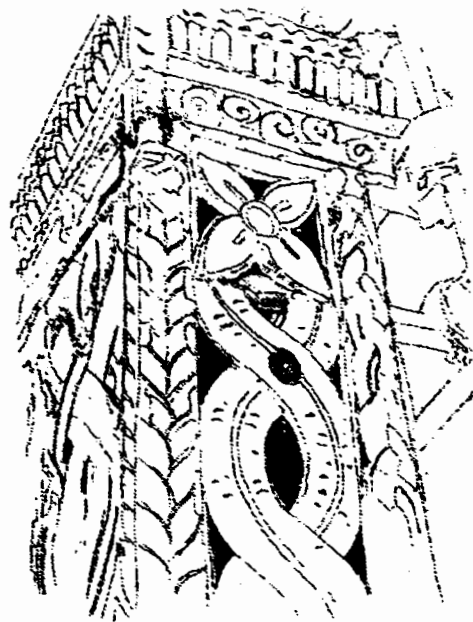
ภาพลายเส้นแสดงลายบัวหัวมน บริเวณคอเสาชองครามาสน์วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

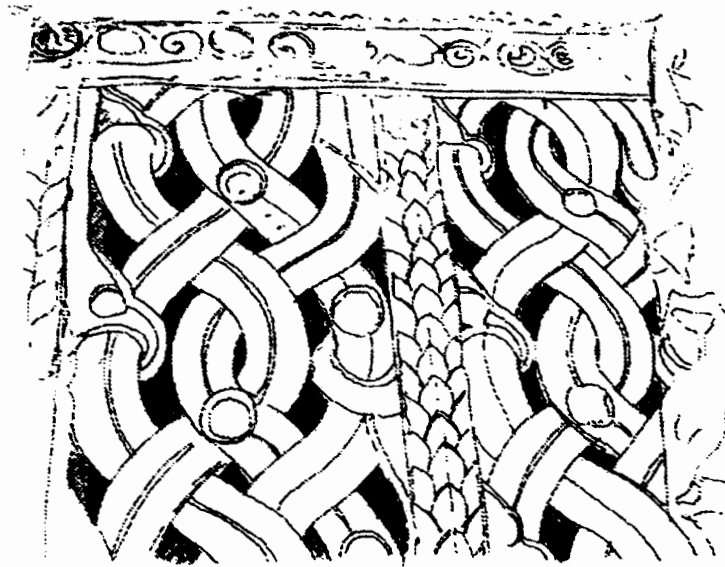
ภาพลายเส้นแสดงลายต้นเครือเถาวัลพันช่วยสลับกันอยู่ในกรอบลายประจำยาม เป็นที่น่าสังเกตว่าลายเครือเถาวัลลักษณะนี้ไม่มีดอกใบเข้ามาปะปนเลย เป็นลายเครือเถาวัลล้วน ๆ (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

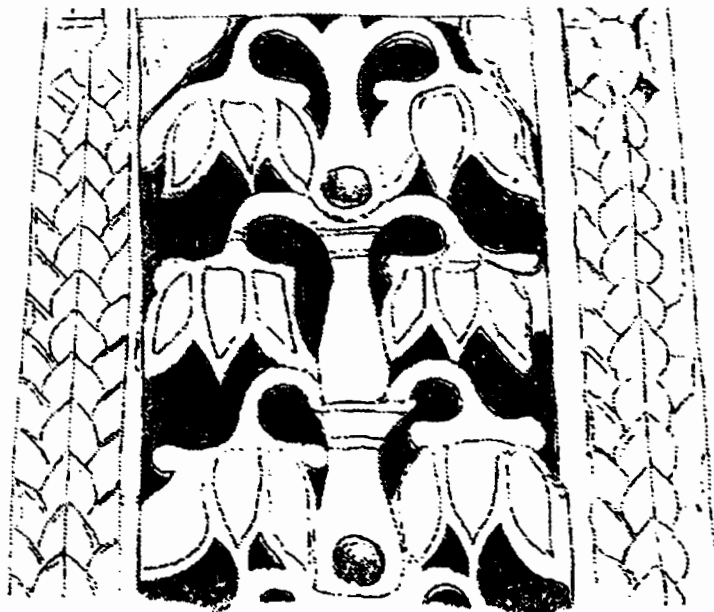
ภาพลายเส้นแสดงลายดอกไม้ขนาดใหญ่สำหรับประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ ดอกไม้ขนาดใหญ่มีวงกลมอยู่ด้านใน ด้านนอกมีกลีบสลักสองชั้น (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์) เต็มสี่สวงาม

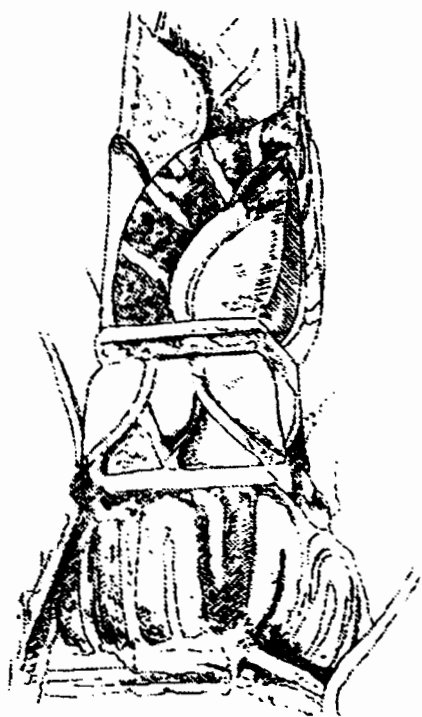
ภาพลายเส้นแสดงลายก้านเถาวัลเกี่ยวพันรัดลาย ตรงส่วนปลายของลายเป็นลายดอกสี่กลีบ (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

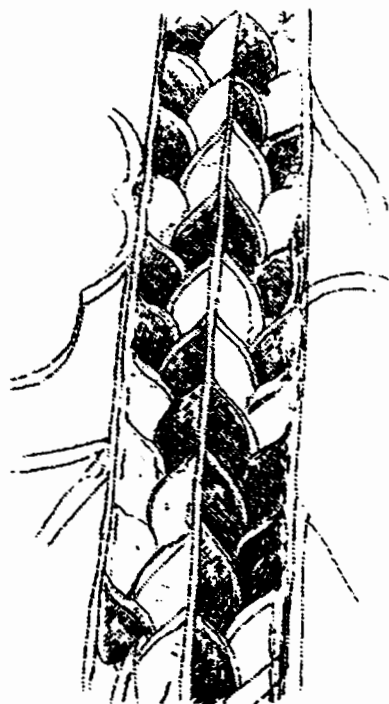
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยลายก้านเถาวัล้พันเกี่ยวกันเป็นลาย (วัดโพธิ์
ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

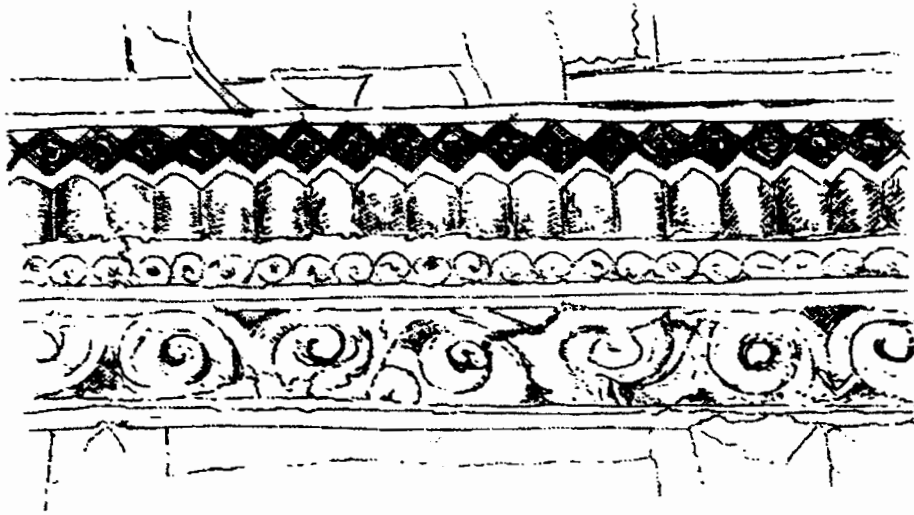
ภาพลายเส้นแสดงลายก้านต่อก้าน เบื้องซ้ายและเบื้องขวา มีดอกไม้สามกลีบแยกออกมาด้านข้างฉลุ
ไม้แต่มีสี (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

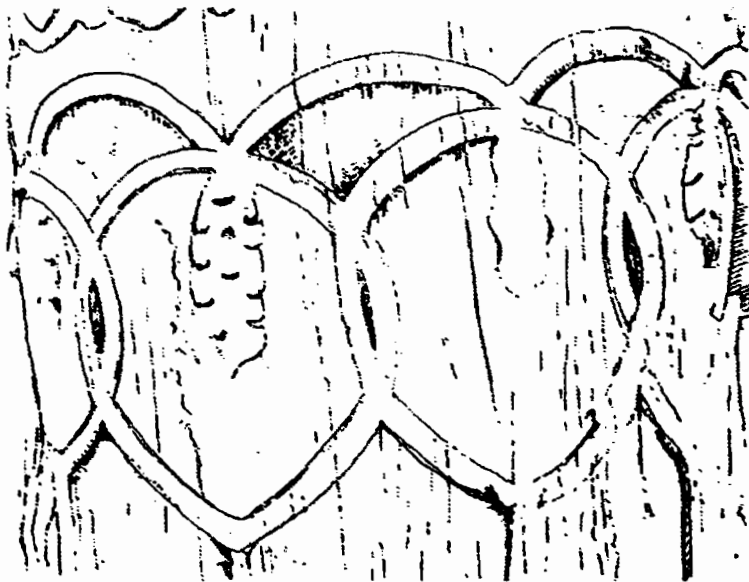
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเสาเรือนธรรมาสน์ด้วยลวดลายกระจังขนาดใหญ่
(วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

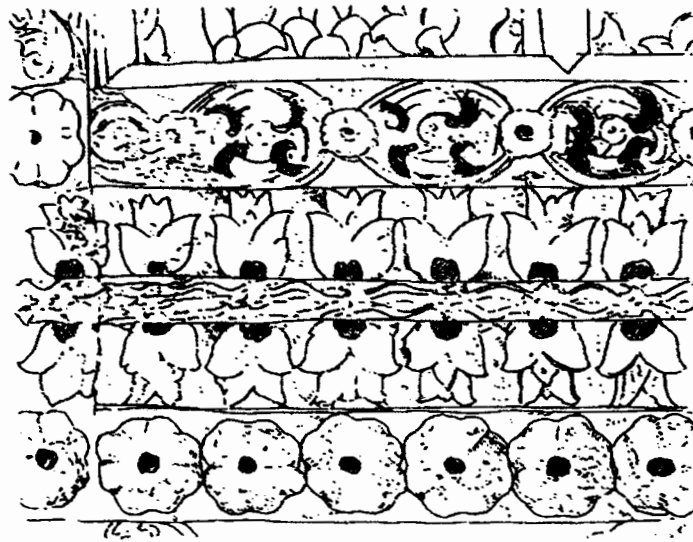
ภาพลายเส้นการแกะสลักตกแต่งเสาธรรมาสน์เป็นลายกระจัง (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

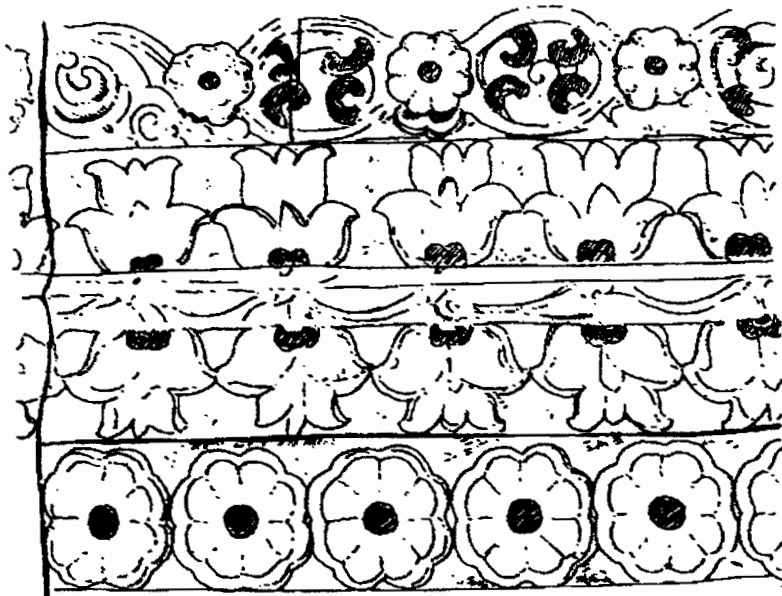
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยลายก้านขดและลายบัวพันขั้ว
(วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ด.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักลายหัวเสาแบบนูนต่ำเป็นลายเครือเถาวัลพันเกี่ยวกันโดยรอบ
(วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ด.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

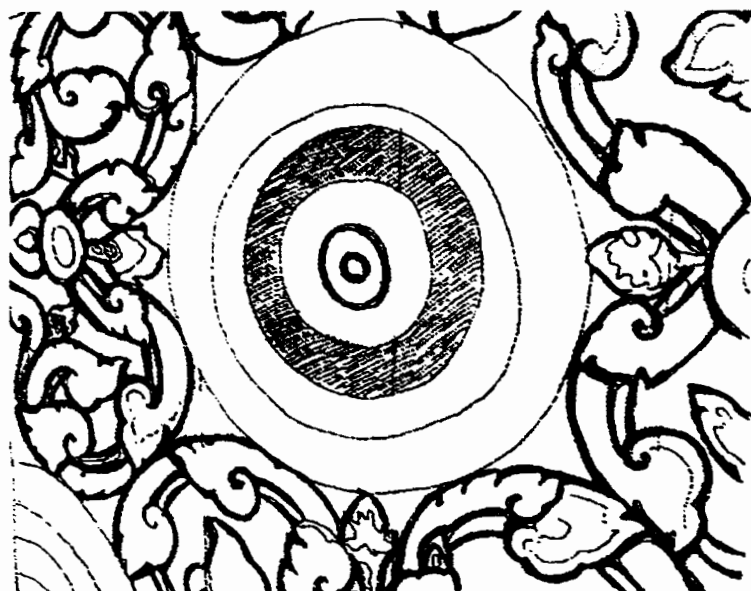
ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักลายนูนต่ำแต้มสีเป็นลายดอกไม้ และเครือเถาวัลย์ชนแบบธรรมชาติ เป็นรูปแบบงานศิลปะแบบพื้นบ้านแท้ (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงกลุ่มลายตกแต่งเรือนธรรมาสันด้วยวิธีการแกะสลักนูนต่ำแต้มสี ฝีมือช่างพื้นบ้าน อีสาน (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเสาธรรมาสน์เสาเดียวด้วยวิธีการแกะสลักไม้ปูนต่ำแต่มีสีเป็นลายเครือเถาว่ามีดอกอยู่ตรงกึ่งกลางของลาย (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

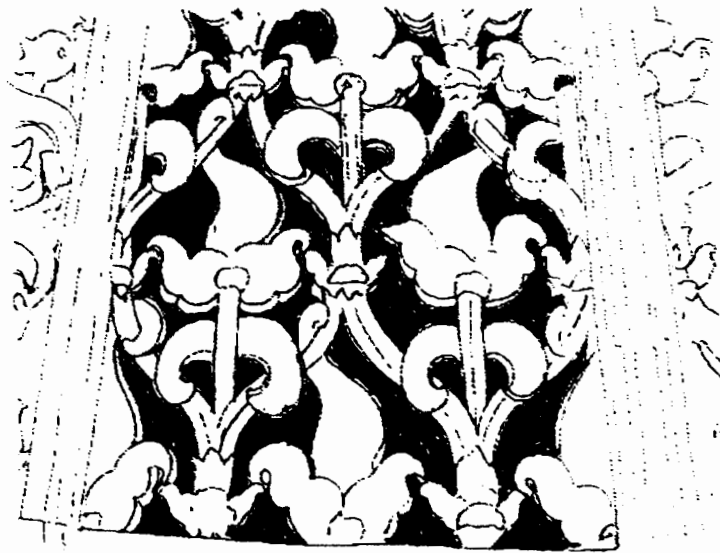
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเพดานของธรรมาสน์เป็นลายกนกก้านขดตรงกลางเป็นลายดาวเพดาน(วัดสันทราย บ.เหล่าไสงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

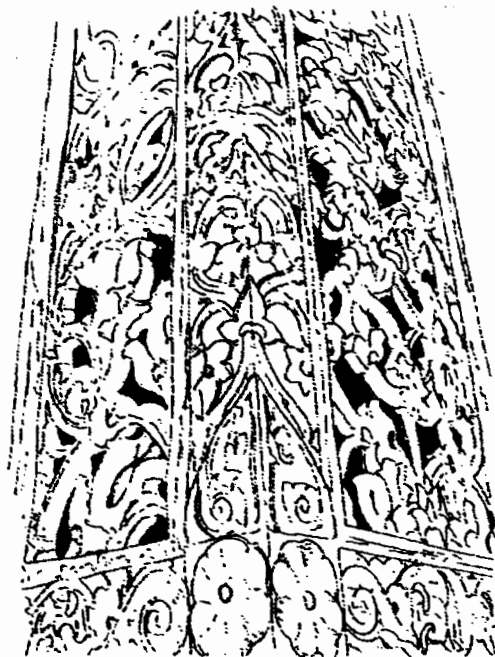
ภาพลายเส้นแสดงลายก้านต่อดอกผสมลายก้านขดฉลุไม้แฉ้มสีสำหรับประดับตกแต่งเรือน
ธรรมาสน์ (วัดสินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

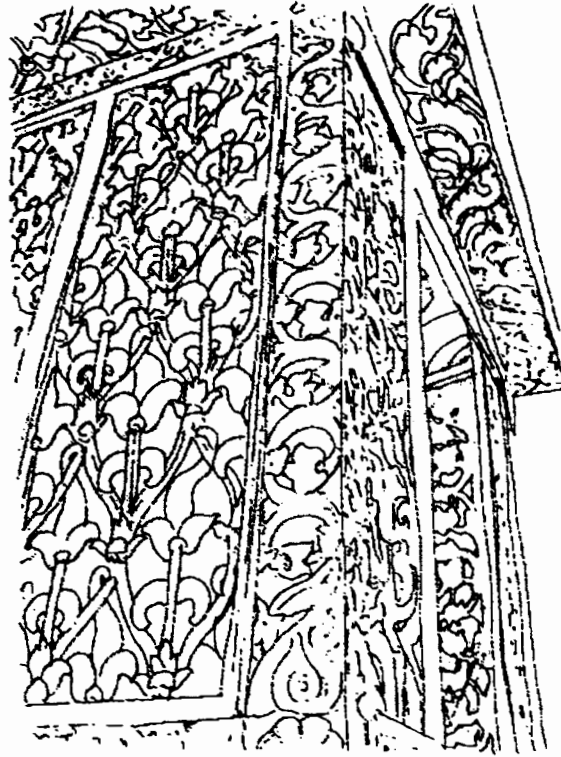
ภาพลายเส้นแสดงการเข้ามของเรือนธรรมาสน์ มีการประดับตกแต่งลายดอกไม้ ลายกระจัง และ
ลายก้านขดแฉ้มสีสวยงามเบื้องขวาด้านล่าง คือลายฉลุไม้ตัดเป็นชิ้นแกะสลักนูนต่ำแฉ้มสี (วัด
สินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยวิธีการฉลุไม้แผ่นเรียบแล้วแต้มสีให้เกิดความสวยงาม (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

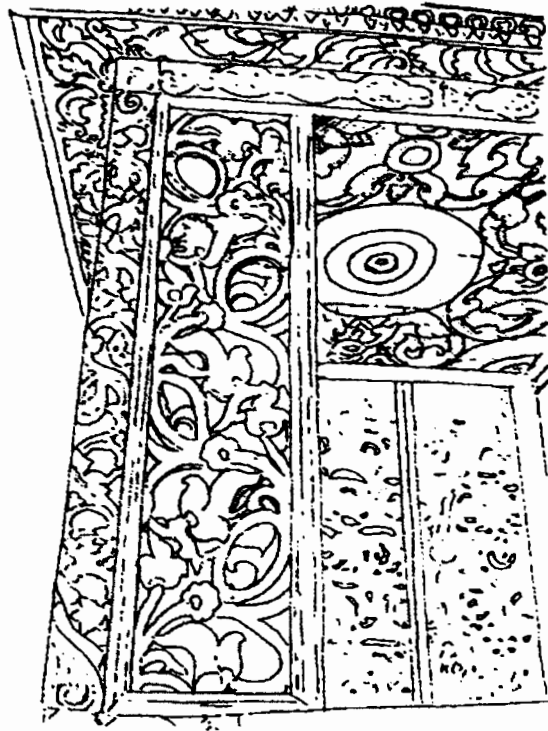
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งลวดลายบริเวณเรือนธรรมาสน์ทั้งแกะสลักแต้มสี และฉลุไม้เป็นลายแต้มสี (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

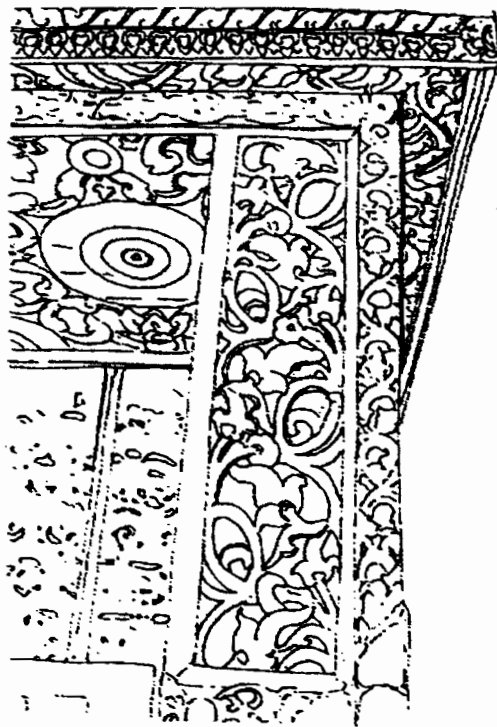
ภาพถ่ายเส้นแสดงการประดับตกแต่งลวดลายประดับเรือนธรรมาสน์ทั้งการแกะสลักและการฉลุไม้
แต่้มสี (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าโฮงาม อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

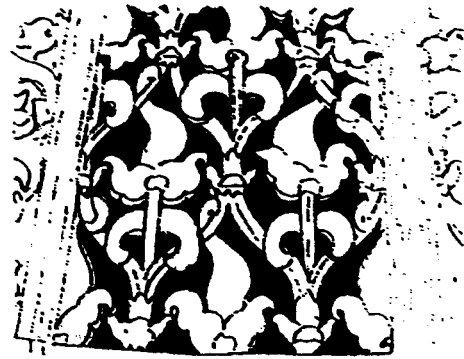
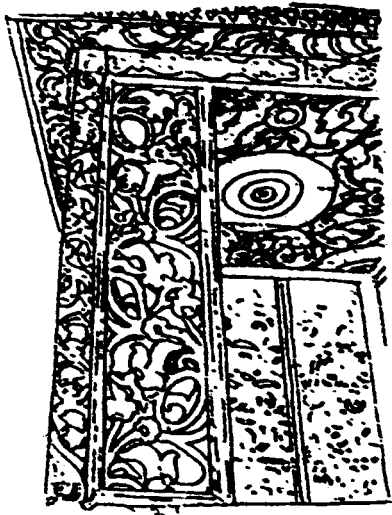
ภาพถ่ายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยลวดลายแกะสลักและการฉลุไม้แต่้มสี (วัด
สินเชาว์ บ.เหล่าโฮงาม อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

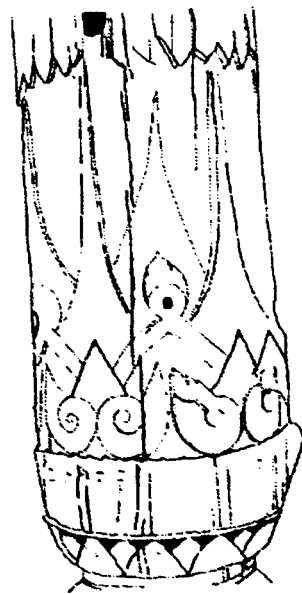
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งลายฉลุไม้ลายก้านขดเต็มสี่ (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไธงาม อ.ภูฉินนารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

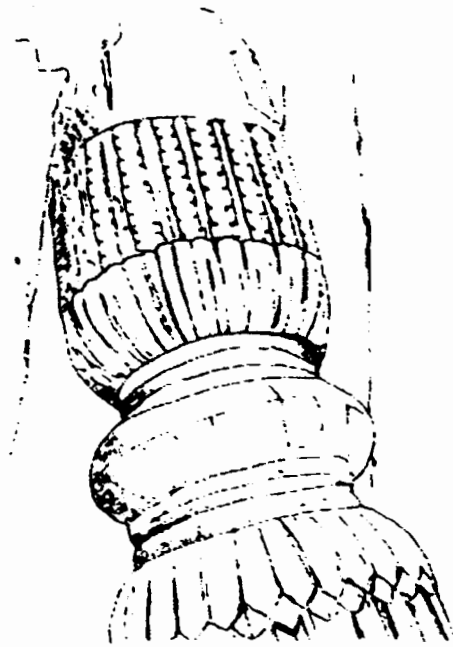
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยการฉลุไม้เต็มสี่เป็นลายเครือเถาวัล (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไธงาม อ.ภูฉินนารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

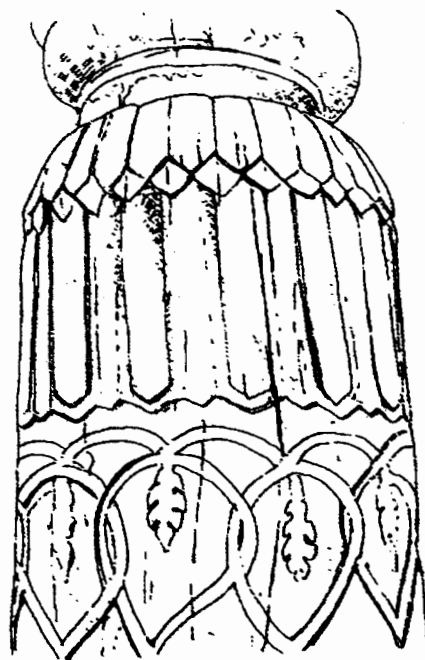
ภาพลายเส้นแสดงการฉลุไม้แฉ่มสีเป็นลายก้านขดเครือเถาบริเวณเรือนธรรมาสน์ การฉลุไม้ช่วยให้ธรรมาสน์มีช่องสำหรับระบายอากาศได้ดี
(วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไธงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

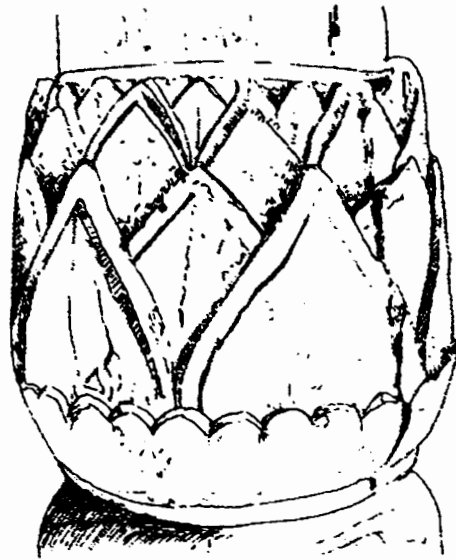
ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักไม้หุ่นค้ำบริเวณหัวเสาของธรรมาสน์เสาเดียว ซึ่งเป็นธรรมาสน์ของชาวภูไท (วัดสิมนาโก ต.นาโก อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

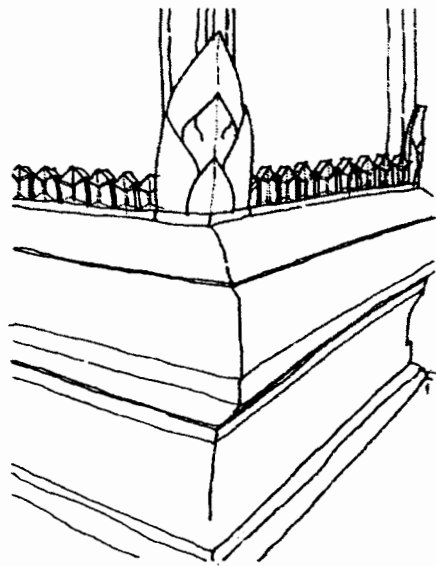
ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักตกแต่งเสาธรรมมาสน์เสาเดียว เป็นรูปแอมซันปากทาน (ไม่มีคูง)
(วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

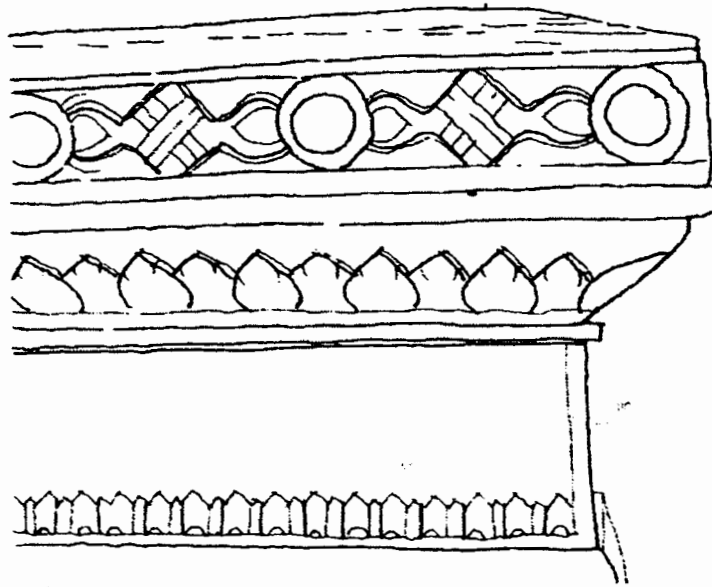
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเสาธรรมมาสน์เสาเดียวของชาวภูไท
(วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

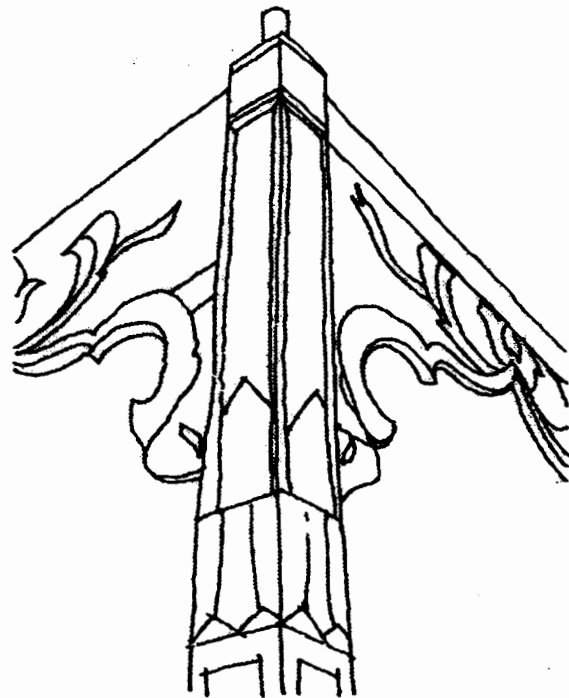
ภาพลายเส้นแสดงลายกลีบบัวซ้อน บริเวณเสาธรรมาสน์
(วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

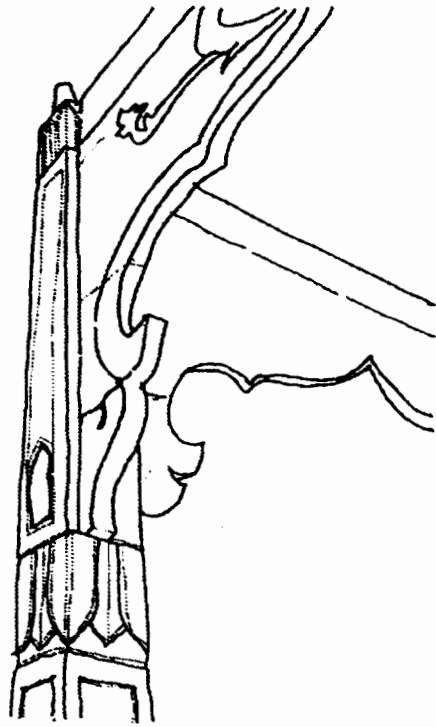
ภาพลายเส้นแสดงการใช้ลายกาบ (กระจังซ้อนชั้น) ประดับตกแต่งมุมของธรรมาสน์เพื่อช่วยในการ
ยึดมุมและเพิ่มความแข็งแรงให้กับโครงสร้างของธรรมาสน์
(วัดศรีบูรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

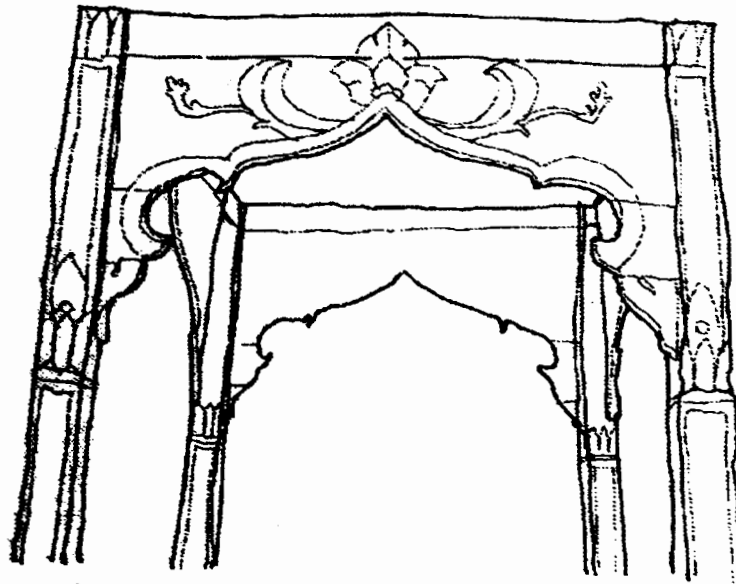
ภาพลายเส้นแสดงลวดลายประดับตกแต่งธรรมาสน์ล่างสุดคือ ลายกระจังพันยี่เกย์ ถัดขึ้นมาคือลายกระจังดาอ้อย ซึ่งเป็นลายศิลปกรรมแบบบางกอก ถัดขึ้นไปข้างบนสุดคือลายพื้นบ้านอีสานเป็นลายเถียนการสานไม้ไผ่และวงกลมติดกระจก (วัดศรีบูรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

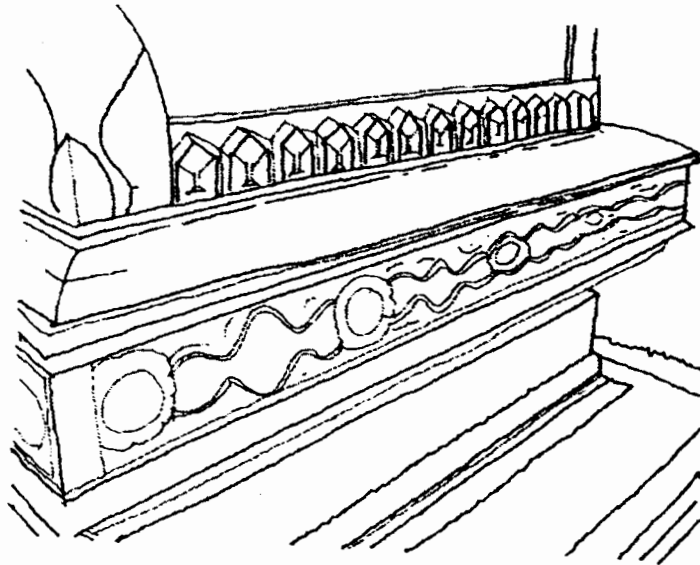
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งหัวเสาของธรรมาสน์ด้วยการแกะสลักแต้มสี (วัดศรีบูรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น) การเข้าไม้ใช้ตะปุดอกเป็นตัวยึด

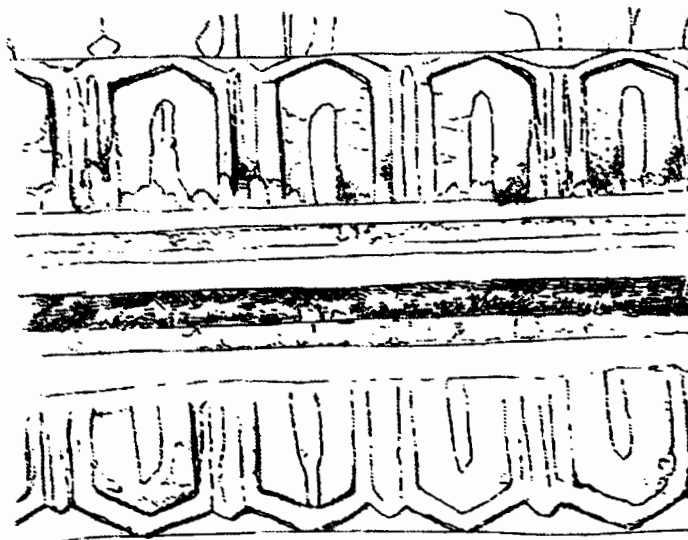
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเสาธรรมาสน์ด้วยวิธีการแกะสลักไม้แฉ่มสี ส่วนหัวเสาและฐานเสาแกะสลักลายบัวกลีบซ้อน (วัดศรีบูรรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

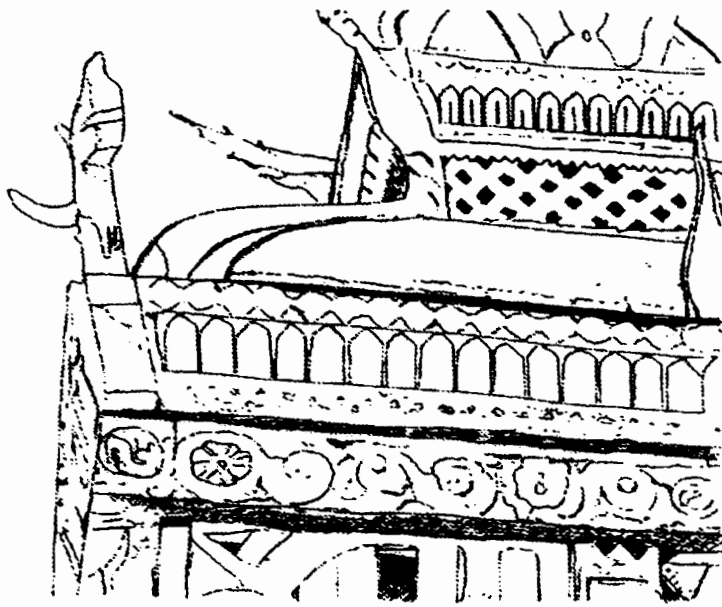
ภาพลายเส้นแสดงส่วนเสาและคานของธรรมาสน์ในการตกแต่งด้วยลายฮังฝิ่ง (รังผึ้ง) แกะสลักลายดอกไม้แฉ่มสี บริเวณกึ่งกลาง (วัดศรีบูรรมย์ บ.กง ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งธรรมาสน์ด้วยลายแกะสลักไม้เต็มสีในภาพคือลายกระจังพื้นปลา ถังลงมาเบื้องล่างคือลายหน้ากระดาน วงกลมประดับกระจังเป็นฝีมือช่างพื้นบ้าน (วัดศรีบูรมย์ บ.กง ด.บ้านกง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

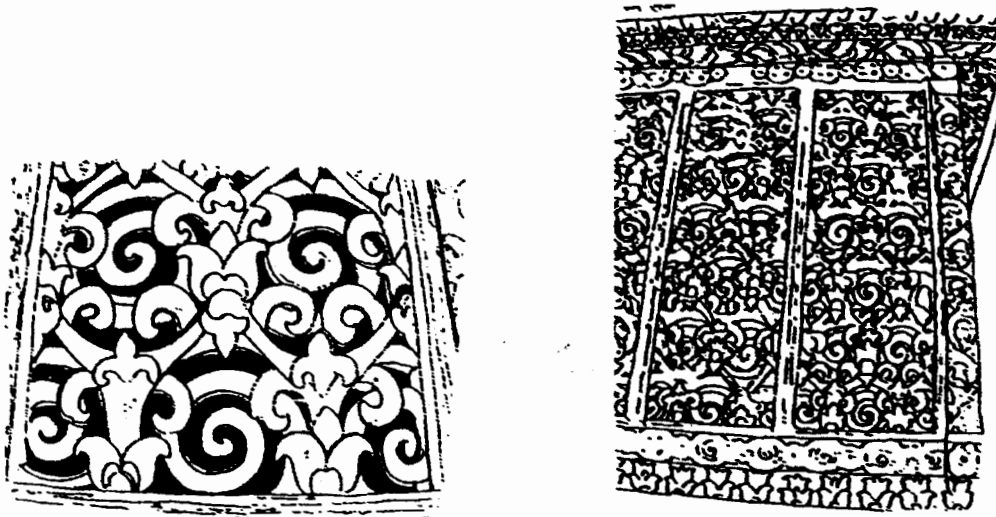
ภาพลายเส้นแสดงลายประดับตกแต่งธรรมาสน์ ลายโบกคว่ำ - โบกหงาย หรือบัวคว่ำ - บัวหงาย คล้ายลายกระจังพื้นปลา (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

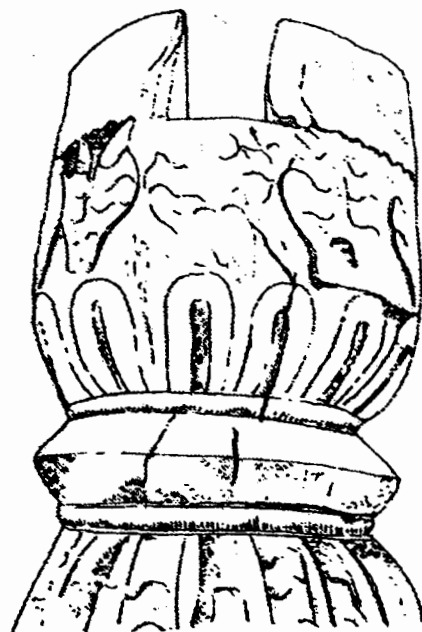
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนหลังคา ด้วยการแกะสลักไม้เต็มสีท มุมหลังคา แกะสลักไม้เป็นรูปนาคคดปึก ซึ่งเป็นนาคประจำทิศ ทั้งสี่ (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

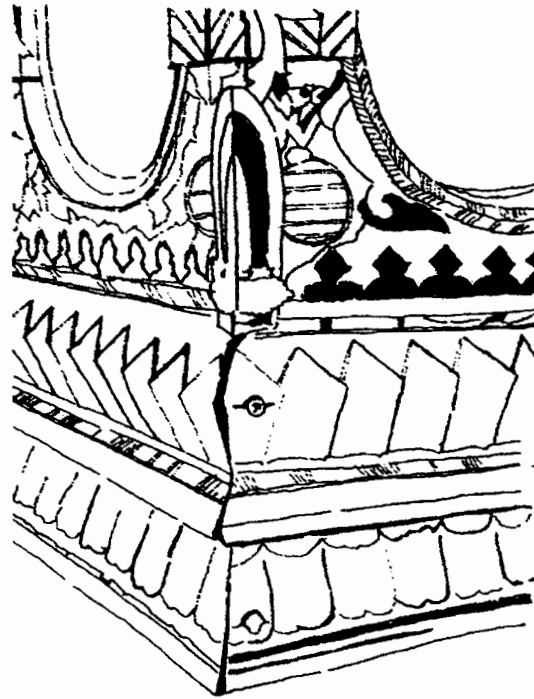
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งลวดลายเสาศรรมาสน์เสาเดียวด้วยลายก้ามปู โบกคว่ำ (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ. กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

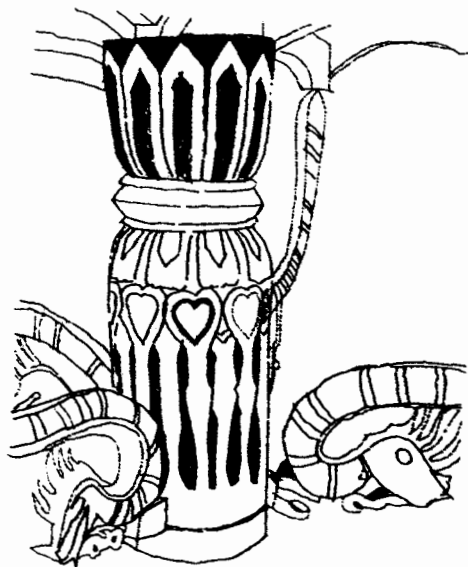
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยการแกะสลักและฉลุไม้เต็มสี่ เป็นการตกแต่งลวดลายเต็มทั้งหลัง ฝีมือช่างพื้นบ้านอีสานชั้นครู (วัดสินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

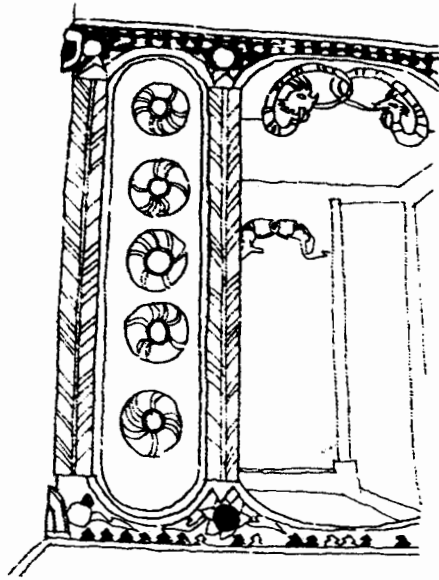
ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักตกแต่งเสาธรรมาสน์เสาเดียวด้วยลาย โบกคว่ำ – โบกหงาย และลาย แอวขัน (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ. ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ด้วยวิธีแกะและฉลุไม้แต้มสี (วัดศรีภูษันธ์ บ. โศกโก่ง อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

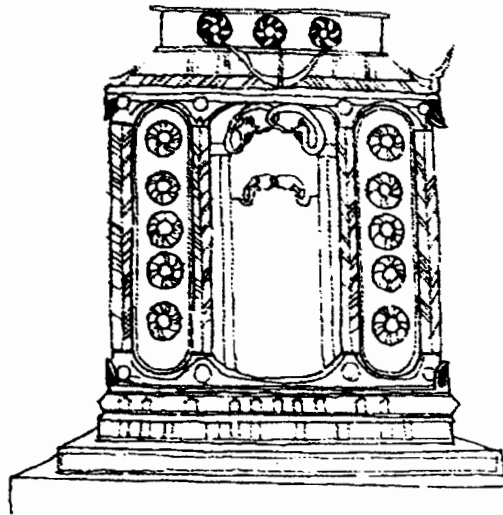
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเสาธรรมาสน์เสาเดียวของชาวภูไท ในภาพคือลายแฉวงชั้น โบกคว่า – โบกหงาย หรือ บัวคว่า – บัวหงาย (วัดศรีภูษันธ์ บ. โศกโก่ง อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

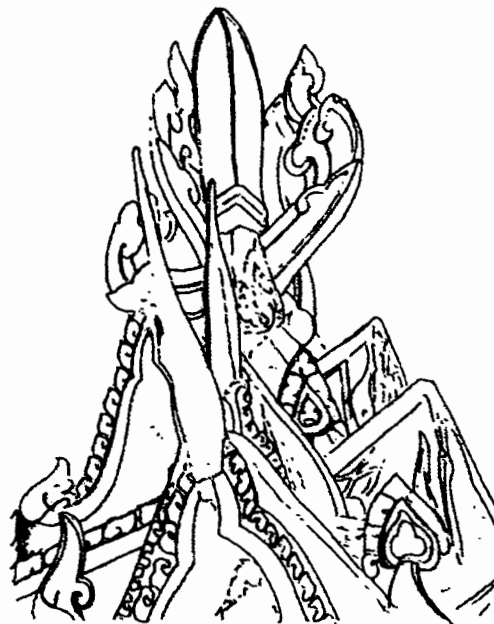
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ ด้วยการแกะสลักไม้แต้มสีเป็นรูปวงกลม ตรงกึ่งกลางแกะสลักรูปนาคมีหงอนเกี่ยวพันกันสองตัน (วัดศรีภูษันธ์ บ.โคกโก่ง อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

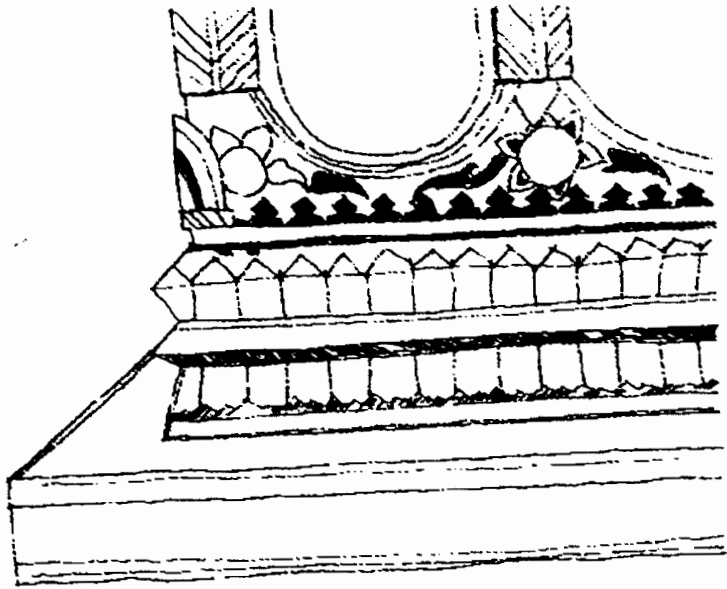
ภาพลายเส้นแสดงเครื่องบนของหลังคาธรรมาสน์ ตกแต่งด้วยการแกะสลักและฉลุนไม้เป็นลวดลายประยุกต์แต้มสี ตรงมุมหลังคาทุกชั้นแกะสลักนาคประจำทิศทั้งสี่ บริเวณกึ่งกลางของหลังคาแกะสลักรูปนาคสามตัว (วัดศรีภูษันธ์ บ.โคกโก่ง อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพถ่ายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ ด้วยการแกะสลักและฉลุไม้แต่มีสีเป็นการ
ประดับตกแต่งเรือนธรรมาสน์ทั้งหลัง (วัดศรีภูษันธ์ บ.โคกโก่ง อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

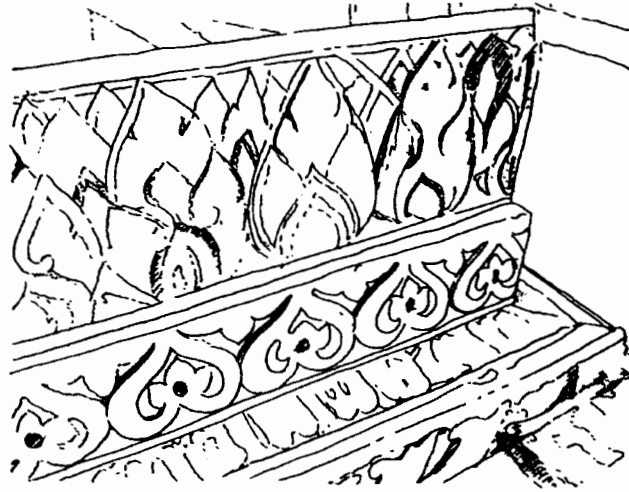

ภาพถ่ายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเครื่องบนหลังคา ด้วยการแกะฉลุไม้เป็นรูปโหง (ช่อฟ้า)
ใบระกา หางหงส์ เป็นลายกนก ลายกาบ ส่วนปลียอดเป็นบัวเหลี่ยม (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไชงาม อ.
ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

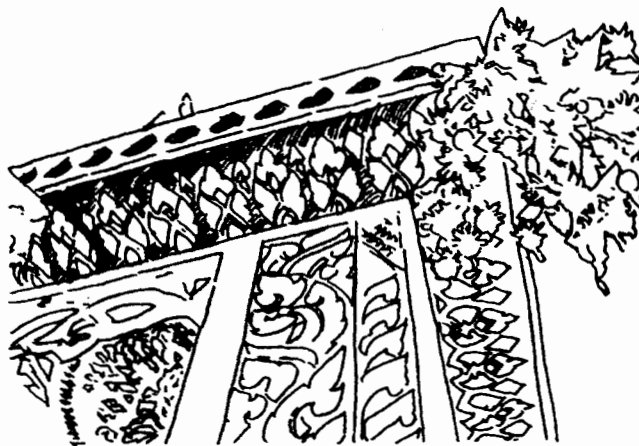

ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งฐานธรรมาสน์ ในภาคคือลายกระจังพื้นปลา และ ลายกาบ
บริเวณมุม (วัดศรีภูษันธ์ บ.โคกโก่ง อ.ภูฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

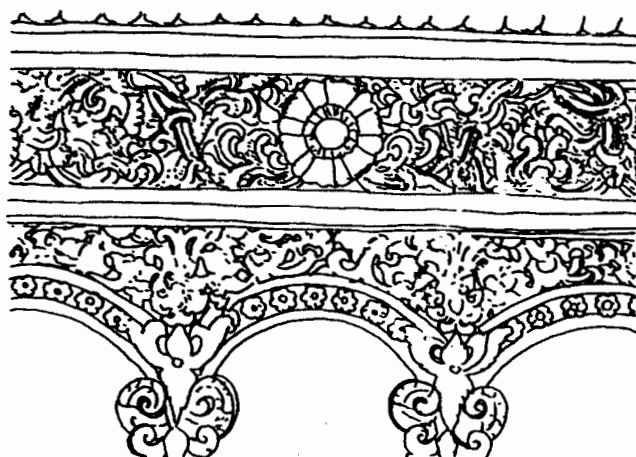
ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งธรรมาสน์

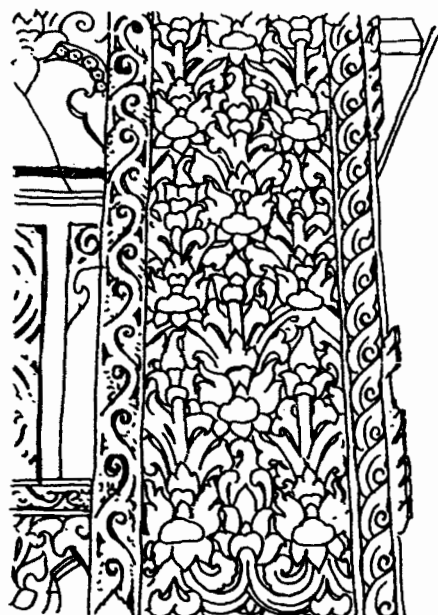
การประดับตกแต่งส่วนฐานล่างสุดของธรรมาสน์ ในภาพใช้วิธีการแกะสลักนูนต่ำ เป็นลายกระจังตาอ้อย สลับพื้นปลาเรียงหน้ากระดาน จัดด้วยเส้นนอนสองเส้นแทนคูกง ถัดลงมาแถวที่สองแกะสลักลายคล้ายลายกระจังแต่น่าจะได้แรงบันดาลใจมาจากดอกไม้ตามธรรมชาติมากกว่าเพราะรูปแบบโครงสร้างของลายมองดูแล้วกระเด็นไปทางดอกไม้ตามธรรมชาติ ซึ่งในสายที่นิยมทำกันในอีสาน แถวล่างสุดแกะสลักลายบัวพันยักษ์และลายหองจับหลัก(วัดสังวรณีไถ่เนา ต.ไถ่เนา อ. วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

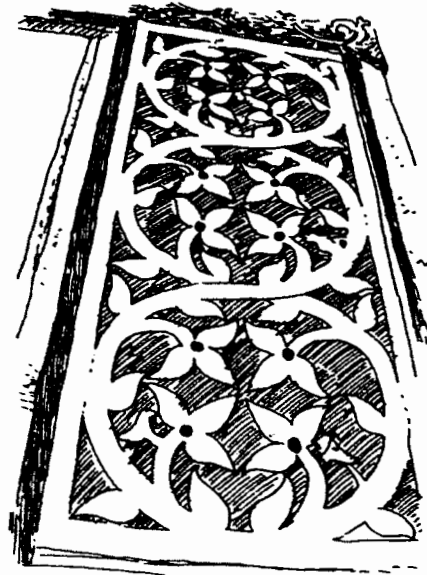
แสดงให้เห็นการประดับตกแต่งลวดลาย ส่วนมากในลายที่ได้รับอิทธิพลจากบางกอก เช่น ลายกนก 3 ตัว ลายกระจังตาอ้อย สลับกระจังพื้นปลาและลายแข่งสิงห์ เป็นต้น(วัดสังวรณีไถ่เนา ต.ไถ่เนา อ. วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

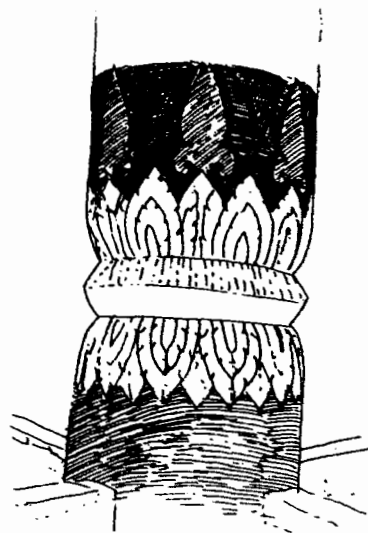
ลายพันธุ์พุกชา เรียงหน้ากระดานศิลปะแบบท้องถิ่นอีสาน ตรงกลางแกะสลักเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นจุดเด่นของลาย ลักษณะการจัดภาพเป็นแบบเท่ากันทั้งสองด้าน (Symetry Style) วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุง บ.หนองกุง ค.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

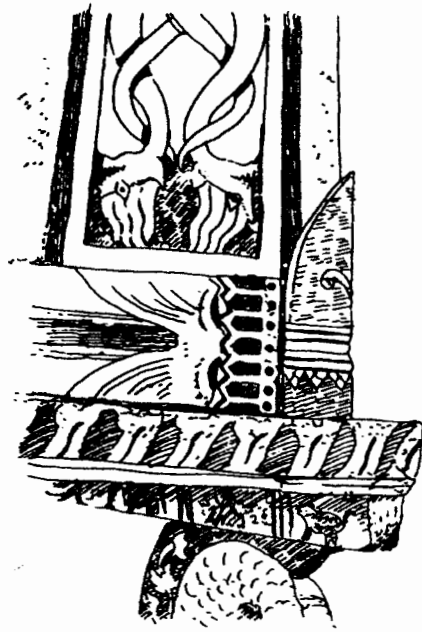
ลายก้านต่อดอก เรียงกัน 3 แถว เป็นแนวตั้งเป็นศิลปะท้องถิ่นที่งดงามอีกแบบหนึ่งด้านข้างเบื้องขวาสลักลายแข่งสิงห์หรือลายหอยจิ้งหรีด เมืองชัย เป็นลายเครือเถาวัล ลวดลายในลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นช่างชั้นสูงของอีสาน นอกจากความประณีตสวยงามแล้วยังมีเอกลักษณ์เฉพาะอย่างโดดเด่นอีกประการหนึ่งด้วย(วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุง บ.หนองกุง อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

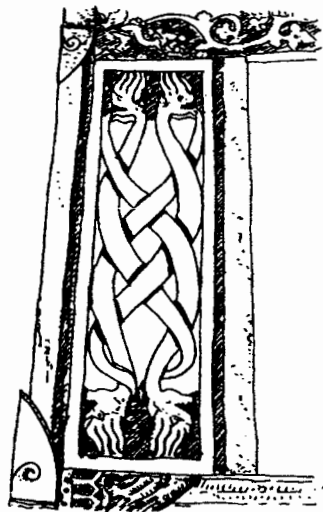
ลายก้านขดเลียนธรรมชาติ 3 วง อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะของก้านค่อนข้างโต ใบและดอกเล็ก เป็นลักษณะของรูปแบบลายทองถิ่นที่น่าสนใจอีกประเภทหนึ่ง แม้จะดูหยาบไม่ปราณีต แต่ก็แฝงไว้ซึ่งความสวยงามแบบซื่อเจกเช่นคนอีสาน (วัดมหาโพธิญาณชัยสถานมงคล บ.เมย ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

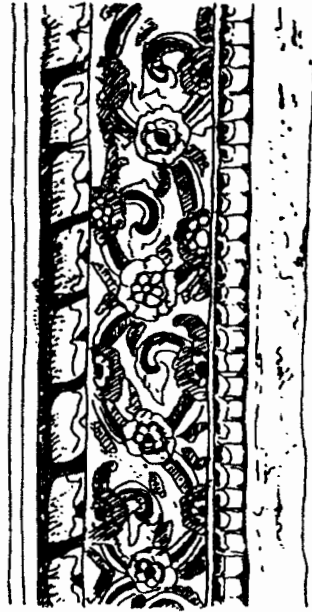
ลายบัวประดับเสากลีบซ้อน กันด้วยลูกจันทน์ขนาดใหญ่ ส่วนเว้าทำให้เกิด “เอวขัน” ศัพท์เชิงช่างที่นิยมเรียกกันในท้องถิ่นอีสาน(วัดมหาโพธิญาณชัยสถานมงคล บ.เมย ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ลายกาบสำหรับการเข้ามม เพื่อปิดไม่ให้ถูกแดดในการเข้ามมประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เพื่อยึดให้โครงสร้างมีความแข็งแรงมากขึ้น ทั้งยังเพิ่มความงามในการตกแต่งธรรมาสน์อีกด้วย (วัดมหาโพธิญาณชัยสถานมงคล บ.เมฆ ต.คงลิ่ง อ. กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

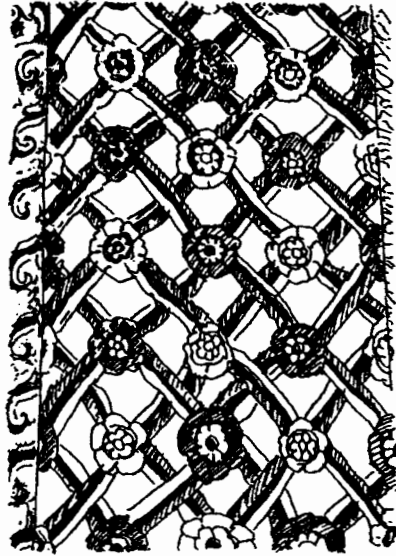
ลายนาคเกี่ยวกันสี่ตัวอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นนาคหางงูดไม่มีเกล็ดคล้ายปลาไหล แต่มีหงอนลักษณะ เช่นนี้ บางครั้ง เรียกว่า “งูชวง” ถือเป็นรูปแบบลวดลายประยุกต์ที่นำเอาสัตว์ในเทพนิยายมาผูกลาย โดยใช้ลำตัวแทนส่วนก้านลาย การพันตัวของงูชวง นอกจากทำให้เกิดความงามของเส้นทางสุนทรีย์แล้วการพันรัดกันในลักษณะเช่นนี้ ยังช่วยในการรับน้ำหนักของโครงสร้างได้เป็นอย่างดี (วัดมหาโพธิญาณชัยสถานมงคล บ.เมฆ ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

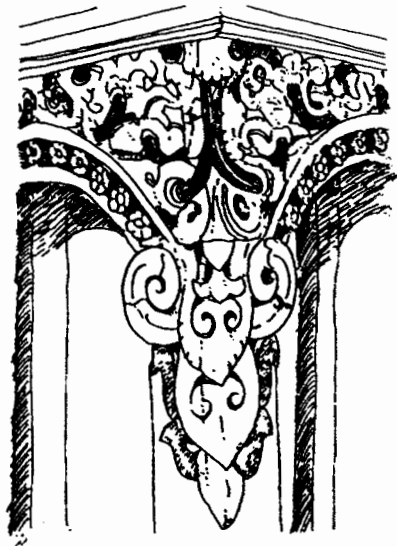
ลายเครือเถาไม้ดอกไม้ประดับเป็นแนวตั้ง เบื้องซ้ายคือลายแข่งสิงห์ เบื้องขวาคือลายบัวพันยักษ์
ลักษณะลายเช่นนี้คือรูปแบบลวดลายที่เลือนลางตามธรรมชาติถือเป็นลายแบบท้องถิ่นอีสานแท้
มือก่อนข้างละเขียด(วัดสีถาน บ.สีถาน ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ด้านบนคือลายกระจังตาอ้อย เบื้องล่างคือลายเครือเถา ลายกระจังคือลายที่ได้รับอิทธิพลจาก
บางกอก ส่วนลายเครือเถา คือ รูปแบบศิลปะท้องถิ่นอีสานแท้ (วัดสีถาน บ.สีถาน ต.คงลิ่ง อ.กมลา
ไสย จ.กาฬสินธุ์)

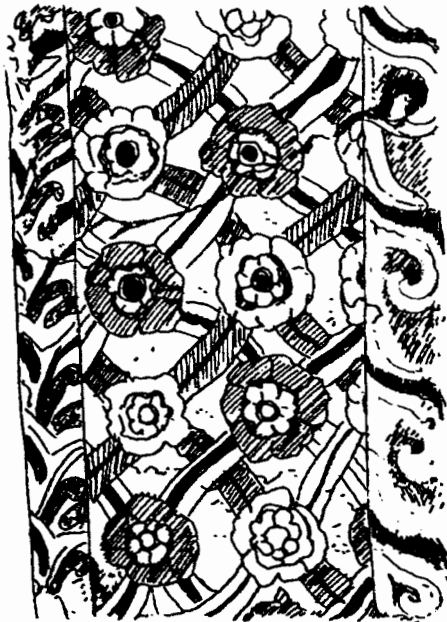
แผงลายราชวัตร เรียงกัน 3 แถว 3 ดอก กรอบลายเบื้องซ้ายทำเป็นลายแข่งสิงห์หรือลายหอยจับหลัก เป็นการแกะสลักลายที่ค่อนข้างละเอียดแม้ว่าจะดูไม่ประณีตมากนักแต่ก็ถือว่าเป็นลวดลายเขียน ศิลปะบางกอก ผสมผสานกับความเป็นท้องถิ่น ซึ่งมองดูแล้วมียังมองเห็นความมีอิสระในตัวพอสมควร

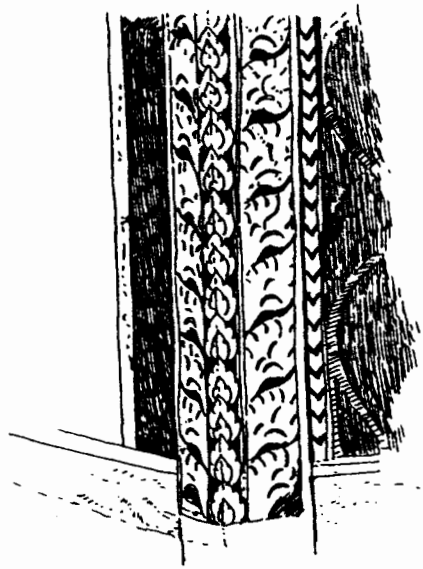
ลายภาพเข่ามุม เพื่อความงามและเพื่อยึดโครงสร้างธรรมาสน์ให้แข็งแรงมากขึ้น ในภาพเป็นลายกระจังหัวทิ่มลงเบื้องล่างคล้ายรังผึ้งที่พบตามโบสถ์หรือสิมในอีสาน ฝัไม้ลายมือค่อนข้างละเอียด ในส่วนของเส้นลวดที่ประกบลายด้านนอกสลักลายดอกไม้ขนาดเล็กคล้ายลายดอกจอก(วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกง จ.ศีลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

ลายราชวัตรอีกแบบหนึ่ง ลายแต่ละลายต่อเชื่อมกันด้วยลวดก้านขดและใช้ดอกสี่กลีบเป็นตัวเชื่อม ลายช่องว่างระหว่างลาย มีดอกสี่กลีบอยู่ข้างใน ฝีมั้ลายมือของช่างก่อนช่างปราณีต แม้จะดูที่อบบ้าง บางส่วนแต่ก็ดูเป็นงานท้องถิ่นดี (วัคสีถาน บ.สีถาน ค.คงลึง อ.กมลลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

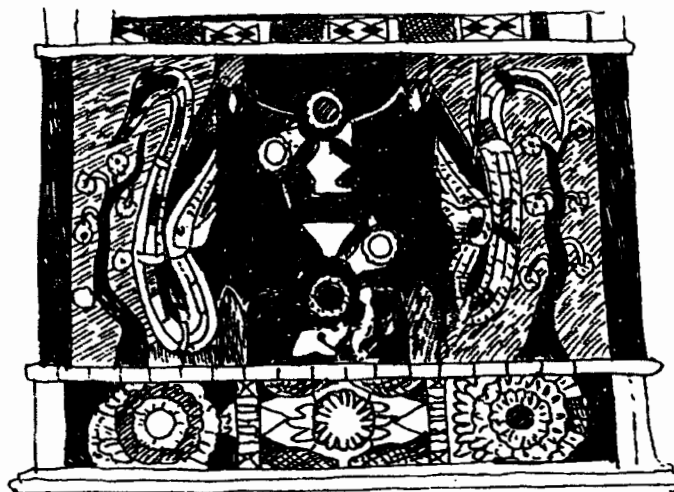
ลายราชวัตร เรียงแถว 2 ดอก กรอบลายเป็นลวดแข้งสิงห์ หรือลายหอยจับหลัก ลายราชวัตรแบบนี้ ใช้วิธีการเชื่อมต่อลายโดยการใช้ก้านเถาสอดช่วยกันเป็นตารางจุดเชื่อมต่อลายมีดอกไม้ดอก ก่อนช่างใหญ่สลัจุดเชื่อมต่อกันเป็นลายอย่างสวยงาม แม้จะดูเป็นลายราชวัตรตามรูปแบบการ เขียนลายอย่างบางกอกแต่ก็ยังมีพอมองเห็นความเป็นท้องถิ่นอยู่ไม่น้อยคือความทื่อ ซื่อ กระด้างแบบ อีสาน (วัคสีถาน บ.สีถาน ค.คงลึง อ.กมลลาไสย จ. กาฬสินธุ์)

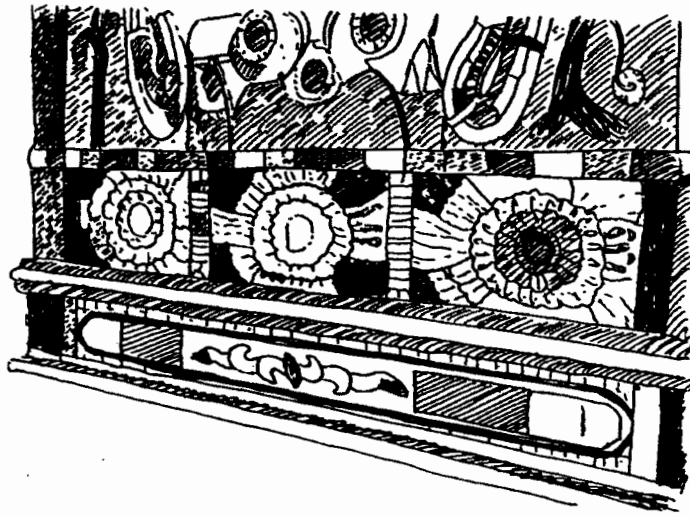
ชุดลายประดับตกแต่ง

ธรรมาสน์

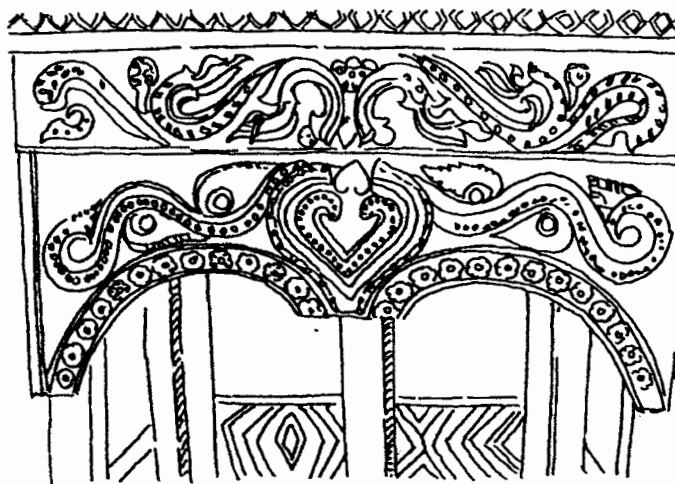
เรียงจากซ้ายไปขวาคือลายแข่งสิ่งทีนิยมทำเป็นกรอบลายอยู่แล้ว ถัดมาคือลายกระจังตาอ้อยสอดไสภายในเรียงในแถวแนวตั้ง ถัดมาคือลายแข่งสิ่งหรือลายหอยจับหลักหรืออาจเป็นกนกเปลวไม้ชัดเจน ขวามือสุดคือลายหัวลูกศรเกิดจากการนำรูปทรงเรขาคณิตมาทำลาย(วัดสระบัว ต.บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น)

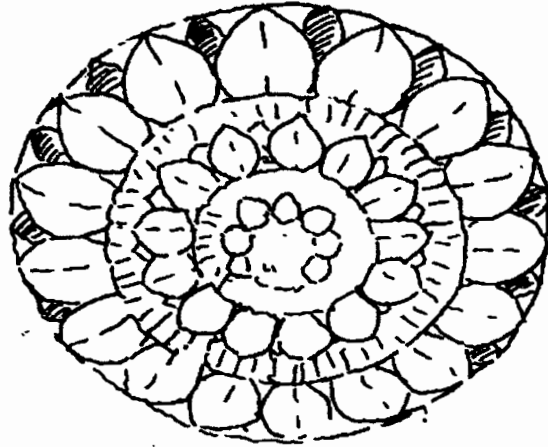
ลายหน้ากระดานแบบพื้นบ้านประยุกต์ ในภาพแสดงการประดับตกแต่งลายพื้นบ้านประยุกต์ เป็นลายสมัยใหม่ ดูแปลกตา ต้นเค้าลายน่าจะมาจากการเล่นดอกไม้ตามธรรมชาติ แต่มีการตัดทอนเพิ่มเติมเส้นสายอย่างอิสระจนเกิดเป็นลายประยุกต์สมัยใหม่อย่างน่าในใจ โดยเฉพาะลายดอกตรงกลาง ถือว่าเป็นงาน Modle Form (วัดเจริญสมณกิจ บ.บอน ต.บ้านบอล อ.เมือง จ.หนองคาย)

การประดับตกแต่งลายแบบพื้นบ้านประยุกต์ ธรรมาสน์วัดเจริญสมณกิจ บ้านบอน อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นลายสมัยใหม่อีกแบบหนึ่ง สังกศการณั้ใช้เส้นอย่างอิสระและการกล้าตัดทอนเส้นลายที่ไม่จำเป็นออก เหลือไว้เพียงส่วนที่จำเป็นและคงามลงตัว(วัดเจริญสมณกิจ บ.บอล ค.บ้านบอล อ.เมือง จ.หนองคาย)

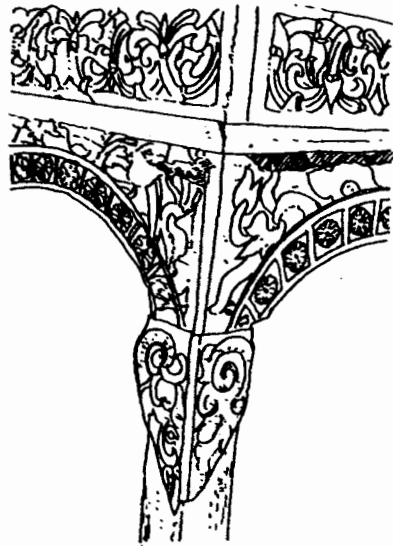
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งลวดลายแบบอีสานแท้ ต้นเค้ามาจากการเลียนลายธรรมชาติ แต่ช่างได้ดัดแปลงให้กลายเป็นลายที่มีรูปแบบเฉพาะตน หากดูเพียงผิวเผินจะดูเหมือนแกะลายไม้เสร็จแต่จากความไม่เสร็จคือการรู้จักพอ กลายเป็นความพอดีอย่างลงตัว เช่นเดียวกันธรรมาสน์ที่วัดเจริญสมณกิจ บ้านบอน อ.เมือง จ.หนองคาย (วัดป่าสิการาม บ.คอนหาวย ค.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

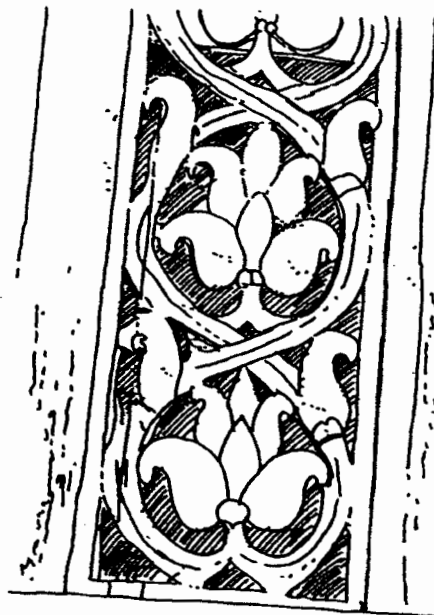
ลายดอกดาวกระจาย บนเพดานธรรมาสน์ ตรงกลางเป็นวงกลมมีกลีบรอบเป็นรัศมีจากเล็กขยายใหญ่ขึ้นตามลำดับ เป็นการแกะสลักไม้แบบนูนต่ำแล้วเติมสีตามถือเป็นลายแกะสลักที่ฝีมือปราณีตมากอีกแห่งหนึ่งในภาคอีสาน(วัดสว่างอรุณ ต.โนน กิ่งอำเภอชำสูง จ.ขอนแก่น)

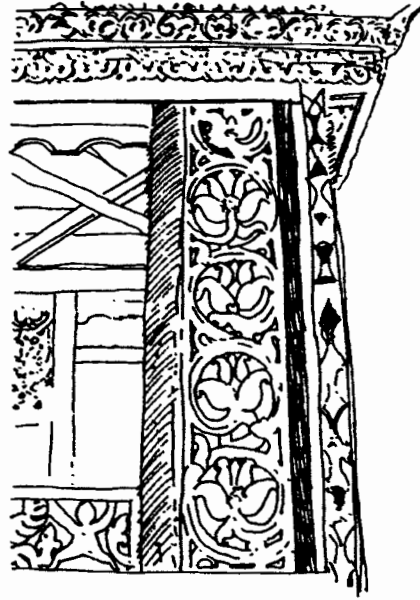
การประดับตกแต่งธรรมาสน์ด้วยวิธีการฉลุลายเป็นรูปเครือเถา คล้ายลายก้านขดมีดอก ก้าน ใบ เชื่อมต่อดัดกันเป็นลายที่ค่อนข้างสมบูรณ์ รูปแบบพื้นบ้านแต่ฝีมือค่อนข้างดี(วัดสว่างอรุณ ต.โนน กิ่งอำเภอชำสูง จ.ขอนแก่น)

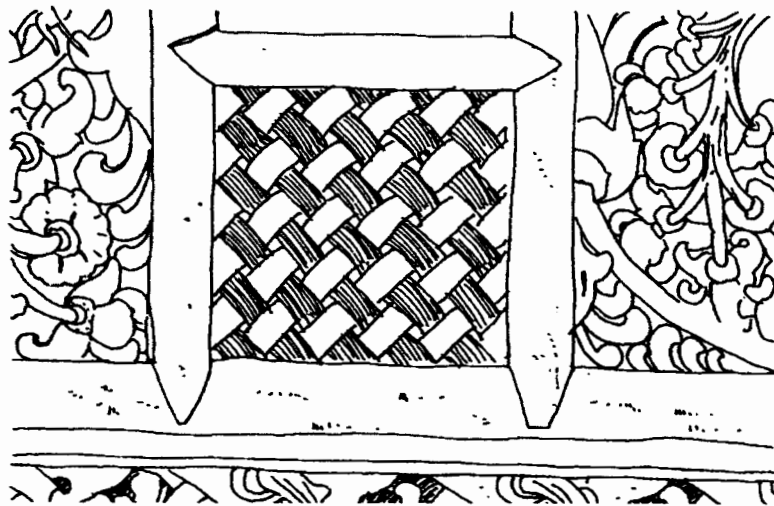
กาบลายบริเวณรอยต่อเข็มนุมอีกรูปแบบหนึ่งของการประดับตกแต่งธรรมาสน์ ศิลปะรูปแบบลาย
ท้องถื่นฝีมือก่อนข้างดี(วัดเสมอกภาพ บ.ลาดนาเพียง ต.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

ลายจตุไม้ เป็นลายก้านขดต่อดอกมีดอกไม้อยู่ตรงกลางก่อนข้างใหญ่ ลายเครือไหลสลับทับซ้อน
กัน ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของเส้นได้อย่างลงตัว(วัดเสมอกภาพ บ.ลาดนาเพียง ต.สาวะถี อ.เมือง
จ.ขอนแก่น)

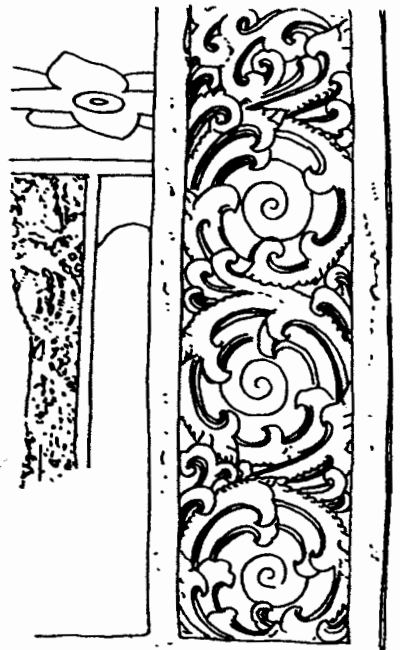
งานฉลุไม้เป็นลายก้านขดสลักข้างไม้ไขว้สลักกัน เช่น แบบลายแรก การเคลื่อนไหวของเส้น เป็นไปในทิศทางเดียวสลักด้านเป็นตอน ๆ (วัดเสมอกาศ บ.ลาดนาเพียง ต.สาวะถี อ.เมือง จ. ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงให้เห็นการแกะสลักไม้ เป็นลายสานขัดแกะเขียนเครื่องลายไม้ไม้ฝีมือชั้นสูงของ ช่างท้องถิ่นโดดเด่นเป็นตัวของตนเอง ไม่ซ้ำแบบใครและเป็นลายที่พบน้อยมากในภาคอีสาน (วัด บ้านหนองแวง ต.โคกก่อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม)

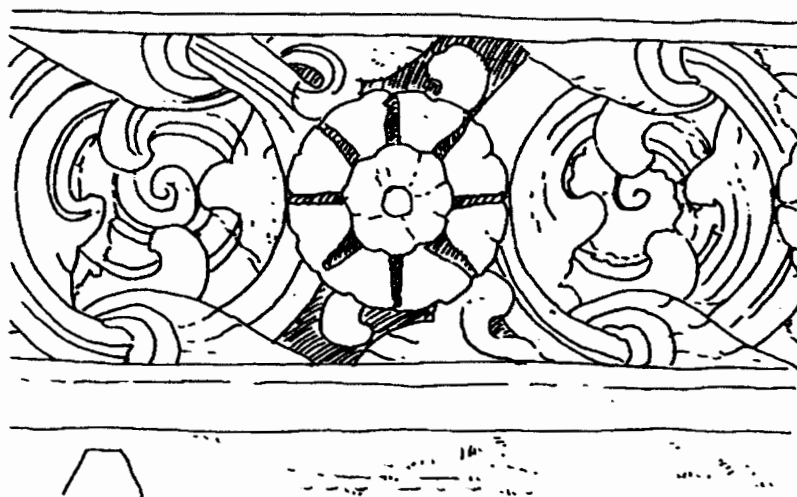
ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักลายก้านขดสลัชมองเห็นการเคลื่อนไหวของเส้นได้อย่างชัดเจน เป็นลายที่พบค่อนข้างมากในภาพอีสาน (วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุ้ง ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงลายก้านขดสลัข้างอีกรูปแบบหนึ่งแต่มีรายละเอียดมากกว่าแบบแรก (วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุ้ง ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

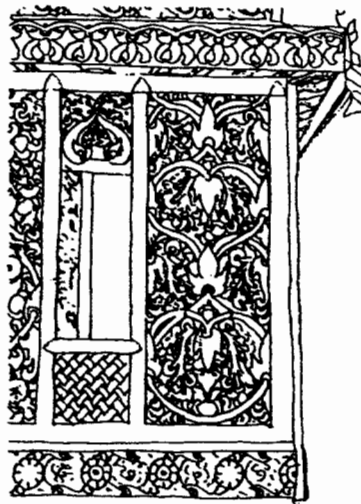
ภาพลายเส้นแสดงการฉลุไม้เป็นลายก้านขดวงโค้งของก้านค่อนข้างโต แต่มีการแตกก้านเถาเพื่อ
แก้ปัญหาพื้นที่ว่าง การออกแบบแบบดอกก้านใบ ค่อนข้างปราณีตลงตัวมีความละเอียดสูง จัดเป็นศิลปะ
ท้องถิ่นฝีมือช่างชั้นสูง (วัดบ้านหนองแสง ต.โคกก่อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม)

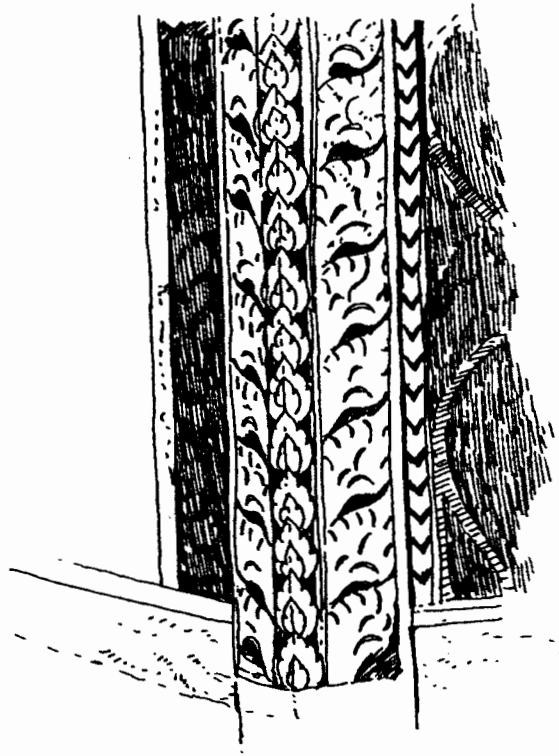
ภาพลายเส้นแสดงลาย หน้ากระดานก้านขดมีลายดอกไม้อยู่ตรงกลาง ทำหน้าที่เป็นตัวแตกลาย(
วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุ้ง ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงความงดงามของการประดับตกแต่งธรรมาสน์ด้วยลายฉลุไม้เต็มสี่ทิศปะท้องถื่น
ฝีมือช่างชั้นสูง (วัดบ้านหนองแสง ต.โคกก่อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม)

ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งธรรมาสน์ที่สวยงามของภาคอีสาน(วัดบ้านหนองแวง ต.โคก
ก่ อ.เมือง จ.มหาสารคาม

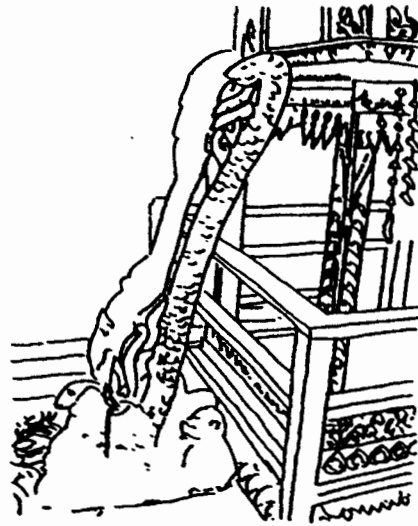
ลายแข่งสิงห์สลับลายกระจังตาอ้อย (วัดสังวรไถ่เนา อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

รูปแบบบันไดธรรมาสน์

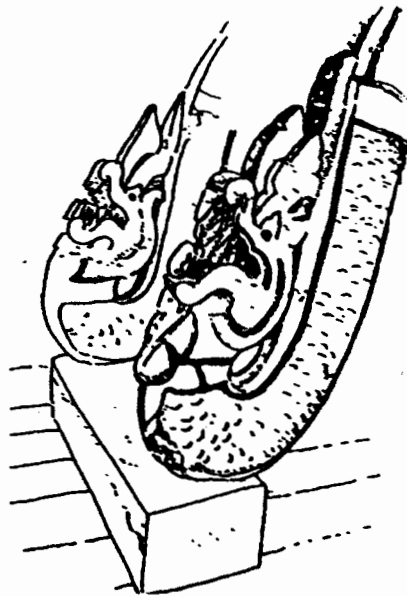
เนื่องจากธรรมาสน์เป็นอาคารสูงจากพื้นราว หนึ่งเมตร โดยประมาณ ดังนั้นเพื่อให้พระสงฆ์มีความสะดวกในการเดินขึ้นธรรมาสน์จึงต้องมีบันได บันไดของธรรมาสน์แบบหอธรรมาสน์จึงมีลักษณะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอย และสุนทรีย์ของช่างแต่ละท้องถิ่น มีตั้งแต่เป็นไม้เนื้อแข็งธรรมดา ไปจนถึงการแกะสลักตกแต่งเป็นรูปสัตว์ต่างๆแต่มีสี ลงรักปิดทองอย่างสวยงามโดยเฉพาะแม่บันไดจะนิยมตกแต่งให้ดูถึงการเป็นพิเศษ รูปแบบของแม่บันไดและขั้นบันไดที่พบมากที่สุดคือการแกะสลักเป็นรูปนาค จะแตกต่างกันแต่เพียงความปราณีตและความละเอียดอ่อนของฝีมือช่างแต่ละคน แม้บางหลังจะแกะสลักนาคคล้ายงูหรือนาคในลักษณะแปลกตา แต่โดยรวมคงมีความหมายหมายถึงนาคสัตว์ผู้ซึ่งอุทิศตัวเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา

ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดแกะสลักรูปนาค 2 ตัว ขั้นบันไดทำด้วยไม้เนื้อแข็งธรรมดาสามชั้น ลักษณะนาคค่อนข้างเล็กยาวเรียว ส่วนหางขมวดม้วนห้อยตกลงเบื้องล่างไม่มีการแกะสลักเกล็ดหรือตกแต่งใด ๆ (วัดศรีภูษันธ์ บ้านโคกโก่ง อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

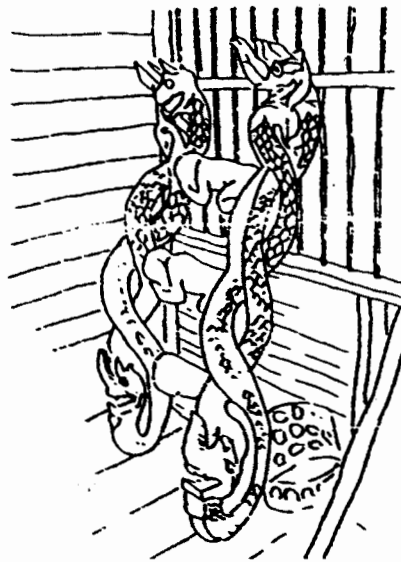
ภาพลายเส้นแสดงการประดับตกแต่งเสีรนาค ราวบันไดลำตัวนาคแกะสลักเกล็ดคล้ายเกล็ดงูตาม
 ธรรมชาติเต็มตีนาคมีเศราและมีหงอนแกะสลักเป็นลายก้านคหรือลายกนกเปลว
 (วัดสระบัว บ.บัว ค.บ้านบัว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น)

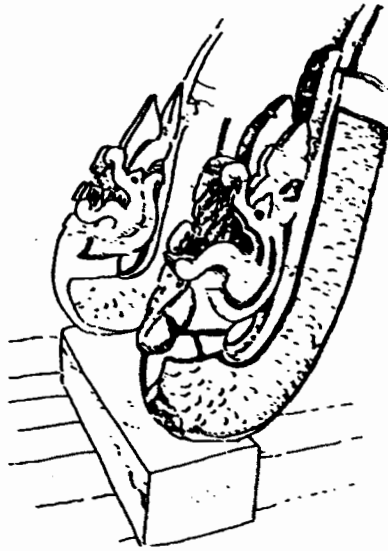
ภาพลายเส้นแสดงราวบันไดรูปนาค แกะสลักไม้เต็มสีสวยงาม ฝีมือนาคแกะสลักเป็นฝีมือนัก
 พื้นบ้าน โดยเฉพาะส่วนเสีรนาค และมงกุฎสวมศีรษะแกะสลักเป็นลายก้านคหรือลายกนกเปลว
 ตามแบบช่างบางกอกสมัยรัตนโกสินทร์ นาคมีเศรา การแกะสลักเกล็ดเลียนแบบแบบเกล็ดงูตาม
 ธรรมชาติ (วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุง ค.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักเศียรนาค บริเวณราวบันไดทำด้วยไม้เนื้อแข็งแกะสลักเต็มที่เป็นรูปนาค มีเศียรส่วนหงอน ข้างบนเป็นนาคหงอนสั้น ไม้มีมงกุฎสวมแกะสลักรูปเกล็ดคล้ายเกล็ดงูตามธรรมชาติ ตกแต่งโดยการแต้มสี (วัดศรีมงคลใต้ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร)

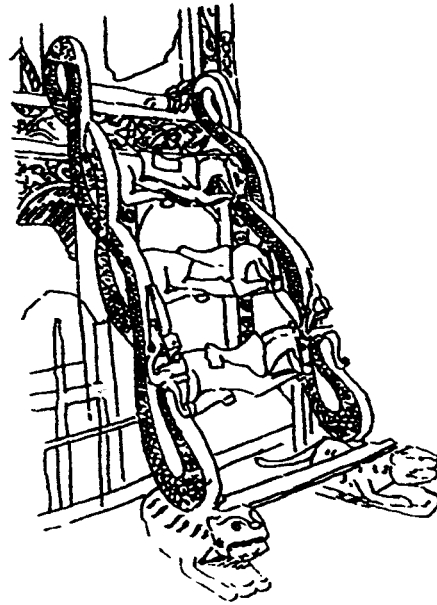
ภาพลายเส้นแสดงราวบันไดแกะสลักรูปนาค เป็นรูปนาค 4 คน ข้างละ 2 คน พันเกี่ยวกันสลับหัวสลับหาง เกล็ดนาคคล้ายเกล็ดงูตามธรรมชาติ เศียรนาคไม้ค่อยตกแต่งอลังการมากนัก ชั้นบันไดแกะสลักรูปคนอยู่ในท่าหมอบ 3 คน แทนชั้นบันไดสามชั้น (วัดแจ้งใหญ่ ต.แจ้งใหญ่ อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม)

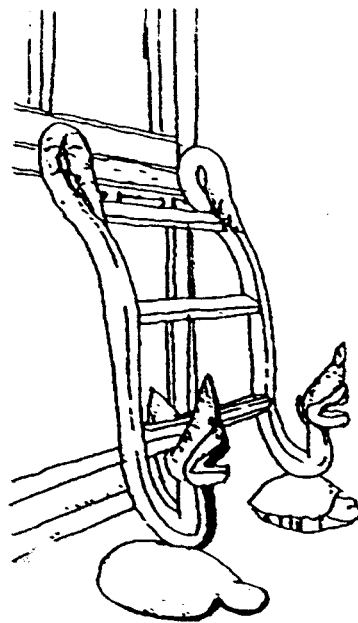
ภาพลายเส้นแสดงการแกะสลักราวบันได ลักษณะนาคเป็นนาคมีเศรา้าปาก คาโปน หงอนนาค
แกะสลักเป็นลายก้านดอกหรือลายกนกแต่มีสี เก๋ลักษณะคล้ายเก๋ดั้งเดิมตามธรรมชาติแต่มีสี
(วัดบริบูรณ์ บ.บุญ อ.พระยืน จ.ขอนแก่น)

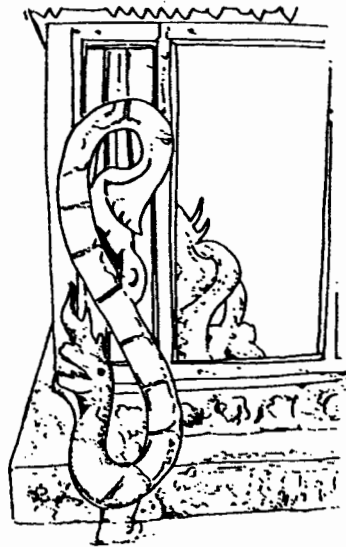
ภาพลายเส้นแสดงราวบันไดรูปนาค แกะสลักไม้รูปนาค ลำตัวพันกันเป็นเกลียวคล้ายเลขแปด ส่วน
หางห้อยลงเบื้องล่างจนถึงศีรษะ เป็นนาคไม่มีเศรา หงอนแกะสลักเป็นลายก้านดอกหรือลายกนก
แปลว ที่ศีรษะนาคไม่มีมงกุฎ แกะสลักเกล็ดคล้ายเกล็ดดั้งเดิมตามธรรมชาติ(วัดสินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.
ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงราวบันไดรูปนาค ทำด้วยไม้ ถือว่าเป็นราวบันไดที่มีลักษณะค่อนข้างแปลก
ลักษณะ โดยรวมคล้ายงูใหญ่ตามธรรมชาติแต่มีหู เกิดแกงสะก๊ตไม้คล้ายเกิดงูตามธรรมชาติ แต่มีสี
ตกแต่งสวยงาม(วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

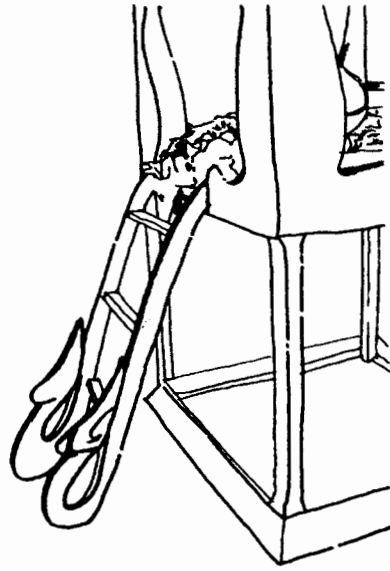
ภาพลายเส้นแสดงราวบันไดรูปนาค เป็นนาคแบบเรียบง่าย ไม่มีการประดับตกแต่งมากนักไม่มี
เกล็ด ไม่มีเขรา ส่วนหางนาคสะก๊ตคล้ายก้านดอกหรือก้านดอกก็เรียกซึ่งตรงกับชื่อลายแบบบางกอกคือ
ลายกนก เบื้องล่างมีงาและสะก๊ตไม้เป็นรูปเต่าเทินนาค
(วัดนิมิตมงคล อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม)

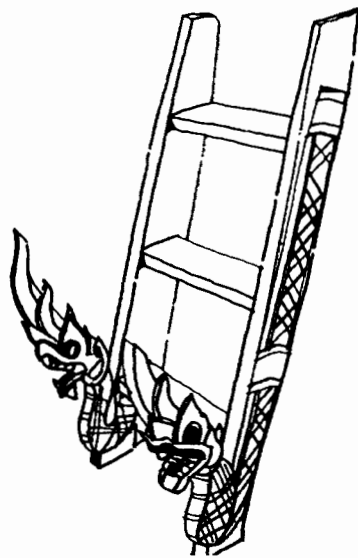
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดรูปนาค วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์ ชั้นบันไดชำระ
เหลือเพียงแม่บันไดนาค เป็นนาคแบบเรียบง่าย มีคราไม่มีเกล็ด
(วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

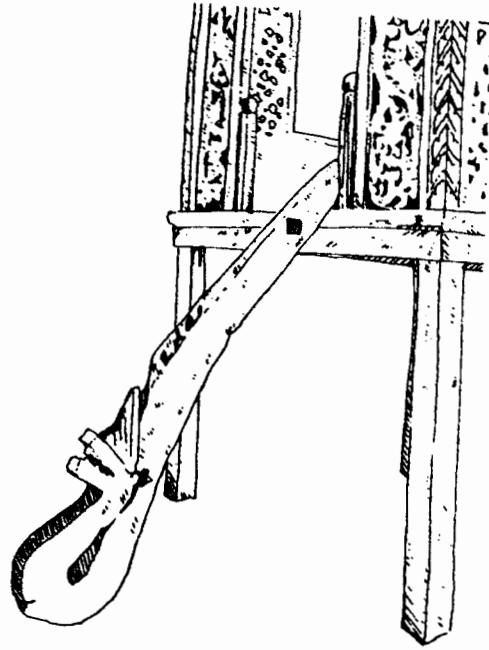
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดนาคไม่มีเกล็ด ใช้วิธีการแกะสลักลายนูนต่ำแต่มีสีแทนลักษณะนาคเป็น
นาคแบบเรียบง่าย ชั้นบันไดรูปม้า 3 ชั้น มีตัวมอมเทินนาค 2 คน (วัดป่าสิการาม บ.คอนหลาย ต.คง
สิง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

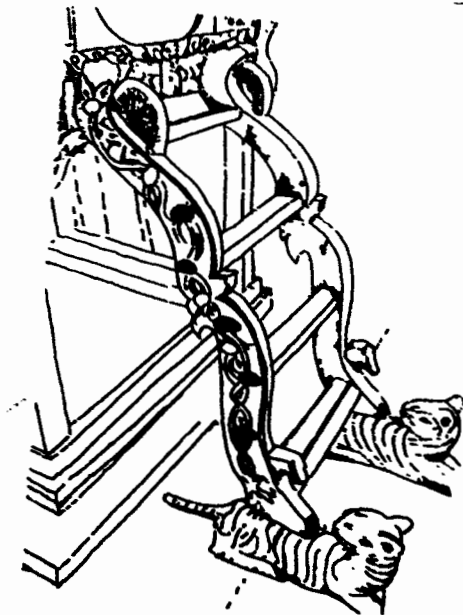
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดรูปนาคเป็นนาคแบบเรียบง่ายไม่มีรายละเอียดทำเป็นโครงไม้รูปนาค
เท่านั้น ชั้นบันได 3 ชั้น เป็นท่อนไม้ธรรมดา (วัดโพนงาม อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

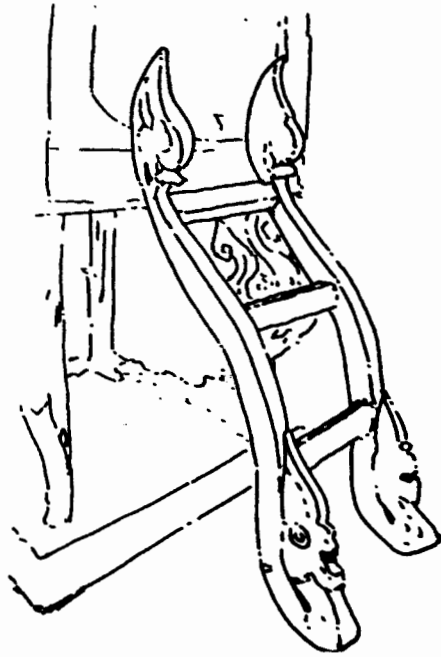
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดส่วนศีรษะและลำตัวสามารถถอดแยกจากกันได้ ลำตัวและเศียรนาค
ค่อนข้างแข็งทื่อ ชั้นบันได 3 ชั้น ทำด้วยไม้เนื้อแข็งธรรมดา (วัดโพธิ์ศรีบึงไฮ บ.บึงไฮนงาม ต.หลัก
เมือง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

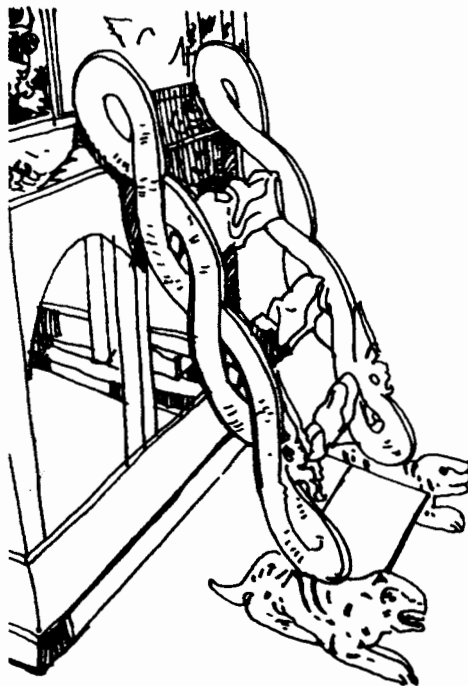
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันได รูปนาคเป็นนาคแบบมีหงอนไม่มีเกล็ด ชั้นบันไดชำระคเหลือเพียงแม่
บันไดข้างเดียวเท่านั้น (วัดบ้านหนองเหล่า ต.หนองเหล่า อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

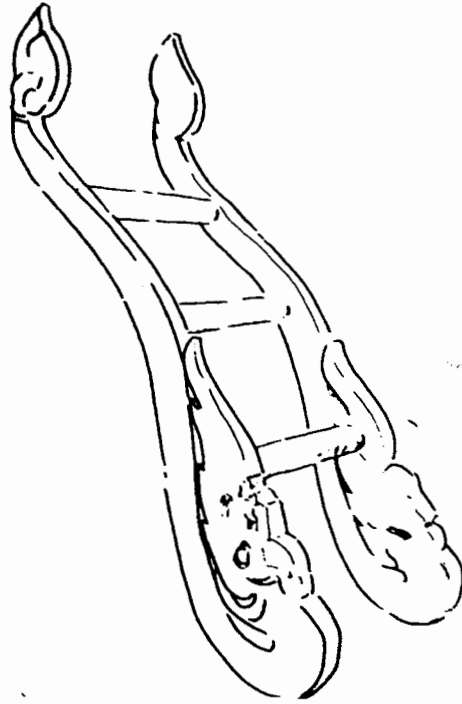
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดทางขึ้นธรรมาสน์ เป็นบันไดธรรมาคาดกแต่งลายทองทม ไม่มีเศียรนาค
ชั้นบันไดทำด้วยไม้เนื้อแข็งธรรมคาเบื้องล่างมีเศียรนาคธรรมาสน์ 2 คน (วัดสุทธาราม บ.วังป้อย ต.
วังสามัคคี อ.โพนทอง จ.ร้อยเอ็ด)

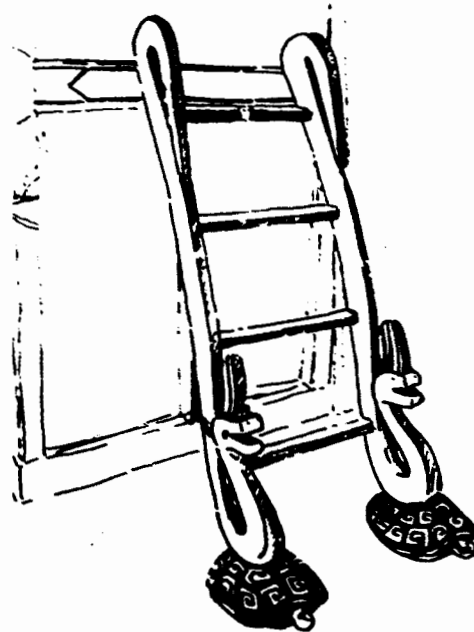
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดรูปนาคเกาะสลักไม้เต็มสี่สวยงาม ชั้นบันไดเป็นไม้ธรรมชาติ 3 ชั้น ไม่มี
สัตว์เทินธรรมาสน์ (วัดเหนือ ต.กลาง อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด)

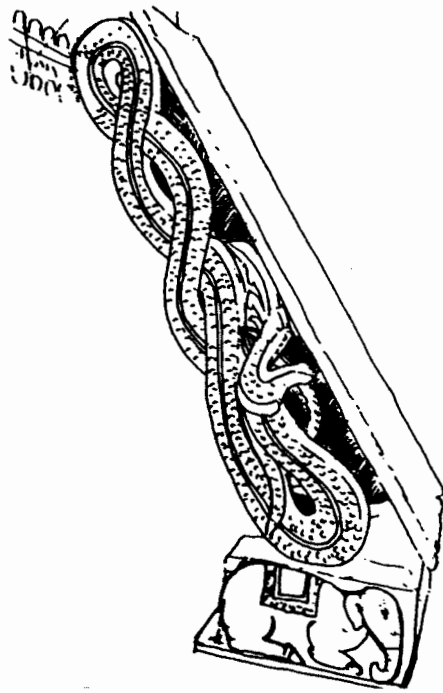
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดรูปนาคเป็นนาคเกี่ยวหรือนาคพันสวยงามแปลกตา ชั้นบันไดรูปม้า 3 ตัว
เบื้องล่างมีประติมากรรมรูปเสื่อเทินธรรมาสน์ 2 ตัว (วัดประตู่ชัย ต.นิราบ อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด)

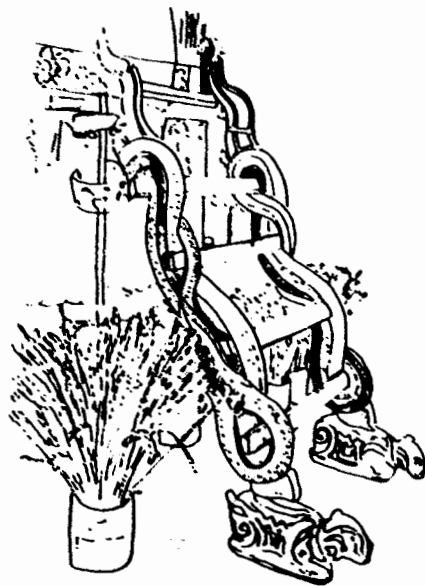
ภาพลายเส้นแสดงบันไดรูปนาคแกะสลักไม้เนื้อแข็ง สักส่วนสวยงาม ดูเรียบง่าย ขึ้นบันได 3 ชั้น ทำด้วยไม้เนื้อแข็งรูปแบบบันไดนาคคล้ายที่วัดเหนือ ต.กลาง อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งอาจเป็นช่างคนเดียวกัน (วัดป่าประชาบุญต บ.เมืองไพร ต.เมืองไพร จ.ร้อยเอ็ด)

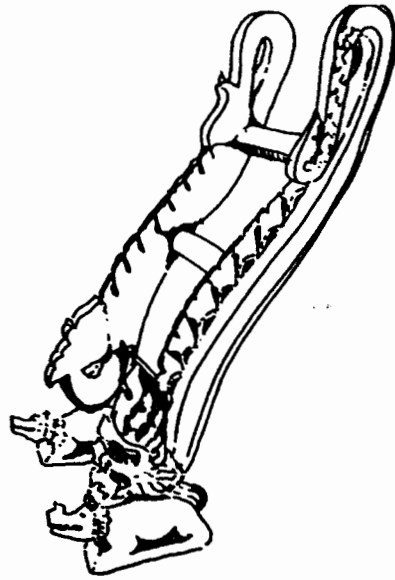
ภาพลายเส้นแสดงบันไดธรรมาสน์ เป็นนาคแบบเรียลเกลี้ยง ไม่มีการแกะสลักลายเศียรนาคมีหงอน ไม่มีพิน หางงอมวันห้อยตกลงเบื้องล่าง เบื้องล่างของบันไดมีเต้าเทินนาค 2 ตัว แกะสลักลายเต็มสี่ธรรมคาเขียนลายบนกระดองคล้ายลายจีน (วัดศิริมงคล บ.สว่าง ต.สว่าง อ.โพนทอง จ.ร้อยเอ็ด)

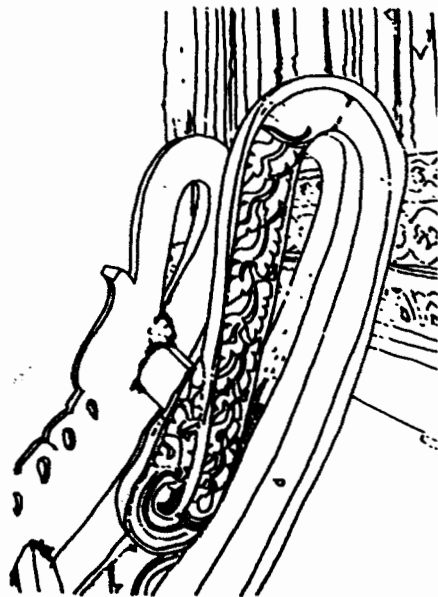
ภาพลายเส้นแสดงบันไดขนาดทางขึ้นธรรมาสน์เป็นนาคเกี่ยวพันลำตัวของตนเองและสลักเกล็ดเต็มตัว เป็นนาคมีหงอนมีเคราอำปากเบื้องล่างของธรรมาสน์มีข้างเทินนาค 2 เชือก (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าโฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

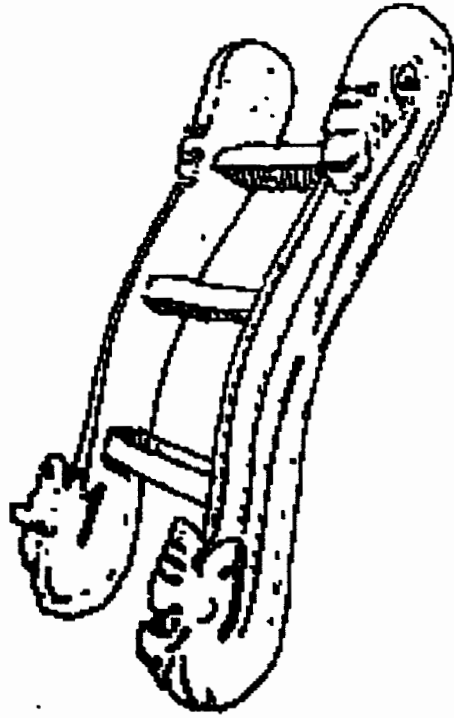
ภาพลายเส้นแสดงบันไดขนาด เป็นนาคเกี่ยวชอนศีรษะแนบกับลำตัวเบื้องล่างมีรูปมอมเทินนาค 2 ตัว (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

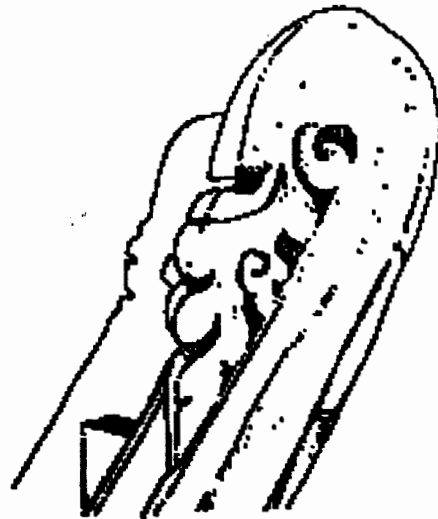
ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดขนาด ทางขึ้นธรรมชาติ เคียงขนาดมีหงอนมีเครา ส่วนหางมีวนห้อยตกลง เบื้องล่างเกาะสลักนูนต่ำเป็นลายกนกเปลวสวยงาม ขันบันไดเป็นไม้เนื้อแข็งธรรมดา 3 ชั้น เบื้องล่างมีประติมากรรมรูปเรดเทินนาค 2 ตัว (วัดขอนแก่นเหนือ ต.ขอนแก่น อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด)

ภาพถ่ายเส้นแสดงรายละเอียดหางนาคของบันไดทางขึ้นธรรมชาติ (วัดขอนแก่นเหนือ ต.ขอนแก่น อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด)

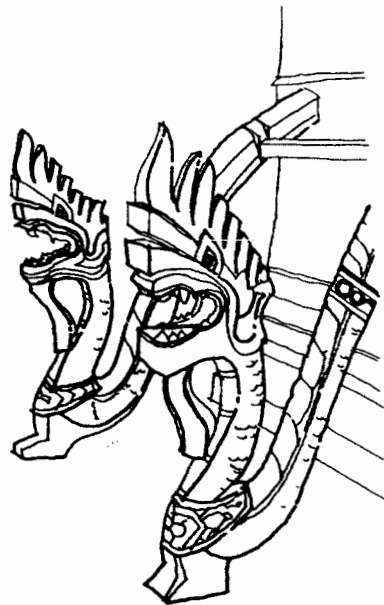
ภาพลายเส้นแสดงบันไดธรรมชาติรูปนาค เป็นนาคที่มีลำตัวค่อนข้างอ้วนหนาปีกบิน ขันบันไดทำด้วยไม้เนื้อแข็งธรรมชาติเป็นนาคมีหงอน มีเครา (วัดขอนแก่นใต้ ต.ขอนแก่น อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด)

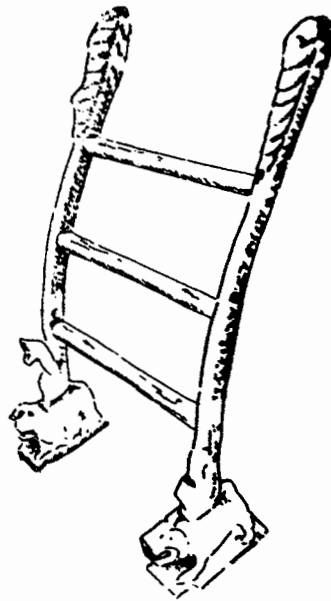
ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียดส่วนหางของบันไดนาค แกะสลักนูนต่ำลายกนกเปลวเต็มสี่สวยงาม (วัดขอนแก่นใต้ ต.ขอนแก่น อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด)

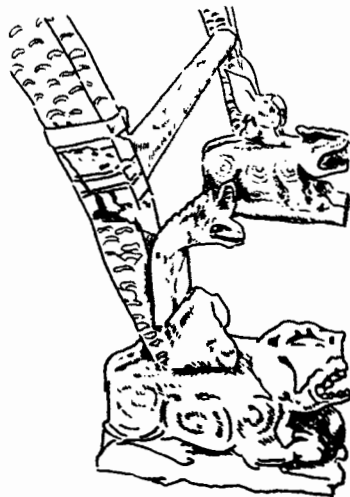
ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียดของเศียรนาค (วัดขอนแก่นใต้ ต.ขอนแก่น อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด)

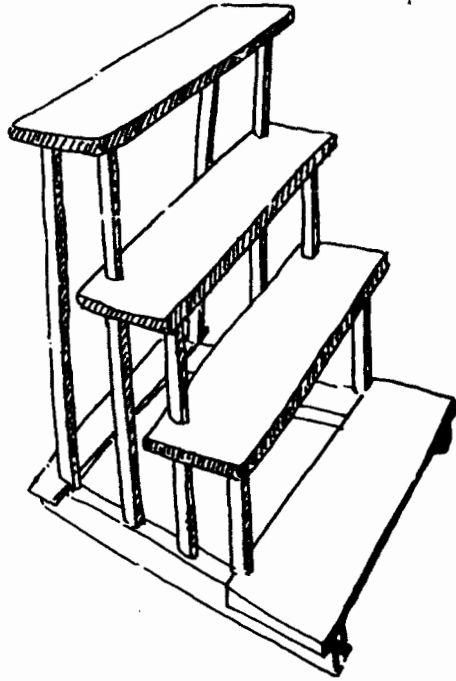
ภาพลายเส้นแสดงบันไดนาคทางขึ้นธรรมาสน์ เป็นนาคที่มีขนาดลำตัวค่อนข้างพอมเรียว เศียรนาคเป็นนาคมีหงอน มีเครา มีลายประดับตกแต่งตามลำตัวสวยงาม ขันบันไดทำด้วยไม้เนื้อแข็งธรรมดา (วัดสีถาน บ.สีถาน ต.คงสิง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

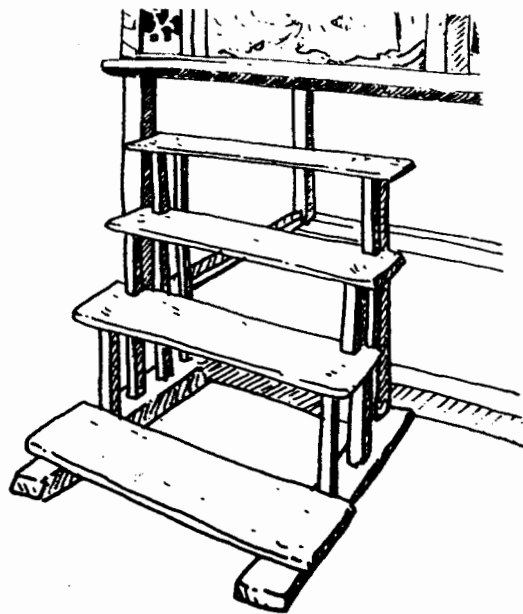
ภาพลายเส้นแสดงบันไดรูปนาค เป็นนาคเพริชวอม หางห้อย ตกลงเบื้องล่าง ส่วนศีรษะขนาดเล็ก สามารถถอดเปลี่ยนได้ ขึ้นบันไดทำด้วยไม้เนื้อแข็งธรรมชาติ (วัดยางกู่ บ.ยางกู่ ต.มะฮี อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด)

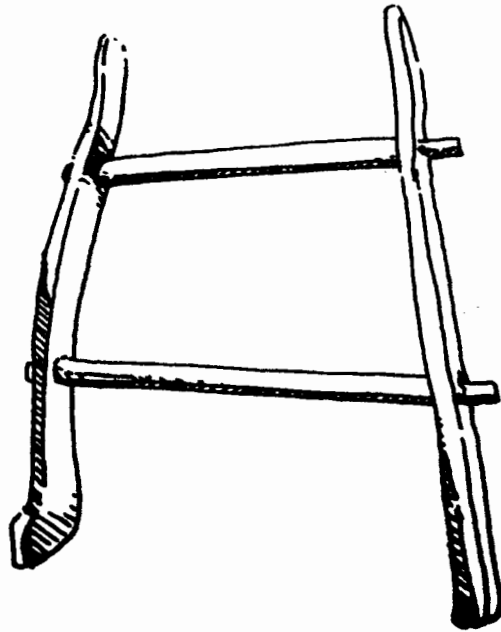
ภาพลายเส้นแสดงเศียรนาค แบบประหลาดทั้งรูปร่างหน้าตาและวิธีการ คู่มือคล้ายปลาไหลมี หงอนมากกว่า เบื้องล่างมีมอมเทินนาค 2 ตัว (วัดยางกู่ บ.ยางกู่ ต.มะฮี อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด)

ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดขึ้นธรรมาสน์ วัดหนองกวางในปัจจุบันบันไดนาคของเดิมได้หายไปเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว (วัดหนองกวาง บ.หนองกวาง ต.ศรีสุข อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดขึ้นธรรมาสน์แบบใหม่แทนของเดิมที่หายไป (วัดหนองกวาง บ.หนองกวาง ต.ศรีสุข อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

ภาพถ่ายเส้นแสดงบันไดขึ้นธรรมาสน์แบบเรียบง่ายที่เน้นประโยชน์ใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียว(วัด
โพธิ์ศรี บ.เชิงเหนือ ต.เขรา อ.เมือง จ.มหาสารคาม)

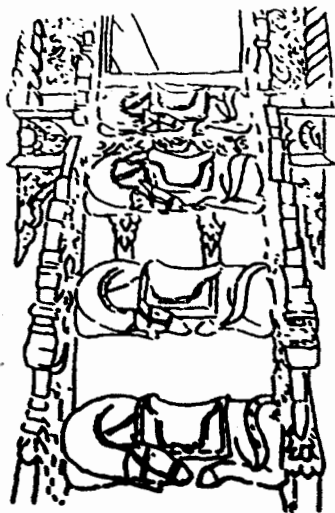
รูปแบบขันบันได

ขันบันไดคือ ที่สำหรับเหยียบก้าวขึ้นธรรมาสน์ส่วนมากทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เพื่อให้สามารถรับน้ำหนักพระสงฆ์ได้ ขันบันไดธรรมาสน์มีหลายรูปแบบ เช่นแกะสลักเป็นรูปม้า รูปจระเข้ และเป็นรูปคน เป็นต้น แต่ส่วนมากที่พบจะเป็นรูปม้า ซึ่งอาจหมายถึง ม้าพาหนะที่เจ้าชายสิทธัตถะอาศัยในการออกบวช

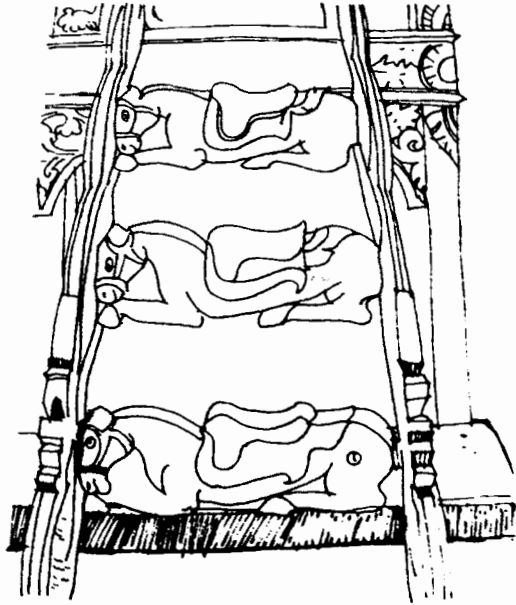
1.ขันบันไดรูปม้า

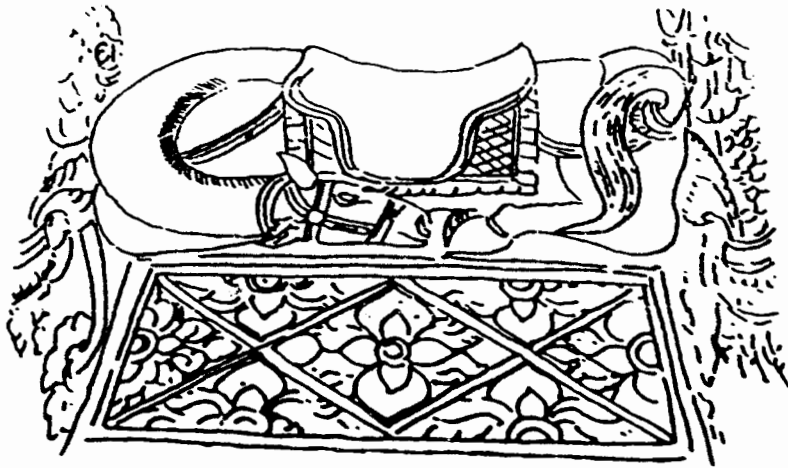
ภาพลายเส้นแสดงขันบันไดแกะสลักรูปม้า สามตัวแทนขันบันไดสามชั้น แกะสลักเป็นรูปม้า ด้านข้างมีอานอยู่ด้านหลัง ตกแต่งเต็มสี่สวยงาม(วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุง ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

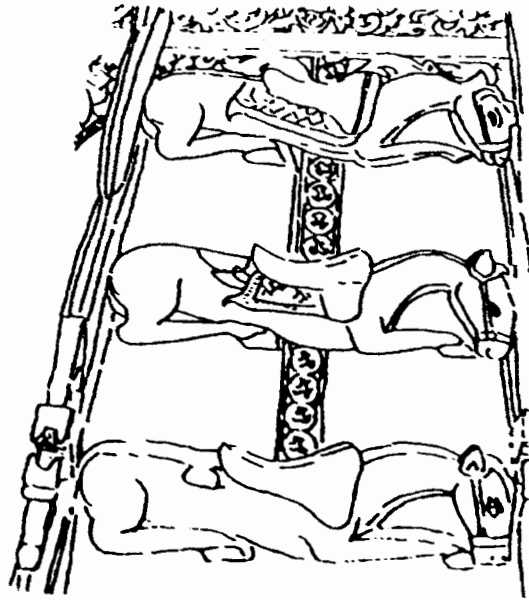
ภาพลายเส้นแสดงขันบันไดรูปม้า แกะสลักเป็นรูปม้าด้านข้างแบบนูนสูง ด้านบนมีอานที่แปลกคือมองเห็นส่วนขาได้สามขา ปกติหากเป็นการแกะสลักด้านข้างมักจะมองเห็นขาเพียงสองขาเท่านั้น ส่วนหัวม้าก็มองลงเบื้องล่างคล้ายม้าหมากรุก (วัดสว่างสุทธาราม บ.หนองกุง ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

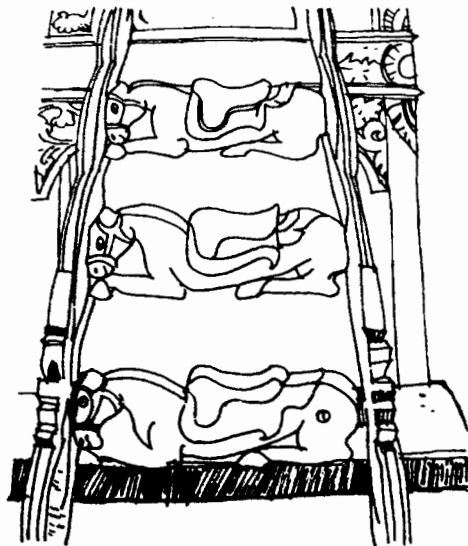
ภาพลายเส้นแสดงชั้นบันไดรูปม้า แกะสลักไม้เป็นม้าหมอบด้านข้าง ด้านหลังมีอานสำหรับนั่งทั้งสามตัวหัวม้าโค้งงอต่ำลงเบื้องล่าง ใช้เทคนิควิธีการแกะสลักลายตัวแถมองได้เพียงด้านเดียว แต่มสติดกแต่งตามสี่ธรรมชาติ (วัดสังวร ไก่นา ต.ไก่นา อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

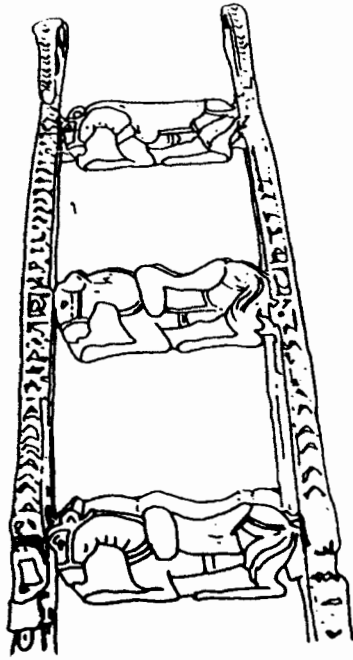
ภาพลายเส้นแสดงชั้นบันไดรูปม้า แกะสลักด้วยไม้เนื้อแข็งสีตัว นอนหมอบเรียงกันเป็นชั้นบันไดทางขึ้นธรรมาสน์ หัวม้างอทอดขนาดกั้บพื้นอยู่ในอากั้บของการนอนหลับหลังม้ามีอานวางอยู่ทุกตัว (วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น) ซึ่งดกแต่งจากวัดสังวร ไก่นา จ.มหาสารคาม

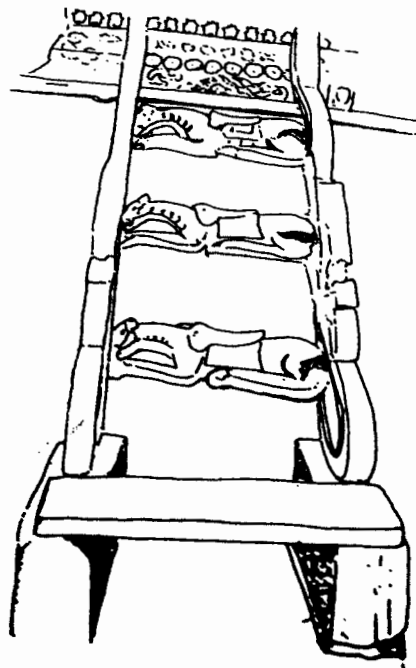
ภาพลายเส้นแสดงชั้นบันไดรูปม้าและสลักค้ำไม้เนื้อแข็ง นอนหมอบด้านข้างสามตัว ด้านหลังของม้ามีอานสำหรับนั่ง การแกะสลักม้าใช้วิธีการแกะสลักเป็นลอยตัวแต่มองเห็นได้เพียงด้านเดียว จากนั้นตกแต่งเต็มสีตามสีธรรมชาติ (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไธงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงชั้นบันไดรูปม้า 3 ตัว นอนหมอบ เป็นทางขึ้นธรรมาสน์สำหรับพระสงฆ์ เป็นม้าหมอบหัวห้อยตกลงเบื้องล่าง มีอานตกแต่งลายอยู่บนหลังทุกตัว (วัดประดู่ชัย ค.นิเวศน์ อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด)

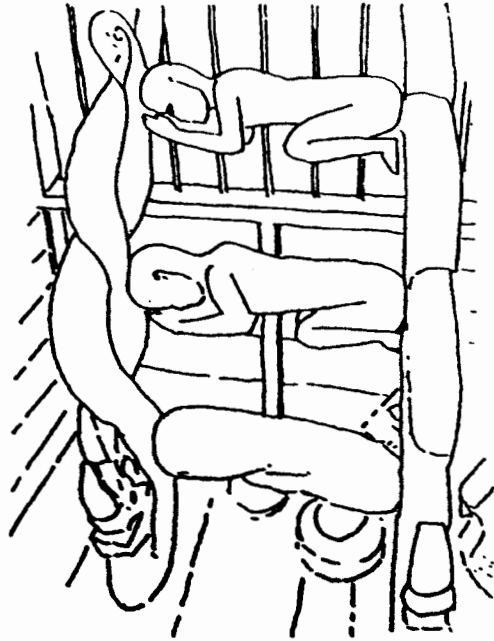

ภาพถ่ายเส้นแสดงชั้นบันไดรูปม้า 3 ตัว เป็นทางขึ้นธรรมาสน์ ลักษณะม้าเป็นม้าหมอบศีรษะม้วน
งอลงเบื้องล่าง มีอานวางอยู่บนหลังทุกตัว (วัดชัชคาม ต.นิคม อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด)

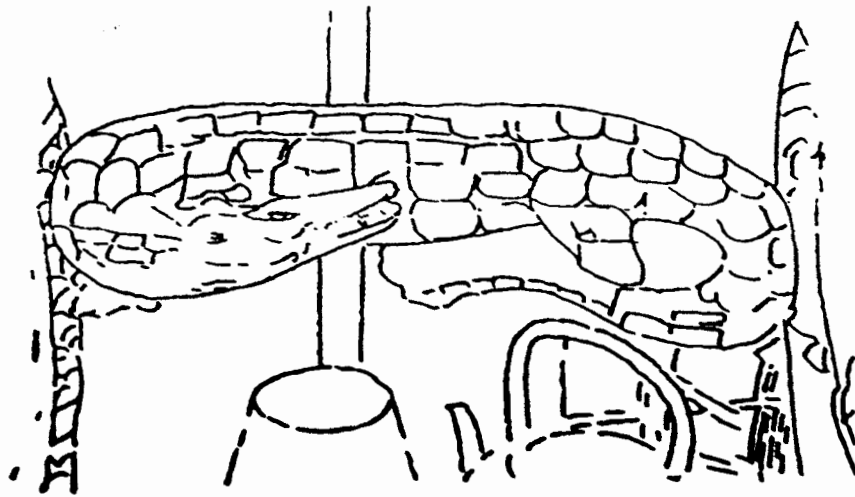
ภาพถ่ายเส้นแสดงชั้นบันไดรูปม้าอีกแบบหนึ่ง (วัดสินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์
จ.กาฬสินธุ์)

2. ชั้นบันไดรูปคน

โดยปกติแล้ว ชั้นบันไดของธรรมเนียมแกะสลักเป็นรูปม้า หรือไม่ก็เป็นชั้นบันไดไม้ธรรมดา แต่ธรรมเนียมหลังนี้แกะสลักชั้นบันไดเป็นรูปบุคคล ซึ่งอาจหมายถึง บุคคลธรรมดาหรืออาจเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ในภาพคือภาพลายเส้นแสดงชั้นบันไดเป็นรูปบุคคลที่วัดแจ้งใหญ่ อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม

3. ชั้นบันไดรูปจระเข้

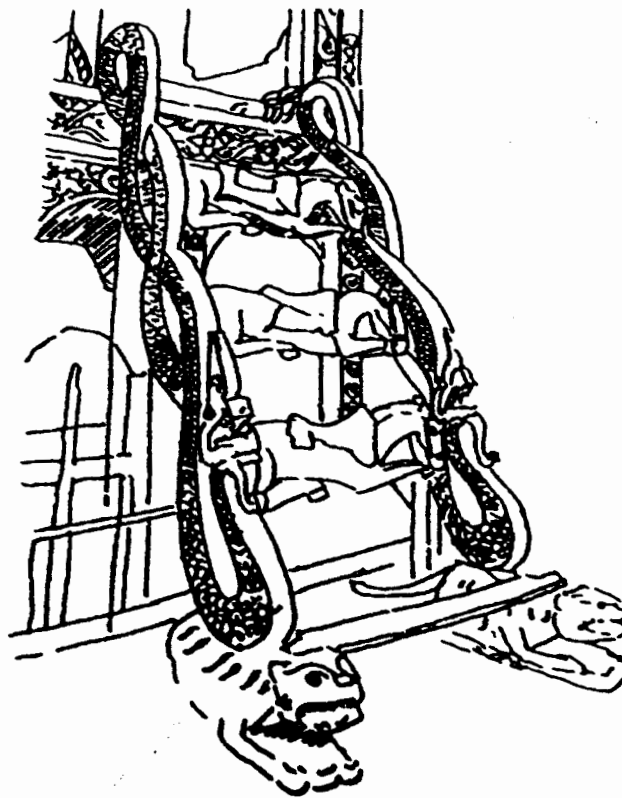

ภาพถ่ายเส้นแสดงชั้นบันไดกะสลักไม้ลอยตัวเป็นรูปจระเข้นอนขดปิดตัวม้วนหาง แต่มิ
ตามธรรมชาติ ชั้นบันไดในลักษณะดังกล่าวนี้พบเพียงแห่งเดียวในภาคอีสาน ไม่น่าใจว่ามีความเชื่อ
เกี่ยวกับอะไร อาจเป็นเพียงสัตว์ทวารบาลที่คอยปกป้องรักษาธรรมาสน์ หรืออาจเกี่ยวข้องกับความ
เชื่อเรื่องเขาพระสุเมธ (ธรรมาสน์ วัดแจ้งใหญ่ อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม)มีชั้นบันได 3 ชั้น สอง
ชั้นด้านบนเป็นรูปคนหมอบ ส่วนบันไดชั้นสุดท้ายเป็นรูปจระเข้

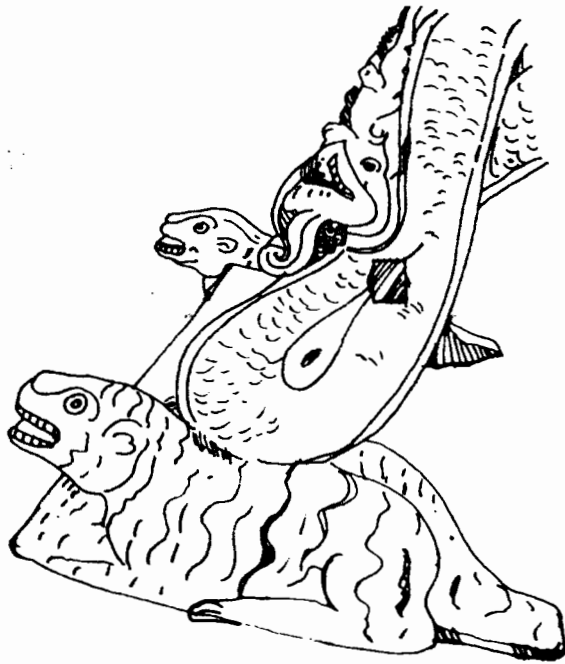
รูปแบบสัตว์เทินบันไดธรรมาสน์

เรียนธรรมาสน์นอกจากการทำหน้าที่เป็นศาสนาคารสำหรับให้พระสงฆ์แสดงธรรมอันหมายถึงความเชื่อและพิธีกรรมในพุทธศาสนาแล้ว อีกนัยหนึ่งของธรรมาสน์อาจมาจากความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ประทับของเทพเจ้าในศาสนาพราหมฮินดู ด้วยเหตุนี้ฐานของธรรมาสน์บางหลังจึงคล้ายการจำลองเขาพระสุเมรุ โดยมีสัตว์อวตารแห่งพระนารายณ์แปลงร่างมาเพื่อหนุนเขาพระสุเมรุเช่น แปลงเป็นรูปเต่า เป็นคััน แต่ด้วยเหตุที่ ช่างอีสาน มักจะสร้างงานศิลปะเกินขอบลระมักจะสร้างงานตามจินตนาการของตนซึ่งพบเห็นกันมากในงานฮูปแต้ม จึงทำให้เกิดความหลากหลายของสัตว์หนุนเขาพระสุเมรุหรือสัตว์เทินธรรมาสน์ เช่น รูปเสื่อเทิน มอมเทิน ช้างเทิน หรืออาจจะหมายถึงการจำลองป่าหิมพานต์ตามเรื่องราวที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดกอีกนัยหนึ่ง

1. สัตว์เทินบันไดรูปเสื่อ

ภาพลายเส้นแสดงประติมากรรมแกะสลักไม้รูปเสื่อหมอบเทินบันไดนาค รูปเสื่อแกะสลักด้วยไม้เนื้อแข็งแต้มสีเหลืองแดงลายตามสีธรรมชาติ (วัดสังวรณั้ไก่อาน อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

ภาพลายเส้นแสดงรูปเสื่อเทินนาคอีกแบบหนึ่ง (วัดประดู่ชัย ต.นิเวศน์ อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด)

2. สัตว์เทินบันไดรูปเต่า

ภาพลายเส้นแสดงประติมากรรมลอยตัวแกะสลักไม้รูปเต่าเทินบันไดนาค อาจมีความเชื่อเกี่ยวกับ
เจ้าพระสุเมรุ โดยมีเต่าอวตารแห่งพระนารายณ์แปลงเพื่อหนุนเจ้าพระสุเมรุ
(วัดนิมิตมงคล ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม)

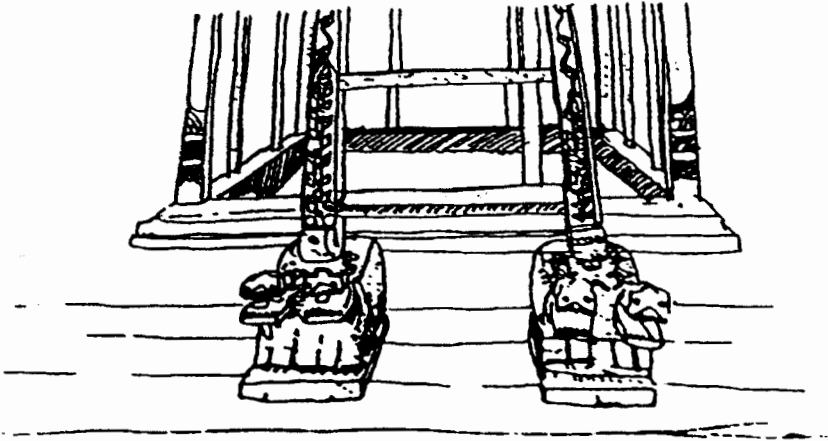
ภาพลายเส้นแสดงเต่าหินบันไดนาค (วัดศรีมงคล บ้านสว่าง ต.สว่าง อ.โพนทอง จ.ร้อยเอ็ด)

3. สัตว์เทินบันไดนาครูปมอม

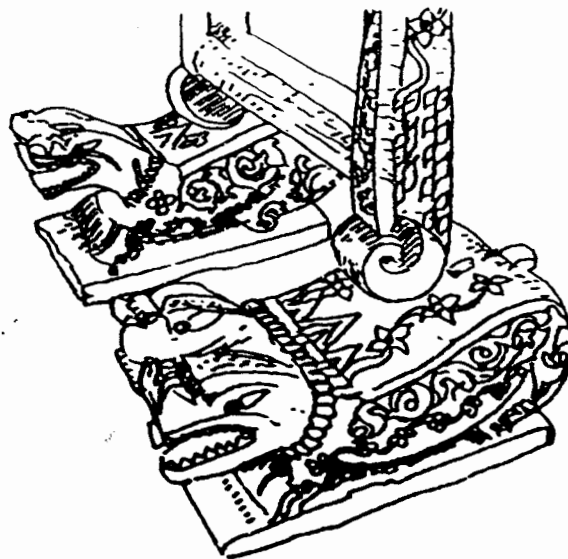

ภาพลายเส้นแสดงประติมากรรมลอยตัวแกะสลักไม้เป็นรูปมอม หรือสิงห์คำ สัตว์ทวารบาลที่คนอีสานนิยมแกะสลักไว้ตามบันไดสิมหรือโบสถ์ (วัดป่าสิทธาราม บ้านคอนหวาย ต.คงสิง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

4. สัตว์เทินบันไครูปมอมสีตัว

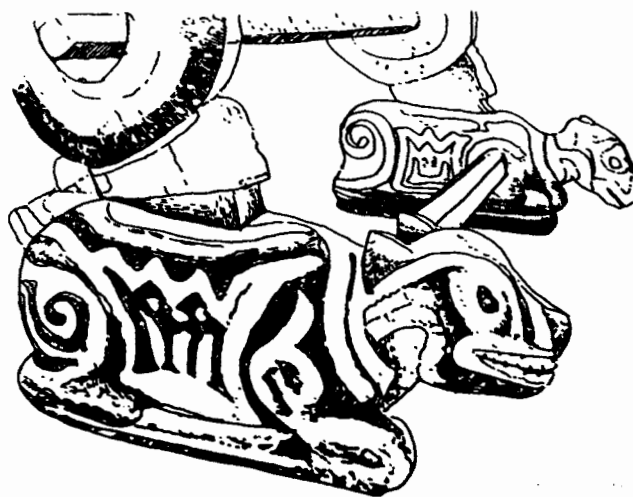
ภาพถ่ายเส้นแสดงประติมากรรมลอยตัวแกะสลักไม้เป็นรูปมอมหรือสิงห์คำ หมอบสองคู่ตัวติดกัน
เทินบันไคนาค นับเป็นสัตว์เทินบันไคนาคที่ดูแปลกตาที่สุด
(วัดศุภกิจเจริญ อ.เมือง จ.หนองคาย)

ภาพถ่ายเส้นแสดงลายละเอียดของมอมแผ่ลำตัวติดกันสองหัว ตกแต่งด้วยการแกะสลักนูนต่ำเต็ม
สีตามจินตนาการ (วัดศุภกิจเจริญ อ.เมือง จ.หนองคาย)

ภาพลายเส้นแสดงรายละเอียดของมอมเทินบันไดนาค ประดับตกแต่งด้วยการแกะสลักเต็มลายตามจินตนาการ
(วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงรูปมอมทำแต่งลายเทินบันไดนาค ซึ่งมีลักษณะสวยแปลกตา
(วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

6. สัตว์เทินบันไดรูปสิงห์

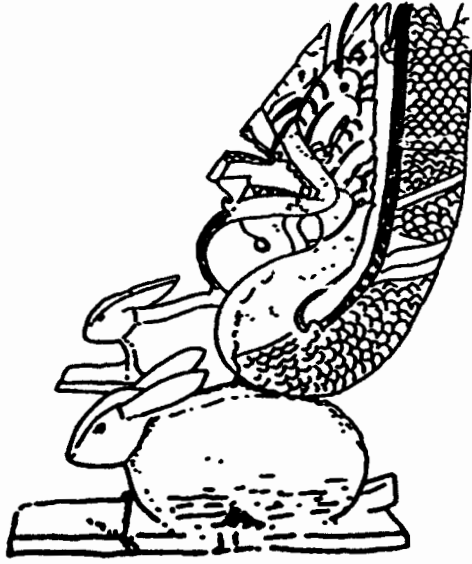
ภาพลายเส้นแสดงประติมากรรมลอยตัวแกะสลักไม้เป็นรูปมอมคู่หรือสิงห์คำ หมอบราบเทินบันไดนาคที่ทอดตัวขมวดม้วนพันกันอยู่ข้างบนเป็นราวบันไดธรรมชาติที่สวยงามอีกหลังหนึ่งที่พบในอีสาน มอมแกะสลักนูนต่ำเต็มสี่ตามจินตนาการของช่าง(วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

7. สัตว์เทินบันไดรูปแพะ

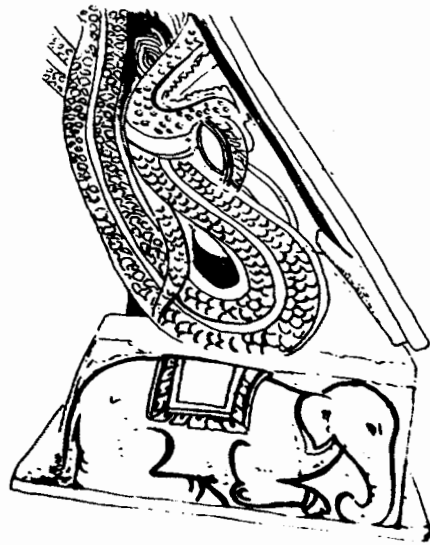
ภาพลายเส้นแสดงรูปสัตว์เทินบันไดแกะสลักไม้เป็นรูปแพะ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ค่อนข้างแปลกปกติจะเป็นสัตว์คู่ร้ายหรือไม่ก็เป็นสัตว์ในตำนานในพุทธประวัติ เช่น เสือ สิงห์หมอบ (มอม) เต่า อวตารของพระนารายณ์ แพะเทินบันไดนาคพบเพียงแห่งเดียวคือที่ (วัดศรีนวลสว่างอารมณ์ อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี)

8. สัตว์เทินบันไดรูปกระต่าย

ภาพถ่ายเส้นแสดงประติมากรรมลอยตัวแกะสลักรูปกระต่ายหมอบสองตัว เทินบันไดนาคนับเป็นสัตว์ที่แปลกอีกชนิดหนึ่งที่พบน้อยมากในการประดับตกแต่งธรรมาสน์ (วัดสมอภาพ บ.ลาดนาเพียง ค.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

9. สัตว์เทินบันไดรูปช้าง

ภาพถ่ายเส้นแสดงสลักเป็นรูปช้างนูนต่ำแถมสี่ หมอบอยู่ภายในแท่งไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าเทินบันไดนาค (วัดสินธาว์ บ.เหล่าไธงาม อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพเล่าเรื่องที่พบในธรรมาสันนิษฐาน

ภาพเล่าเรื่อง หมายถึงประติมากรรมแกะสลักที่มีเจตนาเพื่อบอกเล่าเรื่องราวต่างที่เกิดขึ้น โดยมีเจตนาเพื่อสั่งสอน อบรม หรืออาจเป็นเพียงการบันทึกเรื่องราว หรือเหตุการณ์สำคัญ ที่เกิดขึ้น แทนการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร บางครั้งเรียกว่า ประติมานวิทยา

ภาพเล่าเรื่อง หรือประติมานวิทยาที่ปรากฏในธรรมาสันนิษฐานมีหลายเรื่อง เช่น ภาพเล่าเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน โดยเฉพาะเรื่อง สังข์สินไชย หรือ ท้าวสินไช ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ และที่น่าสนใจคือภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คน เป็นการบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์สำคัญๆที่เกิดขึ้นในเวลานั้น เป็นภาพสะท้อนให้ทราบถึงวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม พิธีกรรม การละเล่น และการทำมาหากินของคนอีสานในยุคนั้น ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะที่น่าสนใจคือภาพสะท้อนการเกี่ยวพาราตีของหนุ่มสาวในยุคนั้น โดยสะท้อนออกมาเป็นงานศิลปกรรมเชิงสังวาสหรือ Erotics Art ความจริงแล้วภาพดังกล่าวอาจไม่ใช่เรื่องแปลกนักสำหรับนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับงานสุปเต้ม (จิตรกรรมฝาผนังอีสาน) ภาพศิลปะเชิงสังวาสนี้ ยังพบเห็นกันโดยทั่วไปในงานสุปเต้มบนผนังของสิม (โบสถ์) ของอีสานเกือบทุกวัด เป็นปริศนาธรรมให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาตีความ ตามแต่สติปัญญาของแต่ละคน

1.ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน

วรรณกรรมท้องถิ่นหรือนิทานพื้นบ้านเป็นขุมคลังอีกแหล่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อช่างในอีสานทั้งช่างเต้มรูปและช่างแกะสลักธรรมาสัน นอกจากเนื้อเรื่องที่สนุกสนานจับใจชาวบ้านแล้วยังแฝงคติธรรมอีกด้วย เนื่องจากชาวอีสานมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงนิยมโยกนิทานพื้นบ้านท้องถิ่นให้เป็นนิทานชาดก ตัวเอกในนิทานจึงมีสภาพเหมือนพระโพธิสัตว์หรือผู้มีบุญ และมักจะมีรูปลักษณะที่ผิดปกติ แตกต่างจากภาพลักษณ์ของคนธรรมดาโดยทั่ว ๆ ไป เช่น พญาคันคาก ท้าวกำกาคำ และสังข์สินไชย เป็นต้น เป็นที่น่าสนใจว่าวรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านี้ ล้วนมีแก่นเรื่องว่าด้วยการพลัดพราก ลักนาง ตามหา รบราฆ่าฟัน ชरณะยอมชนะอธรรม ตัวพระเมื่อรบชนะแล้วต้องให้โอวาท ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันในนิทานพื้นบ้านอีสาน โดยทั่วไปรวมทั้งนิทานเรื่องสังข์สินไชยด้วย

สังข์สินไชย หรือ สินไชย เป็นวรรณกรรมเอกของชาวอีสานในกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่ช่างนิยมนำมาเล่าในงานสุปเต้มและงานแกะสลักธรรมาสันบางส่วน ความนิยมในเรื่องนี้ อาจมาจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อนชาดกในภาคของพระโพธิสัตว์ที่จำแลงร่างมาเป็นสินไชย หรือผู้มีบุญ สินไชย นอกจากจะเป็นผู้เก่งกล้าสามารถแล้ว ยังประกอบด้วยบุญบารมีตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ แถมยังเป็นนักปกครองที่มีคุณธรรม เมื่อปราบ

ศัตรูได้แล้วก็จะอบรมสั่งสอนให้ฝ่ายศัตรูเคารพในจารีตบ้านจารีตเมือง เช่น การสั่งสอนพญานาค
สั่งสอนยักษ์กุมภกัณฑ์ เป็นต้น

เรื่องย่อสังข์สินไชย

นามมาแล้ว ในนครเบ็ญจาลมีพระราชชื่อว่า พระยาสุรราช พระยาสุรราชมีมเหสีเอกชื่อนางจันทาและ มีน้องสาวคนเล็กชื่อนางสุมณฑา นางสุมณฑาเป็นคนที่รูปร่างหน้าตางดงามเป็นที่รู้จักจรจายไปทั่ว เหล่าประชาราษฎร์ในมหานครเบ็ญจาลภายใต้การปกครองของพระยาสุรราชต่างก็มีความสุขสบายดีกันทั่วหน้า

กล่าวถึงยักษ์ร้ายคนหนึ่งชื่อยักษ์กุมภกัณฑ์ ยักษ์กุมภกัณฑ์เป็นยักษ์ที่มีนิสัยดุร้ายและเกร มักเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ต่าง ๆ วันหนึ่งยักษ์กุมภกัณฑ์ได้แปลงร่างเป็นแมลงวัน บินออกไปท่องเที่ยวในที่ต่างๆมาถึงเมืองเบ็ญจาล และได้มีโอกาสพบนางสุมณฑาโดยบังเอิญในขณะที่นางกำลังเดินชมสวนอยู่ในเขตพระราชฐาน พอเห็นนางสุมณฑาก็เกิดหลงรักนางขึ้นมาทันที ว่าแล้วยักษ์กุมภกัณฑ์ก็อุ้มเอานางหนีกลับบ้านเมืองของคนในทันที

พระยาสุรราชพอรู้ว่ายักษ์มาลักเอาน้องสาวของคน ก็ทรงเสียดพระทัยเป็นอย่างยิ่งสุดท้ายพระองค์ทนคิดถึงน้องสาวไม่ไหว จึงตัดสินใจออกบวชเพื่อตามหาน้องสาวอันเป็นที่รัก

พระยาสุรราชได้ออกเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อตามหาน้องสาวของพระองค์ แต่ก็ไร้แววจนมาถึงบ้านของพ่อเศรษฐีคนหนึ่ง พ่อเศรษฐีมีลูกสาวทั้งหมดเจ็ดคนาง ล้วนแต่เป็นคนสวยงามทั้งสิ้น เมื่อพระยาสุรราชได้มาเห็นนางทั้งเจ็ดคน ก็เกิดหลงรักนางทั้งเจ็ด จึงได้เสด็จกลับบ้านเมืองของคนแล้วลาสิกขาบท และได้ส่งทหารมาสู่ขอนางทั้งเจ็ดของพ่อเศรษฐี ทางพ่อเศรษฐีก็ยินดียกลูกสาวของตนให้กับพระยาสุรราชทั้งเจ็ดคน เป็นอันว่าพระยาสุรราชมีมเหสีทั้งหมดแปดคนด้วยกัน

เมื่อเวลาผ่านไปพระยาสุรราชก็หาไม่บุตร ด้วยความอยากมีโอรสไว้สืบราชสมบัติแทนคนพระยาสุรราชเลยให้เมียทั้งแปดไปขอลูกกับอินคาเทวราช เมื่ออินคาเทวราชเห็นจึงส่งให้เทวดามีบุญญาธิการมาเกิด เทวดาองค์แรกลงมาเกิดในห้องของนางจันทา นางจันทาออกลูกเป็นสิ่งที่ตั้งชื่อให้ว่า สิโห เทวดาอีกสององค์ลงมาเกิดในห้องนางลุนผู้เป็นลูกสาวคนสุดท้ายของพ่อเศรษฐี นางลุนคลอดลูกเป็นฝาแฝด คนแรกออกมามีพระขรรค์ติดตัวมาด้วยจึง ตั้งชื่อให้ว่า **สินไชย** คนที่สองออกมาเป็นหอยสังข์จึงตั้งชื่อให้ว่า **สังข์ทอง**

ส่วนลูกสาวอีกหกนางที่เหลือของพ่อเศรษฐีมีลูกเป็นคนธรรมดาไม่มีอิทธิฤทธิ์อะไร เมียทั้งหกเกรงว่าลูกชายของนางจันทาและนางลุนจะได้ครอบครองเมืองเพราะเป็นผู้มีบุญจึงรวมหัวกันบังคับให้โอรสหลวงปู่แก่พระยาสุรราชว่าลูกทั้งสามของนางจันทาและนางลุนเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้านเมือง พระยาสุรราชเมื่อได้ฟังคำนั้นเกิดหลงเชื่อคำทำนายโอรสหลวงปู่จึงได้ให้ทหารจับไล่ นางจันทากับนางลุนพร้อมลูกทั้งสามออกจากเมืองเบ็ญจาล เมื่อเทวดาทราบข่าวจึงเนรมิตบ้านให้อยู่กลางป่าจนลูกทั้งสามเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว

พระยาสุรราชเองก็ยังคงคิดถึงน้องสาวของตนอยู่ จึงมีรับสั่งให้บุตรชายทั้งหกออกตามหา เจ้าอาให้เจอแล้วนำกลับมาขังเมืองเป็งจาลดั้งเดิม บุตรชายทั้งหกเดินทางเข้าป่าจนมาพบกับ สิ้นไชย สังข์ทอง และสีโห ทั้งเก้ากุมารคุยกันไปคุยกันมาจึงได้รู้ว่าเป็นพี่น้องกัน หกกุมารดีใจมาก จึงได้ร่วมกันวางแผนหลอกล่อใช้สิ้นไชยให้ไปตามอาด้วย สิ้นไชย สังข์ทอง และสีโหพร้อมกับบุตรชายทั้งหกจึงได้ออกเดินทางตามหาอาของตน

การเดินทางเพื่อออกตามหาอาในครั้งนี้ต้องผ่านด่านต่าง ๆ มีทั้งด่านงูชวง(งูใหญ่) เป็นงูพิษที่ร้ายแรง สิ้นไชย สีโห และ สังข์ทองได้ร่วมมือกันต่อสู้กับงูชวงจนเป็นฝ่ายชนะ บุตรทั้งหกเมื่อเห็นเหตุการณ์ดังนั้นก็เกิดความกลัวขึ้นสมอง สิ้นไชย และ สังข์ทองสงสาร จึงให้บุตรทั้งหกรออยู่ตรงนั้นไม่ต้องตามไปด้วยและให้สีโหอยู่เป็นเพื่อน

เมื่อสิ้นไชยกับสังข์ทองเดินทางมาถึงแม่น้ำขนาดใหญ่มีน้ำไหลเชี่ยว สังข์ทองจึงแปลงกายเป็นเรือให้สิ้นไชยพายข้ามแม่น้ำและได้พบกับด่านต่างๆดังนี้

ด่านยักษ์ป่า ยักษ์ป่าต่อสู้กับสิ้นไชยและ ถูกสิ้นไชยฆ่าตาย

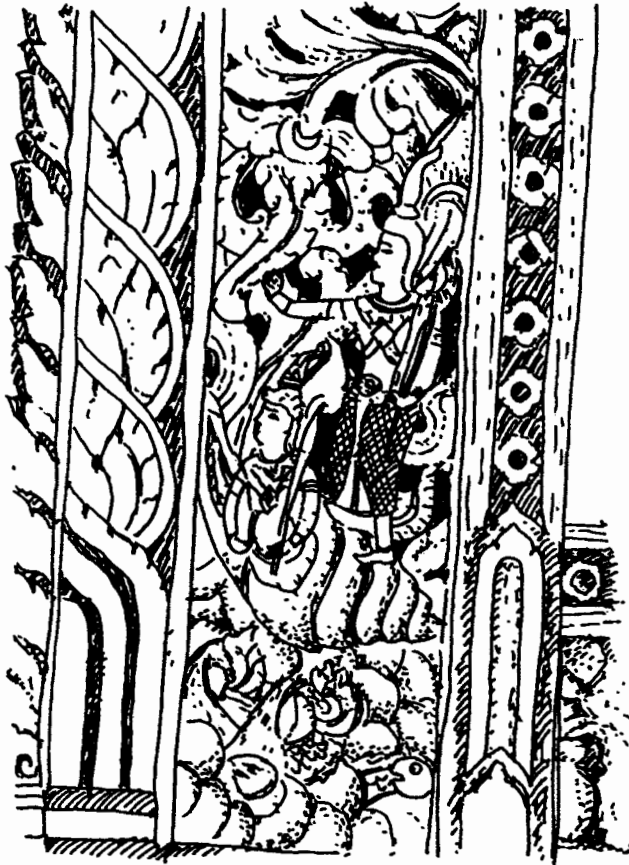
ด่านช้างยักษ์สี่ตน ได้ถูกสิ้นไชยฆ่าตายอีก

สิ้นไชยยังคงออกตามหาอาของตนต่อไปจนมาถึง ดันไม้ที่ออกถูกเป็นผู้หญิงชื่อตันนารีผล สิ้นไชยเกิดอยากได้นางนารีผลมาเป็นเมีย สิ้นไชยจึงได้ต่อสู้กับวิยาธรรเพื่อแย่งชิงนารีผลสุดท้าย สิ้นไชยเป็นผู้ชนะจึงได้นางนารีผลเป็นเมียในที่สุด แม้ได้เมียสมใจ แต่สิ้นไชยยังคงเดินทางออกตามหาอาของตนต่อไปอีก จนมาเจอนางกินรี สิ้นไชยเกิดหลงรักนางกินรีและได้นางกินรีมาเป็นเมียอีกคน

สิ้นไชยยังคงออกเดินทางตามหาอาของตนต่อไปอีก จนมาถึงเมืองเมืองยักษ์ คราวนั้นยักษ์กุมภภณฑ์ได้ออกไปหากินบ่ออยู่ในเมือง สิ้นไชยเลยถือโอกาสชักชวนให้อาของตนกลับเมืองเป็งจาลด้วย แต่ นางสุมณฑาไม่ยอมกลับเพราะมาอยู่กับยักษ์นานจนนางได้หลงรักยักษ์ผู้เป็นสามีเสียแล้ว สิ้นไชยพยายามเกลี้ยกล่อมให้อากลับเมืองด้วย เพราะถ้าอากลับพระยาสุรราชก็จะอภัยให้แม่จันทาและแม่ลูนตามคำบอกของบุตรทั้งหก

ในขณะนั้นเองยักษ์กุมภภณฑ์ก็กลับมาพอดี ทั้งสองได้ต่อสู้กันเป็นเวลานาน ไม่มีใครแพ้ใครชนะ สิ้นไชยเลยไปขอให้สีโหมมาช่วยรบ สีโหมมีอาวุธที่ร้ายแรงมากไม่มีใครจะทานทนได้คือ ร้องเสียงดัง ดังนั้นสีโหจึงแผ่ร้องเสียงดังก้องวาล ยักษ์ทนเสียงร้องของสีโหไม่ไหว จึงขาดใจตายในที่สุด

เมื่อสามีตายนางสุมณฑาจึงได้ยอมกลับเมืองเป็งจาล นางสุมณฑาได้เล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พี่ชายของตนฟัง พระยาสุรราชจึงได้ให้ทหารไปเชิญนางจันทาและนางลูนกลับเข้าเมืองเป็งจาล และอยู่กับกันอย่างมีความสุขนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ภาพลายเส้นแสดงภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เรื่องสังข์สินไชย หรือ สินไชย
 ตอนนี้เป็นตอนที่สินไชยและสังข์ทองกำลังข้ามแม่น้ำเพื่อออกตามหานางสุมลatha ซึ่งเป็นอาของสิน
 ไชย รูปบุคคลแต่งองค์ทรงเครื่องเยี่ยงกษัตริย์ มีธนูเป็นอาวุธขึ้นบนหอยสังข์ คือ สินไชย ส่วนรูป
 บุคคลที่โผล่ออกมาจากหอยสังข์ ถือพระขรรค์เป็นอาวุธคือสังข์ทองผู้เป็นน้อง สังข์ทองให้สินไชย
 ขึ้นบนหลังเพื่อข้ามแม่น้ำ ซึ่งเต็มไปด้วยภัยอันตรายทั้งปวง ภาพเล่าเรื่องตอนนี้บางครั้งสังข์ทองจะ
 แปลงร่างเป็นเรือให้สินไชยขึ้นตามเรื่องเล่าในนิทาน (วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเรื่องสังข์สินไชยตอนนี้คือ ตอนที่
 สีโห และหกกุมาร กำลังเดินทางออกตามหานางสุเมณฑาร่วมกันกับสินไชยและสังข์ทอง สีโห เป็น
 ผู้มีบุญอยู่ในร่างของสัตว์ ผสมระหว่างสิงห์กับช้าง สีโหจึงออกมาเป็นสิงห์แต่มีงวงเหมือนช้าง
 อาวุธที่สำคัญของสีโห คือ ร้องเสียงดังเมื่อใดที่สีโห แผลเสียงร้อยศัตรูก็จะหูแตกตาย เช่นตอนที่สี
 โหรบกับยักษ์กุมภกันซ์จนหูแตกตายแต่ถ้าไม่ใช่ศัตรูก็จะเป็นอะไรเลย (วัดบ้านวังชัย บ.วังชัย ค.
 วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

ภาพลายเส้นแสดงภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเรื่องสังข์สินไชย ในการแกะสลักรูปบุคคล แต่งองค์ทรงเครื่องเยี่ยงกษัตริย์ มีธนูเป็นอาวุธอยู่ในท่ากำลังจ้างธนู คือ สินไชย กำลังออกเดินคงเพื่อตามหาอาของตนคือนางสุมณฑา ตอนนี้เป็นตอนที่สินไชย เดินทางผ่านป่าหิมพานต์ เบื้องบนมีต้นนารีผลซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นเมียของสินไชย ช่างแกะสลักอยู่ในลักษณะของลายปูนกับรูปบุคคลถือเป็นลายประยุกต์ที่สวยงามได้ทั้งองค์ประกอบภาพและเนื้อหาในขณะเดียวกัน(วัดสว่างอรุณ ต. โนน กิ่งอำเภอชำสูง จ.ขอนแก่น)

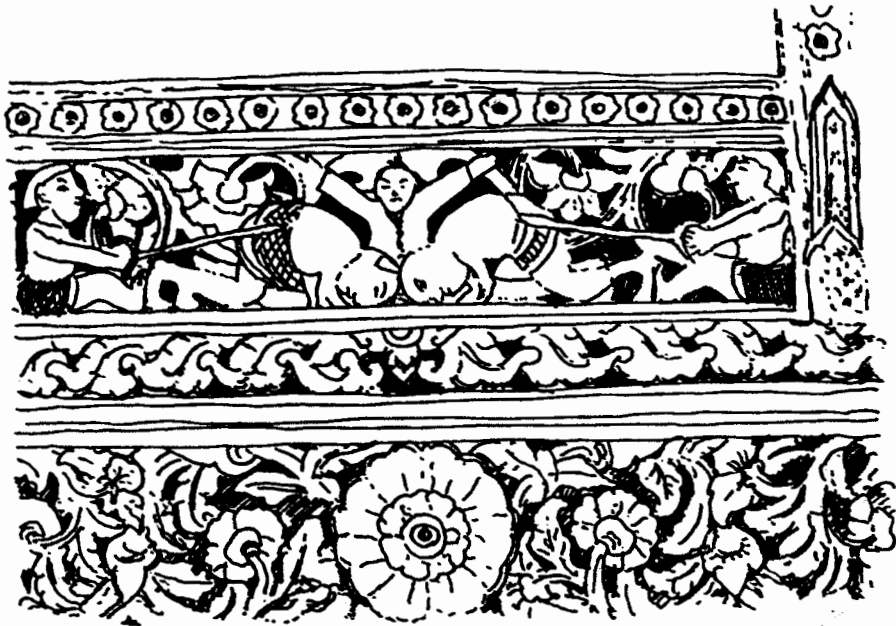
2.ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ภาพเล่าเรื่องที่ปรากฏในงานประดับตกแต่งธรรมาสน์ นอกจากเป็นภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับศาสนา เช่น พระพุทธประวัติ ทศชาติ นิทานพื้นบ้านแล้ว ภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือที่ภาษาช่างเขียนเรียกว่า “ภาพกอก” ยังพบเห็นอยู่บ้างพอสมควร เช่น ภาพแสดงอาชีพ การทำมาหากิน การละเล่น การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวหรือภาพหยอกล้อกันในเชิงสังวาส (Erotics Art) ก็พบเห็นอยู่ไม่น้อย

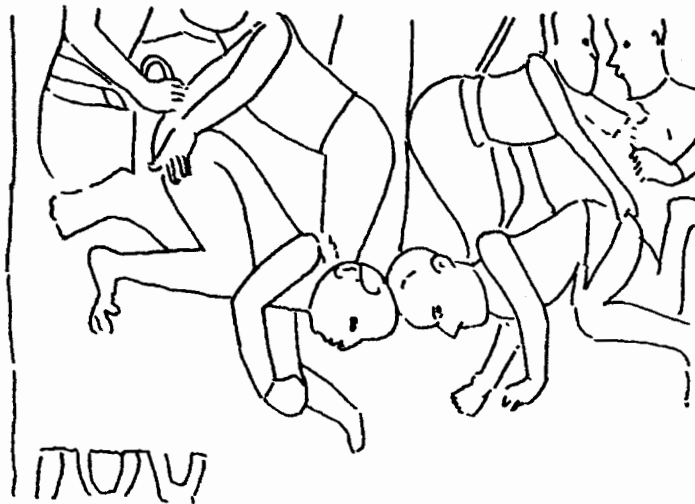
ภาพเกี่ยวกับการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว (Erotics Art)

ภาพลายเส้นแสดงการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวบ้านในภาพชายหนุ่มกำลังประคองกอดหญิงสาวท่ามกลางลายพันธุ์พฤกษา ด้านบนเป็นลายพันธุ์พฤกษาสอดใส่ภาพสัตว์ เช่น นก ลิง และ ตั๊กแตนให้ความรู้สึกอบอุ่นเบิกบาน(วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

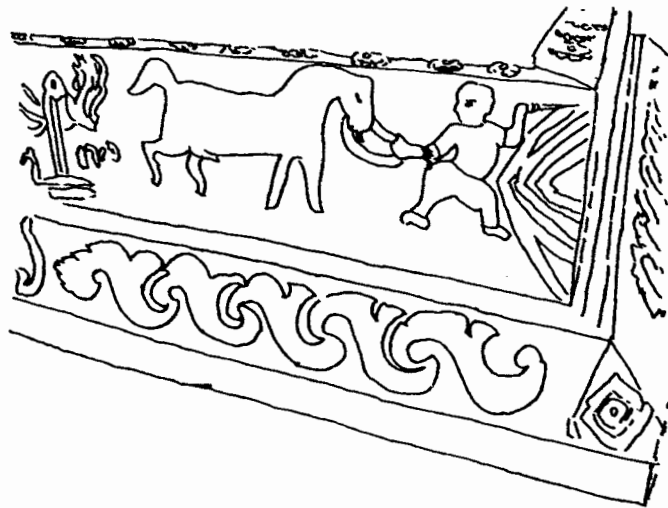

ภาพเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน (หัวล้านชนกัน)

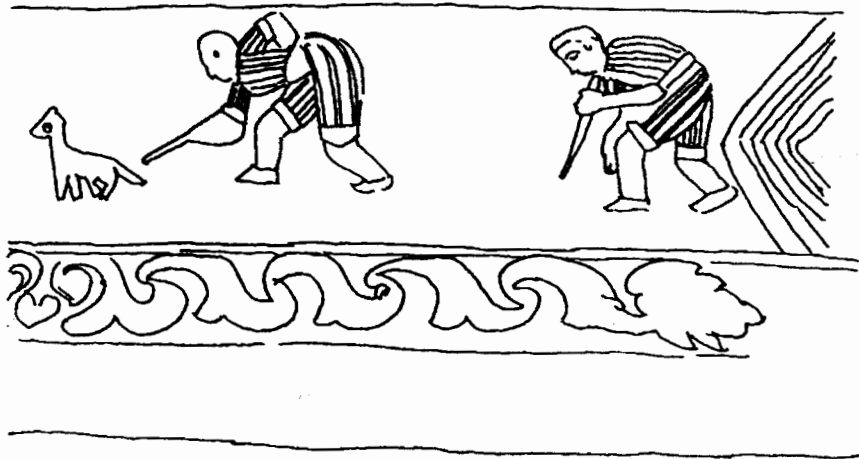
ภาพลายเส้นแสดงการเล่นหัวล้านชนกัน หัวล้านชนกันเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งในภาคอีสาน ภาพลักษณะดังกล่าว นอกจากจะพบในธรรมาสน์แล้ว ยังพบในงานจิตรกรรมฝาผนังในอีสานหลายแห่ง เช่น วัดโพธาราม บ้านคงบัง อ.นาคูน จ.มหาสารคาม วัดพุทธสีมา บ้านฝางแดง อ.ธาตุพนม เป็นต้น ในภาพแสดงภาพบุคคลสี่ระยะล้าน 2 คน กำลังใช้ศีรษะพุ่งชนกันตรงกลางมีรูปกรรมกรคอยแยก เบื้องซ้ายเบื้องขวาของภาพเป็นรูปพี่เลี้ยงถือเชือกคอยดึงหัวล้านทั้งสองไว้ เป็นภาพตลกขบขันสื่อแสดงให้ถึงกระบวนคิของคณอีสานเกี่ยวกับแนวคิและคคิในการดำเนินชีวิต ได้เป็นอย่างดี คคคิที่ได้จากการชมหัวล้านชนกัน ช่างต้องการแสดงออกเพื่อให้ผู้ชมสนุก ตลกขบขัน และแฝงคคิธรรมในเรื่องของการไม่ถือเนื้อถือตัวของคคคิหลักคคคิใหญ่ที่ขอมลคคคิตัวลงมาเพื่อให้ลูกหลานสนุกสนานเมื่อเวลาสอนลูกสอนหลาน เด็กๆเหล่านั้นก็จะเชื่อฟังได้ง่ายขึ้น เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการสอนลูกสอนหลานของคณอีสาน(วัดสว่างอรุณ ค. โนน กิ่งอำเภอช้ำสูง จ.ขอนแก่น)

ภาพแกะสลักรูปหัวล้านชนกัน อีกรูปแบบหนึ่ง พบที่วัดแจ้งใหญ่ อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม
ฝีมือค่อนข้างหยาบแต่ก็ได้บรรยากาศไปอีกแบบ

ภาพลายเส้นแสดงวิถีชีวิตของชาวบ้านขณะงม้ำไปหาน้ำจากภาพนี้สันนิษฐานว่าในอดีตนั้น
คนอีสานมีการเลี้ยงม้าเป็นพาหนะใช้สอยเวลาเดินทาง นอกจากการเลี้ยงโคและกระบือไว้เทียม
เกวียน และเลี้ยงไว้เพื่อทำการค้าหรือที่รู้จักกันดี คือนายฮ้อย ค้าวัว ค้าควาย การเลี้ยงม้าก็เป็นอาชีพ
เสริมอย่างหนึ่งของคนอีสานแทนการเลี้ยงโค และ กระบือ(วัดป่าสิการาม บ.คอนหวาย ต.คงสิง อ.
กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากินของชาวบ้าน

ภาพลายเส้นแสดงภาพแกะสลักเป็นรูปคน สองคนกำลังเดินก้มเก็บสิ่งของบางอย่าง โดยมีหมาเป็นผู้นำ สันนิษฐานว่า ภาพดังกล่าวน่าจะกำลังอธิบายให้เห็นถึงการออกล่าสัตว์อาจเป็นสัตว์ที่จำเป็นต้องมีสุนัขนำหน้าในการคมกลืน ซึ่งคนอีสานในอดีตนิยมนำสุนัขออกล่าสัตว์ด้วย เช่น การออกไล่ล่าพังพอน งูสิง อีเห็น และสัตว์ที่มีกลิ่นอื่น ๆ เป็นต้น(วัดป่าสิการาม บ.คอนหวาย ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ภาพเล่าเรื่องวิถีชีวิตของชาวบ้าน

คนอีสานในอดีตนอกจากการเลี้ยงโคกระบือไว้เทียมเกวียนเพื่อเป็นพาหนะแล้ว บางท้องถิ่นยังนิยมเลี้ยงม้าเพื่อใช้เป็นพาหนะอีกชนิดหนึ่ง ด้วยเหตุว่าม้าเป็นสัตว์วิ่งเร็ว แข็งแรง จึงเหมาะสำหรับงานประเภทที่ต้องการความคล่องตัว รวดเร็ว และต้องเดินทางในระยะไกล ๆ

3. ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก

เรื่องพระเวสสันดรเป็นชาดกอีกเรื่องหนึ่งที่ช่างได้นำมาเล่าลงบนธรรมาสน์ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าโอกาสในการใช้ธรรมาสน์นั้น ในอีสานนิยมใช้ธรรมาสน์ในงานบุญเดือนสี่ หรือที่เรียกว่าบุญผะเหวด เมื่อถึงบุญผะเหวด ชาวอีสานเชื่อว่าหากใครได้ฟังเทศน์มหาชาติหรือเทศน์เล่าเรื่องเกี่ยวกับพระเวสสันดรจนจบจะได้บุญมหาศาล ด้วยเหตุนี้ในธรรมาสน์จึงนิยมแกะสลักเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรประกอบคำเทศนาเพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจเนื้อหาสาระได้ง่ายยิ่งขึ้น

เรื่องพระเวสสันดรชาดก (ฉบับย่อ)

เมื่อพูดถึงเรื่องบุญผะเหวด ต้องนึกถึงเรื่องเวสสันดรชาดก เรื่องนี้ทั้งชาวลาวและชาวไทยส่วนใหญ่รู้เรื่องกันดี จึงขอเล่าแต่เพียงพอสังเขปตามหนังสือเล่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกของ บริษัทคณะช่างว่าเรื่องนี้กล่าวกันว่าเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วพระองค์ได้เสด็จกลับเมืองกบิลพัสดุ์ ขณะเสด็จเข้ากรุงกบิลพัสดุ์นั้นพระญาติที่สูงอายุกว่าพระพุทธองค์ไม่แสดงความเคารพนอบน้อม เพื่อขจัดมานะกษัตริย์ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์จนทำให้เกิดฝนโบกขรวัสส์ตกลงมา (ฝนโบกขรวัสส์มิใช่ฝนธรรมดาท่านว่าลักษณะน้ำฝนมีสีแดง ใครปรารถนาให้ถูกตัว ใครไม่ปรารถนาให้ถูกตัวก็จะไม่ถูกตัวเปือกเหมือนฝนตกถูกใบบัวก้างไปมา) คนทั้งหลายจึงพูดกันว่าเกิดเพราะพุทธานุภาพ ภิกษุทั้งหลายที่ตามเสด็จได้สนทนา กันเรื่องฝนโบกขรวัสส์ พระพุทธองค์ตรัสว่าฝนเช่นนี้ได้เคยตกมาแล้วเมื่อครั้งเราเป็นพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ ภิกษุทั้งหลายจึงได้กราบทูลอาราธนา ให้พระองค์ทรงแสดงเรื่องฝนโบกขรวัสส์ให้ฟัง พระองค์จึงนำอดีตนิทานในเรื่องเวสสันดรมาแสดง จากเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเล่านั้น ได้กลายมาเป็นเวสสันดรชาดก และมาเป็นประเพณีเอาบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวดต่อมาตลอดเรื่องมีเนื้อหาสาระที่ควรกล่าวก็คือ เวสสันดรชาดก มี 1,000 คาถา แบ่งเป็น 13 กัณฑ์ แต่ละกัณฑ์ประกอบด้วยคาถา และเนื้อหาย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

1. กัณฑ์ทศพร มี 19 คาถา กล่าวถึงเหตุที่เกิดมีเรื่องเวสสันดรชาดกเล่าเรื่องอดีตของนางมุสดี นางมุสดีขอพร 10 ประการจากพระอินทร์ก่อกุศลจากสวรรค์ หัวใจของกัณฑ์นี้อยู่ที่พร 10 ประการ เรียกว่า ทศพร ได้แก่

1. ขอให้ให้มีชื่อว่า มุสดี (ผู้มีผิวพรรณน่าสัมผัส นุ่มนวล)
2. ขอให้มีความคำสันทนเหมือนดาเนื่อทราย

3. ขอให้มิฆนควิเวียวสนิทเหมือนสร้อยคอนกยูง
4. ขอให้ได้เป็นมเหสีของพระเจ้าสิพิราช
5. ขอให้ได้ลูกชายผู้ทรงเกียรติและมีศรัทธาในกุศล
6. ขอให้กรรมที่มีลักษณะคล้ายคันธนูอย่าให้ขุนไม่น่าดู
7. ขอให้มิฆวิวรรณะละเอียดงาม
8. ขอย่าให้นมหย่อนยาน
9. ขอย่าให้ผมหงอกขาว
10. ขอให้ได้มีอำนาจปล่อยนักโทษที่จะถูกประหารชีวิต

2. **กัณฑ์หิมพานต์** มี 134 คาถา กล่าวถึงการปฏิสนธินางมุสดี และพระเวสสันดร จนถึงให้ทานช้างแก่พราหมณ์ 8 คน จากเมืองกาลิงคราษฎร์จนถูกเนรเทศ จบกัณฑ์นี้ลงที่พระนางมัทรีพรรณนาป่าหิมพานต์หัวใจของกัณฑ์เน้นเรื่องป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นชื่อป่าใหญ่ในเทือกเขาหิมาลัยทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย สารอยู่ที่การที่พระเวสสันดรเสียดละไมเห็นแก่ตัวสละความเป็นราชอาณาจักร ซึ่ให้เห็นถึงความนิยมในรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยยกให้ประชาชนเป็นใหญ่แม้ถูกขับไล่ก็ยอมปฏิบัติตามกัณฑ์ที่เน้นป่าหิมพานต์

3. **กัณฑ์ทานกัณฑ์** มี 209 คาถา กล่าวถึงพระนางมุสดีทูลขอโทษแทนพระเวสสันดรผู้เป็นโอรสพรรณนาถึงสัตตสดกมหาทาน (การให้ทานของ 7 อย่าง ๆ ละ 700) พระเวสสันดรทูลลาพระชนก (พระเจ้าสีพี) พระชนนี (พระนางมุสดี) พระนางมัทรีรำพันถึงความเป็นหญิงหม้าย จบลงด้วยพระเวสสันดรอำลาพระนครหัวใจของเรื่องอยู่ที่การบริจาคสัตตสดกมหาทาน อันได้แก่ การบริจาค ช้าง ม้า รถ สตรี แม่โคนม ทาสชาย ทาสหญิง แต่ละอย่างแต่ละชนิดล้วนตกแต่งด้วยของมีค่าล้ำเลิศทั้งสิ้นให้ครบสิ่งละ 700 เรียกว่า สัตตสดกมหาทาน

4. **กัณฑ์วันประเวศน์** มี 57 คาถา กล่าวถึงสี่กษัตริย์ คือ พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณฑ์กุมารี และชาติกุมาร เสด็จจากกรุงเชตุครถึงมาตุลนคร พระยาเจตราชทูลบอกทางไปเขาวงกต แล้วพรรณนาภูเขาในป่าหิมพานต์การบำเพ็ญพรตของสี่กษัตริย์ในเขาวงกต หัวใจสำคัญอยู่ที่การเดินป่าพรรณนาหมუნกหมูไม่ตามเส้นทางที่เสด็จผ่านมีธรรมชาติสวยงามกัณฑ์นี้เรียกว่า วันประเวศน์ แปลว่าเข้าไปในป่า

5. **กัณฑ์ชุก** มี 79 คาถา กล่าวถึงชุกอาสาพาพานไปทวงทองของฝากที่ตนเองขอได้แล้วนำไปฝากเพื่อนแต่ถูกเพื่อนนำไปใช้จ่ายเสียหมดเลยได้นางอมิตดาลูกสาวของเพื่อนมาเป็นภรรยาแทน นางอมิตดาอยู่ปรนนิบัติชุกดี นางพราหมณีเพื่อนบ้านอิจฉาก็มุมนำว่าภรรยาสาวของชุกห้ามมิให้ปรนนิบัติชุกนั้นให้ทำตัวสบายเหมือนพวกคน ร้อนถึงชุกต้องเดินทางไปขอกัณฑ์หาชาติ จบลงที่ชุกจากบ้านเดินทางไปพบพราหมณ์บุตรหัวใจสำคัญอยู่ที่ชุกเป็นคนหน้ารังเกียจหน้าตาไม่ดี อาชีพไม่น่าชมเชย พ่อนางอมิตดาก็ไม่ควรเอาอย่าง อมิตดาเป็นคนซื่อสัตย์กตัญญูรู้จักหน้าที่ทำตามหน้าที่ แต่นางพราหมณีเสียศรีความเป็นภรรยา

6. **กัณฑ์จุลพน** มี 35 คาถา เริ่มด้วยพราณเจตบุตรพบชูชก ถูกหลอกว่าเป็นทูตของพระเจ้ากรุงสญชัย จึงรีบออกทางให้ชูชกไปจนถึงอาศรมของพระอัญญาฤๅษี หัวใจของเรื่องเป็นการพรรณนาป่าเล็กป่าน้อยชมป่าไม้ ภูเขาตามเส้นทางที่ชูชกเดินหลงไป จึงเรียกกัณฑ์นี้ว่า จุลพน แปลว่า ป่าน้อย

7. **กัณฑ์มหาพน** มี 80 คาถา กล่าวถึงชูชกเข้าไปกราบพระอัญญาฤๅษีลวงให้ฤๅษีเชื่อภารกิจของตนจนเลื่อมใสแล้วถามเส้นทางไปเขาวงกตพระฤๅษีได้พรรณนาความงามตามธรรมชาติในป่าใหญ่ แล้วรีบออกทางไปเขาวงกตให้แก่ชูชก หัวใจของเรื่องอยู่ที่การพรรณนา ป่าไม้ ภูเขา นก สัตว์นานาชนิดอย่างน่าหลงใหล กัณฑ์นี้จึงได้ชื่อว่า มหาพน แปลว่า ป่าใหญ่

8. **กัณฑ์กุมาร** มี 101 คาถา กล่าวถึง ชูชก ได้เดินทางไปถึงเขาวงกตและเข้าเฝ้าพระเวสสันดรทูลขอสองชาติ – กัณฑ์ พระเวสสันดรตีราคาสองชาติ – กัณฑ์ แล้ววกให้ชูชก พระเวสสันดรทรงปริเทวนาการจบลงที่ชาติและกัณฑ์สั่งความถึงแม่มีตรี หัวใจของเรื่องอยู่ที่สองชาติกัณฑ์ เช่น เมื่อแอบฟังรู้ว่าพระเวสสันดรจะมอบตัวเองให้ชูชกก็รีบไปหลบซ่อนในสระ โบกขรณี ครึ่งจะเดินหันหน้าลงสระก็เกรงว่าจะจับได้ว่าอยู่ในสระเพราะเห็นรอยเดินลงจึงเดินถอยหลังลงสระ เมื่อพระเวสสันดรตามหาพบรอยเท้าก็รู้ว่าอยู่ในสระนั้น เพราะสังเกตเห็นบริเวณที่พบรอยไม่มีรอยเปียกน้ำเลยเมื่อ ได้รับคำอ้อนวอนชี้แจงเหตุผลแล้วทั้งสองก็ยอมและเข้าใจเหตุผลได้ เป็นต้น กัณฑ์นี้จึงได้ชื่อว่ากัณฑ์กุมาร

9. **กัณฑ์มีตรี** มี 90 คาถา กล่าวถึงพระนางมีตรีเดินทางเข้าป่าไปหาเก็บผลไม้และหัวมันเพื่อเป็นอาหารจิ้งหรีดและเพลจากลับถูกสามเสื่อร้ายขวางทางเดินกว่าจะกลับถึงอาศรมก็มีคไม้พบลูกทั้งสอง ซ้ำถูกพระเวสสันดรต่อว่าทรงพิลาปถึงลูกรักจบลงที่พระนางมีตรีสลบไป หัวใจของเรื่องอยู่ที่หัวอกของความเป็นแม่เมื่อลูกรักหายไปแถมยังถูกตัดพ้อจากพระเวสสันดรอีกหัวใจของแม่จึงเสมือนแตกแหลกสลาย

10. **กัณฑ์สักกบรรพ** มี 43 คาถา กล่าวถึงพระอินทร์แปลงเพศเป็นพราหมณ์ มาทูลขอ นางมีตรี เมื่อพระเวสสันดร ประทานให้แล้วก็ถวายคืนได้ประสาทพรให้พระเวสสันดร 8 ประการ

1. ขอให้พระเจ้าสี่พีราชาทรงอภิเษกและเสด็จมาเชิญ ให้เสด็จกลับพระนครดั้งเดิม
2. ขอให้มีความเป็นอำนาจ และสามารถปลดปล่อยนักโทษประหารให้รอดพ้นความตาย
3. ขอให้เป็นที่รักใคร่เป็นร่วมโพธิ์ร่วมไทรให้ความผาสุกแก่คนทุกเพศทุกวัยโดยทั่วหน้า
4. ขออย่าได้ลู่อำนาจแก่สตรี ให้ยินดีเฉพาะภรรยาของตนเอง
5. ขอให้มียาอายุมันขวัญขึ้นมีบุตรสืบสกุลให้ได้ปกครองอาณาประชาราษฎร์ โดยถือธรรมคืออำนาจ
6. ขอให้รักษาหารอันเป็นทิพย์ จงเกิดมีอย่างอุดมสมบูรณ์ แต่บัดนี้เป็นต้นไปทุกวัน
7. ขอให้สิ่งที่ได้รับบริจาคไปแล้ว จงอย่าหมดไป จงบริสุทธิใน 3 กาล คือ ก่อนให้ กำลังให้ และให้แล้ว ไม่เคียดรื้อนในกาลใด ๆ

8. เมื่อจุดจาก โลกมนุษย์แล้วขอให้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตพิภพถ้ากลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก ก็ขอให้สำเร็จพระสัมพันธคุณ ในชาตินั้น แล้วไม่เกิดอีกต่อไป

11. **กัณฑ์มหाराช** มี 69 คาถา กล่าวถึง ชูชก พาสองกุมารเดินทางเข้ามายังเมืองพิชัยเซตุดรของพระเจ้าสีพีราช ถ้ามได้ใจความแล้วพระเจ้าสีพีราชจึงทรงไถ่ตัวสองกุมารให้เป็นไทด้วยข้าวของพันตำลึงทองแล้วทรงเลี้ยงชูชกด้วยอาหารคาวหวานอย่างอุดมสมบูรณ์ชูชกไม่รู้ประมาณในการบริโภคจนท้องแตกตายได้ทรงจัดงานฉลองสมโภชหลานทั้งสองแล้วให้จัดพหลพลโยชาเตรียมเดินทางไปอัญเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จกลับวัง หัวใจสำคัญอยู่ที่พระเจ้ากรุงสญชัย หรือพระบรมศรีสญชัยไถ่หลานทั้งสองเลี้ยงจนพราหมณ์ท้องแตกตาย บางทีเรียกกัณฑ์นี้อีกชื่อหนึ่งว่ากัณฑ์ราชท้องแตก หรือมหाराชท้องแตก อันหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน (มหाराช) เลี้ยงพราหมณ์จนท้องแตกนั่นเอง

12. **กัณฑ์ฉกษัตริย์หรือสักกติ** หรือฉกษัตริย์มี 36 คาถา กล่าวถึง ขบวนลีพลเดินทางจากเมืองพิชัยเซตุดรมุ่งสู่เขาวงกตที่ทรงบำเพ็ญพรตของพระเวสสันดรกษัตริย์ซึ่งหกพบกันด้วยความปิตินดี อัจฉริยะจนถึงสลบเกิดฝัน โบกขรพัสดกกลางมาทุกพระองค์จึงทรงฝันถ้ามไถ่ทูลเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จกลับพระนครพิชัยเซตุดร หัวใจสำคัญของเรื่องอยู่ที่กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์คือพระเจ้าสีพีราช พระนางสุสติ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชารีกุมาร พระนางกัณหากุมารี พบกันเกิดอัจฉริยะฝัน โบกขรพัสดก กัณฑ์นี้จึงเรียกว่า ฉกษัตริย์ แปลว่า หกกษัตริย์ ฝัน โบกขรพัสดครั้งนี้เองที่พระพุทธรองค์ได้เข้าถึงแล้วทรงเล่าเรื่องพระเวสสันดรให้ภิกษุที่ตามเสด็จฟังตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น (ชอบ ดิสวนโลก. 2546 : 60 – 63)

ภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก(ตอนกัณฑ์วันประเวศน์)

ภาพลายเส้นแสดงขบวนเสด็จของพระเวสสันดร ตอนเสด็จออกจากเมืองด้วยรถเทียมม้า เบื้องล่างมีพสกนิกรที่จงรักภักดีคอยส่งเสด็จ (วัดแจ้งใหญ่ อ. โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม.)

ภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก(ตอนกัณฑ์วันประเวศน์)

ภาพลายเส้นแสดงภาพพระเวสสันดร และพระนางมัทรีปลุกอาศรมบำเพ็ญเพียรอยู่กลางแจ้ง รูปบุคคลนั่งพนมมืออยู่ในอาศรม คือ พระเวสสันดร รูปบุคคลที่นั่งพนมมืออยู่ด้านนอกคือนางมัทรี (วัดแจ้งใหญ่ ต.แจ้งใหญ่ อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม)

ภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดร(ตอนกัณฑ์วันประเวศน์)

ภาพลายเส้นแสดงพระเวสสันดรขณะออกเดินป่า(วัดแจ้งใหญ่ ต.แจ้งใหญ่ อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม)

ภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดร(ตอนกัณฑ์กุมาร)

ภาพลายเส้นแสดงตอนชูชกเดินทางมาขอภรรยาชาติกับพระเวสสันดร รูปบุคคลที่นั่งอยู่ในอาศรมคือ พระเวสสันดร ส่วนคนที่นั่งอยู่ข้างนอกคือชูชก ชูชกในภาพนี้เป็นชูชกผอมโซไม่มีพุง(วัดแจ้งใหญ่ ต.แจ้งใหญ่ อ. โทสมพิสัย จ.มหาสารคาม)

ภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดร(ตอนกัณฑ์ชูชก)

ภาพลายเส้นแสดงตอนชูชกกำลังอ่อนวอนขอภรรยาชาติไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมภาพบนภาพเบื้องล่างคือตอนที่นายพรานมาพบชูชกกลางป่า หม่าไล่กัชชุนจนต้องหนีขึ้นไปอยู่บนต้นไม้ (วัดแจ้งใหญ่ ต.แจ้งใหญ่ อ. โทสมพิสัย จ.มหาสารคาม)

4.ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ

ภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติที่ช่างแกะสลักกรรมาสน์นำมาเล่าส่วนมากเป็นตอนที่เจ้าชายสิทธะทรงเสด็จออกผนวชและตอนมารผจญ ไม่พบตอนอื่นๆ อาจเป็นเพราะตอนออกบวชถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอันดับหนึ่งเพราะหากเจ้าชายสิทธะไม่ทรงออกบวชวันนี้ก็จะไม่มีศาสนาพุทธ หรือหากออกบวชแต่พ่ายแพ้แก่มาร พุทธศาสนาก็คงไม่เข้มแข็งเช่นทุกวันนี้ ดังนั้น สองตอนนี้จึงถือเป็นตอนที่สำคัญที่สุด

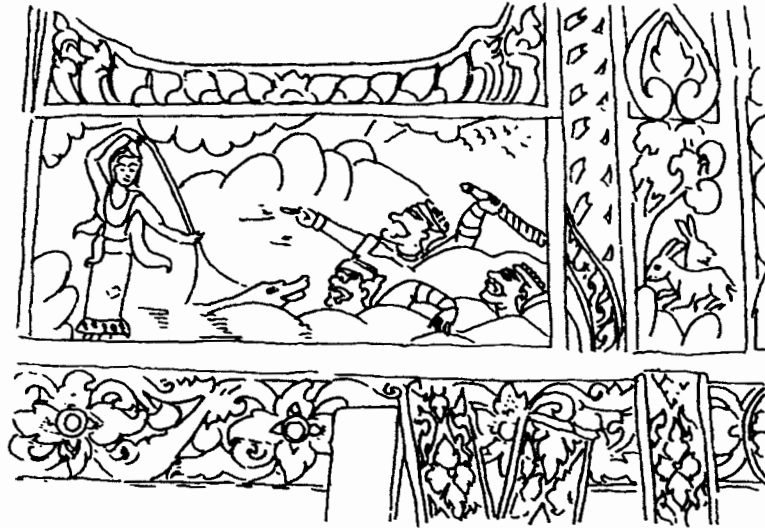
ภาพเล่าเรื่อง ตอนเจ้าชายสิทธะทรงออกบวช

ภาพลายเส้นแสดงภาพสลักรูปบุคคล ซึ่งหมายถึง เจ้าชายสิทธะ กำลังใช้พระขรรค์ตัดพระโมฬีของตนด้านล่างเป็นรูปของฉันทะ ผู้ติดตามและม้าพาหนะ ภาพสลักเล่าเรื่องอยู่ท่ามกลางลายพันธุ์พฤกษาเป็นรูป เครื่องเถาว์ ดอกใบ เป็นลักษณะรูปแบบศิลปะลาวแท้(วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

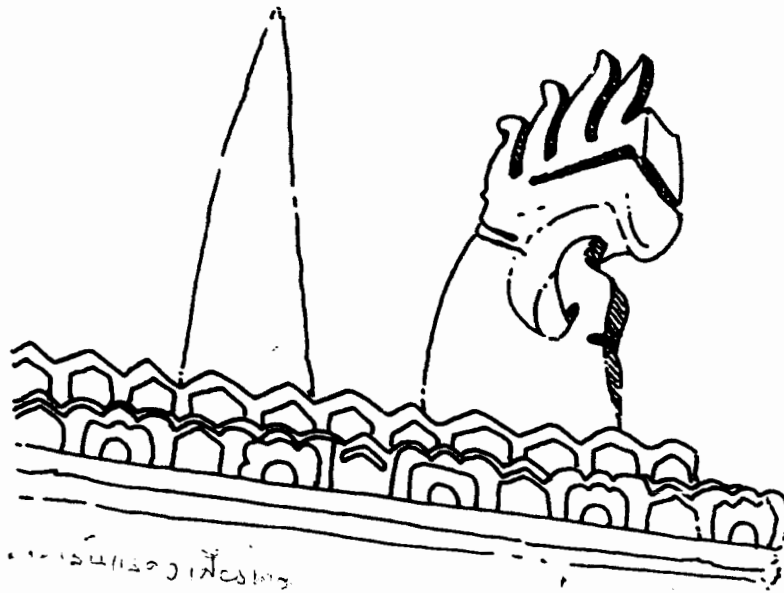
ภาพเล่าเรื่องตอนพระพุทธเจ้าทรงออกบวช

ภาพายเส้นแสดงภาพแกะสลักนูนต่ำเต็มสี่เล่าเรื่องราวตอนเจ้าชายสิทธะทรงเสด็จออกผนวช ในการแกะสลักรูปบุคคลประทับนั่งบนหลังม้าเบื้องล่างมีรูปเทวดา 2 องค์ ประคองม้าของพระพุทธองค์ ถัดขึ้นไปเบื้องบนสลักกลวลายกนกเปลวเทียนแบบช่างบางกอก(สมัยรัตนโกสินทร์) ภาพเล่าเรื่องดังกล่าวยังพบในงานรูปเต็มอีสาน อีกหลายแห่งเช่น วัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูน อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น วัดโพธิ์คำ บ้านน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จ.นครพนม และวัดเวียงรังษี อ.ธาตุพนม จ.นครพนม เป็นต้น(วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

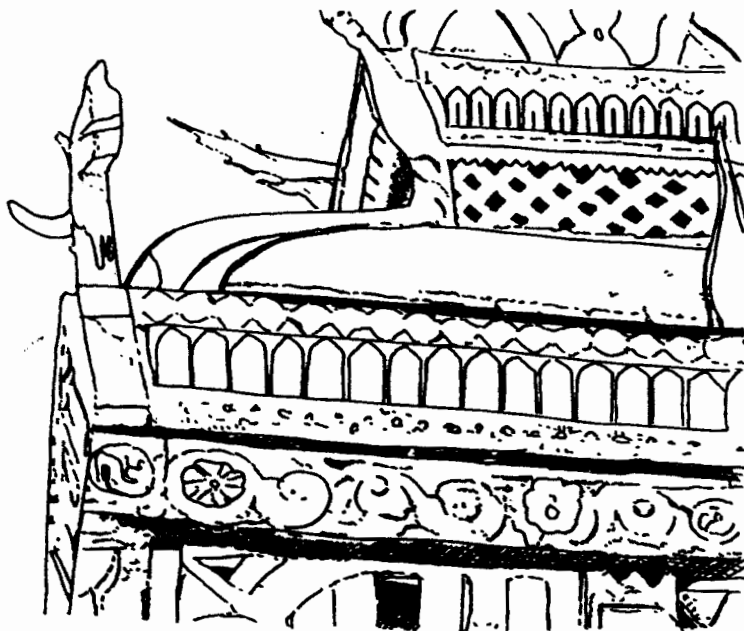

ภาพเล่าเรื่องตอนมารผจญ

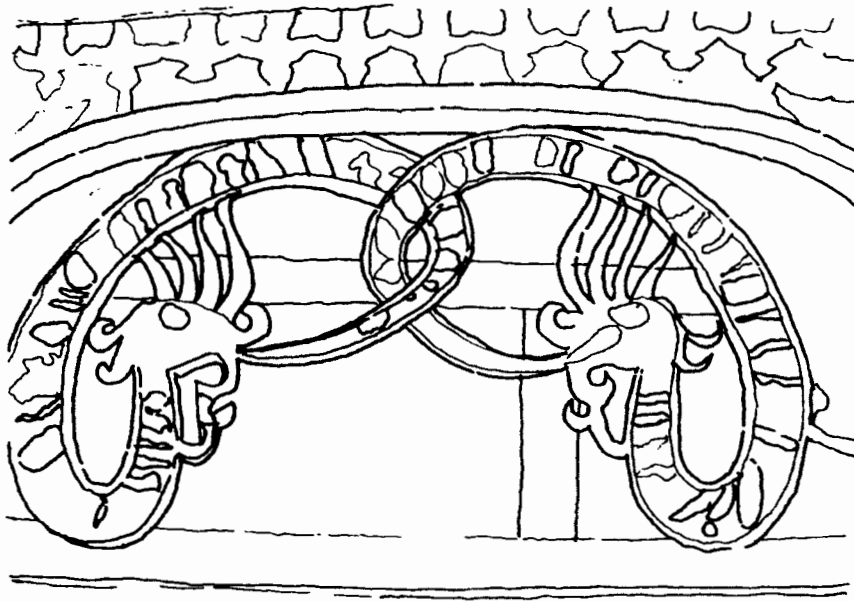
ภาพลายเส้นแสดงตอนมารผจญในพุทธประวัติความว่า ขณะที่พระพุทธองค์กำลังนั่งสมาธิเพื่อปฏิบัติธรรมอยู่นั้นก็มีเหล่ามารมาผจญเพื่อขัดขวางการบรรลุธรรมของพระพุทธองค์ พระแม่ธรณีจึงเข้าขัดขวางเหล่ามารนั้น โดยการบีบมวยผมออกเป็นน้ำท่วมมารทั้งหลาย ตายจนหมดสิ้นในภาพ Sketch นี้เป็นภาพเขียนไม้ใช้ภาพแกะสลัก นับเป็นอีกวิธีหนึ่งในการประดับตกแต่งธรรมาสน์สีที่ใช้เป็นสีน้ำพลาสติกในปัจจุบันอายุของธรรมาสน์นี้จึงคาดว่าน่าจะอยู่ในราว 50 ปีเท่านั้น(วัดสิงขร อ.นาเชือก จ.มหาสารคาม)

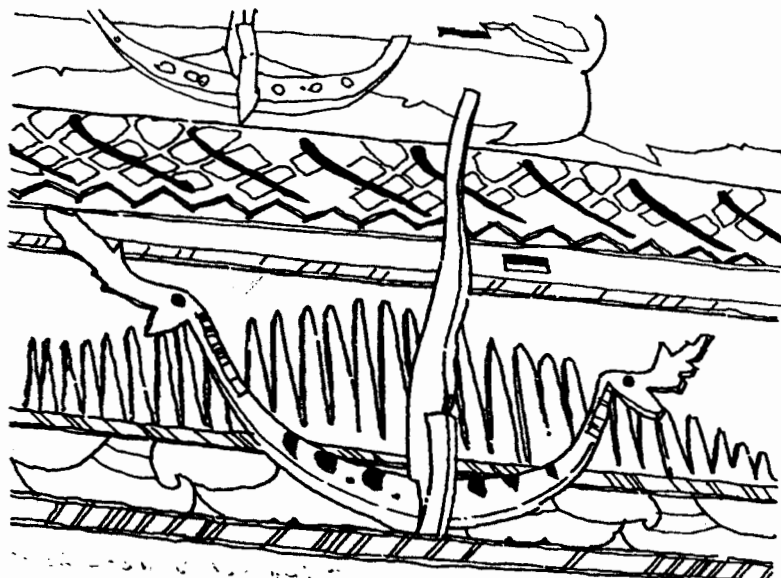
ภาพลายเส้นแสดงเศียรนาค ตกแต่งสันหลังคารรรมาสันเป็นนาคมีหงอนฝีมือก่อนข้างหยาบเป็น
เหลี่ยม (วัดขอนแก่นเหนือ ต.ขอนแก่น อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด)

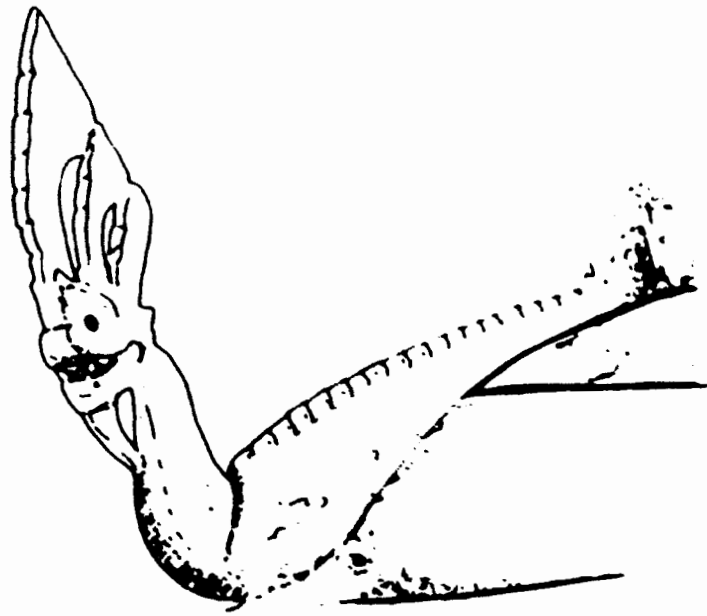
ภาพลายเส้นแสดงเศียรนาค ทำหน้าที่เป็นหางหงส์ ประดับตกแต่งหลังคาเป็นนาคแบบเรียบง่าย
ฝีมือก่อนข้างหยาบเป็นเหลี่ยม (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง ต.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงนาคเกี้ยว 2 คน ประดับตกแต่งบริเวณเชิงของหลังคารรมาสน์ เป็นนาคที่
ค่อนข้างแปลกตาแต่ก็ดูลงตัวดี (วัดศรีภูขันธ์ บ. โศกโก่ง ม.5 ต.กุดหว้า อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

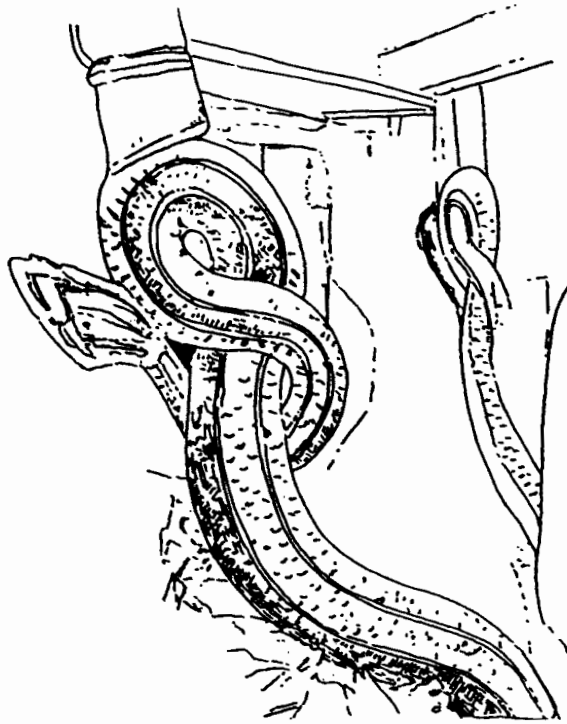
ภาพลายเส้นแสดงนาค ประดับตกแต่งบริเวณเชิงหลังคารรมาสน์อีกแบบหนึ่ง (วัดศรีภูขันธ์ บ.
โศกโก่ง ม.5 ต.กุดหว้า อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

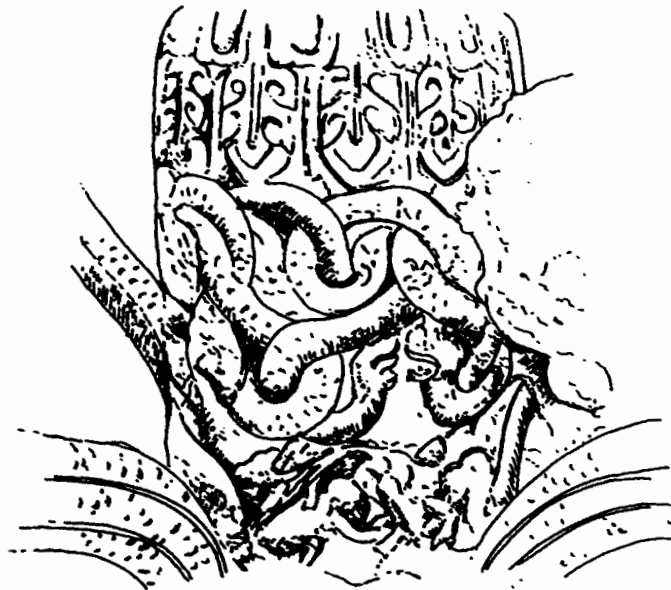
ภาพถ่ายเส้นแสดงเตี๋ยรนาค บริเวณทางหงส์ของหลังคารรมาสน์เป็นนาคมีหงอนมีเคราทำด้วยไม้
แต่มีสีสวยงาม (วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.ภูนิารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

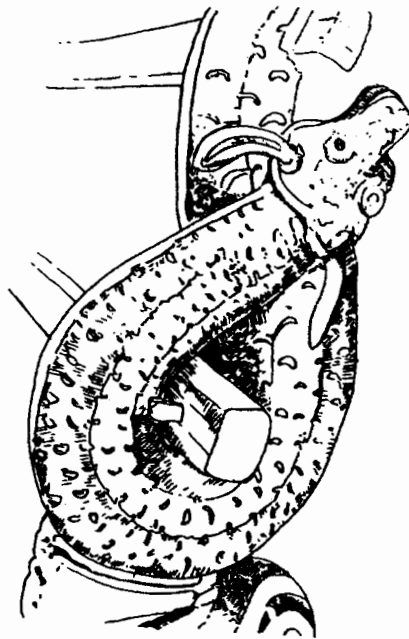
ภาพถ่ายเส้นแสดงนาคประดับตกแต่งสันหลังคา เป็นนาคมีเกล็ดมีหงอนลำตัวนาคแต่งลายเป็น
ใบระกา (วัดโพธิ์ศรี บ.เชียงเหียน อ.เขวาสี อ.เมือง จ.มหาสารคาม)

ภาพลายเส้นแสดงหางนาค ทำหน้าที่เป็นคันทวยนาคค้ำยันระหว่างเรือนธรรมาสน์กับฐานเสาธรรมาสน์เสาเดียว (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

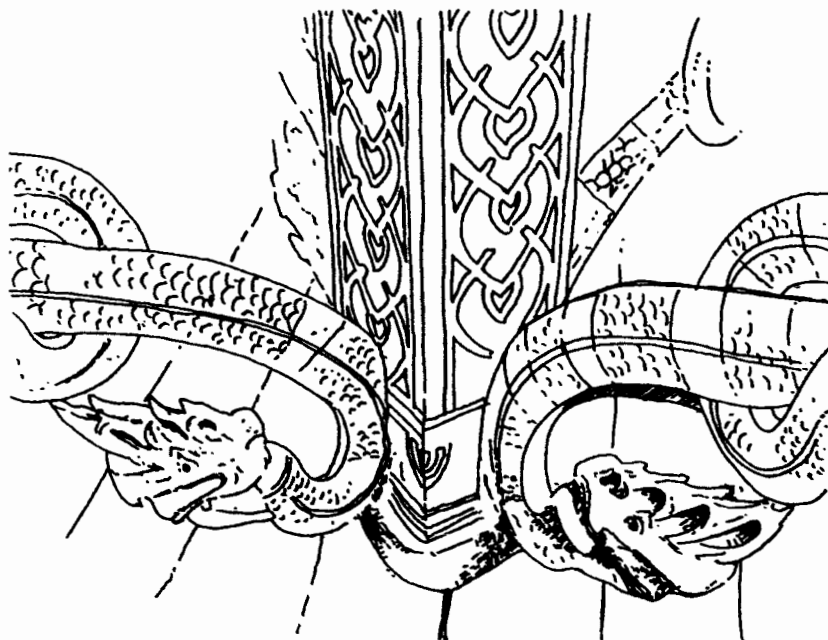
ภาพลายเส้นแสดงนาคพันหรือนาคเกี่ยว ใช้ลำตัวพันกันเป็นลวดสวยงาม สำหรับตกแต่งธรรมาสน์เสาเดียว (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

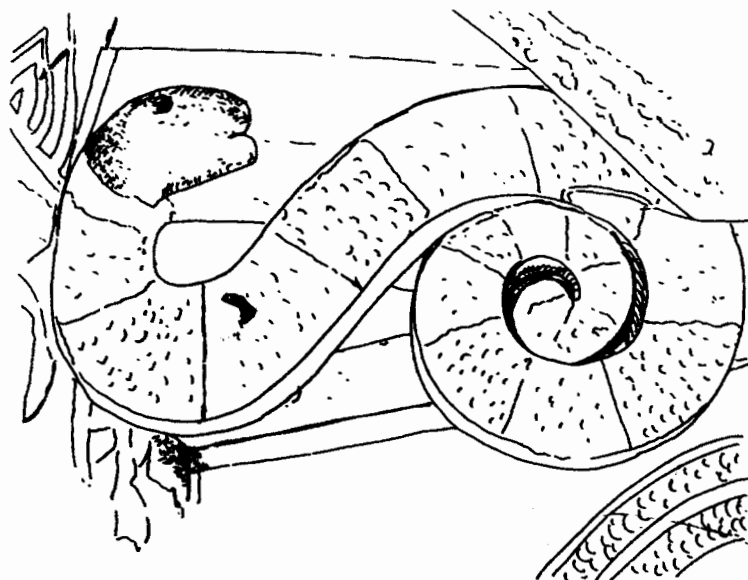
ภาพลายเส้นแสดงนาคพัน ทำหน้าที่เป็นราวบันได สำหรับขึ้นลงธรรมาสน์ที่แปลกคือเป็นนาคมีหู
ไม่มีหงอนไม่มีเคราคล้ายงูขวาง (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงรูปนาคหรือคันทวยนาค ทำหน้าที่ค้ำยันระหว่างเสากับฐานเรือนธรรมาสน์ เป็น
นาคมีหงอนไม่มีเครา (วัดโพธิ์ชัย บ.หนองห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

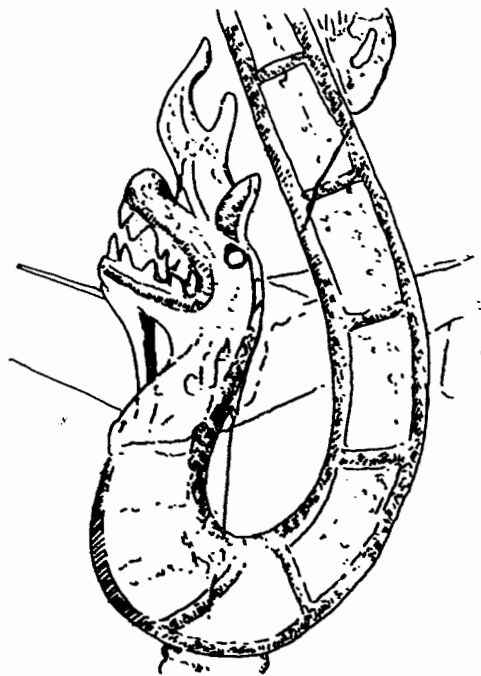
ภาพลายเส้นแสดงคันทวยนาคค้ำยันระหว่างเสากับฐานของเรือนธรรมาสน์ซึ่งธรรมาสน์ลักษณะนี้
มักเป็นธรรมาสน์เสาเดียวของชาวภูไท (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

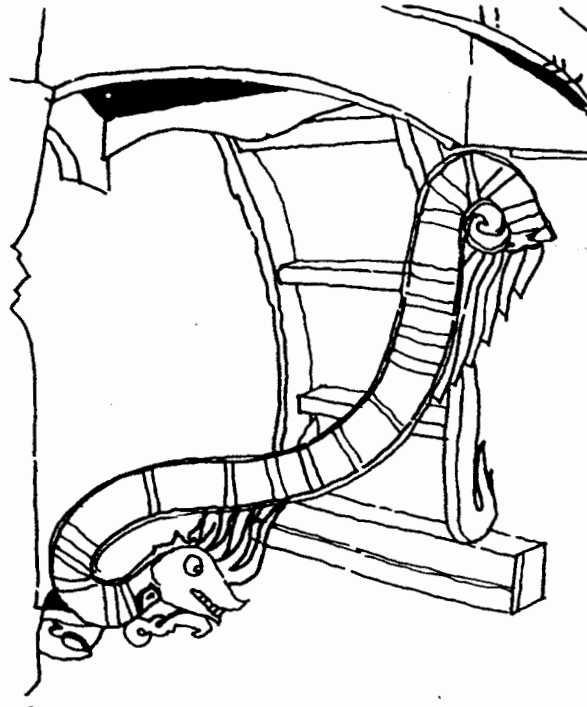
ภาพลายเส้นแสดงนาคประดับบริเวณส่วนฐานของธรรมาสน์ เป็นนาคแบบไม่มีหงอนไม่มีเศรา
คล้ายงูชวง (วัดสินเชาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.ภูผินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

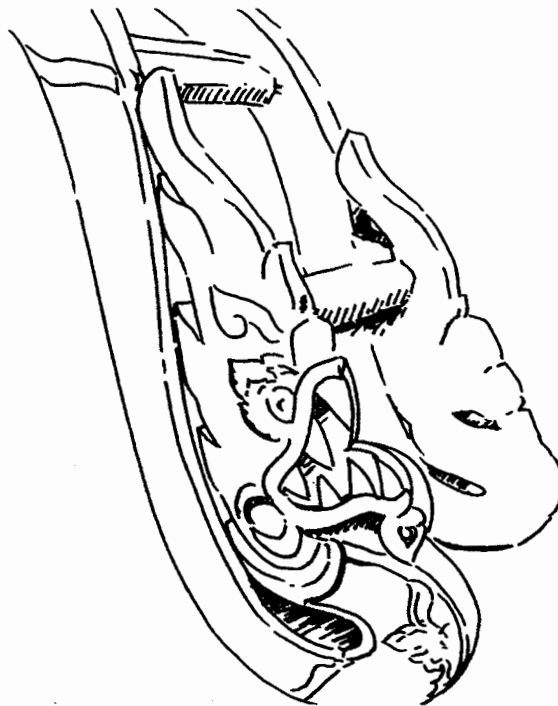
ภาพลายเส้นแสดงรูปนาค ค้ำยันระหว่างเสาที่ฐานธรรมาสน์ (วัดสินเธาว์ บ.เหล่าไฮงาม อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงนาค ประดับตกแต่งบันไดทางขึ้นธรรมาสน์ ปัจจุบันชำรุดแล้ว เหลือเพียงราวบันไดนาคเท่านั้น (วัดหอคำ ต.เหล่าใหญ่ อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงคันทวยนาคค้ำยันระหว่างเสากับฐานของเรือนธรรมาสน์ เป็นนาคมีหงอนมีเครา แต่ไม่มีเกล็ด ใช้เส้นขวางแทนเกล็ดแต่มีสติคูแปลกดี (วัดศรีภูษันธ์ บ.โคกโค้ง ต.กุดหว้า อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงรูปนาค บริเวณหัวบันไดทางขึ้นเรือนธรรมาสน์เป็น บริเวณที่พบนาคมากที่สุด (วัดป่าประชาชนกุล บ.เมืองไพร ต.เมืองไพร จ.ร้อยเอ็ด)

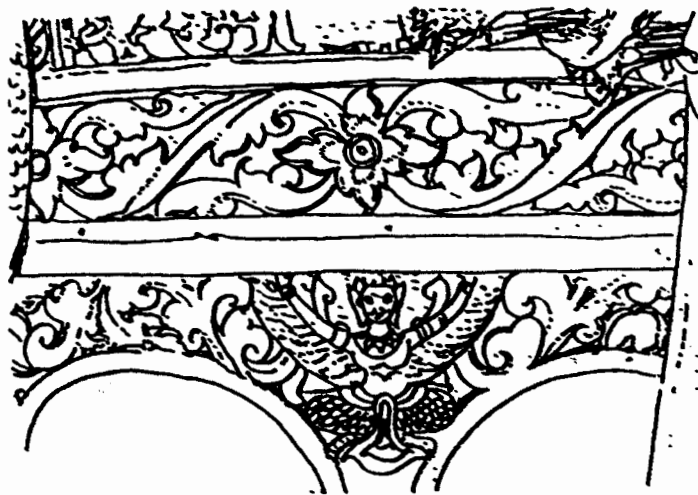
ประติมากรรมแกะสลักไม้รูปนาค บริเวณหัวแม่บันไดทางขึ้นของธรรมาสน์ สลักเป็นนาค 2 คน มีไม้กระดานรองรับเบื้องล่างไม้พบรูปสัตว์ ถ้าตัวนาค นอกจากแกะสลักเป็นเกล็ดตามธรรมชาติ ช่างยังแกะสลักลายพันธุ์พฤกษาเพิ่มเติม ทำให้นาคดูอลังการมากขึ้น
(วัดบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น)

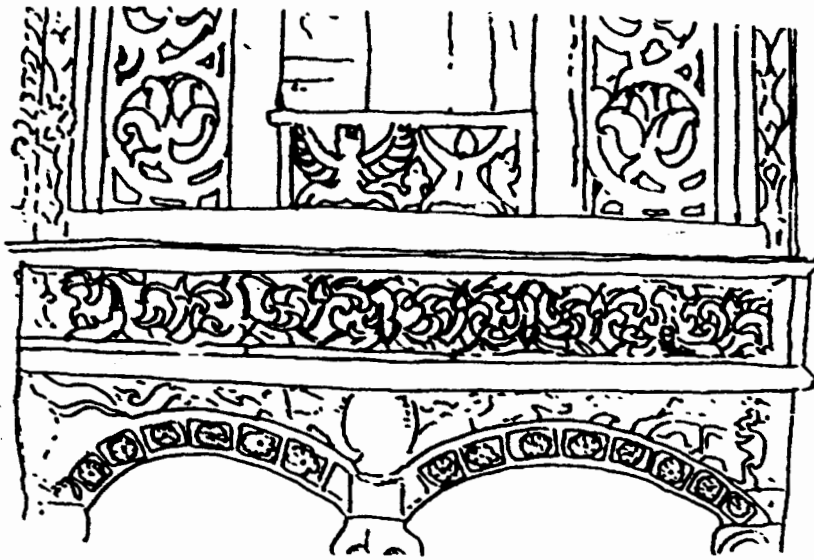
ในภาพนี้ช่างใช้วิธีการฉลุตัดรูปชวง ออกเป็นภาพลอยตัว ชวงวงทั้งสี่ตัวใช้ลำตัวพันเกี่ยวกันคล้ายลักษณะลายสานขัดตะกั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสวยงามและความมั่นคงของลาย ลักษณะของชวงขวยเป็นงูใหญ่คล้ายพญานาคมีหงอน ไม่มีเกล็ด บางท้องถิ่นเรียกรวมปนกันพญานาค
(วัดมหาโพธิ์ญาณชัยสถานมงคล บ.เมย ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ลักษณะของงูชวงนี้ มีลักษณะเด่นคือเป็นงูชวงประยุกต์ค่อนข้างออกในแนว Design โดยเฉพาะลำตัว และเกล็ดข้างค่อนข้างอิสระในกระบวนการคิดไม่ยึดติดในกรอบแนวประเพณีที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ รูปต้นไม้ด้านข้างเบื้องซ้ายของรูปงูถือเป็นต้นไม้ แนว Design ที่ทันสมัยลงตัวอย่างยิ่ง(วัดเจริญสมณกิจ บ.บอน อ.เมือง จ.หนองคาย)

การประดับตกแต่งธรรมาสน์เป็นรูปครุฑ อยู่ในท่ากางปีก บริเวณกึ่งกลางของซังฝั่ง ด้านล่างของเรือนธรรมาสน์เบื้องซ้ายและขวาแกะสลักเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาเหนือ ประติมากรรมรูปครุฑแกะสลักลวดลายพันธุ์พฤกษาตรงกลางเป็นรูปดอกไม้ หรือประจายามก้ามปู (วัดสังวร ไก่นา ต. ไก่นา อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม)

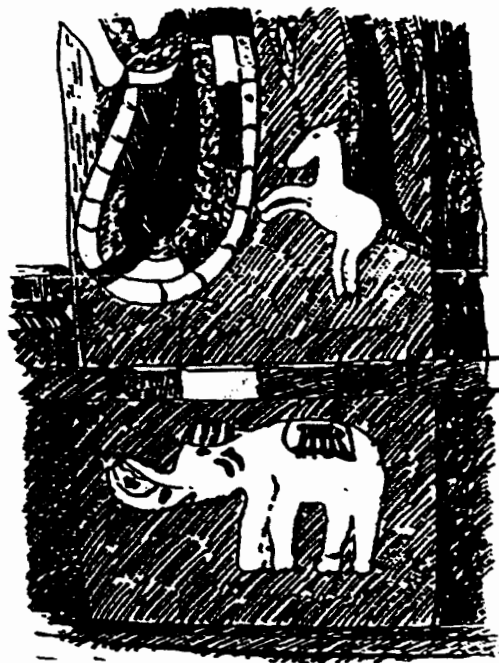
ภาพแกะสลักโดยวิธีการฉลุไม้เป็นรูปครุฑ 2 คน อยู่ในท่าแบกเป็นภาพที่นิยมแกะสลักโดยทั่วไป
ในงานสถาปัตยกรรม ประเภทสิม สถูป ธาตุ เจดีย์โดยทั่วไป
(วัดเสมอภาพ บ.ลาดนาเพียง ค.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น)

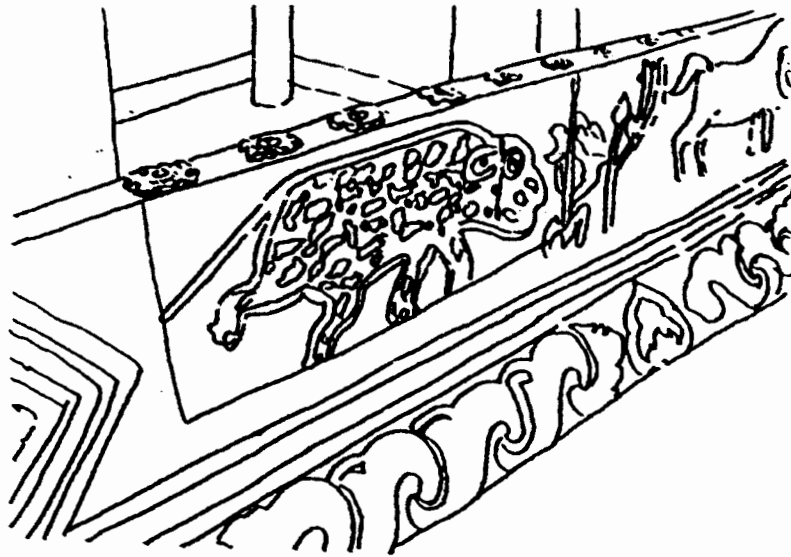
ในภาพคือภาพแกะสลักเต็มสิมุนตำรูปเสือ 2 ตัว อยู่ในท่ามกลางป่าคงคิบ การแกะสลัก
เป็นลักษณะการแกะเลียนแบบธรรมชาติทั้งรูปแบบของเสือและต้นไม้ ไม่มีลายพันธุ์พฤกษาปนแต่
อย่างใด (วัดสีถาน บ.สีถาน ค.คงคิง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

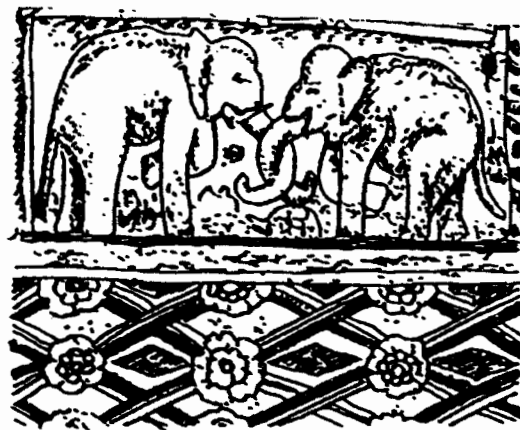
ในภาพเป็นภาพแกะสลักรูปนก 2 ตัว หันหน้าเข้าหากันอยู่ในท่ากระพือปีกบิน ตรงกึ่งกลางของภาพเป็นลายดอกไม้ เบื้องซ้าย-ขวา ของรูปนกเป็นลายพันธุ์พฤกษาแบบประยุกต์กึ่งเหมือนจริง (วัดเจริญสมณกิจ บ.บอน ต.บ้านบ่อ อ.เมือง จ.หนองคาย)

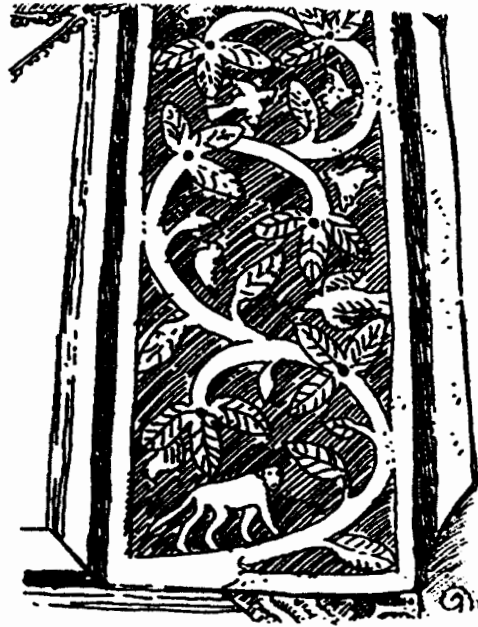
ในภาพคือรูปช้าง และรูปม้า ลักษณะคล้ายการ์ตูนแต่แสดงให้เห็นถึงการเลียนลักษณะของสัตว์ตามธรรมชาติ เช่น ท่าขึ้น ของช้าง ท่ากระโดดเขย่งของม้า ดูแล้วทำให้เกิดความเคลื่อนไหวโดยร่วมจัดเป็นงานศิลปะในแนว Design ประเภทตัดทอนจากธรรมชาติ (วัดเจริญสมณกิจ บ.บอน ต.บ้านบ่อ อ.เมือง จ.หนองคาย)

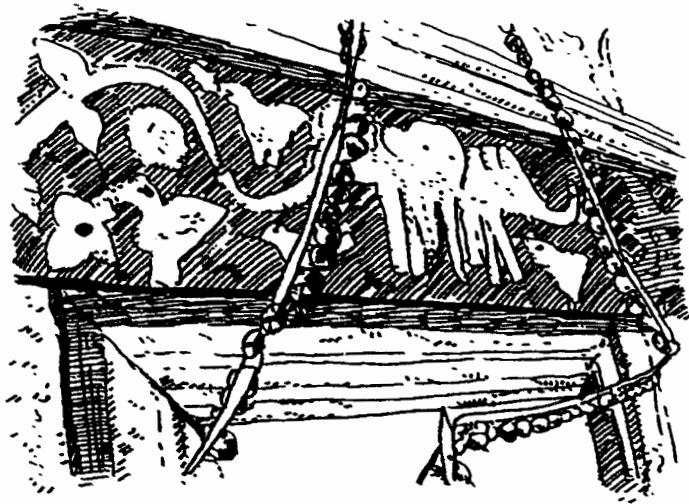
ในภาพลายเส้นนี้ช่างแกะสลักเป็นรูปสัตว์ด้านข้างไม่แน่ใจว่าเป็นรูปอะไร อาจเป็นเสือหรือหมูก่ตามลักษณะเด่นของงานชิ้นนี้คือความกล้าของช่างที่พยายามเลียนแบบธรรมชาติแต่ทำไม่ได้ จึงดูตลก เหมือนคนทำงานไม่เป็นหากมองลึกลงไปอีกมุมหนึ่ง ภาพนี้ คืองาน Design ที่แปลกและหาคุณได้ยากในสกุลช่างประเพณีนิยมทั่วไปในอีสาน (วัดเจริญสมณกิจ บ.บอน ต.บ้านบอล อ.เมือง จ.หนองคาย)

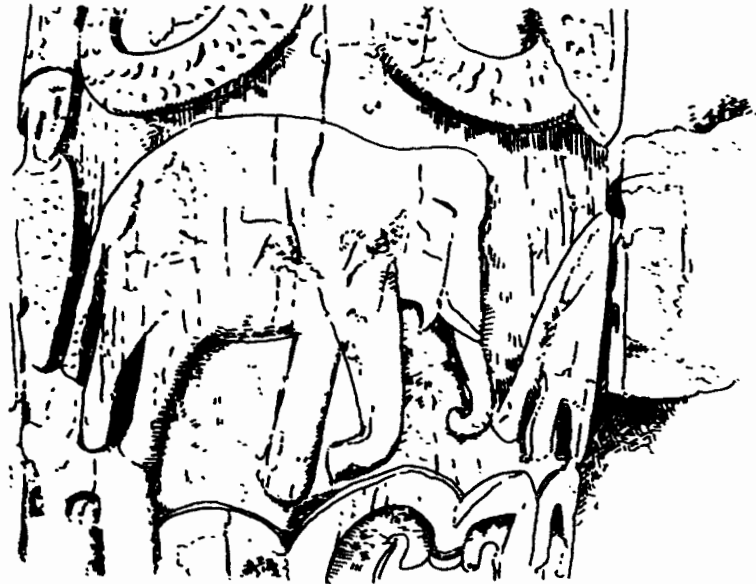
ภาพแกะสลักนูนต่ำแฉ่มสีในงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงฝีมือลายมือของช่างได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพแกะสลักรูปเสือหากดูผิวเผิน ๆ อาจมองเป็นการจัดภาพแบบความสมดุลเท่ากันทั้งสองด้าน (Symetry) ธรรมดา แต่หากมองในแง่ของการจัดองค์ประกอบศิลป์แล้ว จะพบว่าภาพแกะสลักรูปเสือแสดงออกถึงฝีมือและภูมิปัญญาในเชิงช่างได้อย่างลงตัว โดยเฉพาะเสือด้านซ้ายมืออยู่ในท่าเอียงตัวหันหัวกลับ ได้ความรู้สึกรของการเคลื่อนไหวตามธรรมชาติอย่างลงตัว ในขณะที่ช่าง 2 เชือกใช้วงเกี่ยวกันอย่างสนุกสนาน ไม่อึดแข็งทื่ออย่างที่เห็น โดยทั่วไป (วัดสีถาน บ.สีถาน ต.สีถาน อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ภาพแกะสลักนูนต่ำเต็มสี่รูปสี่เหลี่ยมนี้ หากมองเฝิน ๆ คงเป็นได้แค่เพียงงานแกะสลักไม้ของคนที่ไม่มีฝีมือแต่หากมองลึกลงไปถึงภูมิปัญญาของคนอีสานที่ไม่ได้ถูกฝึกสอนมาจากราชสำนักงานชิ้นนี้ คงเป็นตัวแทนครองความสวยซื่อที่ปราศจากการเสแสร้งในงานศิลปะที่เราเรียกกันว่า “ศิลปะบริสุทธิ์” ลึกลงไปท่ามกลางลายพันธ์พฤกษาเป็นรูปกำบังขด แม้จะดูก้อนใหญ่ทื่อทะแต่ก็ดูลงตัวตามประสาซื่อ (วัดมหาโพธิญาณชัยสถานมงคล บ.เมย ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ผลงานแกะสลักนูนต่ำชิ้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความเรียบง่ายของศิลปะอีสาน เห็นถึงความพยายามในการแก้ปัญหาพื้นที่ว่าง โดยการนำลายเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติมาผูกเป็นลาย เครือเถา ก้าน ดอก ใบปนอยู่ในท่ามกลางสัตว์ป่า เช่น นก และช้าง (วัดมหาโพธิญาณชัยสถานมงคล บ้านเมย ต.คงลิ่ง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

ภาพลายเส้นแสดงรูปช้างแกะสลักนูนต่ำ บริเวณเสาธรรมาสน์แบบเสาเดียว (วัดโพธิ์ชัย บ.หนอง
ห้าง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

ปรัชญาธรรมที่ปรากฏบนธรรมาสน์

ธรรมาสน์เป็นศิลปวัตถุที่สร้างขึ้นโดยมีรูปร่างกันคือ ในโครงสร้างของธรรมาสน์จะประกอบด้วยสามส่วน ที่สำคัญคือส่วนฐานส่วนเรือนธรรมาสน์และส่วนหลังคาของธรรมาสน์ ซึ่งในแต่ละส่วนของโครงสร้างยังมีการประดับตกแต่งด้วยงานประติมากรรมและงานจิตรกรรม ช่างได้ใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อตกแต่งให้เกิดความประสานกลมกลืนกัน ทำให้เกิดความงามในธรรมาสน์ขึ้น

ลักษณะโครงสร้างการประดับตกแต่งในแต่ละส่วนของธรรมาสน์นั้นล้วนแล้วแต่แฝงไปด้วยปรัชญาซึ่งวรูทท จันทมูล ได้สรุปไว้ดังนี้ การสร้างธรรมาสน์มีจุดประสงค์เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สร้างจินตนาการ อันเป็นกุศโลบายหนึ่งในการสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยใช้ศิลปวัตถุเป็นสื่อให้เข้าใจหลักธรรม หรือสังขธรรม เมื่อมนุษย์ได้เข้าใจเหตุผลอย่างถ่องแท้แล้วความจำเป็นของวัตถุก็หมดไป เหลือให้เห็นเพียงจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นสังขธรรมชั้นสูงความจริงในขั้นสูงสุดคือสังขธรรมแห่งชีวิติมนุษย์

ดังนั้น ช่างจึงใช้ลักษณะของการประดับตกแต่งถ่ายทอดงานศิลปะ เพื่อเป็นสื่อในการเสนอปรัชญา และมักจะแสดงออกมาในความงามที่ปราศจากขอบเขตจำกัด ปราศจากการแบ่งแยกปราศจากสัญลักษณ์ที่แน่นอน ตลอดจนทั้งลีลาต่าง ๆ ของงานศิลปะที่ช่างแสดงออกโดยนำปรัชญาไปตีความและสรุปผลออกมาเป็นผลงานศิลปะ

1. ปรัชญาธรรมในโครงสร้างของธรรมาสน์ โครงสร้างของธรรมาสน์ที่ปรากฏในภาคอีสาน แบ่งเป็น 3 ส่วน ที่สำคัญคือ ส่วนหลังคา ส่วนตัวเรือนธรรมาสน์ และส่วนฐาน ซึ่งในแต่ละส่วนเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

เป็นที่อยู่ของพระเวสสันดร จุดประสงค์หลักในการสร้างธรรมาสน์ในภาคอีสาน คือ สร้างเพื่อใช้ในประเพณีบุญเดือน 4 หรือใช้ในการเทศน์มหาชาติอันเป็นประเพณีการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ตามคคิของพุทธศาสนา ซึ่งได้นำเอาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกมาเป็นเนื้อหาในการเทศน์ ซึ่งมีทั้งหมด 13 กัณฑ์ แต่ละกัณฑ์นอกจากให้ความรู้ แนวคิดทางด้านวรรณกรรมและวิธีปฏิบัติตนในสังคมแล้ว ยังทำให้ชาวบ้านได้สำนึกถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตสำนึกในการบริจาคทาน ซึ่งถือว่าเป็นจุดสูงสุดในการทำบุญ

จากเนื้อหาในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกได้กล่าวถึงที่อยู่ของพระเวสสันดร คือ พระราชวังในนครสีพีและศาลาอาศรมซึ่งทำวิศณุกรรมเนรมิตให้ตามพระบัญชาของท้าวสักกะเทวราช ซึ่งให้เนรมิตรไว้ ณ เขาวงกต โครงสร้างของธรรมาสน์ ในส่วนที่เป็นหลังคานั้นเป็นสัญลักษณ์แทนปราสาทราชวัง อันเป็นที่ประทับของพระเวสสันดร เมื่อครั้งประทับอยู่ในมหานครสีพี โครงสร้างในส่วนของหลังคาธรรมาสน์ ช่างจะกำหนดให้เป็นหลังคาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไปในแต่ละชั้น จะมีหน้าบันยื่นออกมาทั้ง 4 ทิศ เป็นจตุรมุข โครงสร้างในส่วนที่เป็นตัวเรือนธาตุของ

ธรรมาสน์เป็นสัญลักษณ์แทนศาลาอาศรม ซึ่งทำวชิษณุกรรมเนรมิตตามคำบัญชาของท้าวสักกะ เทวราช ให้พระเวสสันดร พระนางมัทรี โอรสและธิดาซึ่งผนวชเป็นฤาษีพำนักจำศีลภาวนา

โครงสร้างส่วนฐานของธรรมาสน์มีความหมายถึงเขาวงกต อันเป็นที่พระเวสสันดร เดินทางไปจำศีล เนื่องจากที่พระเวสสันดรได้ให้ทานช้าง ประชาชนในนครสีพีโกรธแค้น จึงขับไล่ให้ไปอยู่ที่เขาวงกต

2.เป็นสัญลักษณ์แทนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาลักษณะ โครงสร้างของธรรมาสน์ที่ปรากฏในแต่ละส่วน ยังสามารถตีความให้ความหมายเป็นหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา โครงสร้างที่เป็นส่วนหลังคาของธรรมาสน์ที่ช่างกำหนดให้หลังคาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป และในแต่ละชั้น ยังมีหน้าบันยื่นออกมาทั้ง 4 ทิศ เป็นจตุรมุข เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึง พรหมวิหาร 4 อันประกอบไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันมีความหมายถึงการปฏิบัติของผู้ที่อาวุโสกว่า เป็นต้น

โครงสร้างส่วนฐาน โครงสร้างส่วนเรือนธาตุและโครงสร้างส่วนหลังคาธรรมาสน์สร้างขึ้นจากความเชื่อเกี่ยวกับภูมิและชั้นของสรรพสัตว์ที่อยู่ร่วมกันในโลก อันเป็นแรงบันดาลใจที่เป็นแนวปฏิบัติในปัจจุบัน ให้บรรลุผลในอนาคตในทางที่ดี ไม่ว่าจะเป็นในภพนี้หรือภพหน้าความเชื่อในเรื่องไตรภูมิ ประกอบไปด้วย ภูมิปรโลก ภูมิมนุษย์ ภูมิสวรรค์ ที่สรรพสัตว์จะได้รับ

2.ปรัชญาธรรมในการประดับตกแต่ง งานประติมากรรมเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการประดับตกแต่งธรรมาสน์ ซึ่งมีวิธีการในการสร้างงานส่วนมากเป็นการแกะสลักไม้และการฉลุไม้ โดยรูปแบบของงานจะเป็นประติมากรรมแบบนูนสูงและประติมากรรมลอยตัวในงานประติมากรรมที่พบในการแกะสลักในธรรมาสน์ที่พบในจังหวัดมหาสารคาม แบ่งเนื้อหาที่ปรากฏได้เป็น 3 ลักษณะ คือ กลุ่มรูปพีช กลุ่มรูปสัตว์และกลุ่มรูปบุคคล

1.กลุ่มรูปพีช พีชมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ โดยที่พีชมีความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับพีชทั้งสิ้น แม้ผลงานศิลปกรรม ยังนำรูปทรงพื้นฐานจากพีช (Organic Form) มาประดิษฐ์ดัดแปลงให้มีความสวยงามและวิจิตรพิสดาร บางครั้งอาจไม่รู้ว่ามีร่องรอยหรือรูปแบบมาจากพีชลักษณะดังกล่าวพบได้ทั่วไปตามส่วนประกอบต่าง ๆ ตามศาสนสถาน ลวดลายเหล่านี้ นอกจากจะให้ความสวยงามแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยคติและเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

แสดงถึงการเคารพบูชาต้นไม้ การเคารพบูชาต้นไม้เป็นกิจกรรมทางศาสนาที่เก่าแก่ดั้งเดิมอย่างหนึ่ง เหตุเพราะต้นไม้ให้ทั้งคุณและให้โทษมนุษย์อย่างหนึ่ง ต้นไม้ให้ร่มเงา ให้อาหาร ให้เนื้อไม้ เป็นคุณประโยชน์ที่มนุษย์นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ต้นไม้บางชนิดมีพิษ บางชนิดมีหนาม บางชนิดกรูกร้าง ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ มนุษย์จึงเกิดทั้งความรักและความเกลียดกลัวต้นไม้ ซึ่งเป็นผลให้นำไปสู่การเคารพบูชาต้นไม้ ดังที่ชาวอินเดียมีความเชื่อว่าสตรีจะคลอดบุตร

ต้องขึ้นเหนือกิ่งไม้ เพราะต้นไม้มีพลังพิเศษ ซึ่งเป็นพลังแห่งความอุดมสมบูรณ์ ต้นไม้จะช่วยให้
 กลอดบุตรได้สะดวก ในพระพุทธประวัตินั้น พระพุทธมารดาเมื่อจะประสูติพระโพธิสัตว์ก็ขึ้น
 เหนือกิ่งไม้เช่นเดียวกัน ความเชื่อดังกล่าวนี้ได้สืบทอดสู่หมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม ยังมีการ
 สงวนรักษาป่าของหมู่บ้านไว้ส่วนหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าที่ขนาดย่อมๆ อยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ซึ่งถือ
 กันว่าเป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษเรียกว่าผี "ปู่ตา" ชาวอีสานจะเรียกป่านี้ว่า "คอนปู่ตา" ถือกันว่าเป็น
 สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่มีใครเข้าไปบุกรุกหรือตัดต้นไม้ คอนปู่ตาจึงกลายเป็นป่ากร้าง มีบรรยากาศน่า
 เกรงขาม ในทุกๆ ปีชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีปู่ตาโดยนำเครื่องสักการะเช่นสังเวชัยไปถวายทุกปี ดังคำ
 พังเพยเป็นภาษาล้านนาว่า "ต้นไม้ใหญ่มีผี สาวผู้มีผี" หมายถึงการเปรียบเทียบกับต้นไม้ใหญ่และคน
 สวยงามย่อมสร้างความรู้สึกร่วมกัน เช่นพุทธศาสนิกชนบูชาต้นไม้โพธิ์ เหตุเพราะต้นไม้โพธิ์เป็น
 ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าใช้อาศัยร่มเงาในการตรัสรู้ แม้ในการตรัสรู้พระพุทธองค์ก็ประทับใต้ต้นไม้
 (วรอุทฺธ จันทมูล . 2542 : 209 – 212)

2. กลุ่มรูปสัตว์

สัตว์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติก็มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าพืช มนุษย์
 รู้จักเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน เลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหาร ยารักษาโรคทางชนิดได้จาก
 สัตว์ ตลอดจนเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งมนุษย์นำเอาหนังและขนสัตว์มาประยุกต์ใช้มนุษย์ยังใช้สัตว์
 เอื้ออำนวยความสะดวกในฐานะที่เป็นพาหนะและการสื่อสาร แม้ผลงานด้านศิลปกรรมยังนำเอา
 รูปทรงของสัตว์ (Organic Form) มาประดิษฐ์คัดแปลงให้เกิดความงามลักษณะดังกล่าวพบในศาสน
 สถานโดยทั่วไป ซึ่งลวดลายที่เกิดจากสัตว์ตามธรรมชาติแล้ว ยังพบลวดลายที่เป็นสัตว์ตาม
 จินตนาการของช่างผู้สร้างงานอีกด้วย ลวดลายเหล่านั้นนอกจากจะใช้ประดับให้เกิดความงามแล้ว ยัง
 แผงไปด้วยคติและสัญลักษณ์ทางศาสนามากมาย

เป็นสัญลักษณ์ของธรรมชาติ ชาวบ้านในภาคอีสานโดยทั่วไปยังอาศัยธรรมชาติในการ
 ดำรงชีวิต ฉะนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านจึงมีความเกี่ยวข้องกับสัตว์งานประติมากรรมรูปสัตว์ที่ปรากฏ
 บนธรรมาสน์ จึงจัดได้ว่าเป็นการแสดงถึงธรรมชาติ และมีความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่สวยงามแต่น่า
 กลัว มีนิสัยและการเคลื่อนไหวอย่างลับ ๆ จึงคิดว่าผู้มีพลังลึกลับบางอย่างและมีสติปัญญาเป็นเลิศ
 อีกทั้งช่วงที่สร้างธรรมาสน์ในละแวกบ้านกระบานั้น มีงูอาศัยอยู่ชุกชุม จึงมีการสลักรูปงูไว้บน
 ธรรมาสน์

เป็นสัญลักษณ์ของป่าหิมพานต์ ประติมากรรมรูปสัตว์ ทั้งที่เป็นสัตว์ที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ
 และสัตว์ตามจินตนาการ ที่ปรากฏบนธรรมาสน์ มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าหิม
 พานต์อันเป็นป่าที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี โอรสและธิดาเข้าไปจำศีลภาวนา เพราะถูกเนรเทศ
 ออกจากเมือง อันเนื่องมาจากการให้ทานช้างปึงจัญจาค

การสร้างงานประติมากรรมรูปสัตว์ ทั้งที่อยู่จริงในธรรมชาติและสัตว์ในจินตนาการนั้น
 เป็นส่วนหนึ่งในป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นสื่ออย่างหนึ่งในการเทศน์มหาชาติ เพราะเนื้อหาในชาดกได้

กล่าวถึง ป่าหิมพานต์ไว้หลายกัณฑ์ ทำให้พุทธศาสนิกชนผู้รับฟังพระธรรมเทศนาเกิดจินตนาการ และสร้างอรรถรสในการรับฟังพระธรรมเทศนายิ่งขึ้น

สัตว์ที่ปรากฏในป่าหิมพานต์นั้น แยกออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ สัตว์ที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ และสัตว์ที่เกิดตามจินตนาการ

3.กลุ่มรูปบุคคล

เนื้อหาของงานประติมากรรมที่ปรากฏบนธรรมาสน์ในภาคอีสาน นอกจากปรากฏเป็นรูป พืช รูปสัตว์แล้วยังปรากฏรูปบุคคลในลักษณะต่าง ๆ โดยสามารถแบ่งดังนี้ คือ รูปบุคคลที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา และ รูปบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา

1.รูปบุคคลที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา โดยถ่ายทอดเรื่องราวจากวรรณกรรมที่ใช้เป็น สื่อในการสร้างงานเช่นเรื่องมหาเวสสันดรชาดกและพุทธประวัติ ช่างจะนำตอนที่สำคัญถ่ายทอด เป็นงานประติมากรรมประดับตกแต่งธรรมาสน์

2.รูปบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา รูปบุคคล กลุ่มนี้พบสอดแทรกอยู่กับลวดลาย พรรณพฤกษา เพื่อแก้ปัญหาวริเวณและแสดงอารมณ์ขันของช่าง ซึ่งรูปมนุษย์มักจะทำทางเชิง สักวาส (Erotics Art) นอกจากอารมณ์ขันของช่างแล้ว ยังแสดงถึงปกติวิสัยของมนุษย์ปุถุชนที่ยัง ต้องเวียนว่ายอยู่ในกาม ยังไม่หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา อันเป็นภาพที่แสดงถึงปรัชญาธรรมอย่างหนึ่ง อีกทั้งช่างยังต้องการให้ผู้เข้าฟังเทศน์มหาชาติได้ผ่อนคลายขณะที่ฟังเทศน์ เพราะการฟังเทศน์ มหาชาติมีคติอยู่ว่าจะต้องฟังให้จบในวันเดียว การเทศน์จะใช้เวลาเทศน์ยาวนาน ผู้ฟังเทศน์เมื่อพบ เห็นภาพในลักษณะเช่นนี้จะได้อ่อนคลายช่วยให้นั่งฟังเทศน์ต่อไปได้นานขึ้น

นอกจากนั้นก็มียูบมนุษย์ หมายถึง รูปเทพต่าง ๆ และอสูรต่าง ๆ ที่ปรากฏใน ธรรมาสน์ที่พบในภาคอีสาน รูปเทพที่ปรากฏมีรูปเทวดา ส่วนรูปอสูรที่ปรากฏมีรูปราหูอมจันทร์ รูปเทวดา หมายถึง พระเจ้า เทพเจ้า ผู้อยู่ในสวรรค์ เมฆ กษัตริย์ ท้องฟ้า อากาศ ความตาย ฯลฯ หรือ หมายถึงผู้ทรงสภาวะเหนือความเป็นมนุษย์ (ปิยะศักดิ์ ปักโคทานัง . 25)

คุณค่าของธรรมาสนในด้านตอบสนองความต้องการทางจิตใจ

ชาวอีสานยอมรับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ก่อให้เกิดการรับอิทธิพลในการดำเนินชีวิตอันเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนา และเนื่องด้วยชีวิต ส่งผลให้รูปแบบทางศิลปะถูกกำหนดภายใต้กรอบดังกล่าว แต่ด้วยภูมิปัญญาของพุทธศาสนิกชนในภาคอีสานได้เพียรพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขศิลปะอันเกิดจากอิทธิพลภายนอก เช่น อิทธิพลทางศาสนา อิทธิพลของอาณาจักรที่แวดล้อมให้เหมาะสมกับรสนิยมของชาวอีสาน จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นขึ้นมา บางกรณีซึ่งมีความรู้ค่อนข้างจำกัดนำไปสร้างอย่างคลาดเคลื่อน บางกรณีซึ่งมีความอิสระด้านการแสดงออก สร้างงานให้เกิดความงดงามตามรสนิยม สืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางศิลปะที่แตกต่างกัน หรือคล้ายคลึงกัน หรือเหมือนกัน นับจากอดีตจวบจนปัจจุบัน

สุนทรียภาพของธรรมาสน์แบบอีสานเกิดจากรสนิยมของช่างในท้องถิ่น ช่างได้ดัดแปลงธรรมาสน์จากแรงบันดาลใจให้ตอบสนองความต้องการทางอารมณ์และสุนทรียภาพ บังเกิดความเหมาะสมกับรสนิยมของตนเองและสังคม จนเกิดรูปแบบเฉพาะ สื่อแนวคิดและความหมายทางศาสนาเป็นสำคัญ สุนทรียภาพและลักษณะเฉพาะตัวบางอย่างอาจเกิดจากการริเริ่มขึ้นเองในท้องถิ่น และยอมรับนำเอาแบบอย่างศิลปะของประเทศข้างเคียง หรือต่างภูมิภาค เช่น ศิลปะแบบอย่างลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ศิลปะไทยในภาคกลางของประเทศไทย ศิลปะแบบอย่างจีนในประเทศไทย และศิลปะแบบอย่างญวนในประเทศไทย เป็นต้น โดยคลี่คลายผสมผสานให้เกิดความลงตัว และเกิดความงดงามอันสมบูรณ์เป็นของตนเองมาตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

ช่างผู้สร้างมีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกลงสู่ทางด้านการมองเห็นเพื่อโน้มน้าวจิตใจ พุทธศาสนิกชนผู้เกี่ยวข้องโดยใช้ธรรมาสน์เป็นสื่อชักนำหรืออธิบายแทนคำพูด การสร้างธรรมาสน์เกิดจากจินตนาการผนวกกับความเชื่อถือและเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า และพุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนิกชนมีจิตใจอันสูงส่งเพียงพร้อมด้วยวัฒนธรรม ธรรมาสน์จึงถูกสร้างให้มีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน สามารถชี้วัดระดับความสูงส่งทางวัฒนธรรมของคนอีสานในอดีตและปัจจุบันได้เป็นอย่างดี แม้ว่าต่อมาภายหลัง สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวอีสานโดยรวม ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลวง หรือวัฒนธรรมจากส่วนกลาง ส่งผลให้เกิดการยอมรับธรรมาสน์ที่มีเอกลักษณ์แบบประเพณีประจำชาติจากส่วนกลาง ผลก็คือธรรมาสน์ของชาวอีสานเลื่อมความนิยมไปตามกาลก็ตาม

จากการศึกษาธรรมาสน์แต่ละรูปแบบหรือรูปแบบเดียวกัน มีความงามในระดับที่เหมือนกัน หรือแตกต่างกัน กล่าวคือธรรมาสน์บางหลังปรากฏความงามในลักษณะที่เรียบง่ายไม่หรูหราสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของผู้เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดความรู้สึกเรียบง่าย สมถะ พอเพียง

ธรรมชาติ บางหลังปรากฏความงามในลักษณะที่อลังการ ปลูกเร้าความรู้สึกในความงามหรือดึงดูดใจ ส่งผลให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ขอมรับ และพึงพอใจ

ความพึงพอใจต่อศิลปะในอุดมคติแห่งความงามสามารถพิจารณารายละเอียดจากสิ่งที่เกี่ยวข้องได้โดยการผสมผสานลักษณะเด่นของธรรมชาติที่มีลักษณะอลังการในภาพรวมของโครงสร้าง วัสดุกรรมวิธี และการประสานกันของรูปทรง โดยพิจารณาจากสุนทรียธาตุ 3 ประการ คือ ความงาม (beauty) ความแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity) ซึ่งศิลปกรรมชิ้นหนึ่ง อาจจะมีสุนทรียธาตุเพียงประการเดียว หรือหลายประการผสมกันได้

1. ความงาม (Beauty) มนุษย์สามารถรับรู้ความงามได้ มนุษย์ในสังคมล้วนแสวงหาและพึงพอใจยอมรับอุดมคติแห่งความงามในผลงานศิลปะตามกลุ่มวัฒนธรรมที่ตนเองดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องอยู่ การรับรู้ความงามในผลงานศิลปะเกิดจากการฝึกฝนทางด้านอตวิสัย กับความงามเป็นสิ่งสภาวะวิสัยในผลงานศิลปะนั้น ๆ กล่าวคือ ความงามย่อมปรากฏให้เห็นภายใต้เงื่อนไขแห่งอตวิสัยส่วนหนึ่ง และสภาวะวิสัยส่วนหนึ่ง ความงามเป็นสิ่งที่มิได้อยู่อย่างบริสุทธิ์ในความรู้สึกพิเศษของมนุษย์ที่ถูกกำหนดแบบไว้ด้วยประเพณี และการฝึกฝนเฉพาะตามหลักวิชาเพื่อรับรสหรือซาบซึ้งถึงความงามในผลงานศิลปะ และทำให้ความรู้สึกในสิ่งสุนทรีย์สนุกสนานเพลิดเพลินด้วยการยอมรับผนวกกับความงามเป็นสิ่งสภาวะวิสัย ซึ่งคุณภาพย่อมมีอยู่ในตัวของผลงานศิลปะนั้น ๆ จึงจะก่อให้เกิดความซาบซึ้ง ความงามที่ปรากฏในธรรมชาติสามารถพิจารณาจากลักษณะต่าง ๆ โดยการผสมผสานลักษณะเด่น 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่งคุณภาพแห่งสัดส่วนประการที่สองความเป็นเอกภาพของรูปทรง และประการที่สามความเป็นสากล อย่างไรก็ตามธรรมชาติบางหลังไม่สามารถรับรู้ได้ครบทั้งสามประการ อาจรับรู้ได้เพียง หนึ่ง หรือสองประการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติเหล่านั้น ๆ เป็นสำคัญ

2. ความแปลกตา (Picturesqueness) เป็นคุณค่าทางสุนทรียภาพที่เกิดจากความน่าสนใจ (Point of Interest) โดยการเน้นให้เด่นชัดด้วยทัศนธาตุ การเน้นให้เด่นด้วยสภาวะแวดล้อมโดยรวม (Accentuated) การเพิ่มให้วิจิตร (Enrich) การเพิ่มให้งาม (Embellish) ทำให้แปลกเด่นเกินพอดี (Exaggerated) ทำให้ขนาดและตำแหน่งประดับเหนือกว่าปกติ งดงามมากกว่าปกติ แปลกและเด่นน่าสนใจโดยการทำให้พิลึกพิลั่น (Fantastic) ความเรียบง่าย (Naïve) ความเรียบเกลี้ยง (Plain) ทำให้แปลกโดยให้มีความสลับซับซ้อน (Grotesque) มีความศักดิ์สิทธิ์ (Mystic) ความแข็งขันรุนแรง (Violent) ทำให้แปลกและน่าสนใจ โดยทำให้สูงตระหง่าน (Lofty) ความกล้าแข็ง (Nervous) (ศิลปพิริศรี 2526 : 44-180) ความแปลกตาที่ปรากฏในธรรมชาติ มีลักษณะของการใช้กรรมวิธีที่เหมาะสมเกื้อกูลต่อการสร้างรูปทรงและสอดคล้องกับแนวคิดที่ต้องการแสดงออกด้วยทัศนธาตุ และหลักการจัดภาพ บนส่วนประดับต่าง ๆ ดังนี้

การเพิ่มให้วิจิตร (Embellish) การเพิ่มให้งาม (Embellish) เช่น การลงรักปิดทอง การปิดทองฉลุกระชาย การปิดทองล่องชาด การปิดทองร่องกระฉก ลายรดน้ำ ผลก็คือตำแหน่งลวดลาย

ลวดบัว ตัวภาพ บนส่วนประดับดังกล่าวเกิดความอร่ามเรือง เป็นประกายระยิบระยับ เช่น พนักหลัง ด้านนอกธรรมาสน์ตั้งวัดศรีคุณเมือง ตกแต่งโดยการลงรักปิดทองร่องกระจก ส่วนผนัง หลังคาและ เครื่องยอดหอธรรมาสน์วัดโพธิ์ชัย ตกแต่งโดยการลงรักปิดทอง

การทำให้แปลกเด่นเกินพอดี (Exaggerated) เช่น ขาสีงห์จำนวนสี่ขาบนส่วนประดับหอ ธรรมาสน์วัดทุ่งขุนใหญ่ แสดงออกโดยการปั้นหน้าสิงห์นูนสูงยื่นออกมาจากขา และตกแต่งด้วย การคิดลวดลาย และลงรักปิดทอง

ทำให้ขนาดและตำแหน่งประดับเหนือกว่าปกติ งดงามมากกว่าปกติ แปลกและเด่น น่าสนใจโดยการทำให้พิลึกพิลั่น (Fantastic) เช่น การปั้นปูนตกแต่งเขียนสีรูปสิงห์แบกหอ ธรรมาสน์วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ (ภาพประกอบ 99)

ความเรียบเกลี้ยง (Plain) เช่น ท้องไม้ลูกแก้ว บนส่วนประดับฐานหอธรรมาสน์วัดมหาธาตุ ตกแต่งผิวให้เรียบเกลี้ยงอ่อนโค้ง ทำให้เกิดความรู้สึกเรียบง่าย ก่อให้เกิดความรู้สึกด้านการมองว่า ชัดแจ้งหรือสนับสนุนให้ลวดลายบนส่วนประดับที่อยู่ใกล้เคียง เช่น บัวคว่ำ-บัวหงาย บั้วรวน เกิด ความโดดเด่นยิ่งขึ้น

มีความศักดิ์สิทธิ์ (Mystic) เช่น หอธรรมาสน์วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร มีประวัติความเป็นมายาวนาน อายุมากที่สุด มีขนาดสูงใหญ่ สักส่วน โครงสร้างงดงาม อลังการ เกิดความขลัง และ ศักดิ์สิทธิ์

ความกล้าแข็ง (Nervous) เช่น หอธรรมาสน์วัดโพธิ์ศรี แกะสลักไม้รูปเสื่อโครงลอยตัว ตกแต่งเขียนสี ดวงตาประดับด้วยลูกแก้ว ยืนแบกหอธรรมาสน์ด้วยความมุ่งมั่นในหน้าที่ และมั่นคง ภาระงาน

3. ความน่าทึ่ง (Sublimity) เป็นคุณค่าทางสุนทรียภาพที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกพึงพอใจใน สิ่งมากระทบให้รู้สึกตื่นเต้น ทั้งทางกายและทางใจ เกิดอารมณ์สะเทือนใจ (Emotion)

คุณค่าของธรรมาสน์ในด้านการรับใช้มนุษย์ทางปัญญา

ธรรมาสน์เป็นสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นตามกฎเกณฑ์อันเนื่องในพุทธศาสนา เป็นกรอบ บังคับตั้งแต่การวางผังพื้น รูปทรง โครงสร้างใหญ่ โครงสร้างย่อย ด้วยกรรมวิธีทางศิลปะ และกาวีวิธี ทางวัสดุ ด้วยศักยภาพจากประสบการณ์ทางธรรมชาติ ประสบการณ์ทางสังคมแต่ละท้องถิ่น คอย กำหนดรูปแบบ เลือกรสชาติ ปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มเติมให้เกิดความเหมาะสม สามารถตอบสนอง ความต้องการตามอุดมมุ่งหมายทางกายภาพ และสัญลักษณ์ ระบบสัญลักษณ์ในธรรมาสน์ แสดงออก ตั้งแต่ฐานส่วนฐาน ถึงส่วนหลังคา เปรียบเสมือนเครื่องแสดงสถานะภาพอำนาจ เกียรติยศศักดิ์ศรี และบุญญาธิการเหนือสามัญชน กล่าวได้ว่าสัญลักษณ์ย่อมมีมิติแห่งความหมาย และความสำคัญที่ สิ่งอื่นไม่มี

สัญลักษณ์หมายถึงการทำความเข้าใจให้สูงขึ้นไปสู่ความหมายเหนือรูปธรรม สัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นสะพานทางปัญญาที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่มองไม่เห็น

การศึกษาระบบสัญลักษณ์บ่งถึงสิ่งที่อยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือความคิด หรือด้วยวิธีการใด ๆ นอกจากการเทียบเคียง และกรณีความ

การวิเคราะห์เทียบเคียง การตีความสัญลักษณ์ และปรัชญาธรรมที่ปรากฏบนธรรมาสน์ เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้ได้ข้อค้นพบแนวคิดการสร้างของช่างในอดีตที่ผ่านมาว่าได้นำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา หรือภูมิจักรวาล หรือคติไตรภูมิมาผนวกกับเหตุปัจจัย และกรรมวิธีการก่อสร้างอย่างไร การวิเคราะห์จำแนกสัญลักษณ์ และปรัชญาธรรมออกได้ดังนี้ คือ ลวดลาย ตัวภาพ และปรัชญาธรรม

1. ลวดลาย เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างให้มีรูปทรง หรือแรงบันดาลใจมาจากพืชน้ำ พืชบก โดยถ่ายทอดออกมาให้ปรากฏเหมือนจริง และอุดมคติ ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ตามหลักวิชาให้ปรากฏเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิต ดอกบัวหรืออภินิหาร เป็นพืชน้ำอันสำคัญเปรียบเสมือนชีวิตถือกำเนิดจากน้ำ และก่อให้เกิดมวลสรรพชีวิตทุกรูปแบบ ดอกบัวจึงหมายถึงการกำเนิดอันศักดิ์สิทธิ์ แสดงถึงความคงอยู่อันถาวรและเป็นสิ่งรองรับอันขาดไม่ได้แห่งชีวิตในจักรวาล ถูกนำมาเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาให้สำหรับประดับตกแต่งบนส่วนประดับที่สำคัญ "กัลปพฤกษา" จำแนกออกได้ดังนี้คือ ดอกบัวหลวง (*Nelumbium Speciosum*) นำมาเป็นรูปฐานรองรับรูปเคารพ ดอกบัวแดง ปัทมา ทั้งแบบตูมและบานใช้เป็นสัญลักษณ์เครื่องอุปโภคสำคัญประจำองค์พระเป็นเจ้าของทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ นอกจากนี้ ยังได้สรุปว่า ดอกบัวสี่มุม คือ อภินิหาร อัมภุช กมลา ปัทมา ดอกบัวสีขาว คือ สัติมภุช ศเวตบงกช ดอกบัวสีแดง คือ รัตนบงกช (กรมศิลปากร. 2531 : 9-10) ดอกบัวตามคติพุทธศาสนานิกายมหายานกล่าวว่า ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์มงคลหนึ่งในแปด หมายถึงความบริสุทธิ์ และพลังสร้างสรรค์

จากการศึกษาระบบสัญลักษณ์รูปแบบต่าง ๆ พบว่านำบัวไปใช้บนส่วนประดับอย่างหลากหลาย ตั้งแต่เชิงขา ถึงเครื่องยอด เชิงขา ขา เสา โคนเสา หัวเสา กระจัง บัวกลุ่ม รูปเขียนพระพุทธเจ้าประทับบนดอกบัว ลวดบัว บั้ววน บั้วหลังสิงห์ รูปดอกบัวที่นำมาเป็นส่วนประดับสามารถจัดลำดับชั้นดอกบัว ปัทม นิโลบล ฯลฯ ไว้ในตำแหน่งที่จะต้องรองรับพระองค์ ตามคตินิยมที่ยอมรับกันว่า ดอกบัวเป็นดอกไม้สัญลักษณ์ในทางพุทธศาสนา เป็นเครื่องรองรับมหาบุรุษและรองรับการย่างก้าวพระบาท รองรับการประทับนั่ง ใช้สำหรับบูชาในทางพุทธศาสนา หรือใช้ดอกบัวเป็นเครื่องน้อมสักการะต่อองค์พระพุทธเจ้า กล่าวได้ว่าดอกบัว หรือรูปทรงของกลีบบัวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ เช่น บั้วบนส่วนเริ่มต้น และส่วนสิ้นสุด ได้แก่ บั้วเชิงขาหรือธรรมาสน์ บั้วส่วนฐานส่วนตัว และส่วนหลังคา เครื่องยอด อนึ่งการเลือกสรรวัสดุ อุปกรณ์กรรมวิธีการสร้างเป็นตัวกำหนดทำให้เกิดการสร้างบัวเหลี่ยมบนส่วนหลังคา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการถวายสักการะประดับอยู่เบื้องบน เป็นลักษณะเฉพาะตัวแบบอีสานอย่างหนึ่ง นอกเหนือจาก

การถ่ายทอดรูปทรงคอกบัวยังมีการถ่ายทอดรูปทรงเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาต่าง ๆ เช่น ลายก้นดอก ลายหน้ากระดาน ลายกาบ ลายดอกประจายาม ฯลฯ ลวดลายดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ให้เห็นถึงการถ่ายทอดความงดงามอันเกิดจากการตกแต่งให้บังเกิดความวิจิตร และความอุดมสมบูรณ์ให้ปรากฏบนธรรมาสน์ เปรียบเสมือนสิ่งที่เกิดและดำรงอยู่ในป่าหิมพานต์ หรือปราสาทที่ประทับหรือแท่นบันลັงก์บนสวรรค์ เกี่ยวกับพระแท่นมีการประดับตกแต่งธรรมาสน์ดั้งและธรรมาสน์เคียงบางหลังประดับตกแต่งเพื่อเสริมอำนาจ หรือสถานะภาพพระผู้เป็นองค์แสดงด้วยการตกแต่งเป็นผ้าทิพย์พาดลงมาบนส่วนฐานบัว การประดับดังกล่าวน่าจะได้รับอิทธิพลจากพระแท่นบัณฑุกัมพล ซึ่งถือว่าเป็นพระที่นั่งหรือบัลลังก์ที่แสดงสดเป็นประกายของพระอินทร์ สีของอาสนะดังกล่าวสื่อความหมายถึงสีแห่งชัยชนะหรือ การประดับผ้าทิพย์น่าจะได้รับแรงบันดาลใจจากพระแท่นของเทวสหายและเทพอื่น ๆ แท่นเหล่านั้นปูลาดด้วยผ้าทิพย์หรือดอกไม้ทิพย์

2. **ตัวภาพ** เป็นสัญลักษณ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจการสร้างรูปทรงมาจากสัตว์ ถ่ายทอดออกมาเป็นรูปสัตว์ตามธรรมชาติ สัตว์ในจินตนาการ สามารถจำแนกตัวภาพออกได้เป็นธรรมาสน์แสดงสัญลักษณ์ผู้พิทักษ์ กับแสดงเกียรติและศักดิ์ให้ปรากฏบนส่วนประดับ หรือประกอบในโครงสร้างส่วนย่อย แสดงให้เห็นถึงที่มา บทบาทหน้าที่ และความหมายเหมือนกัน และแตกต่างกัน ดังนี้

1. **แสดงสัญลักษณ์ผู้พิทักษ์** ได้แก่ สิงห์ สิงหาสน์ เสือ มกรคายนาค นาค ราหู ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สิงห์ เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระราชา ความเข้มแข็งชัยชนะ หรือเป็นสิ่งสนับสนุนผู้เป็นองค์ แสดงบนธรรมาสน์ประทับนั่งบนสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ไปด้วยในตัว สิงห์ถูกนำมาใช้บนส่วนประดับธรรมาสน์ เช่น ส่วนขาธรรมาสน์ดั้ง ธรรมาสน์เคียง และหอธรรมาสน์กรณีหอธรรมาสน์วัดทุ่งขุนใหญ่ ประดับขาสิงห์สี่ขา ซึ่งน่าจะได้นำแนวคิดการสร้างเกี่ยวกับสิงห์ในไตรภูมิถา กล่าวคือ ไตรภูมิถากล่าวถึงเครื่องานภูมิมีราชสีห์สี่ง่าพวก คือ ตฤณสิงห์ กาลสิงห์ บัณฑุสิงห์ และไกรสรสิงห์ ตฤณสิงห์และกาลสิงห์ กินหญ้าเป็นอาหาร บัณฑุสิงห์และไกรสรสิงห์ กินเนื้อเป็นอาหาร การนำสิงห์มาเป็นส่วนประดับธรรมาสน์อาจเป็นเพราะว่ายอมรับคติจีนหรือถือว่าพระพุทธรองค์มีพระชาติกำเนิดในวรรณะกษัตริย์ ผลก็คือ การกำหนดความหมายขององค์ประกอบส่วนขาจึงสร้างรูปทรงดังกล่าว หรือรูปของบัลลังก์ที่มีสิงห์พิทักษ์ หรือเพื่อประกอบพระราชอำนาจมาประกอบบนส่วนประดับขาสิงห์ โดยนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับรสนิยมของคนอีสานดังตัวอย่างต่อไปนี้

สิงหาสน์ เป็นรูปสิงห์ประดิษฐ์ขึ้นเป็นเครื่องประกอบ หรือสิงห์พิทักษ์พระผู้เป็นองค์แสดงซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนพระพุทธรองค์ มีลักษณะเป็นสิงห์ปูนปั้นหมอบติดอยู่บนฐานเชิงสองชั้นบนหลังแบกหอธรรมาสน์วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์

เสื่อเทิน กรณีหอธรรมาสน์วัดโพธิ์ศรี และขาเสื่อหอธรรมาสน์วัดสุขาวาส บ้านเวียง เสื่อได้ชื่อว่าเป็นเจ้าป่า เป็นสิ่งสนับสนุนผู้เป็นองค์แสดงบนธรรมาสน์ประทับนั่งบนสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ไปด้วยในตัว การสร้างรูปทรงดังกล่าวอาจจะได้แนวคิดมาจากปีสร้างกับปีนักษัตร คือปีขาล หรือสร้างให้สอดคล้องกับชื่อเจ้าศรัทธา หรือช่างต้องการสร้างให้เกิดขึ้นเพื่อแปลกใหม่ ก็อาจเป็นไปได้

มกรคายนาค ไม้สลักแม่บันได มกรเป็นสัตว์เป็นสัตว์ซึ่งมีรูปร่างผสมจากสัตว์หลายประเภท เช่น ส่วนปาก ขากรรไกรบนเป็นวงข้าง ฟันเรียงเป็นแถว เขี้ยวงอกออกจากมุมปาก ตาพองโต เหนือใบหูมีเขาโผล่ออกมา ในหอธรรมาสน์นิยมนำมาใช้เป็นส่วนประดับโครงสร้างบันได ส่วนที่เป็นแม่บันได เช่น หอธรรมาสน์วัดมหาธาตุ หอธรรมาสน์วัดยางกะเคา มกรอ้าปากกว้างคายนาคท่อนหัวและลำคอกออกมา เรียกว่ามกรคายนาคลักษณะการใช้รูปมกรเพื่อให้เกิดความน่าเกรงขามต่อสิ่งชั่วร้าย สิ่งอัปมงคลที่จะเข้ามาก่ออันตรายที่ หรือรบกวน นับได้ว่าการพัฒนามกรในลักษณะฝีมือของท้องถิ่นผสมผสานกับศิลปะแบบอย่างจีนเกิดขึ้น

นาค ทำหน้าที่เสมือนผู้พิทักษ์ศาสนาการ เบื้องบนหอธรรมาสน์เปรียบเสมือนสวรรค์ หรือเขาพระสุเมรุที่ประทับของเทวดา คัมภีร์ของอินเดียกล่าวถึงยอดเขาพระสุเมรุเป็นแกนของจักรวาล มีนาคอาศัยอยู่ ความเชื่อดังกล่าวสืบทอดมาภายหลังว่าน้ำมีแหล่งกำเนิดมาจาก “นาคภูมิจักรวาล” ซึ่ง นาคหมายถึง ผู้ให้น้ำหรือความอุดมสมบูรณ์

ราหู เป็นอสูรในลัทธิพราหมณ์ นิยมทำเป็นรูปใบหน้าคล้ายมนุษย์ จมูกลักษณะป้าน ดวงตาลน อ้าปากกว้างคาบดวงจันทร์ หรือดวงอาทิตย์ มีมือสองข้าง ประดับยอดข่มหน้าบ้านข่มบันแถลง พนักพิงหลังค่านอกธรรมาสน์ เพื่อให้เกิดความน่าสะพิงกลัว และคอยปกป้องคุ้มครองสิ่งต่าง ๆ บนธรรมาสน์

จากการศึกษาคัวภาพแสดงสัญลักษณ์ผู้พิทักษ์การรับอิทธิพลทางด้านแนวคิดจาก ไตรภูมิ ศิลปะแบบอย่างจีน และศิลปะแบบอย่างญวน ซึ่งนับถือพุทธศาสนานิกายหินยาน และมหายาน อาจเป็นไปได้ว่าช่างจีน หรือช่างญวนเป็นผู้ลงมือสร้าง หรือจ้างช่างท้องถิ่นทำเลียนแบบซึ่งชาวจีนและชาวญวนเมื่อมาอยู่ในสังคมอีสานจึงพยายามปรับตัวให้กลมกลืนกับสังคมส่วนใหญ่หรือช่างในท้องถิ่นประยุกต์ขึ้นเองตามรสนิยมแห่งยุคสมัย

2.แสดงเกียรติ และศักดิ์ ได้แก่ ช้าง แพะ มังกร หงส์ ครุฑ และพระแท่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ช้าง เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ หรือเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ ขอบเขต พละกำลัง และความฉลาด หรือแสดงความหมายมงคลจะช่วยนำไปสู่ความสำเร็จ นิยมนำไปใช้บนส่วนประดับต่าง ๆ เช่น ไม้สลักรูปช้างหมอบสองเชือกทำหน้าที่เป็นเชิงบันไดรองรับแม่บันไดรูปนาคทางขึ้น – ลง หอธรรมาสน์วัดพิจิตรสังฆาราม รูปช้างลงรักปิดทองคำแห่งเป็นพื้นธรรมาสน์ตั้งวัดทุ่งขุนใหญ่

แพะ ใช้ไม้สลักเป็นรูปแพะสองตัวเป็นเชิงรองรับแม่บันไดรูปนาคทางขึ้น - ลง หอธรรมาสน์วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ ตามคติฉนวน หรือจีนแพะเป็นสัตว์มงคล หมายถึง โชคดี และความเจริญรุ่งเรือง

มังกร ตามคติจีน และฉนวน หมายถึง พลังอำนาจ ความยิ่งใหญ่ เป็นเพศชาย นิยมทำเป็นส่วนประดับตำแหน่งหลังคา ส่วนตัวหอธรรมาสน์ หอธรรมาสน์วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ ประดับระหว่างเสา หรือซุ้มส่วนตัวหอธรรมาสน์วัดสิริมหากัจจายน์

หงส์ แสดงถึงความเกี่ยวพันระหว่างบรรยากาศเบื้องบนซึ่งหงส์โอบบินอยู่เชื่อมกับห้วงมหาสมุทรเบื้องล่างที่หงส์ได้อาศัยแหวกว่าย หมายถึงความมีคุณธรรม ความยุติธรรม ศีลธรรม มนุษยธรรม สังฆธรรม นิยมทำเป็นส่วนประดับตำแหน่งหลังคาหอธรรมาสน์ เช่น หอธรรมาสน์วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์

ครุฑ เป็นพาหนะของพระนารายณ์ หรือเป็นเครื่องหมายเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงศักดิ์ของพระองค์ในฐานะสมมติเทพ ใช้กรรมวิธีตกแต่งฉลุไม้ เขียนสีบนผนังส่วนตัวหอธรรมาสน์วัดโพธิ์ศรี

3. ปรัชญาธรรม ปรากฏให้เห็นจากส่วนประกอบโครงสร้าง ส่วนประกอบทางศิลปกรรมแสดงให้เห็นถึงที่มาโดยการรับคติเกี่ยวกับไตรภูมิ ภูมิจักรวาล หลักในทางพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

ฐานหอธรรมาสน์สี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือฐานเขียงมีความหมายเกี่ยวกับอริยสังสี่ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ฐานเขียงซ้อนลดหลั่นกันสามชั้นและห้าชั้น จำนวนตัวเลขดังกล่าวสอดคล้อง หรือ น่าจะสื่อความหมาย หรือสัมพันธ์กับหลักธรรมในทางพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรสิกขา และเบญจขันธ์

ฐานบัว ฐานบัวคว่ำ - บัวหงาย ท้องไม้ลูกแก้ว ฐานบัวคว่ำ - บัวหงาย ท่อไม้ บัว หมายถึง พิชน้าอันศักดิ์สิทธิ์ผุดขึ้นมาเพื่อรองรับพระพุทธเจ้า หรือมหาบุรุษ

ฐานย่อมุมไม้สิบสองลดหลั่นหกชั้น หมายถึง เขตสัตตบริภันท์ หลังคาทรงมณฑป ซ้อนลดหลั่นกันเจ็ดชั้นหมายถึง สุตติภูมิ 7 ในกามภูมิ ประกอบด้วย มนุสสภูมิ จาคุมหาราชิก คาวดึงส์ ยามา कुสิต นิมมานนรดี และปรนิมมิตวสวัตตี และมีการแสดงศักดิ์ส่วนยอดบนสุดของหอธรรมาสน์ โดยการประดับส่วนปลายสุดของปลียอดด้วยลูกแก้ว หรือหยาดน้ำค้างหมายถึง ดวงนิพพาน หรือสุญตา อันเป็นจุดหมายปลายทางพุทธศาสนานิกายหินยาน ดังปรากฏในหอธรรมาสน์วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

หลังคาทรงจัตุรมุข นิยมทำเป็นหลังคาซ้อนกัน 1, 2, 3 ชั้น หลังคาจัตุรมุขแต่ละชั้นประดับด้วยหน้าบันประดับลวดลาย และเครื่องตกแต่งเสาเทวดา และนิยมประดับโถงนาค คือส่วนเศ

รียรของนาคลำคอระหง หรือทำแบบเรียบง่ายประดับขอบบนสุดเหนือออกไก่ ป้านลมสลักเป็นนาคทอดลำตัวลงมา ครีบล้างนาคสลักกลดลายนั่น แขนนางรูปนาคทำหน้าที่ค้ำยันเชิงชาย ไม้สลักตัวภาพกรูปนาคบนส่วนประดับต่าง ๆ ดังกล่าว เปรียบเสมือนน้ำที่ไหลจากเขาพระสุเมรุสู่พื้นดิน-พื้นน้ำเบื้องล่าง ซึ่งเป็นส่วนขาหอธรรมาสน์รองรับฐานบัว อุบาทก อุบาทิกา นั่งอยู่ในกระดิ่งพื้นย่อมได้รับน้ำที่ค้ำลงไหลออกมาเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต จิตใจ และสรรพชีวิต

นอกจากนี้ส่วนหลังคาของหอธรรมาสน์บางหลังไม่ประดับเครื่องยอด และโครงสร้างหลังคา แต่จะทำซุ้มเล็ก ๆ จำนวน 5, 6 ซุ้ม จำนวนตัวเลขของซุ้มแต่ละด้านประดับตัวภาพแทน เช่น ตัวภาพรูปนาค ตัวภาพรูปราหู

ส่วนหลังคาทรงมณฑป ทำเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกัน 2,3,5,6,7,9 ชั้น นอกจากจะสามารถแก้ปัญหาคความรูสึกกดทับหนักได้แล้ว จำนวนตัวเลขแต่ละจำนวนอาจจะมีความหมาย หรือหลักธรรมในทางพุทธศาสนา หรือจำนวนชั้นฉนวนภูมิ ดังนี้คือ

2 ชั้น หมายถึง ไม่สามารถเปรียบเทียบหรือตีความได้

3 ชั้น หมายถึง ไตรสิกขา หรือไตรสรณคม ไตรลักษณ์

5 ชั้น หมายถึง เบญจขันธ์

6 ชั้น หมายถึง สวรรค์หกชั้นในกามภูมิ

7 ชั้น หมายถึง เขาสัตตบริภัณฑ์

9 ชั้น หมายถึง สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

หลังคาทรงมณฑปกำหนดชั้นตามจำนวนตัวเลขดังกล่าวหากนำมาเป็นประเด็นพิจารณาในแง่สถาปัตยกรรม อาจเป็นเพราะว่าช่างทราบ หรืออาจจะไม่ทราบคติ มูลเหตุที่เกี่ยวข้องแต่สร้างขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับโครงสร้าง เกิดความสัมพันธ์ และเป็นเอกภาพกับสัดส่วนโครงสร้างโดยรวมของหอธรรมาสน์ หนึ่งช่างอาจสร้างยอดมณฑปในฐานะรูปจำลองของภูมิจักรวาลขึ้นมาโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ หรือความหมายของจำนวนชั้นซ้อนให้ตรงกับความเป็นจริง แต่ช่างกำหนดชั้นซ้อนขึ้นใหม่โดยเพื่อให้จำนวนตัวเลขเป็นปริศนาธรรมซึ่งผูกตามหลักธรรม หรืออาจลอกเลียนแบบสืบต่อกันมาโดยไม่ทราบมูลเหตุ

หอธรรมาสน์บางหลังทำเครื่องยอดเป็นสัญลักษณ์เขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนปลียอดสลักไม้รูปเหลี่ยมปลายสอบมนประดับไม้สลักรูปนาคหรือเหล็กค้ำรูปนาคประดับส่วนฐานปลียอดลักษณะดังกล่าวหมายถึงปลียอดปลายสอบมนเป็นสัญลักษณ์ยอดเขาพระสุเมรุ ส่วนฐานปลียอดประดับนาคทิศประจำทั้งสี่ทิศ

จักร ทำด้วยไม้สลักทาสี ส่วนคมของจักรหมุนทวนเข็มนาฬิกาสอดคล้องกับการโคจรของดวงอาทิตย์ในจักรวาล วงจักรเป็นเครื่องหมายประจำองค์เมตตริยพุทธ พระผู้ทรงพระเมตตาปราณี มีพระวรกายสีเหลือง สายมาลาขาวเหลืองคาด

นาค เปรียบเสมือนสะพานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์โลก และสวรรค์ หรือเรียกว่า นาคแห่งรุ่งกินน้ำ เป็นเช่นสะพานทอดเชื่อมโยงระหว่างแผ่นดินกับท้องฟ้า โดยยึดถือคติที่ว่ารูป นาคทอดลำตัวส่วนเศียรนาคอยู่เบื้องล่างเปรียบเสมือนโลกมนุษย์ เบื้องบนเปรียบเสมือนสวรรค์ หรือเขาพระสุเมรุที่ประทับของเทวดา คัมภีร์ของอินเดียกล่าวถึงยอดเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นแกนของ จักรวาล มีนาคอาศัยอยู่ ภายหลังพระอินทร์ใช้วัชระฟาดกลางขณคพญานาคขาดเป็นท่อน มีน้ำไหล ออกจากลำตัว ตัวเป็นสาย ๆ ลงสู่โลกมนุษย์ ความเชื่อดังกล่าวสืบทอดมาภายหลังว่าน้ำมี แหล่งกำเนิดมาจาก “นาคภูมิจักรวาล” ดังนั้น นาคจึงหมายถึงผู้ให้น้ำ หรือความอุดมสมบูรณ์ หอ ธรรมาสน์ในภาคอีสานบางส่วนจึงนิยมสร้างแม่บันไดรูปนาคสำหรับขึ้น-ลงหอธรรมาสน์ ตามคติ ดังกล่าว ยกเว้นหอธรรมาสน์วัดโพธิ์ศรี แม่บันไดไม้สลักรูปนาคสี่ตัว ส่วนที่เป็นเศียรนาคอยู่ ด้านบน ส่วนหางยึดติดกับเชิงไม้

ฉัตรสามชั้น ประดับไว้บนหลังคาทรงมณฑปซ้อนกันหกชั้น เหนือฉัตรประดับ ด้วยลูกแก้ว ฉัตรหมายถึงเป็นเครื่องแสดงพระเกียรติยศของพระผู้เป็นองค์แสดงธรรม ซึ่งเป็น ตัวแทนสาวกของพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์เวสสันดร ผู้ทรงเป็นหน่อเนื้อกษัตริย์ และจะได้ เป็นพระมหากษัตริย์ที่มาบำเพ็ญบารมี ฉัตรจึงถูกนำไปประดับให้บังเกิดความเหมาะสมกับ พระมหากษัตริย์ตามคติพุทธศาสนานิกายหินยาน ดังปรากฏบนหอธรรมาสน์วัดพิจิตสังฆาราม

การตีความปรัชญา และวิธีการก่อสร้างธรรมาสน์บ่งชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดของ ช่างในท้องถิ่นซึ่งได้นำเอาหลักในไตรภูมิ ภูมิจักรวาล และพระไตรปิฎก โดยถ่ายทอดออกมาให้ สามารถสัมผัสได้ด้วยสายตา โดยใช้กรรมวิธีการสร้าง การตกแต่งให้เกิดความสมบูรณ์ตามศักยภาพ ของตน และผู้เกี่ยวข้อง กล่าวได้ว่าภูมิจักรวาล ไตรภูมิ และหลักทางพุทธศาสนาล้วนส่วนอิทธิพลต่อ การสร้างให้เกิดรูปแบบองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงความมีอิสระ เสรีภาพ พลิกแพลงตามความพึง พอใจของช่าง หรือผู้เกี่ยวข้อง สามารถลดทอน หรือเพิ่มรายละเอียดปลีกย่อยแทรกเข้าไปในการ แสดงออกโดยมีกรอบทางพุทธศาสนาเป็นตัวคอยกำหนด แม้ว่าบางครั้งจะไม่ครัดเคร่งเท่าใดนัก ซึ่ง อาจเป็นไปได้ว่าเงื่อนไขปัจจัยหลายประการคือ ช่างหรือผู้เกี่ยวข้องมีความรู้จำกัด ขาดทักษะเชิงช่าง ข้อจำกัดทางด้านเวลา หรือช่างหรือผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความสามารถสูง แต่ขาดงบประมาณ หรือ สถานะการณณ์ เหตุปัจจัย เวลาไม่เอื้ออำนวย หรือช่างอาจจะดัดแปลงรูปแบบ องค์ประกอบ โครงสร้างเพื่อให้เกิดวิจิตรพิศดารและพยายามคลี่คลายหาทางออกให้กับตนเองโดยแสวงหา เอกลักษณะของตน จึงก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในสังคม เป็นต้น

ธรรมาสน์แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพุทธศาสนา พระผู้ เป็นองค์แสดง อุบาสก และอุบาสิกา ธรรมาสน์แต่ละรูปแบบแสดงออกถึงความสัมพันธ์กับระบบ ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ของพุทธบริษัทในสังคม ในแง่ของความสามัคคีร่วมแรง ร่วมใจ ร่วม บริจาควัตถุปัจจัยสร้างขึ้น ช่างผู้สร้างจึงได้ลงมือสร้างตามอุดมมุ่งหมาย ให้เหมาะสมกับสังคม ชุม

สมัย แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ทั้งรูปแบบ โครงสร้าง และการตกแต่ง เป็นสื่อโน้มน้าวจิต วิญญาณของชาวอีสานให้เกิดความตระหนัก เกิดการเรียนรู้ พยายามทำความเข้าใจธรรมชาติของ ชีวิต และสรรพชีวิตได้อย่างลุ่มลึกถ่องแท้ ก่อนนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานประยุกต์ใช้สำหรับการ ดำเนินชีวิตประจำวัน ผลแห่งการกระทำดังกล่าวย่อมนำมาซึ่งความสงบ เรียบง่าย สมถะ เกิดสันติ สุขและสันติภาพ

ส่วนประกอบโครงสร้างของหอธรรมาสน์ได้ โครงสร้างขาและเสา ส่วนจากทับ ส่วนเสาของธรรมาสน์ตั้งบานหลังใช้ไม้ท่อนเดียวกัน บางหลังไม้ใช้ไม้ท่อนเดียวกัน มีลักษณะเป็น ขาตรงเป็นเหลี่ยมขาตรงเหลี่ยมลบมุม ขาสลักและหรือขากลึง ขาสิ่งห์ ขาเสื่อ ขานก และรอยขีด ระหว่างขาโครงสร้างพื้นประกอบด้วย ดง พื้น โครงสร้างฐานนิคมฐานเชิง ท้องไม้ ท้องไม้ลูกแก้ว ฐานย่อมุม ฐานบัว โครงสร้างส่วนตัวได้แก่ เสา ผนังโล่ง ผนังโปร่ง ผนังทึบ ราวพนัก ลูกกรง และ พนัก โครงสร้างบันได ได้แก่ แม่บันไดเป็นเหลี่ยม แม่บันไดรูปนาค แม่บันไดรูปนาคมีเชิงเป็นแผ่น ไม้ แม่บันไดรูปนาคมีเชิงเป็นรูปสัตว์ ชั้นบันไดอยู่ระหว่าง 3 – 7 ชั้น โครงสร้างหลังคา ได้แก่ หลังคาทรงจั่ว หลังคา ทรงจัตุรมุข และหลังคาทรงมณฑป

ส่วนประกอบทางศิลปกรรม แบ่งออกได้เป็นส่วนประกอบทางรูป กับ ส่วนประกอบทางวัสดุและกรรมวิธี ส่วนประกอบทางรูปจำแนกออกได้สามลักษณะ คือ ลวดลาย ลวดบัว และตัวภาพ ลวดลายจำแนกออกได้ 16 ลาย ได้แก่ ลายกันคก ลายหน้ากระดาน ลายกระจัง ลายดอกพุดานลายกาบ ลายดอก ลายวันแฉ่น ลายประแจจีน ลายบัว ลายดอกประจำยาม ลายสร้อย สาลายขอด ลายประดับซุ้ม ลายประดับมุม ลายพันธุ์พฤกษา และลายขัดทแยง ลวดบัว นิยมนำไป ประดับบนส่วนประดับต่าง ๆ เช่น บัวปลายขา-บัวประดับขา ฐานบัว เสา และบัวกลุ่ม ตัวภาพ ประดับตกแต่งบนส่วนประดับต่าง ๆ ได้แก่ รูปพระพุทธเจ้า-พุทธประวัติ รูปเทวดา รูปบุคคลสามัญ รูปสัตว์ตามธรรมชาติ รูปสัตว์จากจินตนาการ และรูปสัญลักษณ์

ส่วนประกอบทางวัสดุและกรรมวิธี เหมาะสมสอดคล้องต่อการสร้างลวดลาย ลวด บัวและตัวภาพ ตกแต่งบนส่วนประดับโดยใช้กรรมวิธีต่าง ๆ เช่น งานเขียน งานปั้น งานแกะ งาน สลัก งานกลึง งานลงรักปิดทอง และงานปูน ส่วนประกอบทางวัสดุและกรรมวิธีล้วนเกี่ยวข้องกับ การสร้างสรรค้รูปทรงเฉพาะอย่าง หรือหลายอย่าง เหมาะสมกับการสร้างงานโดยมีกระบวนการหรือ ขั้นตอนการตกแต่งงานแสดงออกให้เห็นเป็นส่วนประกอบทางรูป ด้วยทักษะฝีมือบนพื้นฐาน ประสบการณ์เป็นสำคัญ แสดงให้เห็นถึงการเลือกสรรวัสดุและกรรมวิธีที่เหมาะสมสำหรับการทำ ลวดลายลวดบัว และตัวภาพตกแต่งบนส่วนประดับธรรมาสน์

ธรรมาสน์มีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องประกอบในประเพณีและพิธีกรรมของชาว อีสาน การสร้างธรรมาสน์ในภาคอีสานอาจจะมีเหตุปัจจัยเนื่องมาจากหลายประการ ได้แก่ พระ ไตรปิฎก หมวดพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวิตถุ เถระ-เถรีคาถา ปิฎวารคที่ 1 ปิฎวิมาน ที่ 1-4 เกี่ยวกับอุบาสิกาถวายตั้ง อาสนะเพื่อทำบุญประกอบการไหว้และให้ทานตามกำลังแก่

พระภิกษุผู้มาใหม่และกลุ่มภิกษุ ส่งผลให้ไปเกิดในแดนสุคติภูมิมีพาหนะประจำตัวได้แก่ ตั้งทองคำตั้งแก้วไพฑูรย์ ในภัททติกาวิมาน โสณทินนาวิมาน อุบาสิกาถวายนุ่น ภัตตาคาร เสนาสะประทีปพร้อมเชื้อ และอุปกรณ์ ให้ทานทุกเมื่อแก่พระภิกษุ ส่งผลให้ไปเกิดในแดนสุคติภูมิชั้นดาวดึงส์ กายมีรัศมีหรือวรัณณะงดงามคูดาวประกายพริ้ว นอกจากนี้วินัยมุขเล่ม 2 แสดงให้เห็นถึงเครื่องเสนาสนะประเภทดั้งเดิมให้มีเท้าสูงเพียง 8 นิ้ว สูงสุด ต่อมาภายหลังให้หนูนด้วยฐานเขียงอีก 8 นิ้ว ก็ได้ แต่ห้ามมีรูปสัตว์ร้าย ม้ามีพนักสามด้านเรียก “สัตตังคะ” พนักหลังหนึ่งด้านเรียก “ปัญญาจันคะ” ซึ่งล้วนประกอบด้วยองค์ 7 คือ เท้าสูง 4 ส่วน พนักสูง 3 ส่วน เนื้อหาเทศน์มัลลยแสนใช้หลักกุศลโลบายให้สังคมประพาศศีล ปฏิบัติธรรม บริจาค สร้างเสนาะ ถวายอัฐบริวาร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับ บูชาพระรัตนตรัย เข้าบวชในพระพุทธศาสนา สร้างศาสนาคารทางพุทธศาสนา คำร้องและดำเนินชีวิตประจำวันตามวิถีชาวพุทธ เพื่อกำเนิดร่วมสมัยกับพระศรีอริยเมตตรัย ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลต่อ จากเหตุปัจจัยดังกล่าวข้างต้นน่าจะเป็นมูลเหตุ หรือเป็นแนวเรื่องส่งผลให้เกิดอิทธิพลต่อแนวความคิดการสร้างเสนาสนะอุทิศถวายในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็น การสร้างบุญกุศล เพื่อมุ่งหวังความมีชีวิตที่ดีกว่าสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่ มีความสุข หรือ ไปจุติในแดน กามาสุคติภูมิเป็นสำคัญ ดังนั้น การสร้างธรรมาสน์สำหรับพระนั่งเป็นองค์แสดงธรรมน่าจะเป็นผล เกี่ยวเนื่องกันตามคติความเชื่อของสังคมชาวอีสานดังกล่าว

คติเกี่ยวกับการสร้างธรรมาสน์รูปแบบต่าง ๆ ในภาคอีสาน ส่วนใหญ่ไม่สามารถสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับผู้สร้าง ปีสร้าง เจ้าศรัทธา และจุดมุ่งหมายการสร้าง กอปรกับ ธรรมาสน์เหล่านั้นมีอายุค่อนข้างมาก ผู้สร้างหรือผู้รับรู้ในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องล้วนเสียชีวิต ส่วน น้อยเขียนแกะข้อความ บันทึกไว้บนส่วนประกอบธรรมาสน์ เช่น ชื่อเจ้าศรัทธาเป็นบุคคล หรือกลุ่ม บุคคล สถานะภาพช่างผู้สร้าง จุดมุ่งหมายการสร้าง จำนวนเงินผู้ร่วมบริจาค กล่าวได้ว่าเป็นการ สร้างเพื่ออุทิศถวายสงฆ์ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา การหวังผลบุญ-ผลทาน ใน ชาตภพหน้า จึงนำมาอุทิศถวายต่างกรรมต่างวาระ เช่น ในประเพณีทอดกฐิน ธรรมาสน์จะถูกสร้าง ขึ้นสำหรับตั้งองค์กฐิน การสร้างธรรมาสน์แต่ละหลังสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธา สติปัญญา ฝีมือกรรมวิธีการสร้าง ลักษณะเฉพาะ เศรษฐกิจ การเมืองของสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

คติเกี่ยวกับการใช้วัสดุ-อุปกรณ์ในการสร้างธรรมาสน์ และประดับตกแต่ง ธรรมาสน์ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งได้แก่ ไม้ ปูน อิฐ (ดินจี่) กระจก สังกะสี สี รั้ว กระจก เงินกระจกทอง วัสดุดังกล่าวนำมาใช้ในการสร้างให้เกิดรูปทรงเพื่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง มี โครงสร้างที่สมบูรณ์ตามศักยภาพของช่าง หรือผู้เกี่ยวข้อง และประดับตกแต่งให้เกิดความงามตาม รสนิยมของท้องถิ่น ส่งผลต่อพื้นที่ใช้สอยให้บรรลุความมุ่งหมาย ผนวกกับตกแต่งให้เกิดความงาม อันวิจิตร การเลือกใช้วัสดุดังกล่าวล้วนมีคติความเชื่อท้องถิ่นเป็นกรอบบังคับแฝงเร้นอยู่ในระดับที่ เหมือนกัน และแตกต่างกัน

คติเกี่ยวกับการใช้ธรรมาสน์ หลังจากการสร้างธรรมาสน์เสร็จแล้ว พุทธศาสนิกชนในภาคอีสานจึงถวายธรรมาสน์ การถวายต้องกล่าวคำถวาย และรวมถึงขั้นตอนพิธีการต่าง ๆ เริ่มจากการไหว้พระสมาทานศีล กล่าวคำคำถวายเป็นภาษาบาลี และคำแปลจนจบ จึงนำสิ่งถวายยกไปประเคน ขณะที่มรรคทายกกล่าวคำถวายเป็นภาษาบาลีและคำแปล พระสงฆ์ประณมมือพร้อมกัน เมื่อมรรคทายกกล่าวคำแปลเสร็จแล้ว พระสงฆ์พร้อมกันว่า “สาธุ” การกระทำดังนี้ได้ผลทั้งผู้ให้และผู้รับในแง่ของสภาพจิตใจ ศรัทธา ความพึงพอใจ จากการให้และการยอมรับ เป็นอานิสงส์อันยิ่งใหญ่อันประมาณีมิได้ และเป็นอุบายเสริมสร้างความศรัทธาที่จะนำไปสู่ปัญญาอันเป็นที่สุด คติการใช้ธรรมาสน์ในส่วนของฆราวาสใช้ธรรมาสน์สำหรับเป็นที่ตั้งองค์มหากฐินซึ่งมีส่วนประกอบสำคัญที่ขาดเสียไม่ได้คือเครื่องอัฐบริขาร และอื่น ๆ นอกจากนี้ฆราวาสจะใช้ธรรมาสน์สำหรับเป็นที่ตั้งกองผ้าป่าสามัคคีของชุมชนหรือระหว่างชุมชน ในส่วนของพระภิกษุสงฆ์จะใช้ธรรมาสน์ทุกวันอุโบสถ

คติเกี่ยวกับการตั้งธรรมาสน์ การเลือกพื้นที่ตั้งจะคำนึงถึงความเหมาะสม ตามเงื่อนไขของพิธีและสถานที่เป็นเกณฑ์ การตั้งธรรมาสน์เพื่อใช้ในพิธีที่เกี่ยวข้องจำแนกออกได้ 2 ลักษณะ คือ การตั้งธรรมาสน์แบบถาวรในโบสถ์ และในศาลาการเปรียญ การตั้งธรรมาสน์แบบเฉพาะกิจหรือชั่วคราวในโบสถ์ ในศาลาการเปรียญ หรือในปะรำพิธี อย่างไรก็ตามการตั้งธรรมาสน์จะคำนึงถึงแนวแกนของศาสนาการที่ธรรมาสน์ตั้งอยู่ รวมถึงทิศทางการมองเห็นระหว่างพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ ยังคำนึงถึงขนาด สัดส่วน โครงสร้าง หน้าหนักของธรรมาสน์เป็นประเด็นพิจารณาก่อนมีการเคลื่อนย้ายเพื่อใช้งาน เพื่อความคงทนถาวรของโครงสร้างเป็นสำคัญ

ธรรมาสน์แต่ละรูปแบบปรากฏคุณค่าสามประการ คือ คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยโดยพิจารณาถึงหน้าที่ คุณค่าด้านตอบสนองความต้องการทางจิตใจโดยพิจารณาถึงด้านสุนทรียภาพและคุณค่าด้านการรับใช้มนุษย์ทางปัญญาโดยพิจารณาถึงสัญลักษณ์และปรัชญาธรรม

คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยของธรรมาสน์ ประกอบด้วยลักษณะของการใช้สอยที่ว่างรูปทรง ระบบโครงสร้าง ที่ว่างภายใน-ภายนอก กล่าวคือ ลักษณะของการใช้สอยและที่ว่างในธรรมาสน์ถูกสร้างขึ้นให้สัมพันธ์สอดคล้องกับกายวิภาคของผู้ใช้คือพระผู้เป็นองค์แสดงธรรม ระบบโครงสร้างส่วนใหญ่ใช้โครงสร้างแบบเสาและคาน มีทั้งลักษณะที่เรียบง่าย และอลังการ ล้วนมีความมั่นคง แข็งแรง ผ่านการเลือกสรรวัสดุประกอบเป็นโครงสร้างด้วยกรรมวิธีเข้าไม้ที่เหมาะสม เกิดการยึดเหนี่ยวระหว่างส่วนประกอบที่สำคัญอย่างมั่นคง สอดคล้องกับแรงและน้ำหนักบรรทุกที่เกิดขึ้นกับธรรมาสน์หลังนั้น ๆ โดยคำนึงถึงที่ว่างภายใน-ภายนอกธรรมาสน์สัมพันธ์กับที่ว่างทางสถาปัตยกรรมเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนจากที่ว่างภายในสู่ที่ว่างภายนอก การไหลเข้ามาในที่ว่างของแปลน การไหลไปเข้ามาของที่ว่างรูปด้าน การไหลไปเข้ามาในที่ว่างรูปตัดขวาง

คุณค่าด้านตอบสนองความต้องการทางจิตใจ ธรรมาสน์แต่ละรูปแบบ หรือรูปแบบเดียวกันมีความงามในระดับที่เหมือนกัน หรือแตกต่างกัน กล่าวคือ ธรรมาสน์มีทั้งลักษณะ

ที่เรียบง่ายไม่หรูหรา สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ พอเพียงของผู้เกี่ยวข้อง
 ธรรมเนียมบางหลังมีลักษณะที่อลังการปลูกเร้าความรู้สึกในความงามหรือดึงดูดใจต่อภาพรวมของ
 โครงสร้าง วัสดุกรรมวิธี และการประสานกันของรูปทรงอาจก่อให้เกิดสุนทรียชาติไม่น้อยกว่าหนึ่ง
 ในสามประการ คือ ความงาม ความแปลกตา และความน่าทึ่ง เช่น ความงาม (Beauty) สัมผัสได้โดย
 การมองเห็นจากการผสมผสานลักษณะเด่นสามประการ ได้แก่ คุณภาพแห่งสัดส่วนโครงสร้าง
 ความเป็นเอกภาพของรูปทรง และลักษณะภาวะสากล เป็นต้น ความแปลกตา (Picturesqueness)
 สัมผัสได้โดยการมองเห็นจากรูปทรงที่ได้รับการตกแต่งเพิ่มให้วิจิตร แปลกเด่นเกินความพอดี
 ขนาดและตำแหน่งประดับเหนือปกติ ความเรียบเกลี้ยง ความศักดิ์สิทธิ์ และความกล้าแข็ง เป็นต้น
 ความน่าทึ่ง (Sublimity) สัมผัสได้โดยการมองเห็นจากความพึงพอใจก่อให้เกิดความสะเทือนใจใน
 ความโอ้อ่า และความเข้มข้นของลวดลาย ตัวภาพ เป็นต้น

คุณค่าด้านการรับใช้มนุษย์ทางปัญญา ธรรมเนียมสร้างขึ้นตามเงื่อนไขทางพุทธ
 ศาสนาเป็นกรอบบังคับอย่างเคร่งครัดและยืดหยุ่น ก่อให้เกิดระบบสัญลักษณ์ และปรัชญาธรรม
 ตั้งแต่ส่วนฐานถึงส่วนหลังคา จำแนกออกได้ดังนี้

ลวดลาย เป็นคติการสร้างสัญลักษณ์ที่ได้แรงบันดาลใจจาก พืชน้ำ พืชบก ถ่ายทอด
 เป็นรูปทรงเหมือนจริง และรูปทรงทางอุดมคติ ให้ปรากฏเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา เช่น ดอกบัว
 เป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิตที่ถือกำเนิดขึ้นจากน้ำ หมายถึงการกำเนิดอันศักดิ์ แสดงถึงความดำรงอยู่
 อย่างถาวร อนึ่งลวดลายยังเป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ถึงการถ่ายทอดความงามบนส่วนประดับตกแต่งให้
 เกิดความวิจิตร และสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของสรรพชีวิต

ตัวภาพ เป็นคติการสร้างสัญลักษณ์สื่อความหมาย แสดงถึงสัญลักษณ์ผู้พิทักษ์ เช่น
 รูปมกรคายนาท ทำด้วยไม้สลักลงรักปิดทองเป็นแม่บันไดขึ้นลงหอธรรมาสน์ ราชู ทำด้วยไม้สลัก
 ประดับช่ม หรือการลงรักปิดทองประดับพนัก แสดงออกให้เห็นถึงความน่าสะพรั่งกลัว และคอย
 ปกป้องคุ้มครองไม่ให้สิ่งอัปมงคลรบกวน แสดงเกียรติและศักดิ์ เช่น จักร ทำด้วยไม้สลักเขียนสี
 หรือปิดทองบนส่วนประดับหอธรรมาสน์ เป็นเครื่องหมายประจำตัวพระศรีอาริยะเมตตรัยโพธิสัตว์
 ที่จะมาตรัสรู้ในกาลต่อมา สิงห์ปูนปั้น หรือขาสิงห์ไม้สลัก แสดงให้เห็นถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ หรือ
 ชัยชนะ หรือความเข้มแข็ง

ปรัชญาธรรม เป็นคติการสร้าง และแสดงออกถึงอุดมการณ์ที่มีความสัมพันธ์กัน
 ระหว่างระบบความคิดความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในสังคม กล่าวคือ ธรรมเนียมสามารถสื่อ
 ความหมายเกี่ยวกับภูมิจักรวาล ไตรภูมิ หลักธรรม หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อนำไปใช้เป็น
 ส่วนประกอบในธรรมเนียมย่อมส่งผลถึงการเลือกวัสดุ-กรรมวิธีที่เกื้อกูลต่อการสร้างรูปทรง เพื่อให้
 เชื่อมโยงเกี่ยวกับความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา และชักนำไปสู่การสร้างปัญญาอันเป็น
 เป้าหมายสูงสุด

บทที่ 4

บทสรุป

ธรรมาสน์ คือแท่นสำหรับพระสงฆ์ ใช้เป็นที่นั่งในการปฐมเทศนา มีมาตั้งแต่สมัยใดไม่ปรากฏชัด แต่สันนิษฐานว่าอาจเป็นการวิวัฒนาการมาจากความคิดที่ต้องการที่จะสร้างที่นั่งสำหรับพระสงฆ์แทนการนั่งเทศนาบนแท่นหิน พื้นดิน หรือขอนไม้ในสมัยโบราณ ในเบื้องต้นอาจมีรูปแบบธรรมดาคล้ายโต๊ะ ต่อมาภายหลังได้ดัดแปลงตกแต่งให้มีรูปทรงสวยงามมากขึ้น

ในปัจจุบัน สามารถแบ่งรูปแบบและโครงสร้างของธรรมาสน์ออกเป็น 3 แบบ คือ 1.แบบแท่นหรือเตียง 2.แบบธรรมาสน์ตั้ง 3.แบบหอธรรมาสน์หรือธรรมาสน์บุษบกมีหลังคา

ธรรมาสน์ในภาคอีสานมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันตามสภาพท้องถิ่น โดยส่วนรวมแล้ว จะมีลักษณะเป็น 4 เหลี่ยม มีเสารองรับตั้งแต่เสาเดียวจนถึง 8 ต้น ส่วนที่เป็นที่นั่งเทศนาสำหรับพระสงฆ์ คือ เรือนธรรมาสน์ มักเป็นส่วนที่สำคัญและมีการประดับตกแต่งมากที่สุด ส่วนบนสุดนิยมทำหลังคาซ้อนทับกันมากขึ้นอยู่กับความชำนาญของช่างแต่ละคน

ปัจจัยที่ทำให้คนอีสานต้องสร้างธรรมาสน์ มีเหตุปัจจัยหลักๆ อยู่ 3 ประการคือ

1. ปัจจัยจากพุทธประวัติ 2. ปัจจัยอันเนื่องมาจากพระธรรมวินัย 3. ปัจจัยอันเนื่องมาจากประเพณี นอกจากนี้คนอีสานยังเชื่อว่าการสร้างธรรมาสน์จะทำให้ได้รับอานิสงค์ ซึ่งเป็นการหวังผลในภพหน้า สำหรับในภพปัจจุบันเชื่อว่าจะให้เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป อยู่ดีกินดี มีความสุขทั้งตนเองและครอบครัว นอกจากนี้พบว่าการสร้างธรรมาสน์ขึ้นมาแต่ละหลัง ช่างอีสานยังได้แสดงปรัชญาชีวิตไว้บนธรรมาสน์ เพื่อเป็นการสั่งสอนอบรม ตักเตือนให้คนเป็นคนดีของสังคมอีสานประการหนึ่งด้วย

เนื้อหาเรื่องราวที่ปรากฏในการประดับตกแต่งธรรมาสน์ในภาคอีสาน ส่วนมากเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ เช่น ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช หรือเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดร เนื้อหาเกี่ยวกับนิทาน ตำนาน เช่น นิทานเรื่อง สังข์สินไช นอกจากนี้เป็นเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสาน เช่นการละเล่น การเกี่ยวพาราตี การทำมาหากิน เป็นต้น

เทคนิคและวิธีการประดับตกแต่งธรรมาสน์นิยมทำ 3 อย่างคือ 1. การฉลุไม้ 2. การแกะสลักไม้ 3.การแต้มสี จากการศึกษาภาคสนามพบว่าวัดบางแห่งนิยมการฉลุไม้แล้วแต้มสี วัดบางแห่งนิยมการแกะสลักไม้แล้วตกแต่งด้วยการแต้มสี พบเพียงวณน้อยที่แต้มสีธรรมาสน์เพียงอย่างเดียวและมักเป็นธรรมาสน์ที่มีขนาดเล็กฝีมือค่อนข้างหยาบ ส่วนธรรมาสน์ที่มีขนาดใหญ่และเป็นช่างที่มีความชำนาญมากๆ จะใช้ทั้ง 3 เทคนิค ผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน น่าชมยิ่งนัก

โอกาสในการใช้ส่วนมาก ใช้ในเทศกาลบุญเดือนสี่ หรือบุญหะเหวด บางแห่งใช้ในงานบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟ บางแห่งใช้ในงานมงคลและงานมหรสพต่างๆ ขึ้นอยู่กับความนิยมชมชอบ

ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับธรรมาสน์ได้อย่างผสมกลมกลืน

สถานภาพของธรรมาสน์ในภาคอีสาน ปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงวิกฤต คนอีสานส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตได้เปลี่ยนไปพร้อมกับรูปแบบธรรมาสน์จากกรุงเทพฯที่หาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด ไม่ต้องเสียเวลาในการทำ อีกทั้งราคาก็ถูกกว่าและที่สำคัญขาดช่างที่มีฝีมือในการแกะสลักธรรมาสน์ ดังนั้นธรรมาสน์ในภาคอีสานส่วนใหญ่จึงเป็นแต่เพียงอนุสาวรีย์ที่ไม่เกิดประโยชน์อะไร ธรรมาสน์บางวัดถูกทิ้งขว้างอย่างไร้ค่า วัดบางแห่งปล่อยให้กลายเป็นอาหารของปลวกของแมลงอย่างน่าเสียดาย ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือด้วยความเขลาของคนอีสานก็ตาม หากปล่อยให้สถานภาพของธรรมาสน์ยังคงเป็นอยู่อย่างนี้ต่อไป ไม่ช้าเราคงจะศึกษาธรรมาสน์กันได้แต่เพียงในภาพถ่าย หรือในอินเทอร์เน็ต เท่านั้น

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 5 พระวินัยปิฎก เล่ม 5 มหาวรรค ภาค 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 7 พระวินัยปิฎก เล่ม 7 จุลวรรค ภาค 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 26 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 18 ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุ-เถระ-เถรคาถา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.
- กรมทางหลวง. แผนที่ทางหลวงในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 11 กรุงเทพฯ : สโมสรกรมทางหลวง. 2541.
- กิริติ บุญเจือ. ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2523.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ และคณะ. ช่างสิบหมู่. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ม.ป.ป.
- จ่านอง ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2534.
- ฉวีงาม มาเจริญ. บุษบาธรรมาสน์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520
- เฉลิม สุจริต. วัสดุและการก่อสร้างสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ชุมศรี สีวะศรียานนท์. สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศรีทองกิจพิศาล, 2522.
- โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- การวิจัยและวิเคราะห์องค์ประกอบในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย. ม.ป.ท. : ม.ป.ป.
- จิติ เสงร์ศรี. "สถาปัตยกรรมในอีสาน," ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : บริษัท เมฆาเพรส จำกัด, ม.ป.ป.
- ณรงค์ ขอสกุล. เฟอร์นิเจอร์นอกบ้าน วิธีการทำและการตกแต่ง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยูไนเต็ดบุ๊กส์, 2531.
- เดิม วิภาคพจน์กิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2513.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. "ปราสาท-ธรรมาสน์ในเขตจังหวัดเชียงรายและพะเยา", ใน วัฒนธรรมพื้น

- บ้าน : ศิลปกรรม. บรรณาธิการโดย เพ็ญศรี คู้ก และคณะ. หน้า 44 – 131. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ธาดา สุทธิธรรม และชนสิทธิ์ จันทะวี. สถาปัตยกรรมล้านนา : อีสานเบิ่งล้านนา. ขอนแก่น :
โรงพิมพ์แก่นคำออฟเซ็ท, 2539.
- เน่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นคร. ศิลปะไม้แกะสลักสุโขทัย อุทยาน รัตนโกสินทร์.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรีงรมย์ จำกัด, 2535.
- วิญญาณไม้แกะสลักอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรีงรมย์ จำกัด, 2536.
- บุญสนอง บุญโยทยาน. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2515.
- ประกาศ สุระเสน. มหาชาติสำนวนอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
2531.
- ประยูร สุระเสน. มหาชาติสำนวนอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
2531.
- ประยูร อุฎาฐานะ. วิวัฒนาการลายไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ. 2524.
- ปริญญาณภิกขุ. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 7 อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2534.
- พงศ์พันธ์ วรสุนทรโรสถ. วัสดุก่อสร้าง. กรุงเทพฯ : บริษัท ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด, 2521.
- พงษ์นรินทร์ ใสผ่อง และคณะ. ท่องไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เล่ม 1 (อีสานเหนือ)
กรุงเทพฯ : หจก. โรงพิมพ์อักษรไทย, 2537.
- พ่วง มินอก. สุนทรียศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536.
- พิทักษ์ น้อยวังคลัง. ศิลปะลาลาว. มหาสารคาม : พิมพ์ที่ภาควิชาทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ม.ป.ป. ถ่ายเอกสาร.
- ศิลปกรรมท้องถิ่น. มหาสารคาม : พิมพ์ที่ ภาควิชาทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- มณี พยอมยงค์. “ความเชื่อของคนไทย,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. หน้า 66-122.
กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ :
อักษรเจริญทัศน์, 2530.
-พจนนา